

DANSK RIGSLOVGIVNING.

FORHOLDET MELLEM VEDERLAGSLOV OG RIGSLOV.

RIGSLOVENE I PERIODEN 1241—1282.

AF

LUDVIG HOLBERG.

DR. JURIS.

KJØBENHAVN.

FORLAGT AF UNIVERSITETSBOGHANDLER G. E. G. GAD.

TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHIE.

1889.

Indholdsfortegnelse.

	Side
Indledning.....*	I—XI

Første Afsnit.

Vederlagslov og Rigslov.

Kap. 1 Vederlagsrettens Optegnelse.

§ 1. Oversigt over, hvad der vides om Vederlaget i Danmark for Knud VI's Tid.....	1
§ 2. Aarsagen til Vederlagsrettens Optegnelse under Valdemar I.....	15
§ 3. De forskjellige Redaktioner af Vederlagsloven. Gammel og ny Ret.....	25

Kap. 2. Kong Knud den Stores Vederlagslov i dens Hovedtræk.

I. Procesmaade, Dom og Straf i større Sager.

§ 4. Procesmaade.....	39
§ 5. (Fortsættelse) Sagens Behandling for Retten.....	44
§ 6. (Fortsættelse) Procesmaadens Stilling til fremmed Ret..	73
§ 7. Dommen.....	84
§ 8. Straffen.....	93

II. Proces, Dom og Straf i mindre Sager.

§ 9. Mindre Sager.....	98
------------------------	----

Kap. 3. Kong Harald Heins Rigslov og dens Ændring i Vederlagsretten.

§ 10. Kong Haralds Reform i Bevisretten.....	100
§ 11. Spørgsmaalet om Indstævntes Ret til at fore Modbevis. Forholdet mellem Haralds Lov og Provindslovene.....	108

Kap. 4. Ændringer i Vederlagsloven fra Harald Hein til Lovens Optegnelse under Valdemar I.		Side
§ 12.	Straffebestemmelser	117
§ 13.	Procesregler.....	121
Kap. 5. Vederlagsretten under Valdemarerne.		
§ 14.	Hvilken Vederlagslov gjaldt under Valdemar I?	126
§ 15.	Kong Valdemar II's Kigslov af 1241 og dens Vederlagsregler	131
Kap. 6. Vederlaget under Valdemarssonnerne og Erik Glipping til Aar 1282.		
§ 16.	Forordningen af 1263	138
§ 17.	Forordningen af 1276	161
§ 18.	Konge og Stormænd 1276—1282	173

Andet Afsnit.

Rigslove uden særlige Vederlagsbestemmelser.

Kap. I. Forordningen af 19. Marts 1282.

· 19.	Forordningens Regler om Danehof og Forbud mod Fængsling.....	179
§ 20.	Bestemmelser om Kongens Breve. Ændring i den tidligere Ret forsaavidt angaar Kongebrevs Brug i Rigets Administration	184

Kap. 2. Haandfæstningen af 29. Juli 1282 §§ 1—4.

§ 21.	Lovens Titel, Indledning og §§ 1—3 om Danehof, Fængsling og Straf	196
§ 22.	Haandfæstningens § 4 om Kongens Breve som Led i en Retsforfølgning, sammenlignet med tidligere Regler	207
	<i>I. Exekution efter Landslovene og Fr. 1241 § 3</i>	207
	<i>II. Exekution med Kongebreve efter Fr. 1241</i>	221
	<i>III. Exekution med Kongebreve efter Fr. af 19. Marts og 29. Juli 1282</i>	227
§ 23.	Om Jords Fortabelse for Majestætsforbrydelse	240
§ 24.	Tilbageblik.....	241

Tillæg.

I.	Knud den Stores Vederlagslov, affattet af Erkebisp Absalon og Kong Knud Valdemarsson.....	250
----	---	-----

		Side
II.	Svend Aagesens Beretning om Vederlagsloven	254
III.	Saxos Beretning om Vederlagsretten paa Knud den Stores Tid	272
IV.	De i Fr. 1241 indeholdte Vederlagsregler	284
V.	Forordningen af 1263 om Majestætsforbrydelse m. v. . . .	286
VI.	— 1276 — — — . . .	287

Forkortelser.

- And. Sun. 3: Andreas Sunesens Parafrase over Skaanske Lov.
 Arn. Magn 3: den Arne-Magnæanske Samling.
 D. A. M. 3: Diplomatarium Arna-Magnæanum.
 Er. sj. L. 3: Eriks sjællandske Lov.
 G. A. 3: Geheimearkivets Aarsberetning.
 Hf. 3: Haandfæstning.
 J. L. 3: Jydske Lov.
 S. R. D. 3: Scriptores Rerum Danicarum.
 Sk. L. 3: Skaanske Lov.
 V. sj. L. 3: Valdemars sjællandske Lov.

Rettelser.

Side	34	Linie	4	fra	neden	shulde	læs:	skulde
—	38	—	13	—		Absalen	—	Absalon
—	48	—	16	—		appeatllor	—	appellator
—	115	—	15	fra	oven	potentubus	—	potentibus
—	136	—	1	—		Ændring	—	Ændring i
—	162	—	7	fr.	n.	proditi	—	proditio
—	191	—	3	—		ogaaa	—	ogsaa
—	194	—	7	fr.	o.	Lovehe,	—	Lovene
—	202	—	19	—		det	—	dette
—	212	—	15	—		Lovstedar	—	Lovsteder
—	215	—	5	—		Bødesrraf	—	Bødestraf
—	263	—	2	f.	n.	Brug	—	Burgh

INDLEDNING.

Dette Skrift indeholder en Fortsættelse af den Undersøgelse af Danmarks Rigslovgivning i Middelalderen, der paabegyndtes ved Afhandlingen om Kong Valdemars Lov, nemlig Studier over Rigslove i Tiden fra 1241—1282 og over en Del af Haandfæstningen af 1282. Men da der desforuden her findes en udførlig Fremstilling af Vederlagsretten, bliver det nødvendigt at forudskikke nogle Bemærkninger til Oplysning om, hvad der har motiveret den Plan, der overhovedet er fulgt i Følgende.

Medens de danske Provindslove fra Middelalderen have været Gjenstand for omhyggelige og omfattende Studier, der baade have været rettede paa Lovene i deres Helhed, paa deres indbyrdes Forhold og paa mange af deres Enkeltheder, har derimod Danmarks gamle Rigslovgivning hidtil henligget saa temmelig ubearbejdet. Vel har man af og til under Behandlingen af Landslovene streift enkelte Bestemmelser i Rigslovene, men disse spredte Undersøgelser have, paa Grund af at Rigslovstoffet ikke var tilbørlig oplyst og forklaret, ikke bragt et tilfredsstillende Udbytte. Det er tilstrækkelig indlysende, at Sammenhængen mellem Rigslov og Landslov og Paavisningen af deres Betydning hver for sig umulig kan ske, saalænge Rigslovgivningen i Grunden er os fuldkommen ubekjendt.

Det er iøvrigt ikke blot hertilands, at man hidtil kun altfor meget har miskjendt og overset Rigslovgivningen, det er tværtimod ikke saa mange Aar siden man i Udlandet, endog i Lande, hvor Studiet af Middelalderens Ret er vidt fremskredet, savnede Blik for Betydningen af Rigens Ret og for den vigtige Rolle, denne Ret overalt har spillet ved Tilveiebringelsen af et for hele Riget fælles, almindeligt Lovgivningsstof. I Tydskland er det f. Ex. først R. Sohm^{*)}, der under Paavirkning af H. Brunner udviklede Modsætningen mellem »Königsrecht« og »Volksrecht«, en Tanke, der siden atter videre er udført af Brunner^{**)} og K. Lehmann^{***)}. Det er ikke for meget at sige, at den saaledes fremdragne Modsætning mellem to Retssystemer, hvoraf det ene er knyttet til Kongen og Riget, det andet til Folket og til et enkelt Land indenfor Riget, vil vise sig som den frugtbareste Kilde til nye og betydningsfulde Studier over Middelalderens Ret i de forskjellige Lande; thi ved disse to samtidig og jævnsides bestaaende Lovgivningssystemer skabes der, som Sohm ganske rigtig har gjort opmærksom paa, for germanisk Rets Vedkommende det samme interessante Forhold, som i Romerretten bestod mellem jus civile og jus honorarium.

Modsætningen mellem Landslov og Rigslov kan ikke oplyses bedre end ved at anføre en Del af H. Brunners fortrinlige og klare Udvikling af Forholdet mellem disse to Systemer hos Frankerne. Efterat han i sin tydske Retshistorie (1887) har fremhævet og med Exempler oplyst, hvorledes der gaves Retsætninger og Institutioner i Rigslovgivningen, der supplerede Landslovene, men ogsaa nogle saadanne, der konkur-

*) Die fränkische Reichs- und Gerichtsverfassung. 1871.

***) Die Entstehung der Schwurgerichte. 1872. S. 60 flg. Deutsche Rechtsgeschichte I. 1887. S. 277.

****) Der Königsfriede der Nordgermanen. 1886.

rerede med Provindslovene, og endelig ogsaa Rigslovsregler, der ligefrem stred mod Landslovene, fortsætter han saaledes (S. 281):

„Folkeretten er en enkelt Stammes Ret, en personlig Ret for Medlemmerne af Stammen, og kræver ingen Gyldighed over Personer, der høre under en anden Stammes Ret, heller ikke naar de bo i det Land, i hvilket hin Ret faktisk hersker. Kongeretten har paa den ene Side reformeret enkelte Stammers Ret, men paa den anden Side formaaede den ogsaa at skaffe sig territorial Gyldighed, idet den lagde hele Riget eller enkelte Dele af dette under sit Herredømme, Medens de enkelte Stammers Ret vise os den paagjældende Rets Mangfoldighed i det frankiske Monarki, se vi Kongeloven som den vigtigste Faktor for Tilblivelsen af en fælles Ret.“

„Folkeretten er i Almindelighed den ældre, Kongeloven den yngre Ret, hin er den mere gammeldags, denne den forholdsvis moderne Ret, der bringer Reformtanker til Udtryk. Folkeretten er jus strictum, den strænge, stive, ubøielige Ret. Kongeloven repræsenterer i Almindelighed Billighedsstandpunktet og Grundætningen om Rettens Elasticitet.“

„Modsætningen mellem Folkelov og Kongelov og den sidste Rets Indtrængen i den første betegner et af de betydningsfuldste Fremskridt i Retsudviklingen i den frankiske Periode. Idet Kongeloven vandt Fodfæste ved Provindsdomstolene og ad Sædvanens Vei eller som vedtagen Lov brød ind i Provindslovene, virkede den som Drivkraft til Uddannelse og Fornyelse af Retten i moderne, med den stigende Kultur stemmende Retning og spillede i det frankiske Rige omtrent samme Rolle som prætorisk Ret i den romerske Rets Historie. Paa samme Maade se vi, at der i de nordgermaniske Kongeriger fra det 13de Aarhundrede

at regne opstod Kongelov, der beredte Veien for Reformer i Retten. I stigende Grad har efter Englands Erobring Kongeloven omændret det dør bestaaende Retssystem og skabt det væsentligste Grundlag for den anglo-normanniske Ret.«

Den ovennævnte, her fremhævede Bemærkning om de i de nordiske Riger opstaaede Kongelove kunde — naar den indskrænkedes til at angaa Danmark og naar Bemærkningen om det 13de Aarhundrede udelodes — bruges som Motto til nærværende Skrift. Dets Hensigt er nemlig for Danmarks Vedkommende, i Tilslutning til hvad der alt er oplyst i »Valdemars Love«, at paavise, hvorledes en Rigslovgivning uddannede sig og hvorledes denne Lovgivning gennemstrømmes af moderne europæiske Idcer, der atter fra Rigslovgivningen førtes over i Landslovene.

Men naar der altsaa først spørges, hvorledes da en dansk Rigslovgivning opstod og uddannedes, maa dette Spørgsmaal dog selvfølgelig indskrænkes til at angaa Oplysning om, hvorledes den Rigsret, om hvilken vi have fornøden Underretning, har udviklet sig. Det danske Riges Oprindelse taber sig i Sagnhistoriens Mørke og der har existeret dansk Rigsret, omend ikke Rigslove, lige saa længe som et dansk Rige; men da vi først have nogenlunde klare Efterretninger om Love, givne for hele Riget, fra det 11te Aarhundrede, kan Undersøgelsen ogsaa først tage sin Begyndelse her.

Tage vi da for os de 3 ældste danske Forfatnings- og Rigslove, som ere os bekjendte, nemlig Kong Harald Heins Rigslovgivning af 1074 (1076), Kong Valdemar II's Lov af 1241 og Kong Erik Glippings Haandfæstning af Aar 1282, da vil det strax bemærkes, at medens Kong Haralds Lov, saavidt vi kjende denne, væsentlig har indeholdt Vederlagsret og kun i mindre Grad almindelige Rigslovsregler, er Forholdet i Valdemar II's Lov af 1241

omvendt det, at Loven hovedsagelig indeholder Rigsret og kun lidt Vederlagsret; den tredie af de ovennævnte Forfatningslove, Haandfæstningen af 1282, indeholder endelig vel endnu Spor af Vederlagsret, men ingen Regel, der udelukkende handler om eller angaar Vederlagsmændene; det er en ren Rigslov.

Dette mærkelige Forhold mellem Vederlagslov og Rigslov, som saaledes strax bemærkes ved en rent udvortes Betragtning af de os levnedes Love, og hvoraf synes at fremgaa, at Rigslovene fra første Begyndelse af ere fremkomne som et Slags Appendix til Vederlagslove og derefter efterhaanden have udbredt sig paa Vederlagsrettens Bekostning, saaledes at denne til Slutningen helt synes at forsvinde, — dette Forhold vil man finde bestyrket, naar saavel Vederlagslov som Rigslov nærmere undersøges og naar man forfølger Ideers og Institutioners Vandring fra den ene Lov til den anden. I Virkeligheden er da ogsaa dette Forhold mellem Vederlag og Rige ganske naturligt og rimeligt.

Hidtil adskilte Landes Samling til et Rige er overalt, hvor vi kunne følge en saadan Proces, foregaaet ved at een Konge er sat i Spidsen for de forenede Lande, istedetfor at der forhen var lige saa mange Herskere som Lande. Enhver Konge har fra de ældste Tider haft sine »Mænd«, Folk, som vare ham særlig forpligtede og særlig stode til hans Raadighed. En Konge over flere Lande maatte efterhaanden faa samlet om sig Mænd fra alle Lande, og i Tidens Løb, da Optagelse i Kongens Følge søgtes af de største Ætter, maatte det komme dertil, at der om Kongen samlede sig Stormænd fra alle Landene i Riget, for hvem der i deres Forhold til Kongen gjaldt en og samme Lov, uanset fra hvilket Land de vare. Men med Følgets Betydning voxede ogsaa dets Lov i Anseelse og medens denne oprindelig kun havde været en Disciplinærlov for haandgangne Mænd,

blev den nu til en Hoflov, en Lov for Hofmænd. Men Hofmændene vare ikke blot Kongens Mænd, de vare ogsaa i en særlig Grad Rigets Mænd — barones regni er som bekjendt et Udtryk, der idelig møder os f. Ex. i Englands Historie og Lovgivning. Det er derfor ikke underligt, at den Lov, der gjaldt for Rigets Stormænd, blev Udgangspunktet for den almindelige Rigslovgivning og denne Udvikling er det, som i Danmark paa en saa saare interessant Maade lader sig forfølge, naar man tager sit Udgangspunkt i Knud den Stores Vederlagslov og efterhaanden gaar frem til Haandfæstningen af 1282.

I Henhold hertil indeholder i det Følgende første Afsnit Bemærkninger om den Tid, da Rigslovene bestode af en Blanding af Vederlagslov og Rigslov, idet der begyndes med en Undersøgelse af Knud den Stores Vederlagslov paa de Punkter, hvor denne kan skjønnes at have havt Indflydelse paa den senere Rigslovgivning, hvilket især er Tilfældet med dens Regler om Procesmaade, Døm og Straf. Da de paa Latin skrevne Redaktioner af Vederlagsloven enten ikke ere oversatte paa Dansk eller i alt Fald ikke gjengivne med fuldstændig Nøjagtighed, gives der i Tillæget danske Oversættelser af Saxos og Sv. Aagesens Redaktioner, ligesom ogsaa Absalons gammeldanske Text for Oversigtens Skyld er gjengivet paa Nutidsdansk.

Dernæst er Vederlagslovens Udvikling og Skjæbne forfulgt igjennem Harald Heins Lovgivning til Valdemar II's Rigslov af 1241, om hvilken Lov udførlige Oplysninger alt foreligge i Kong Valdemars Lov, og endvidere er der anstillet Undersøgelse af de spredte Vederlagsregler, vi finde bevarede i Tidsrummet fra Valdemar II's Død til Aaret 1282. Oversættelse af disse Love findes ligeledes i Tillæget.

I andet Afsnit sker Overgangen til de rene Rigs-

love, til de Love, der alene indeholde egentlige Rigsretsregler, men ikke mere Vederlagsregler. Overgangen er nærmere oplyst ved at at behandle Fr. 19. Marts 1282 og de til denne Lov svarende 4 første Paragraffer af Haandfæstningen af 1282, saaledes at disse Love ere fremstillede i Forbindelse med den hidtil gjældende Lovgivning for Rige og Vederlag.

Det kunde maaske synes paafaldende, at kun en Del af Haandfæstningen af 1282 er behandlet her, men der er hidtil den gode Grund, at de første 4 Paragraffer af Haandfæstningen, der som sagt er den Del af Loven, som svarer til den vordingborgske Fr. af 19. Marts 1282, danner et for sig afsluttet Hele, der i en særegen Grad staar i Forbindelse med hidtil gjældende Vederlagsregler. Her, hvor det gjaldt om at oplyse Sammenhængen mellem Vederlagsret og Rigsret, er det derfor i sin Orden at blive staaende ved første Del af Haandfæstningen; det maa saa blive forbeholdt senere Studier at føre Undersøgelsen videre til sidste Halvdel af Haandfæstningen. Saadanne fortsatte Studier ville blandt andet komme til at omfatte yderligere Undersøgelse af det Begreb, der er stillet i Spidsen for sidste Del af Hf. 1282: *Leges Waldemari regis*, men foreløbig skal her bemærkes, at i den følgende Fremstilling er det Lovstykke, der er aftrykt i Geheimearkivets Aarsberetning V. S. 9, betegnet som Valdemar II's Forordning af 1241 i Overensstemmelse med det Resultat, hvortil den i Afhandlingen om Kong Valdemars Lov foretagne Granskning af Lovens Indhold har fort. At Loven virkelig skriver sig, ikke fra Kong Abel, men fra Valdemar II, vil maaske ikke møde megen Modsigelse mere; men at de senere Haandfæstningers Henvisning til *Leges Waldemari* skulde alene referere sig til denne Kong Valdemars Lov af 1241, det vil vedblivende falde haardt for Mange at tro, skjøndt de jo maaske nok ville indrømme, at allerede

det, der er anført i »Valdemars Lov«, kunde synes at pege i denne Retning. Det i denne Afhandling anførte Bevismateriale var imidlertid paa ingen Maade udtømmende, men det var saa fuldstændigt som det overhovedet kunde blive saa længe de Love, der henviser til Leges Waldemari, i Virkeligheden henligge uforstaaede og ubearbejdede. Uagtet nærværende Skrift altsaa ikke direkte angaar Spørgsmaalet om Leges Waldemari, saa ville dog maaske de, der forklare Rigslovenes Udtryk for den gamle Ret, Leges Waldemari, som gjældende Provindslovene eller endog en enkelt af dem, faa en og anden Betænkelighed ved i den følgende Fremstilling at se, hvor skarpt Middelalderen skælnede mellem Rigslov og Provindslov. Lige saa vist som Leges Harald, hvorpaa man fra det 11te Aarhundrede og til ind i det 12te forlangte Stadfæstelse af de vaxlende Konger, var en Rigs- og Forfatningslov, og lige saa vist som »Leges Erics, que handfæst dicuntur« (o: Hf. 1282), der fordredes stadfæstet i det 14de Aarhundredes Rigslove, var en Rigslov og Forfatningslov, lige saa sikkert skal det vise sig, at Leges Waldemari, der i Slutningen af det 13de Aarhundrede krævedes stadfæstet i Rigslovene, ligeledes var en Rigslov, der indeholdt forfatningsretlige Bestemmelser.

Man kunde indvende, at naar det f. Ex. i den følgende Fremstilling paavises, at Kampen mellem Konge og Stormænd stundom føres under den Form, at Kongen holder paa Knud den Stores Lov for Vederlaget, medens Vederlagsmændene fordrer Haralds Lov, saa var det urimeligt at forstaa »Haralds Lov« som angaaende en bestemt Lov og bestemte Lovartikler; thi en stor politisk Kamp kunde dog ikke antages at dreie sig om enkelte Lovbestemmelser, der f. Ex. angik Spørgsmaalet om Bevisreglerne i Vederlagsloven. Hertil maa imidlertid svares, at Nutiden frembyder Exempler nok paa, at

store politiske Kampe udfægtes om enkelte Forfatningsbestemmelser, hvorfor det er ganske rimeligt at møde et lignende Fænomen i Middelalderen, især da man i denne Tid nærrede overdrevne Forestillinger om Betydningen af den hertillands forholdsvis nye Opfindelse: skrevne Love. En anden Sag er, at bagved Kampen om enkelte Lovregler ligger selvfølgelig Ønsket om en hel Systemforandring, en bedre Styrelse overhovedet, men dette forhindrer ikke, at selv de største politiske Kampe næsten stedse ligesom symboliseres i en Strid om enkelte Lovbestemmelser. At nu netop Vederlagslovens Bevisregler vare af den mest indgribende Betydning for Disciplinen i Vederlaget, er i og for sig indlysende og vil iøvrigt fremgaa af det Folgende. Det er ganske naturligt, at den store Kamp mellem Konge og Vederlag netop giver sig til Kjende i en Strid om de herhen hørende Lovbestemmelser. Paa samme Maade stredes man senere om Kong Valdemars Lov og om Kong Eriks Lov. At der gives Lande, hvor Love, som henføres til en bestemt Konges Navn, kun betyde den under hans Regjering gjældende Lov og Ret overhovedet, skal ikke benægtes, men disse Landes Love udtrykke sig da paa en anden Maade og under ganske andre Forudsætninger end de danske Rigslove.*) —

*) Det er maaske ikke overflødigt atter at indskjærpe, at al Analogi mellem Leges Waldemari hertillands og Leges Edwardi i England bestemt udelukkes derved, at det om Leges Waldemari siges, at det er en bestemt skreven Lov (eller bestemte skrevne Love), se Hf. 1282 § 5: . . . leges Waldemari . . . pro ut in libris suis legalibus continentur. Selv om det altsaa var rigtigt, at Leges Edwardi kunde forstaaes som angaaende hele den paa Kong Edwards Tid gjældende »Retstilstand«, saa kan det samme umulig antages om Leges Waldemari. Paa samme Maade udelukker Historieskrivernes Omtale af Haralds Lov al Tale om, at der ved »Haralds Lov« kunde tænkes paa hele Retstilstanden under denne Konge. Iøvrigt er den hidtil antagne

Det er Tanken med dette Skrift at forklare, hvorledes der mellem de to paa hinanden følgende Forfatningslove: Kong Valdemar II's Lov af 1241 og Kong Eriks Haandfæstning af 1282, kan, trods megen Lighed og uagtet den første Lov iøvrigt stadfæstes i Haandfæstningen, dog være saa stor en Forskjel, som der er. Fra Tiden imellem de to Love finde vi bevaret to Retsregler, der begge angaa Vederlaget, men hvoraf dog i alt Fald den ene tillige indeholder almindelig Rigsret. Naar hertil kommer, at Hf. 1282, der selv ikke indeholder Vederlagsret, dog bevislig er knyttet ikke blot til de tidligere Rigsretsregler, men ligesaa fuldt til de forhen gjældende Vederlagsregler, saa vil det forstaaes, at Overgangen fra Forfatningsloven af 1241 til den af 1282 umulig kan ske uden at først Oplysning er tilveiebragt om, i hvad Forhold Vederlagsreglerne, som vi endnu saae indtage en ikke ringe Plads i Forfatningsloven af 1241, overhovedet har staaet til Rigslovgivningen.

Det ligger nær for den, der læser den følgende Fremstilling, og som altsaa ser Vederlagsreglerne svinde bort af Rigslovene, at spørge om Vederlagets Skjæbne, om dette berømte Samfund, som vi endnu i 1241 saae sammenholdt ved kraftige Love, er forsvundet ved Aaret 1282, eller hvorledes det da ellers kan forklares, at Vederlagsloven synes at blive borte for os paa denne Tid. Det ligger endvidere nær at spørge, hvem der egentlig hørte til Vederlaget, og hvorledes den Udvikling er, som fører fra Knud den Stores Soldaterskare til Valdemar II's Decuriones, der omfatte Rigets Stormænd. Med Hensyn til begge disse Spørgsmaal maa

Theori om Betydningen af Leges Edwardi ganske urigtig, hvilket vil vise sig, saasomt man i England faar udredet Forholdet mellem Provindslov og Rigslov, noget, der som bekjend endnu ikke er sket.

der foreløbig henvises til, hvad der herom er anført i »Valdemars Love«, idet iøvrigt den nærmere Besvarelse, særlig af det første Spørgsmaal, maa udsættes indtil Processen mod Kongemorderne efter 1286 kan ses i Sammenhæng med den hidtil gjældende Rigslovgivning. Naar der reises Spørgsmaal om, hvem der var Medlemmer af Vederlaget til enhver given Tid, er det iøvrigt en Pligt allerede paa Forhaand at nævne afdøde Overlærer J. Kinch's fortræffelige Afhandling: Om den danske Adels Udspring fra Thinglid*), hvortil der ofte i det Følgende vil blive henvist. Om end Fremstillingen her paa mange Punkter afviger fra Kinchs, især fordi et mere indtrængende Studium af de til Grund for Undersøgelsen liggende Love er sket siden han skrev, saa har han dog Fortjenesten af at have gjenoptaget og videre udviklet den allerede af Vedel Simonsen**) fremsatte Theori. De to nævnte Forfattere have paavist, at Thinglid og Adel staa i nær og nøie Forbindelse med hinanden, medens det følgende Skrift paaviser, at Loven for Thinglid blev en Hoflov og en Adelslov, der atter væsentlig bidrog til at skabe en Rigslovgivning, fordi Adel og Rige i en særegen Grad ere sammenknyttede.

*) Aarb. for nordisk Oldkyndighed og Historie f. 1875. S. 247 flg.

**) Den danske Adels- og Ridderstands Historie (1816).

•

Første Afsnit.

Vederlagslov og Rigslov.

Kap. 1. Vederlagsrettens Optegnelse.

§. 1. *Oversigt over, hvad der vides om Vederlaget i Danmark før Knud VI.'s Tid.*

Förinden det undersøges, af hvilken Grund og i hvilken Hensigt man i Slutningen af det 12te Aarhundrede gjorde saa store Anstrængelser for at faa Knud den Stores Vederlagslov samlet og optegnet, bør der fremsættes nogle Bemærkninger om, hvad vi vide om Vederlaget og dets Lov i den Tid, som ligger mellem Knud den Store og Knud VI.'s Tid.

At Vederlaget har bestaaet under Svend Estridsen, og at Knuds Vederlagsret har været gjældende for dette, derom have vi et Vidnesbyrd, der hidtil er bleven upaaagtet, men som er af den største Betydning til Oplysning om hint Samfunds indgribende Betydning for hele Landets Stilling. Der findes nemlig hos Saxo i Knud den Helliges Historie følgende mærkelige Sted (Ed. Müller S. 574):

Cumque magnatum insolentia solutos hebetatosque prisci juris nervos aspiceret, omnibus ingenii modis ad reparandam patrii moris disciplinam connisus, probatoris justitiæ cultum severissimis edidit institutis,

contusumque et labentem æquitatis tenorem in pristinum habitum revocavit. Non sangvini, non necessitudini, quo minus juste se gereret, indulgentiam habuit; nullius amicitiae aut familiaritati impunitatem injuriæ tribuit, sed omnia antiquæ consvetudinis momenta præcurrens labefactatum juris vinculum tenacissimo nexu astrinxit ac paternæ severitatis vestigia sollicitus usurpavit, eoque studio gravissimas majorum offensas contraxit.

Dette Sted angaar ikke, som man i Noterne til Müllers Udg. af Saxo er gaaet ud fra, Landets almindelige borgerlige Love, men det angaar Vederlaget og Lovene for dette Samfund. Da Saxo har fuldendt sin Beskrivelse af Vederlaget og dets Love under Knud den Store, udstøder han følgende Hjertesuk (S. 534):

In exequenda enim ultione non sangvinis, non necessitudinis vinculo parcebatur, quo minus damnationis partes legitimo rigore procederent. Nunc vero, solutis hebetatisque pristinis militiæ nervis, graviora inter commilitones quam exteros dedecora pariuntur, cum et omnis adversum improbos actio sileat

Som det vil ses af Fremhævelserne falde Saxos Ord i de to citerede Steder af og til sammen, aabenbart fordi de angaa samme Ting, og naar der gives en korrekt Oversættelse af det første Sted, vil det yderligere blive klart, at Talen ogsaa her er om Vederlaget:

„Da han (Knud den Hellige) saae, at den gamle Lovs Autoritet var svækket og tilintetgjort ved Stormændenes Selvraadighed, rettede han paa alle Maader sine Bestræbelser paa at gjenoprette den Disciplin, som havde været i Brug under hans Fader, og ved Udstedelsen af de strængeste Love bragte han en bedre Retspleie i Stand og gjenindførte den tidligere herskende Retfærdighed, der havde været forstyrret og vakkende. Han fordrede baade af Slægtninge og af de ham Nærstaaende, at de skulde overholde Loven, han eftergav hverken Frænder eller Folk, som hørte til hans Folge,

de af dem begaaede Forbrydelser, og idet han sluttede sig til*) den tidligere gjældende Ret, sammenknyttede han atter med den stærkeste Knude Rettens hidtil brudte Baand og traadte i sin strænge Faders Fodspor; men ved disse Bestræbelser paadrog han sig i høi Grad Stormændenes Had.«

Baade Saxo og Svend Aagesen bruge paa mange Steder om Tugten i Vederlaget Ordet »disciplina«, der ligeledes benyttes her. Den Disciplin, som havde været i Brug mellem Stormændene under Knuds Fader Svend Estridsen, maa være Vederlagsloven, og at dette er saa, ses ogsaa deraf, at det, som Knud ved sine strænge Love vilde bevirke, var »probatoris justitiæ cultum«, større Retfærdighed, efterdi denne hidtil, havde været vaklende og ubestemt. Herved sigtes nemlig til den under Harald Hein foretagne Ændring i Vederlagslovens Bevisregler, som Saxo kort i Forveien har beskrevet og strængt dadlet som hidførende Uorden og Mangel paa en retfærdig Retspleie, idet den Skyldige og hans Venner svoer ham fri for Straf. Derfor tilsidesatte Knud nu »den forrige Ret« (d: Haralds Love) og traadte i sin strænge Faders Fodspor, hvorved atter antydes, at det var den under hans Fader gjældende Vederlagsret, som han gjenindførte; men dette var atter Knud den Stores Vederlagsret.

*) I »Bidrag til en Textkritik af de sidste 7 Bøger af Saxos Danmarkshistorie« (Aarb. f. n. Oldk. 1874 S. 287) har Kinch bemærket, at »præcurrere« ikke kan betyde andet her end »overgaa«, hvilket ikke giver Mening, da Konteksten viser, at Knud netop bragte den gamle Lov tilbage. Kinch foreslaar derfor at læse *percurrens*; men hertil er der ingen Grund, thi *præcurrere* kan have en anden Betydning, end den af Kinch angivne. I *Cod. Theod.* l 50 (15—1) maa f. Ex. Sætningen . . . *porticus thermas Honorianas præcurrat acie columnarum* . . . forstaaes som om der stod: *porticus thermis adjiciatur*, se *Glossarium til Cod. Theod. Jacobi Gothofredi ed. Marvillius & Ritter 6te Bind II. Lips. 1745 fol. S. 250.* *Præcurrere* kan selvfølgelig gjen-gives ved »sluttede sig til«.

Ved Hjælp af dette Sted hos Saxo kunne vi da fastslaa, at Knud den Stores Vederlagslov er bleven bragt til Anvendelse i Danmark af Sv. Estridsen, saaledes at den her er vedbleven at være, hvad den var i England, en Lov for storættede og rige Krigere, som traadte i noiere Forbindelse med Kongen; men dog med den Forskjel, at Loven hertillands i det Hele taget gjælder for Rigets Majores, idet disse nu ere sammenknyttede indbyrdes og med Kongen med det samme Baand, som bandt Knud og hans Thinglid.

At virkelig Knud den Stores Vederlagsret har været gjældende under Svend Estridsen, det er iøvrigt ganske klart, naar Saxos Beretning om hans Søn og Efterfølger Haralds Lovgivning tages i Betragtning, thi denne Lovgivning indeholder jo aabenbart først og fremmest en Ændring i Knuds Lov for Vederlaget. Herom ville vderligere Bemærkninger findes nedenfor og der er her en Anledning til foreløbig at henlede Opmærksomheden aa nogle Enkeltheder.

Hvor vigtig denne Kong Haralds Lovgivning er bleven anset for at være, ses bedst af den Omtale, som skjænkes den af alle de Forf., som berette denne Tids Historie, (Ælnoth¹⁾, Roskildekronikens Forf.²⁾, Saxo³⁾ og Sv. Aagesen⁴⁾). Der er i »Valdemars Lov« gjort Rede for, hvad vi kunne vide om Karakteren og Indholdet af Lovgivningen, det er paavist, at hvad der her er Tale om, er en Lov, som vedtoges af Kongen med Repræsentanter for hele Riget, at denne Lovgivning først og fremmest angik den vigtigste Rigsinstitution paa denne Tid — i alt Fald næst Kirken — Adelsforbindelsen, Vederlaget, men at Lovene dog ogsaa have angaaet andre Ting, som vare af Vigtighed for hele Riget —, og fremdeles at Haralds Love fra hans Tid og rimeligvis lige til Borgerkrigene i næste Aarhundrede, men i alt Fald sikkert endnu under Kong Niels, dannede

¹⁾ S. R. D. III. 341. ²⁾ l. c. I. 378. ³⁾ S. 571. ⁴⁾ S. R. D. I. 57.

Grundlaget for Statsstyrelsen, der stedse fordredes stadfæstet af de skiftende Konger.

Overfor Beretningen om Haralds Lovgivning har man ganske vist hidtil stillet sig temmelig skeptisk, man har ikke ret været tilbøielig til at tro, hverken at Lovene ere givne, eller hvad der berettes om deres Indhold*). Imidlertid har allerede Ræder (Danmark under Sv. Estridsen og hans Sonner, S. 280 flg.) med Rette fremhævet, at den enestaaende Overensstemmelse, der findes hos de fire ovennævnte Historieskrivere om disse Love, gjør det umuligt at tvivle om det Faktum, at Harald virkelig har givet saadanne Love. Der kan tilføies, at Saxos Troværdighed i Beretningen om Indholdet af Lovene ikke kan betvivles, naar man erindrer, at ifølge Ælnoths Fortælling gjaldt Haralds Lov endnu under Kong Niels, altsaa maaske ikke 50 Aar før Saxos Tid; men den Mand, som skrev under Absalons Auspicier, og som dedicerede sit Værk til en Retslærd som Andreas Sunesen, han kan selvfølgelig ikke tænkes at have urigtig refereret, end sige opdigtet, den Lovgivning, hvorunder Danmarks Rige før ikke to Menneskealdrer siden havde staaet, og som maatte være bekjendt for mange af de da levende.

Interessant er det at se, hvor forskjelligt Haralds Love bedømmes af Historieskriverne, thi medens Saxo som anført fælder en stræng Dom over ham og hans Love, roses Harald derimod i høie Toner af Ælnoth som »provisor libertatis publicæ« og Roskildekrønikens Forfatter kalder ham »vir optimus, rector justissimus.« Som vi senere skulle se, er dette ikke det eneste Sted, hvor Saxo og Anonymen fra Roskilde ere af ganske modsatte Meninger om Regjeringshandlinger og om Regenters Fortjeneste, og at dette er saa, kan ikke undre os, thi Saxo og Anonymen repræsenterer to forskjellige politiske

*) I. E. Larsen Skr. I. 1, 297 jfr. 295. Stemmann: Retshist. 205 Sylow: Den materielle Bevistheories Udviklingshist. 152 flg.

Standpunkter. Den anonyme Skribent ønsker, som det rigtigt er sagt (A. D. Jørgensen, Bidrag til Nordens Hist. i Middelald. S. 208), »et mindre udpræget Kongedømme med afhængige Bisper, men mægtige Høvdinger og en uafhængig Almue» og han kommer derfor ganske naturlig til at se Tingene med andre Øine end Saxo, der tydelig nok ønsker — og ifølge hele sin Stilling til Absalon maatte ønske — et udpræget og kraftigt Kongedømme og stærk Kontrol med Stormændene, hvilket blev Resultatet af Udviklingen efter Borgerkrigene. Men Stormændenes Stilling i Riget og til Kongen bestemtes væsentlig ved Indholdet af den Ret, som omfattede dem alle, af Vederlagsrettens Indhold, og det er derfor aldeles rimeligt, at Anonymen og Saxo ikke kunne enes om, hvad der i Haralds Regjering er godt og hvad ikke. Kong Haralds Formildelse i Knuds strænge Lov hilser Anonymen som retfærdig og god, medens Saxo ikke skjuler sin Forkjærlighed for Knuds og sin Modvillie mod Haralds Lov. De to Forfattere ere Repræsentanter for de to Faktorer, som i 12te og 13de Aarhundrede bestemte Danmarks Historie: Kongemagt og Adelsvælde.

Af megen Interesse er ogsaa Ælnoths yderligere Bemærkning om Haralds Love (S. R. D. III. 341) (Haroldus) . . . eique (populo) leges et jura. non tam quæ vellent eligere, imo quæ vel quales elegissent posteris reservandas, regali studebat auctoritate decernere. Unde leges ab eo sancitas Dani usque in hodiernum ab electis et eligendis sibi regibus expetunt o. s. v. Fordringen om, at Folket ved en Fyrstes Thronbestigelse vil have Lov at vælge Lovene selv, ser næsten ud som en Reminiscens fra Danelagens Tid i England. Det hedder i Edgars Love IV. c. 2 § 3: And ic wille þæt woruldgeritha mid Denum standan be swâ gôdum lagum, swâ hy betst geceôsen mægen (Schmid, Gesetze d. Angelsachsen S. 194). Fordringen om at vælge Love« referer sig i England ogsaa særlig til Thronskifter. Ved

Edvard II.'s Kroning (1307) tilspørges han: »Sire — vil De love at holde og overholde de Love og retfærdige Sædvaner, som Deres Riges Menighed vælger« (quas vulgus elegerit). Aldeles paa samme Maade se vi her ved et Thronskifte Folket opnaa Lov til at vælge saadanne Love, som egnede sig til fremtidig at blive et Grundlag for Rigets Styrelse.

Efter Kong Haralds Død kom hans Broder Knud paa Thronen og med Hensyn til hans Regjering findes hos Saxo det ovenfor citerede Stykke, om hvordan han mod Stormændene indførte den Disciplin, der havde været gjældende under hans Fader, »han samlede og stadfæstede igjen de Love, som af hans Broder vare blevne ophævede«, hedder det i Schousbølles Oversættelse (S. 334). Det er ikke tvivlsomt, at der ved disse Saxos Udtryk sigtes til, at Knud har stræbt at gjenindføre Knud den Stores Vederlagsret og at ophæve de af Harald gjorde Formildelser i denne Lov. Knud bar ikke alene sin store Grandonkels Navn, men han saae i ham sit Forbillede (Saxo 582—83, Sv. Aagesen, S. R. D I 57) og det er derfor ikke underligt, om han, som en Forberedelse til at træde i sin Slægtnings Fodspor og erobre England, søgte at gjenindføre den Lov, der havde sammenholdt gamle Knuds berømte Thinglid, hvormed han havde behersket England. Men denne strænge Disciplin^{o)}, denne Lov med sine haarde Livs- og Æresstraffe og med sin strænge Procesmaade, behagede selvfølgelig ikke Stormændene; der opstod mellem dem et stærkt Had til Kong Knud, søm viste sig i en S sammensværgelse mod Kongen imellem Stormændene og Kongens Broder Oluf. Hadet fremmedes, hedder det, ved »de nye Love«, hvormed Kongen vilde »gjenindføre den gamle Strængthed« (Saxo 584). Olufs Svig opdagedes imidlertid, han kastedes i Lænker og sendtes

^{o)} Jfr. Knuds Tale hos Saxo S. 586, hvor han viser quantum Danicis armis militaris semper disciplina profuerit.

ud af Landet; men hans Medsammensvorne, Stormændene, der laa med Flaaden i Limfjorden, vidste endnu ikke Besked herom, og da de ønskede at fremme deres Formaal ved at skille Flaaden ad, tilskyndede de hemmelig Almuen til at drage hjem: *Quam rem, si quis palam exhortatus fuisset, publicatis bonis aut in exilium agi aut capitali supplicio affici lege merebatur.* (Thi hvis Nogen aabenlyst havde opmuntret hertil, vilde i Henhold til Loven hans Gods have været forbrudt og han selv enten gjort landflygtig eller straffet paa Livet.) Derfor var det altsaa, at Stormændene hemmelig opfordrede Bønderne til at drage hjem, hvilket Saxo kalder »*insidiosa magnatum ratio*» (S. 586), og der er følgelig ikke Tvivl om, at den Straf, der omtales, er en saadan, som vilde have ramt enhver Stormand, som rettede en saadan forræderisk Opfordring til Flaadens Mandskab. Men herved have vi da atter et Bevis paa, hvordan Stormændene i al Almindelighed stode under Vederlagsloven, dennes Straf for Forræderi eller Majestætsforbrydelse (Sv. Aagesen c. 14) er netop *omnis substantiæ suæ jactura* og Livsstraf, men det fremgaar af Knud den Stores Vederlagsret, at der i Reglen indrømmedes den Domte Ret til at flygte bort fra Landet og leve i Landflygtighed, det er derfor en aldeles korrekt Fremstilling af den under Knud den Stores gjældende Vederlagsret, — der altsaa endnu gjaldt under Knud den Hellige og nu for alle Stormænd —, naar det ovenfor hedder, at Straffen for det der nævnte Forræderi ubetinget vilde have været Tab af al Formue og dernæst enten Landsforvisning eller Livsstraf.

Da Olufs Fangenskab og Straf blev bekjendt for Stormændene, anstillede de sig som om de aldeles ikke havde havt noget at gjøre med ham, men de opgave ingenlunde deres Forhavende, som gik ud paa at komme af med den Konge, der vilde holde dem under »*militaris disciplina*» (Saxo 586). Det er nemlig en ganske urigtig Paastand, som man dog ofte, især i nyere Tid, har set

frensat, at Knuds Drab først og fremmest skyldtes Bønderne, at det var en Bondeopstand, der reiste sig imod ham. Ælnoth, hvis Troværdighed ikke kan bestrides, og som fuldt vel maatte vide Besked om Sagen, siger udtrykkelig (S. R. D. III 353), at det var »natu majores et vi præeminentes«, der ophidsede Folket mod den gudfrygtige Konge, og hermed stemmer fuldkommen Saxos Fremstilling; paa et andet Sted siger Ælnoth atter, at det var »majores natu«, som kom overens om at efterstræbe Kongen. Der var ganske vist Bønder med i Oprøret, men disse vare ophidsede og forførte dertil af Stormændene, og vel er det sandt, at Bønderne vare forbittrede over Skatteinddrivelserne, men ifølge Saxo forholder det sig hermed saaledes, at det var æmuli regis, der mødte in concilio popularium og ved Løgn og Bagvaskelse ophidsede Bønderne, ikke alene mod Skatteopkræverne, men netop mod Kongen. Det er Saxos Mening, at hvis Magnates ikke havde ledet Hadet hen paa Kongen, saa havde Populares aldrig sigtet høiere end mod Skatteopkræverne. Det er altsaa en længe bestaaende Adelssammensværgelse, der ved Hjælp af den blinde, vildledte Hob fører Slaget mod Kongen. Kong Knud faldt i Virkeligheden lige saa fuldt for en Sammensværgelse inellem Stormændene som Erik Glipping to hundrede Aar senere. *)

Det var en Sammensværgelse inellem Vederlagsmændene, der fældede Kong Knud, og det blev ganske naturligt de Sammensvorne, der valgte hans Eftermand. Naar Saxo, idet han bekræfter dette (S. 595) kun betegner de Sammensvorne som »Juti«, saa maa herved i Henhold til hans foregaaende Fortælling forstaaes de jyske Stormænd, hvem Bønderne fulgte; i Roskildekroniken siges da ogsaa, at Oluf blev valgt af »regni prima-

*) Forf. af Roskildekroniken, der overalt staar paa Stormændenes Side og er imod en kraftig Udvikling af Kongemagten, taler ogsaa »med en forbausende Kulde« om Kong Knud, se Ræder: Danmark under Sv. Estridsen og hans Sønner S. 352.

tes«. Kong Olufs Regjering udmærker sig iøvrigt kun ved den bekjendte Hungersnød, men under hans Broder Erik høre vi atter om Vederlaget. Kinch har (Aarb. f. n. Oldk. f. 1875, S. 293) gjort opmærksom paa, at Erik ifølge den samtidige Ælnoths Vidnesbyrd (S. R. D. III. 380) blev valgt til Konge ved Valg af hele Hæren under Folkets Bifaldsraabe, og at der ved Hæren (exercitus) maa forstaaes Vederlaget, derom kan der i Henhold til det af Kinch anførte ikke være Tvivl. Fremdeles har Kinch ligeledes paavist, at Erik senere under sin Regjering, da han dræbte nogle af sine Milites, betalte sit krænkede Vederlag Bøder (læsæ militiae justa persolvit.) Men foruden det, der saaledes er oplyst om Erik Eiegod, er det værd at lægge Mærke til, at vi om hans Love møde den samme Uenighed hos Historie-skriverne, som vi tidligere saae var til Stede med Hensyn til Haralds Love. Medens Saxo meget roser Lovene (S. 603) fordi de holdt Stormændene i Aye, er derimod atter Forf. af Roskildekroniken (S. 379) af en ganske anden Mening og siger: multas iniquas et injustas leges adinvenit. Man kan fristes til at tro, at Grunden til Uenigheden mellem Saxo og Anonymen her er den samme som under Harald Hein, at nemlig Saxo holder paa Knuds Lov, men Anonymen paa Haralds. Saxos ubestemte Ord om Eriks Lovgivning mod Stormændene skal maaske antyde, at han har stræbt at komme bort fra Haralds Lov, som han formodentlig ved sin Thronbestigelse har maattet love at overholde, og at nærme sig til Knuds strænge Lov.

Under den svage Kong Niels have Stormændene, naar de ellers vare enige, kunnet raade saa temmelig som de vilde og Kongen har vist aldrig søgt at rokke ved Haralds Lov, som han ligesom sine Forgjængere, ved sin Thronbestigelse har maattet love at overholde. Et karakteristisk Bevis paa Kongens Stilling til Vederlaget er Episoden med Kristiern Svendsens Drab paa en anden Vederlagsmand, som Sv. Aagesen fortæller i Vederlags-

rettens c 11. Kongen kommer i megen Forlegenhed med, hvad han skal dømme, thi han tør ikke ved at dømme efter Lovens Strænghed støde Forbryderens mægtige Slægt for Hovedet og han giver derfor sit Samtykke til, at der gives en ny Lov, hvorefter Drab mellem Vederlagsmænd kan sones med Boder, altsaa et Skridt henimod det, som var Vederlagsmændenes Ideal i et og alt: kun at staa under Landslovene som almindelige Borgere, uagtet de nød mange Fordele, netop fordi de skulde lyde en strængere Lov.

Om Kong Niels's Efterfølger Erik Emun fortæller Saxo (S. 663) følgende:

. . . conditas a majoribus leges ac tunc pæne ingenti bellorum tempestate subversas ad pristini vigoris habitum revocavit. utque fortitudine fuerat, ita justitia insignis apparuit. Irrogatas minoribus injurias superiorum suppliciis pensabat, nihilque familiaritati aut necessitudini parcens, aut ferro aut laqueo inconsultam majorum avaritiam castigabat. Quo studio et principum odia et plebis obsequia contraxit, evenitque, ut et potentibus formidolosus et popularibus percarus existeret. (De Love, som vare givne af Forfædrene, men som den Gang næsten vare tilintetgjorte ved Krigenes mægtige Storm, kaldte han tilbage til deres gamle Kraft, og som han var berømt for sin Tapperhed, saaledes glimrede han ved Retfærdighed. De Mægtige, som forurettede de Ringe, bleve straffede og uden at tage Hensyn til dem, der ved Blodets eller Tjenestens Baand vare knyttede til ham straffede han Stormændenes Havesyge med Sværd eller Galge. Herved paadrog han sig de Stores Had, men erholdt Folkets Taknemmelighed, han blev til en Skræk for Stormændene, men meget elsket af Folket.)

Selvfølgelig er atter her, som under Harald Hein og Erik Eiegod, Roskildekrønikens Forf. af en ganske anden Mening end Saxo, thi naar det gjælder Forholdet mellem Stormænd og Konge, kan han, som staar paa Stormændenes Side, naturligvis ikke fælde samme Dom

over en kraftig Konge som Saxo. Anonymen skriver (S. R. D. I 385):

Hericus per omnia ut Cæsar factus, omnia obstacula superans, nullum parem, nullum sibi priorem volens, superbus, elatus et in malitia potens, per omnia terribilis, more fulminis incessit; flentibus, si quid videbantur habere, abstulit, habentibus et male ridentibus sparsit.

(Men Erik, der i alle Maader var bleven som en Keiser, brød gjennem alle Skranker og taalte ingen Lige-
mand, end sige Overmand; stolt, opblæst, mægtig i
Ondskab, skrækkelig i alt, rante han som Lynet, han
tog fra de Grædende, der syntes at eie noget, men øste
ud til dem, der holdt gode Miner med ham, skjøndt de
havde nok).

At de Love, som under Krigens Uro næsten havde tabt deres Kraft, men som nu fornyedes, særlig var Vederlagslovene, hvorved Stormændene nu atter holdtes i Ave, er vel klart; man maa nødvendigvis her tænke paa, hvordan Sv. Aagesen og Saxo efter de senere Borgerkriges Ophør klage over, at den foregaaende urolige Tid bragte Vederlagslovene i Glemme eller satte dem ud af Brug, og hertil kommer, at Vederlagsloven er den eneste Lov, som vi nu kjende, ifølge hvilken Kongen kunde straffe Ulydighed mod sine Befalinger med Livs-
straf, og det maa jo mærkes, at her udtrykkelig paa-
beraibes, at Kongen handlede i Henhold til de af ham fornyede strenge Love. Det siges, at det var de Stores Havesyge, Kongen straffede, men det maa erindres, at mange af Stormændene aabenbart allerede den Gang sad som Kongens Embedsmænd rundt om i Landet*, og at det uden al Tvivl er især de Udsugelser, som disse -- *pretextu officii, quod gerant* (Fr. 1241 § 8) — begik overfor Undersaatterne, der, som Ulydighed og Forræderi mod Kongen, straffedes med Livsstraf.

*) Foreløbig skal i denne Henseende alene henvises til Saxo S. 609: *Scialmoni Candido . . . cui non solum totius Sialandiae sed etiam Rugiæ . . . procuracionem detulerat.*

Men hvad der endelig gjør det utvivlsomt, at de nævnte Love ere Vederlagslovene, er det her forekommende Udtryk, at Kongen ikke sparede dem, som ved Blodets eller Tjenestens Baand vare knyttede til ham. Det maa jo nemlig mærkes, at ifølge hvad ovenfor er godtgjort siges det hos Saxo, at Knud den Store, da han havde oprettet Vederlaget, strængt hævdede Disciplinen i dette:

non sangvini, non necessitudini indulgentiam habuit,

om Knud den Hellige hed det:

non sangvinis, non necessitudinis vinculo parcebatur, og nu om Erik Æmun:

nihilque familiaritati aut necessitudini parcens.

Ligesaa vist som det er, at Ytringen under Knud den Store udelukkende angaar Vederlaget, lige saa vist er det at ogsaa de to andre Steder maa angaa dette Samfund. Saxo ynder Ledemotiver, den store Sprogkunstner gjentager ikke af Mangel paa Variation de samme Ord under de vxlende Konger, men fordi han taler om samme Gjenstand. Til yderligere Sikkerhed for Rigtigheden af vort Resultat, skal det undersøges, hvad Saxo forstaar ved necessitudo og necessarii.

Vedel Simonsen*) har gjort opmærksom paa, at necessarii hos Saxo betyder dem, der høre til det kgl. Hus i Middelalderens Forstand, til Kongens clientela; det er et Udtryk, som varierer med familia, familiares. Som Exempler henvises til Saxo S. 377,

*) «Den danske Adels og Ridderstands Historie». Kjbhvn. 1816, S. 54 flg. Dette lille Skrift af den Forf., der var saa skarpsynet, at han f. Ex. allerede i 1813 inddelte Nordens Forhistorie i Stenalder, Broncealder og Jernalder, har man nutildags glemt og overset, men det fortjener vel at paaagtes, især for de dybtgaaende Undersøgelser over Ordenes Betydning hos Saxo, der her findes, og som ere ligesaa værdifulde som sjældne i vor historiske Literatur, hvor Studiet af Saxo hidtil har været altfor spredt.

393, 408, 441, og af disse Steder maa særlig mærkes Beretningen S. 408: Jarmerik holdes i Fængsel hos Venderkongen Ismar, men løslades omsider og sættes til Bondearbejde; da han er flittig og dygtig hertil, forfremmes han til Bryde (Opsigtsmand over Kongens Slaver), og da han ogsaa her viser Redelighed, avancerer han til at blive optaget »in necessariorum regis gregem«, og da han her (juxta aulicorum ritum) paa Hofmands Vis opfører sig godt, bliver han inden kort Tid optaget »in amicorum numerum«, erholder første Plads mellem Kongens Hofmænd (primum familiaritatis locum) og lægger sig efter studiis militaribus.

Vi have her en meget interessant Angivelse af Hofforholdene paa Saxos Tid, thi Graderne i Jarmeriks Avancement ere rimeligvis tagne fra Forholdene paa Saxos Tid. Vi se ham begynde som Bonde, blive Kongsbryde, optages i Vederlaget (hvorved han bliver Hofmand), komme i Kongens Raad og endelig blive Kongens Drost. Men det, der her interesserer os, er at se, at necessarii er den almindelige Betegnelse for alle, der henhøre til Kongens familiaritas, et Begreb, der atter ifølge en almindelig Sprogbrug i Middelalderen, der ogsaa kjendes hos Saxo og Sv. Aagesen, er identisk med Vederlaget. De Exempler, Vedel Simonsen saaledes anfører paa Betydningen af necessarii, kunne lettelig forøges, ligesom der ogsaa kan nævnes Exempler paa, at necessitudo bruges om Vederlaget (S. 900); men heraf følger jo altsaa, at naar der siges om Erik Emun, at han skaanede ikke familiaritas eller necessitudo, saa er dette jo kun et andet Udtryk for at han ikke skaanede Vederlagsmændene, ganske som det er en given Ting, at necessitudo, der nævnes under Knud den Store og Knud den Hellige, ligeledes er Vederlaget.

Erik Lam valgtes ifølge Roskildekrøniken (S. R. D. I. 385) af primates terræ. Dommen om ham lyder mærkelig ens baade hos denne Krønikes Forfatter og hos Saxo (S. 666), begge ere lige misfornøiede med denne

Regent, hvis ubestemte, snart voldsomme, snart svage Karakter hverken har kunnet tilfredsstille dem, der holdt paa en stærk Kongemagt, eller dem, der holdt paa Stormandsvælde.

Med Erik Lams Thronbestigelse begynder den store Borgerkrig og Kampen mellem de forskjellige Thronprætendenter og Konger. Ligesom Riget i denne Periode splittedes i forskjellige Smaariger, hver med sin Regent, saaledes var ogsaa Vederlaget, Stormandslaget, splittet i ligesaa mange Dele som der til enhver given Tid var Regenter eller Prætendenter. Det er endvidere klart, at under den indbyrdes Kappelstrid mellem Prætendenterne have de været nødte til om muligt at overbyde hinanden i at smigre for Stormændene, som jo i denne Tid fuldstændig spillede Herrer i Rigets forskjellige Dele. De skiftende Herskere have løst alle Baand, der bandt Stormændene, og have ladet dem have frie Hænder overfor Menigmand.

§ 2. *Aarsagen til Vederlagsrettens Optegnelse under Valdemar I.*

Da Borgerkrigene omsider endtes ved Valdemars Seir over Svend og med dennes Død, har Saxo en betegnende Fortælling om, hvordan Valdemar kom over Vanskeligheden med at gjenforene Stormændene i hele Riget til eet Samfund. Selvfølgelig gik det ikke an at straffe alle de Stormænd, der hørte til det overvundne Parti, som Forrædere efter Vederlagsloven med Landflygtighed, men ikke desto mindre stilledes alligevel den Fordring til Valdemar, at han skulde exekvere denne Straf over en stor Del af de besejrede Stormænd, nemlig over alle dem, der have været medvirkende til Kong Knud Magnussens Drab. Men Kongen, som med Rette var bange for, at hvis han landsforviste »tot gentis suæ nobiles,« saa vilde han skabe en for Danmark farlig Magt i Udlandet, der ikke vilde mangle Førere, holdt

Anklagerne hen med Løfter paa Fremtiden. Alle de øvrige Milites, der havde hørt til Svends Følge (ejusdem gregis) tilgav han og gjorde dem til sine Milites.

Vi kunne være forvissede om, at ligesaa vanskelig en Opgave det har været overhovedet atter at samle det adsplittede og uenige Rige til en Enhed, lige saa svært har det været at faa Stormandslaget gjort til en lydlig og enig Institution, efterat det i mange Aar havde været splidagtigt og uenigt. Det bestod jo nu af gamle Fjender, som aarevis havde bekvæmpet hinanden med den største Forbittrelse, og det bestod af Mænd, der havde været vant til at spille Herrer, og som i Kongen hidtil nærmest kun havde set en Mand, der maatte og skulde udføre deres Villie, og som man let kunde faa erstattet med en anden, hvis han ikke vilde handle Stormændene til Behag. Hvor vanskelig en Opgave Valdemar har havt, hvorledes han ofte har maattet give efter og hvorledes han endelig døde uden at have naaet at gennemføre Disciplinen i Vederlaget, — derom finde vi Vidnesbyrd hos Saxo.

Ikke saa snart har Valdemar seiret over Svend, før han beslutter at gjøre et Tog til Venden, men dette behagede ikke Stormændene (seniores, quibus pro rostris dicendi mos erat) og Kongen nødsagedes til at opgive Toget, men han mødte Bebreidelse for sin Eftergivenhed fra Absalon, den Mand, der mere end nogen anden kan kaldes Skaber af den nye Kongemagt, og som aabenbart ogsaa er den, der egentlig atter har skabt Vederlaget i sin tidligere Skikkelse og sørget for, at det sammenholdtes ved strænge og retfærdige Love.

Absalons Anskuelser om Kongemagtens Forhold til Stormændene og Vederlaget kan læses hos Saxo paa mange Steder. Da han saaledes har berettet om Vederlaget under Knud den Store og gjentagne Gange paa det skarpeste har fremhævet Knuds strænge Haandhævelse af Disciplinen udbryder han*):

*) Saxos latinske Text findes citeret ovenfor S. 2.

»I at straffe tog han hverken Hønsyn til dem, der vare forbundne med ham ved Blodets eller ved Tjenestens Baand, men fulgte Lovens Strængighed. Nu derimod er den gamle Forbindelse mellem Vederlagsmændene sluppet og opløst, nu begaaes der større Forbrydelser mellem Vederlagsmændene indbyrdes end imellem Fremmede, nu da al Anklage mod Lovovertræderne er ophørt og den, der skulde være Dommer over Misgjerningsmanden, optræder som hans Beskytter, og da der ikke findes nogen, som strængelig kan tugte Hærens slette Vaner. Vor Tids Fyrster have ikke skammet sig ved at afskaffe Disciplinen i Vederlaget, der var hjemlet ved saa lang Tids Brug, thi hvor Oprørets Bølger skylle ind over Landets indre Fred, dér omstødes al gammel Sæd og Skik.«

Fremdeles kan jo Absalons Syn paa Kongemagt og Vederlag spores paa alle de ovenfor nævnte Steder i Svend Estridsens Sønners Historie, hvor der tales om Kongen og hans Forhold til Stormændene, og selv om C. Paludan-Müllers Hypothese: at denne Del af Saxos Værk skyldes direkte Paavirkning fra Absaløn, ikke skulde være rigtig, saa kan det i alt Fald med Sikkerhed siges, at denne Del af Saxos Danmarkshistorie i en ganske særegen Grad er skreven i Absalons Aand.

Saxos ovennævnte mismodige Yttring om nostri temporis principes, der undlade at hævde Disciplinen i Vederlaget, fordi Oprørets Bølger har sluppet Vederlagslovene og Forbindelsen mellem Vederlagsmændene, er vistnok nedskreven i Valdemar I.s sidste Regjeringsaar eller mulig lige i Begyndelsen af Knud VI.s Regjering. Vi kunne betragte den som Absalons Klage over, at Kongerne ikke med kraftig Haand hævdede Fædrenes strænge Tugt. Absalons skarpe Dadel, der lyder til os gjennem Saxo, har sikkert en bestemt Adresse, den er rettet til Absalons Ven, Kong Valdemar I. Uagtet al den Kjærlighed Absaløn bar til sin Konge, er det dog for hver den, der med Opmærksomhed læser Saxos

Beretning om denne Konges Historie, ikke vanskeligt at se, at Absalon hyppig har været misfornøiet med Kongens ofte altfor store Langmodighed og Eftergivenhed. Strax i Begyndelsen af Valdemars Regjering mislykkes som sagt de første Tog til Venden og Absalon holdt da »med megen Bitterhed« den strænge Straffetale, der læses hos Saxo S. 743, hvori han lægger hele Skylden, for hvad der er foregaaet paa Kongens Svaghed og fordærvelige Eftergivenhed mod Hæren. Strax efter anføres graverende Exempler paa, hvorledes Ulydigheden og Selvraadigheden havde Overhaand i Hæren blandt dem, »der mere udmærkede sig ved deres Herkomst end ved Mod og Tapperhed.« S. 768 bebreides det Kongen, at han var mere langsom end tilbørligt var til at vredes over en Beskyldning mod ham for Meddelagtighed i Røveri. S. 772 beskyldes Kongen for at have handlet mod al Ret og Billighed ved at taale, at nogle af de Len, som de forrige Konger havde givet til Kirken, toges tilbage S. 778 læses en meget haard Kritik over Kongens »taabelige« Reise til Keiserens Hof, og endnu i et af Valdemars sidste Regjeringsaar tales der om, at han lod sig paavirke af »Jydernes feige Raad« til at handle mod Absalons Ønske. Det er i det Hele taget klart, at Absalon fremstilles som den ledende og styrende, medens Kongen meget ofte ikke er i Stand til at følge sin myndige Minister saa hurtigt og kraftigt, som denne ønskede. Det synes som om Valdemar med fuldt Overlæg søger at dæmpe Absalons altfor store Iver og Myndighed, der passede saa fortræffelig i Krigen, naar Talen er om Landets indre Styrelse, det er næsten som om Kongen har ment, at hans Minister blev mere kongelig-sindet end Kongen og som om han ikke ret har billiget Absalons Ideal: fremfor alt at holde paa den strængeste Tugt og Lydighed.

Exempler paa, at Kongen kun slapt hævdede Disciplinen i Vederlaget, mangle ikke. S. 819 fortælles der om Toget til Norge og om hvordan Niels Oxe, —

atter en af dem, som er natu, quam virtute nobilior —, i Stormændenes og Anførernes Raadsforsamling raader til at opgive Toget og drage hjem. Kongen tier og samtykker med sædvanlig Forsagthed, Absalon derimod holder, — man kan næsten sige som han pleier —, en haard Straffetale til Kongen og paaviser, at Kongens Eftergivenhed ligefrem opmuntrede til Oprør. Det gik da ogsaa saaledes: det gamle Rænkespil mellem Stormændene, som kjendes fra Knud den Helliges Tid, gjentager sig. Anførerne (principes), som ikke selv vilde vove noget, ophidse hemmelig de Menige og Absalons Skib bliver endog angrebet, fordi man vidste, han holdt paa Togets Fortsættelse. Dette Angreb straffede Kongen ikke tilbørligt. Med Bitterhed siges der (S. 820): Quorum dementia rex debita animadversione persecutus non est, abunde eos hoc fugæ dedecore punitos existimans. Strax efter berettes om et nyt Oprør i Hæren, foraarsaget af de jydskes gubernatores, og uagtet Kongen denne Gang lader Ophavsmændene strængt straffe, hjælper dette saa lidt, at Jutensium magnates atter gjør Modstand mod Togets Fortsættelse. I Fredstid rystedes Vederlaget gjentagne Gange under Valdemars Regjering af betydelige S sammensværgelser, først Buris's, dernæst Magnus Eriksens og Knud og Karls, den sidste var saa farlig, at det antydes, at det kunde have Betænkeligheder at straffe Ophavsmændene, fordi dette kunde vække Borgerkrig. Helt ned i Valdemars sidste Regjeringsaar høre vi om Splid og Lovløshed i Vederlaget. Aaret før sin Død under det skaanske Bondeoprør drager Kongen til Skaane og medtager den skaanske og sjællandske Militia, men den fyenske og jydskes kan han aldeles ikke bruge »ob præbita ab eis jamdudum seditioni irritamenta (Saxo S. 943). I Foraaret 1182 viste det sig nødvendigt at gjøre et Tog til Venden og Kong Valdemar vilde overlade Kommandoen til sin Søn, den unge Kong Knud, samt til Absalon, Esbern og Sune. Absalon erklærer, at han gjerne skal tage Befaling over Skaaninger og

Sjællandsfarer, men ikke over Jyderne, thi disse vilde ikke lyde hans Befaling og vilde spotte over Knuds Ungdom. Ved dette Svar, siges det, kom Kongen i stærk Bevægelse (permotus) og sagde, at saa vilde han selv drage med, skjøndt han var upasselig; men ved disse Bekymringer paadrog han sig en Sygdom og maatte gaa til Sengs. Absalon og Knud lovede saa, at de vilde tage Kommandoen, og bevægede Kongen til at drage til Vordingborg. Det gik imidlertid som Absalon havde spaaet. Jyderne forlangte med oprørske Ord at hjemsendes; idet endog hellig Knuds Skjæbne fremdrages, berettes det, hvordan den unge Kong Knud blev tvungen til at hjemsende Flaaden. Da han saaledes af Frygt for Oprør var bleven tvungen til at opgive Krigstoget, seilede han med Absalon, Esbern og Sune til Vordingborg for at erfare, hvorledes det gik med Kongens Sygdom. Og da Valdemar gennem det aabne Vindue i sit Værelse saae Skibene komme tilbage, blev han ved dette Syn meget sygere paa Sjæl og Legeme. Kan man tænke sig et sørgeligere Billede end det, denne Skildring fra den store Konges Dødsleie opruller for os? Han behøvede ingen Forklaring paa, hvorfor Skibene kom tilbage, han vidste kun altfor godt Grunden. For 23 Aar siden, da han begyndte sin møisommelige Kamp med Venderne, da havde den samme Egenraadigheds og Opsætsigheds Aand havt Overhaand i Hæren og bragt hans første Tog til at strande, nu, da han følte Døden nærme sig, nu saae han sin Søn begynde den samme tunge Strid med Ulydighed og Trods, som han selv havde kjæmpet. De mange Aars Anstrængelser, de store Resultater, som vare vundne, Velstanden og Roligheden i Landet, — alt, hvad Riget havde ham at takke for, syntes glemt og Folket viste sig lige saa splidagtigt som kort før Borgerkrigene.

I denne mørke Tid, i Slutningen af den store Valdemars Regjering, da Venderne atter reiste Hovedet, og da Oprør og Borgerkrig truede i Hjemmet, da samlede

Absalon med sin Fostersøn Kong Knud Vederlagsloven, som den var under Knud den Store, da skrev Svend Aagesen sit Skrift om denne Lov og dens senere Skjæbne, og da er sikkert ogsaa Saxos Beretning om denne Lov nedskreven. Ingen, der forestiller sig, hvorledes Situationen den Gang var her i Landet, og som stiller sig paa Absalons Standpunkt, kan sige, at den trøstesløse Skildring, Saxo giver af Tilstanden »nu«, især af Forholdene i Vederlaget, er ugrundet.

Hvorfra skulde man hente Lægedom mod den Sygdom, hvoraf det danske Samfund, især dets Stormandslag, led, hvorledes skulde den Uenighedens Aand, der havde gennemtrængt det, bedst fordrives? Paa Forhaand var det klart, at Lægemedlet først og fremmest maatte anvendes paa Rigets Mægtige, thi fra dem var Signalet til Forræderi, Opsætsighed og Lovbrud stedse udgaaet, medens Bøndernes Oprør i Reglen fremstilles som hidførte ved de Stores Ophidselser. Men hvor skulde man finde et Middel til at bringe Lydighed og Orden mellem Stormændene, hvor skulde man finde et Baand, som kunde knytte dem fast sammen med Kongen? Svaret laa lige for Haanden, man behøvede blot at tænke paa, hvorfor Stormændene overhovedet indtog en privilegeret Stilling. Hvorfor havde de Rigets Embeder og Kongsgaardene til Len paa gunstige Vilkaar, og hvorfor havde de af dem, der ikke vare Embedsmænd, Fritagelse for Deltagelse i de almindelige Statsbyrder? Fordi de paa en anden Maade end andre Borgere i Landet skulde »hættæ theræ hals for kunung oc for lancens frith« (J. L. III 18), fordi de skulde danne den egentlige Soldaterstand i Landet, der alene kunde bruges til Krigstjeneste til Hest, som krævede professionel Oplæring fra Barneaarene. De skulde danne Rigets staaende Hær, der stedse var rede til paa Kongens Bud at drage i Leding »a theræ eghen kost (J. L. III 6),« fordi de jo nemlig til Gjengjæld for denne Tjeneste kunde »takæ theræ malæ«, hvad enten nu dette »stipendium« var Løn, Len eller

Skattefritagelse. Men Soldater kunne ikke som Landets almindelige Borgere fordre udelukkende at staa under de for disse gjældende Love eller at nyde godt af alle dem indrømmede Friheder. De maa, ogsaa i Fredstid, staa under en særegen Hærlov, der hjemler den Disciplin, som ikke kan undværes, naar der mellem Tropperne indbyrdes og imellem dem og deres Befalingsmænd skal være det rette Forhold. En saadan Lov for den staaende Hær, for Kongens Krigere, en *lex militaris*, havde man i Danmark havt fra Knud den Stores Tid; hans berømte Lov anvendtes i Danmark paa det danske Thinglid, der i noget større Udstrækning end Knuds bestod af rundt om i Landet bosatte Herremænd, der kun periodisk mødte ved Hoffet, og i mindre Grad af Hofmænd, som altid vare om Kongen. »Derfor have de mægtige danske Konger — hedder det i Sv. Aagesens Indledning til Vederlagsloven — »i den Hensigt at lægge Baand paa de Ildesindedes Selvraadighed, saa langt Erindringen gaar tilbage, udstedt og vedtaget den Lov, som i deres Tungemaal kaldes *Witherlogh*, men som vi paa Latin, skjøndt mindre passende, kunne kalde *lex castrensis* sive *militaris* vel *lex curiæ*.«

Men denne Lovs strænge Baand har ikke behaget Stormændene. Da de havde opnaaet Gunst og Privilegier for at give sig i Kongens Tjeneste og lyde under hin Lov, saa gik deres Bestræbelser ud paa efterhaanden at slappe og løsne det Baand, som bandt dem til Kongen, ved at svække den Lov, hvorunder de havde lovet at tjene. Deres Ideal var at beholde Privilegierne og Fordelene, men at slippe saa vidt muligt for de Byrder, de havde lovet at paatage sig til Gjengjæld for disse. De vilde ikke blot være Soldater, men de vilde i Fredstid tillige være en styrende Faktor ved Siden af Kongen. I Krigen vilde de ikke ubetinget lyde Kongen eller ubetinget følge ham, hvorhen han drog; de vilde selv afgjøre, om der overhovedet skulde gjøres Krigstog, hvor længe det skulde vare og

om mulig se at faa særlig Betaling. Art. 1 i Kong Knud den Stores Vederlagslov, som denne er optegnet af Absalon, lyder saaledes:

Kongen og andre mægtige Mænd, der have Hird, skulle være deres Mænd hulde og blide og rettelig give dem deres Vederlag. Men Mænd skulle vise Troskab og Tjeneste mod deres Herre og være rede til al hans Bud.

Den første Del af Sætningen holdt Stormændene strængt nok paa, men den sidste Del skulde bortfortolkes, udviskes og saa vidt mulig tilintetgjøres. Det er herom, Kampen staar mellem Konge og Stormænd fra Svend Estridsens Død og i alt Fald til Erik Glippings Drab. Vi have ovenfor godtgjort, at denne Paastand er rigtig for saa vidt angaar Tiden fra Sv. Estridsen til Borgerkrigens Begyndelse; der er en stadig Kamp mellem Stormændene, der fordre Haralds Lov, og Kongerne, der ville gennemføre, og ofte virkelig maa antages at have hævdet, Knuds strænge Lov, en Kamp, som vi have set fremstillet fra to vidt forskellige Standpunkter af Saxo og Anonymen fra Roskilde. Vi have set Forvirringen under Borgerkrigene og Ophøret af al Lov og Ret i det splittede Vederlag. Vi have fremdeles fulgt Vederlagets Skjæbne under Valdemar I og det er paavist, hvor meget det, ikke mindst i Kongens sidste Leveaar, har skortet paa Lydighed og Disciplin i Stormandslaget. Absalons Harme herover kommer til Orde i Saxos skarpe Ord, men Stormandssynspunktet savner dog heller ikke nu en Ordfører. Anonymen i Roskilde lader ikke sin Røst høre mere til Gunst for Stormændene mod de Konger, der »opførte sig som Keisere«, men Sv. Aagesen, der selv stammede fra den Slægt, som havde havt Ledelsen af Stormændenes Kamp mod Kongen, fælder den Dom over Valdemar I, at han, trods sine øvrige udmærkede Egenskaber, dog var »in suos plus justo crudelior« (S. R. D. I. 63). Kong Valdemars »sui«

ere dem, der ved Slægtskab eller Tjeneste ere knyttede til ham, med andre Ord hans Vederlag.

Hvilket Middel mod Uordenen i Vederlaget laa det da nærmere at gribe til, end det, som ifølge Saxos Beretning enhver kraftig Konge siden Knud den Stores Tid havde græbet til: Indskjærpelse af de oprindelige strænge Love for Vederlaget, Kravet om, at Vederlagsmændene fuldt ud skulde opfylde de Betingelser, hvorunder de havde faaet Privilegier og Begunstigelser. Derfor samlede Absalon og Knud, hans Fosterson, gamle Knuds Lov og derfor skrev Sv. Aagesen og Saxo om Vederlaget og dets Historie, thi før Lovene havdes optegnede, før kunde Forsøget paa atter at faa dem indskjærpede ikke gjøres.

Mod dette Resultat, at Bestræbelserne for at faa Knud den Stores Lov for Vederlaget optegnet, ere begyndte og fuldendte endnu under Valdemar I's Regjering, kunde man ville hente en Indvending fra det ofte paaberaabte Argument, at Sv. Aagesen, hvis Danmarkshistorie gaar til Aaret 1185, i denne bebuder, at han vil skrive Vederlagsrettens Historie; denne kunde følgelig først være skreven efter 1185 (Kinch S. 311), og da endvidere Saxo formodes at have kjendt Sv. Aagesens Skrift (Kinch S. 258), maatte hans Redaktion af Vederlagsretten endog være yngre end 1185 og forfattet helt ind i Knud VI's glimrende Regjering, hvor Klagen over nostri temporis principes unægtelig vilde staa aldeles uforklarlig. Men dette Argument fra det Aar, hvormed Sv. Aagesens Danmarkshistorie standser, kan i Virkeligheden slet ikke bruges til at fastsætte Tiden for Affattelsen af hans Vederlagsret, thi Bebudelsen af hans Skrift om dette Thema findes jo midt i hans Danmarkshistorie (c. 5), hvor han siger, at han »siden« vil skrive om Vederlaget, men det er temmelig klart, at c. 5 ikke er skrevet samtidig med de sidste Afsnit af Danmarkshistorien (c. 8—10), der handle om Valdemar I og Knud VI, og hvor Forf. paa to Steder taler om, hvad han

selv har set. Det fremgaar nemlig af Fortalen, at da denne nedskreves, tænkte Forf. ikke paa at skrive sin Samtids Historie eller havde skrevet den, thi Fortalen gaar bestemt ud fra, at det alene er en svunden Tids Historie, Forf. vil fremdrage af ufortjent Glemsel. Det, han vil skrive, er, hvad han har hørt af de Gamle (ab annosis et veteribus) og først maaske længe efter har han tilføiet, hvad han selv har set. Den eneste Tidsbestemmelse for Absalons Samling af Vederlagsloven er den, der findes i Sv. Aagesens Skrift om denne Lov i de Ord, at Absalon samlede Loven »cum nutricio suo Kanuto rege«, thi i Ordet nutricius ligger en Hentydning til Kong Knuds Ungdom og et saadant Udtryk er neppe brugt om en Konge efter hans Thronbestigelse. Paa denne Maade stemmer den eneste Tidsbestemmelse for Optegnelsen af Vederlagsloven, vi have, vel med det Resultat, vi ovenfor paa Grundlag af Saxos Ord ere komne til, at nemlig disse Optegnelser ere foregaaede mod Slutningen af Kong Valdemars I's Regjering.

§ 3. *De forskjellige Redaktioner af Vederlagsloven.
Gammel og ny Ret.*

En let i Øine faldende Hovedforskjel mellem paa den ene Side Absalons og Saxos Redaktion og paa den anden Side Sv. Aagesens er, at medens de to første Udgaver kun gjengive eller i alt Fald paastaa, at de kun gjengive, Knud den Stores oprindelige Vederlagsret, saa indeholder Sv. Aagesens Skrift ikke alene Knuds Vederlagslov, men tillige de senere i denne gjorde Forandringer (Vald. Lov. S. 257). Medens Saxo (§ 26) siger: »Men siden efter blev denne Strænghed, enten paa Grund af Fyrsternes Sløvhed eller deres Lemfældighed, forandret, saa at man nu straffede med Pengebøder . . .« og medens Absalon og Kong Knud erklære, at de skrive Vederlagsloven, »saaledes som den var i gamle Knuds Dage,« hvoraf altsaa fremgaar, at det kun

er Meningen at fremstille den gamle Ret, — forholder det sig anderledes med Sv. Aagesen; der jævnlig henviser til nyere Lovbud, nova constitutio (c. 11) eller Regler, hidrorende fra moderni (c. 9) eller modernorum lenitas (c. 12). Ved en nærmere Undersøgelse vil det dog vise sig, at egentlig kun Saxo strengt holder sig til kun at fremstille Knuds Lov, thi Absalon har bag efter det, som egentlig er Knuds Lov, i alt Fald det nye, at der findes en Fremstilling af, hvorledes Kong Niels's nye Lov (Sv. Aag. c. 11) fremkom og vedtoges.

Det maa, som tidligere anført, antages, at den danske Text er ældre end Sv. Aagesens Skrift og dette igjen ældre end Saxos; det er da ganske mærkeligt at se, hvorledes Kundskaben til Vederlagsretten efterhaanden stiger, saaledes at Sv. Aagesen har en Del mere end Absalon, men Saxo atter endnu mere end Sv. Aagesen. Foretages en nærmere Sammenligning, vil det imidlertid ses, at den korte danske Optegnelse i Virkeligheden var alt af Betydning, og at Sv. Aagesens og Saxos tørre Stofmasse væsentlig beroer paa større Ordrigdom, flere Exempler og selvfølgelig desforuden i smaa Afvigelser, der ere uundgaelige, naar jus non scriptum optegnes. Der mangler ogsaa i den danske Text den historiske Indledning om Dannelsen af Thinglid og Beretningen om Knuds Brud paa Vederlagsretten. Enkelte Regler ere fælles for Sv. Aagesen og Saxo, men mangle hos Absalon og enkelte Bestemmelser forekomme alene hos Saxo. Af disse sidste har dog egentlig kun større Betydning de processuelle Regler i §§ 13, 15 og 16, der, som let vil ses, ikke staa i Modstrid med, hvad Absalon har i § 3 (Sv. Aagesen har her en Lakune); men som supplere den kortfattede danske Text. Maaske bør det dog fremhæves, at Saxo er ene om at berette, at de Skyldige bleve excommunicerede af Rigets Bisper.

Imellem de forskjellige Redaktioner er der ganske vist paa enkelte Steder saadanne Afvigelser, at Reglerne ikke kunne forenes, man behøver blot at sammenligne

den danske Text § 6, Sv. Aagesen c. 5 og Saxo §§ 3, 4, 5; men hverken dette Faktum eller den ovennævnte Kjendsgjerning, at den ene Redaktion har flere og anderledes affattede Bestemmelser end den anden, kan bevirke, at man stempler hele Fremstillingen af Vederlagsretten som upaalidelig; thi Sagen er, at det kan godtgjøres, at de samme Omstændigheder vise sig ved samtidige Affattelser af Retsbøger, der skulde gjengive Datidens hidtil uskrevne eller kun ufuldstændig optegnede almindelige borgerlige Lov for en bestemt Provinds. Forholdet mellem Vederlagsrettens forskjellige Redaktioner har en slaaende Analogi i Forholdet mellem skaanske Lovs danske Text og And. Sunesens Parafase. Den Forbindelse, der er imellem Sv. Aagesens Text og Vederlagslovens danske Text, svarer paa det nøieste til And. Sunesens Forhold til Sk. Lovs danske Text^{*)} og man kan med samme Føie betegne Sv. Aagesens Text som en Parafase over Vederlagsloven, som man bruger denne Benævnelse om And. Sunesens Text af Sk. L. Ligesom And. Sunesen fremfor den danske Text af Sk. L. af og til har historiske Oplysninger om Lovbestemmelser tidligere Gyldighed og deres Oprindelse samt Angivelse af, hvad der er ny og hvad gammel Ret, saaledes er det samme Tilfældet med Sv. Aagesen. Den samme Omfordeling af Æmnerne og den samme Ulighed i Behandlingen af de forskjellige Lovbestemmelser, som findes, naar man sammenligner And. Sunesen med Sk. L. gjenfindes ogsaa, naar man sammenstiller Absalons danske Text af Vederlagsloven med Sv. Aagesens latinske. Men ogsaa, naar Sv. Aagesen og Saxo sammenstilles, vil det ses, at snart den ene og snart den anden har den fuldstændigste Text, ganske som Forholdet er mellem de to Redaktioner af Sk. L. Dette Faktum maa overbevise os om, at Mangler ved Fremstillingen, Unøiagtigheder og Afvigelser

*) Jfr. Schlyter: Skånelagen S. CIII flg.

vare uundgaaelige, naar tidligere uskreven Ret for første Gang skulde fremstilles i Skrift af forskjellige Personer. Analogien mellem Sv. Aagesens og And. Sunses Skrifter er iøvrigt endnu mere slaaende, naar der foretages en nærmere Undersøgelse, men en saadan maa foregaa andetsteds.

Hvad der yderligere ved Optegnelsen af Vederlagsretten vanskeliggjorde Sagen, var, at saavel Absalon som Saxo havde foresat sig at optegne Loven som den var i Knud den Stores Tid, uden alle senere Tilsætninger; men dette var selvfølgelig en meget vanskelig Opgave, thi kun meget faa havde Rede paa, hvorvidt de nu gjældende Regler havde deres Rod i Knuds Lov eller ei, og derfor se vi ogsaa, at det ikke lykkes fuldstændig hverken for Saxo eller Absalon at optegne Knuds gamle Lov. Bedst er det lykkedes Saxo, hvorimod Absalons Redaktion, som vi skulle se, har nyere Ret tilsat til Knuds gamle Lov, dog paa en temmelig nekanisk og udvortes Maade. Forinden er det dog nødvendigt at paavise, hvad der i Vederlagsretten hører til Knuds oprindelige Lov, eller rettere, da Opgaven herved lettes, at udpege, hvad der ikke hører til denne Lov.

Det vil nu ikke blive benægtet, at de Regler, som Sv. Aagesen henfører til moderni eller modernorum lenitas eller til en nova constitutio (c. 9 in fine, c. 11 og c. 12) ikke henhøre til Knuds oprindelige Lov. Hermed stemmer det ogsaa, at den danske Text i § 7 kun har den gamle Regel om Vidnesbyrd af de to nærmest-siddende Vederlagsmænd i mindre Stridigheder indenfor Vederlaget, medens den nye Regel, at man kunde føre Bevis med to hvilkesomhelst Vederlagsmænd, som Sv. Aagesen har i c. 9 in fine, ikke nævnes i den danske Text. Ligeledes stemmer det hermed, at den nye Regel hos Sv. Aagesen i c. 12, om hvordan Slag kan udsones, ikke findes hos Absalon. Begge disse nye Regler findes heller ikke hos Saxo, der tvertimod i § 3 og § 11 ses

at stemme med Absalon, og i § 26 antydes, at Reglen om Slag ikke vedkommer Knuds Lov. Anderledes forholder det sig derimod med den Regel, som Sv. Aagesen henfører til en nova constitutio, vedtaget under Kongs Niels, og som findes i c. 11 hos ham. Denne nye Regel findes vel ikke hos Saxo, men derimod hos Absalon, men paa en eiendommelig Maade som en Efterskrift til de egentlige Lovregler og affattet paa en ganske anden Maade end disse, nærmest som en historisk Beretning om, hvordan Bødestraffen listede sig ind i Vederlagsretten.

Der kan saaledes ingen Tvivl være om, at de foranførte Regler ikke vedkomme Knuds Lov, men det bliver derimod et Spørgsmaal, hvilken Betydning der skal tillægges den Omstændighed, at Sv. Aagesen nævner enkelte Lovbud, som han betegner som givne ved generales constitutiones (c. 8, 9, 12, 13). I Valdemars Lov er det antydet, at der herved sigtes til constitutiones, som ere yngre end Knuds Lov; men den nærmere Paavisning af, at dette forholder sig saaledes, bør nu ske.

Hovedbestemmelsen er den Regel hos Sv. Aagesen i c. 13, at Indstævnte, naar Vidner ikke haves mød ham, kan (sc. i Sager mellem Vederlagsmænd indbyrdes) frigjøre sig med 6 Mededsmænds Ed, hvis det er en større Sag, med 3 Mænds Ed, naar det er en mindre, og med 2 Mands Ed, naar det er en lille Sag. Det er nu imidlertid en Ting, der vel maa haves for Øie, at alle 3 Redaktioner ere enige i, at der nøie maa skjælnes mellem mindre og større Forbrydelser. Sv. Aagesens Fremstilling gaar ud paa, at alle Forbrydelser mellem Vederlagsmænd indbyrdes maa holdes for sig selv og Forbrydelser, begaaede af Vederlagsmænd mod Kongen for sig. Det ses klart af Aagesen c. 5, der overskrives: Om Lovene angaaende de mindre Retsbrud, sammenholdt med c. 14: »Efterat vi nu have opregnet de Love, ved hvilke i Oldtiden de mindre For-

brydelser afgjordes, — samt deraf, at den følgende Del af hans Skrift kun handler om Majestætsforbrydelsessager. Absalon skjælnes derimod aabenbart mellem Forbrydelser, der kunne medføre Livsstraf eller Udstødelse af Vederlaget (§§ 2, 3 og 5) og de Forseelser, der bestaa i, at den ene Vederlagsmand gjør den anden Uret i mindre Grad; disse afgjøres ifølge Reglen i § 7 in fine ved de to nærmestsiddende Vederlagsmænds Ed. Ganske paa samme Maade er Reglen hos Saxo. Han handler indtil § 11 om Samfundets mindre Anliggender og de mindre Forseelser, men med § 11 begynder han paa de større Forbrydelser; disse omfatte dog ikke blot Forbrydelser, begaaede af Vederlagsmænd mod Kongen, men ogsaa grove Forbrydelser mellem Vederlagsmænd indbyrdes, nemlig ligesom efter Absalons Text § 5 Slag og Saar; af § 14 ses ogsaa, at den særegne Procesmaade og Bevisførelse gjælder ikke blot i Sager angaaende Majestætsforbrydelse, men ogsaa i andre Sager. Saxos Fremstilling gaar altsaa som Absalons ud paa, at alle Sager, som i det mindste medføre Udstødelse af Vederlaget, ere større Sager, alle de, der kun kunne medføre ringere Straf ere derimod mindre Sager, i hvilke den simple Procesmaade ifølge § 3 anvendes.

Aarsagen til denne Forskjel mellem Sv. Aagesen og de to andre Redaktioner, der ville fremstille Knuds oprindelige Lov, er aabenbart den Forandring, der senere foregik i denne Lov derved, at alle Forbrydelser mellem Vederlagsmænd indbyrdes, selv de groveste, kunde afsones med Pengebøder, eller, forsaavidt angaar Slag, paa den Maade som fremstilles af Sv. Aagesen l. c. 12. Da Sv. Aagesens Hensigt ikke blot var at skrive Knuds Lov, men tillige at referere de nyere Retsbestemmelser, maatte han nødvendigvis skjælnes mellem Forbrydelser imellem Vederlagsmænd, der nu alle kunde afsones, og Forbrydelser mod Kongen, som nu alene vare Ubødemaal, og hvor altsaa nu ene den særegne Procesmaade var gjældende. Det er klart, at samtidig

med at Bødesagernes Antal udvidedes fra Bagatelsager mellem Vederlagsmændene (Absalon § 6. Saxo §§ 2—10) til at omfatte større Sager mellem dem (Efterskrift til Absalons Text om Kong Niels's Lov, Saxo § 26, Sv. A. c. 11) blev det nødvendigt at give andre Procesregler end den gamle Regel for Bagatelsagers Afgjørelse: at de afgjordes ved Ed af de to nærmestsiddende Mænd (Absalon § 7, Saxo § 3). Det er disse nyere Regler, som Sv. Aagesen giver i c. 9 in fine, hvor han beretter, at den gamle Lov fordrede Sagens Afgjørelse ved Ed af de to Mænd, som sad ovenfor og nedenfor Vedkommende ved Bordet; men de Nyere, der i flere Retninger have formildet Loven, have ogsaa i denne Henseende for at faa en Ende paa Sagerne bestemt, at man kan lade Sagen afgjøre ved to hvilkesomhelst Vederlagsmænds Ed. Endvidere findes en ny Regel hos Sv. Aagesen i c. 12 in fine, hvorefter en generalis constitutio havde bestemt, at naar Sagsøgeren ikke kunde overbevise Sagvolderen med Vidner, kunde han med 6 Kammeraters Ed fri sig for Beskyldningen. I c. 13 tales fremdeles om Bevis med 3 Vederlagsmænds Ed og i samme Kapitel i Slutningen findes endelig de nye Regler, der ere givne ved generalis constitutio, sammenfattede derhen, at alle Sager (d: altsaa alle Bødesager, se c. 14) skulle, naar de høre til de store (c. 12 in f., c. 11), afgjøres ved Ed af 6 Mænd eller med 3, naar Sagen hører til de mellemste (c. 13) eller endelig med 2 Mands Ed, naar Sagen hører til de mindste (c. 5 og 8).

Af det her sagte fremgaar nu altsaa med Sikkerhed, at de Regler, Sv. Aagesen betegner som givne ved generales constitutiones i c. 12 og 13, ere nye Regler, som ikke fandtes i Knuds Lov, lige saa fuldt som den af moderni givne Regel i c. 9, der jo netop ifølge c. 13 er en af de ved generalis constitutio givne Regler. Men naar generalis constitutio saaledes bruges som Betegnelse for nyere Love paa de ovennævnte Steder, saa maa For-

modningen være for, at ogsaa de to andre Regler, der hos Sv. Aagesen betegnes som givne ved *constitutio generalis*, nemlig Reglerne i c. 8 in fine og i c. 9 i Beg. ligeledes bero paa nyere Love og ikke fandtes i Knuds gamle Lov. Men herimod kunde man nu indvende, at dette Resultat jo nok stemte med Saxos Fremstilling af Knuds Lov, thi hos ham findes ingen Regler, der svare til dem hos Sv. Aagesen i c. 8 in f. og c. 9 (hvorledes det forholder sig med de hos Sv. Aagesen c. 7 in f., 12, og 13 givne Bestemmelser skal fremstilles nedenfor); men derimod kunde vort Resultat ikke forliges med Absalons Fremstilling af Knuds Lov, thi i denne vil man i § 6 in f. og § 7 i Beg. finde ganske de samme to Regler, som Sv. Aagesen har i c. 8 og 9. Paa dette Punkt var der altsaa Strid mellem Absalon og Sv. Aagesen, idet Absalon henregnede til Knuds Lov Ting, der ifølge Sv. Aagesen maatte henføres til nyere Lovbud.

Imidlertid kommer det an paa, om det virkelig, som i hidtil ere gaaede ud fra, har været Absalons Mening end at skrive Knuds Lov. I »Valdemars Lov« S. 255 er det især af Hensyn til de Ord, hvormed Optegnelsen begynder, at dette er Vederlagsretten, som Knud og Absalon lode opskrive — saadan som den var i gamle Knuds Dage — antaget, at Absalons Mening har været udelukkende at gjengive den gamle oprindelige Lov og herom kan der vel ingen Tvivl være; men det bliver da et Spørgsmaal, hvordan vi i Optegnelsen kunne finde Regler, der baade efter Sv. Aagesens og Saxos Vidnesbyrd ikke høre hjemme i Knuds oprindelige Lov; det samme Spørgsmaal maa ogsaa opstaa med Hensyn til det Faktum, at der til Absalons Optegnelse er føiet en Beretning om Kong Niels's Lov, der ikke passer til Indledningens Ord om, at her følger den gamle Vederlagsret. Absalons Udgave af Vederlagsretten er nu kun kommen til os gennem meget unge Haandskrifter, det ældste er den Ledreborgske Codex, der er fra Midten af det 14de Aarhundrede (Schlyter, Skänelagen S. XXVI),

og som altsaa næsten er 200 Aar yngre end Absalons Optegnelse; det er derfor ikke underligt, om der i Tidens Lob er bleven føjet Glosser til den oprindelige Optegnelse, der saa atter af senere Afskrivere er taget op i Texten paa samme Maade som dette saa ofte er sket med andre Aktstykker. At noget saadant er foregaaet med Absalons Text, er temmelig kjendeligt. For det første er det vistnok indlysende, at Beretningen om Niels's Lov er senere tilføjet; formodentlig har en eller anden oversat Sv. Aagesens Beretning om samme Sag i c. 11, thi det som findes ved Absalons Text, synes at være en lidt forkortet og ikke altid korrekt Gjengivelse af Sv. Aagesens latinske Text. Det er nemlig for det første en aabenbar Misforstaaelse af Ordene hos Sv. Aagesen, naar den danske Text begynder med at sige, at Vederlaget blev trolig holdt og stod ukrænket i otte Kongers Tid. Ligesom denne Beretning i sig selv er ganske usandsynlig, saaledes ses det ogsaa let at den er fremkommen derved, at Sv. Aagesens Ord: *Postquam vero regis magnificentia memorato modo suæ transgressionis delictum expiasset. constitutio illa de tali cæde omnino punienda octo regum temporibus constanti firmitate illibata durabat.* Oversætteren, der ikke i Absalons Text fandt nogen Beretning om Kong Knuds magnificentia i Anledning af den af ham begaaede Forbrydelse, kunde ikke ligefrem oversætte Ordene »constitutio illa de tali cæde omnino punienda« og han greb da i sin Ubehændighed til at gjengive constitutio ved Vederlag, hvilket jo er en aabenbar Misforstaaelse, thi der menes ingenlunde hele Vederlagsloven, men den særegne Bestemmelse i denne, at Hug og Saar mellem Vederlagsmænd er Ubodemaal. Naar Oversætteren senere siger, at Kristiern Svendsens Overfald paa Thuko Doka »var det første Brud paa Vederlaget«, da kunde dette synes at have Medhold i den latinske Text, der har »*primusque post Kanuti regis satisfactionem legem castrensem et militarem transgressor violavit,*« men

saavel af det foregaaende som af det efterfølgende i den latinske Text fremgaar det, at denne Yttring maa indskrænkes til, at Kristiern var den første, der paa samme Maade som Kong Knud krænkede denne specielle Bestemmelse om Hug og Saar i Vederlagsloven. Fremdeles er Oversætteren uheldig i Gjengivelsen af Kong Niels's Lov, thi her lader han Bo Hethinson udtale Lovbestemmelsen, medens Sagen selvfølgelig forholder sig som Sv. Aagesen fortæller, nemlig at Bo Hethinson kun raadete til at give en ny Lov, hvorefter denne Lov kom i Stand ved en Overenskomst mellem Kongen og Vederlaget. En saadan mangelfuld og feilagtig Beretning kan neppe stamme fra Kong Knud og Absalon, det er langt snarere en ubehændig Oversætter, der har hængt denne Oversættelse bag efter Absalons Text.

Se vi dernæst paa de Bestemmelser i Absalons Text, der gaa umiddelbart forud for denne Beretning om Kong Niels's Lov, nemlig §§ 6 og 7, da ere de neppe oprindelig nedskrevne som de nu staa; thi § 6 begynder med den Regel, at hvis nogen klagede over, at en Vederlagsmand havde gjort ham Uret, da skulde denne Sag forfølges til Huskarlestævne. Samme Paragraf ender med at sige, at alle Trætter, som komme Vederlagsmænd imellem, skulle behandles paa Huskarlestævne, idet dernæst § 7 nævner et Exempel paa saadanne dele, nemlig »iortha dele«, hvor Beviset skal føres af den, der er nærmest til Lov, med Ed af 6 Mænd, udtagne ved Lodtrækning i hans Fjerding. Mindre Sager — hedder det saa — skulle alle afgjøres ved to Vederlagsmænds Ed, som sidde (den Bevispligtige) nærmest. Det er temmelig tydeligt, at oprindelig har § 6 lydt saaledes:

Of annar kerthe at withirlaxmen hawdhe honum uræt giort. tha shulde thet delis a huskarla stævne. Matte han thet sanna meth twigge withirlaghamanna witne oc meth hælidoms eth. tha skulde han sidie en man ydermeer en han sat förræ. Smerre dele skula alla stethies

meth twigge withirlaghamanne eth. een innan sik oc annan udan sik.

Men imellem 2det og 3die Punktum har man senere indføiet den nye Regel, at alle Sager imellem Vederlagsmænd indbyrdes skulle forhandles paa Huskarlestævne, ogsaa civile Sager, som f. Ex. Sager om fast Eiendom. At dette forholder sig saaledes, vilde vi ikke kunne antage uden Sv. Aagesens og Saxos Bevidnelse af, at den sidste Regel er ny Ret, men naar vi vide dette, er det ikke uantageligt, at den virkelig er sat ind i den oprindelige Text, og dette er da i saa Fald atter sket af en Mand, der har oversat Sv. Aagesens Text. Det er allerede mistænkeligt, at Sv. Aagesen og den danske Text — afset fra Beretningen om Kong Niels's Lov — kun paa dette ene Sted vise sig stærkt beslægtede, thi uagtet Sv. Aagesen kjender Absalons Redaktion, følges denne dog ingenlunde ellers saa nøie som det er Tilfældet i Sv. Aagesens c. 8 in f. og c. 9. Tværtimod paaberaaber jo Sv. Aagesen sig ogsaa i Efterskriften til hans Text paa selvstændige Undersøgelser, han har anstillet, ved at høre sig for hos de Gamle, og naar undtages, at Sv. Aagesens Bemærkninger om generalis constitutio og om det, der i Modsætningen til vetus constitutio er indført af moderni, ikke findes i Absalons Text, er derimod ellers næsten Ord til andet ens paa de to anførte Steder, saa at enten Sv. Aagesen maa have oversat Absalons Text eller denne maa være suppleret efter Sv. Aagesens. Det sidste er aabenbart Tilfældet; thi Reglen om »smerre dele« passer ikke, hvor den nu staar, føiet til den nye Regel, den er skudt tilbage af en Oversættelse af Sv. Aagesens Text c. 8 i Slutningen og c. 9, 1ste Stykke og er derved kommen til at slutte sig til en Regel om, at Processer om fast Eiendom afgjøres ved 6 Mænds Ed, valgte ved Lodtrækning i den Bevisberettigedes Fjerding. At Reglen om smerre dele ikke passer her, er indlysende, thi hvad er mindre Sager end Processer om fast Eiendom? Derimod vil Bestemmelsen passe,

naar man tænker sig den, som ovenfor antydet, sat ind i § 6, thi denne Paragraf handler overhovedet om det, der efter Absalons Text er mindre Sager, nemlig saadanne, som ikke medføre Udstødelse af Vederlaget, men kun en ringere Stilling i Laget.

Ved den foregaaende Undersøgelse er det altsaa antaget, at Reglerne om, at mindre Sager, naar Vidner ikke fandtes, afgjordes ved Indstævntes Ed med Mededsmænd, ere nye Bestemmelser, der ikke fandtes i Knuds oprindelige Lov, og heri er jo ogsaa baade Sv. Aagesen og Absalon enige; men maa kunde herimod indvende, at Saxos Gjengivelse af Vederlagsretten paa Knuds Tid jo i § 23 har samme Regel som den, vi have angivet som en nyere Regel efter Absalons og Sv. Aagesens Autoritet, nemlig:

Kunde Indstævnte ikke overbevises af Sagsøgeren med Vidner, tog han 6 Vederlagsmænd med sig, som med Ed bekræftede, at han ikke havde begaaet den Forbrydelse, som han sigtedes for.

Denne Indvending er imidlertid uberettiget, thi de Regler om Ed af Indstævnte med Mededsmænd, som Sv. Aagesen angiver, gjælde kun i mindre Sager (o: i Sager mellem Vederlagsmænd). Hvad der efter Sv. Aagesens Mening i saa Henseende gjaldt i større Sager (Sager mellem Kongen og Mændene) kan man ikke ligefrem læse sig til, fordi hele Procesmaaden i saadanne Sager mangler i hans Skrift, saaledes som dette er kommet til os. Det er nu imidlertid saa, at Saxos Regel i § 23 bestemt kun handler om store Sager; det er efter hans System saadanne Sager, der ikke kunde sones med, at den Skyldige fik en ringere Stilling i Vederlaget, men kun ved Udstødelse af dette, thi med de mindre Sager er Saxo færdig i § 10, og i § 11 begynder de større Forbrydelser samt Beskrivelsen af Proceduren i disse. Saxo anfører altsaa lige saa lidt som Absalon anden Regel om mindre Sagers Afgjørelse end Bestemmelsen om Ed af de to nærmest siddende Vederlagsmænd.

For at sammenfatte Resultatet af den føregaaende Undersøgelse, formene vi det saaledes godtgjort, at følgende Bestemmelser, der findes hos Sv. Aagesen, ere nye Regler, vedtagne i Tiden fra Knud den Store til Slutningen af det 12te Aarhundrede, — en Periode, der omfatter c. 150 Aar:

- 1) At Saar og Drab, begaaet af en Vederlagsmand paa en anden, straffes med Bøder.
- 2) At Slag kan afsones ved, at den Skyldige knæler ned for den Fornærmede og beder om Tilgivelse.
- 3) At al Strid, som opstaar mellem Vederlagsmænd, — altsaa ogsaa civile Sager —, alene skal afgjøres paa Huskarlestævne.
- 4) At dette ogsaa særlig gjælder om Sager angaaende fast Eiendom.
- 5) At i alle Bødesager og civile Sager tillades det den Indstævnte, naar (i kriminelle Sager) Modparten ikke kan producere Vidner (Sv. Aagesen c. 12 in f.), eller naar (i civile Sager) Thinget tilkjender ham Bevisretten, at fri sig for Beskyldningen ved sin egen Ed, ledsaget af et Antal Vederlagsmænds Meded, saaledes at disses Antal retter sig efter Sagens større eller mindre Betydning.

Den Forandring, der siden Knud den Stores Tid er foregaaet i Vederlagsretten, kan altsaa henføres til to Hovedpunkter, nemlig for det første, at Antallet af de Sager som vare Ubodemaal og straffedes med Ud-stødelse af Vederlaget, eventuelt med Livsstraf, indskrænkedes til at omfatte Sager mellem Kongen og Vederlagsmændene, medens alle kriminelle Sager mellem Mændene indbyrdes nu kunne afsones med Bøder, eller, forsaavidt angaar Slag, paa den Maade som omhandles hos Sv. Aagesen i c. 12. Det vil med andre Ord sige, at den strænge Disciplin i Vederlaget, Mand og Mand imellem, ses at være bleven betydelig svækket siden Knuds Tid. For det andet er der siden Knuds Tid sket en Udvidelse af Vederlagets Jurisdiktion, saaledes

at denne ikke blot omfatter kriminelle Sager mellem Vederlagsmændene, men ogsaa civile Sager, og især ogsaa Sager angaaende fast Eiendom. Betydningen af denne nye Bestemmelse kan ikke miskjendes. Den er en Følge af, at Knuds Lov, der nærmest var bestemt for en staaende Hær af Krigere, der i Reglen vare samlede om Kongen, nu efterhaanden var kommen til at omfatte Stormænd, der vare bosatte og eiede fast Eiendom rundt omkring i Landet. Da Vederlagsloven saaledes omfattede Folk, der havde en fremragende borgerlig Stilling ved Siden af deres krigerske Hverv, var det jo kun rimeligt, at Vederlagets Jurisdiktion nu ogsaa udstraktes til civile Stridigheder mellem Mændene. Det var lige saa rimeligt, som at der indførtes Boder for Forbrydelser mellem Vederlagsmændene indbyrdes, ogsaa dette er en Følge af, at Vederlaget nu omfattede Landets forste Ætter, mod hvis Medlemmer man ikke kunde anvende Udstødelse af Vederlaget med Niddingsnavn, hvilket ogsaa udtrykkelig berettes os at have været Grunden til hin Ændring (Sv. Aag. c. 11).

De nævnte Ændringer angaa jo nu imidlertid kun Forholdet mellem Vederlagsmændene indbyrdes, men Spørgsmaalet bliver saa yderligere, hvordan da Forholdet mellem Konge og Vederlagsmænd havde udviklet sig, om Reglerne i Absalens Text §§ 2 og 3 og i Saxos §§ 11—25 ere blevne staaende uforandrede, eller om der er foregaaet Forandringer, og da hvilke. Her maa det nu meget beklages, at den fornemste Veiledning til Oplysning om Vederlagsrettens Udvikling her svigter os; thi netop som Sv. Aagesen i c. 14 er begyndt paa Udredning af de om Forbrydelser mod Kongen gjældende Regler om Forræderi og Majestætsforbrydelse, findes der, som oftere omtalt, et større Hul i alle os efterladte Udgaver og Haandskrifter og dette har aabenbart omfattet det, der hos Saxo findes i § 11 til midt i § 20, altsaa netop den særegne Behandling, som Sager mellem Konge og Vederlagsmænd under-

gaves. Havde vi havt Sv. Aagesens Skrift fuldstændigt paa dette Punkt, vilde vi efter hans Plan sikkert have faaet: for det første en Fremstilling af, hvad vetus constitutio her hjemlede, men dernæst ogsaa en Redegjørelse for de Ændringer, denne i Tidens Løb paa dette Punkt var undergaaet, med andre Ord: vi vilde have faaet en Fremstilling af Harald Heins Lov, der netop blandt andet angik dette Punkt, og vi vilde da ikke alene have været henviste til de mindre klare Efterretninger, der herom findes hos Saxo og andre Historieskrivere.

Kap. 2. Kong Knud den Stores Vederlagslov i dens Hovedtræk.

I. Procesmaade, Dom og Straf i større Sager.

§ 4. *Procesmaade.*

I »Valdemars Lov« S. 235 flg. er der gjort et Forsøg paa at fremstille Vederlagsrettens Procesmaade, navnlig forsaavidt angaar Bevisførelsen, og her skal nu i Tilslutning til, hvad dér saaledes i al Korthed er anført, gives en fuldstændigere Oversigt over dette Thema. Først maa dog det Spørgsmaal klares, hvorvidt den særegne Procesmaade i Vederlagsretten, der fremstilles hos Saxo i §§ 12—25 og hos Absalon i § 3, angaar baade kriminelle og civile Sager eller kun kriminelle Sager.

Medens nemlig Rosenvinge^{*)}, mener, at Procesmaaden kun angik Sager om Majestætsforbrydelse, antager derimod L. Stein^{**)}, at den vistnok anvendtes paa »die Verbrechen und die wichtigsten Civilfälle«, men heri kan der ikke gives ham Medhold; paa den anden Side kunne vi heller ikke ubetinget slutte os til Rosenvinge. Som ovenfor paavist, er det klart, at baade Saxo og Absalon kun henvise saadanne Sager til Af-

*) Om Edens Anvend. til Bevis o. s. v. N. j. Ark. XIV S. 45.

**) Geschichte d. dänischen Civilprocesses. Kiel 1841. S. 7.

gjørelse efter den særegne Procesmaade, som kunde medføre Udstødelse af Vederlaget med hvad videre deraf fulgte; men paa Knud den Stores Tid omfattede denne Art af Sager ikke blot Majestætsforbrydelse, men tillige alle større Sager mellem Vederlagsmændene indbyrdes, se Saxo § 11, Absalon § 5; for saa vidt ere vi uenige med Rosenvinge, men paa den anden Side har Stein aabenbart Uret, naar han vil inddrage de vigtigste civile Sager under denne særegne Procesmaade. Vi have formentlig paavist, at paa Knud den Stores Tid hørte civile Sager mellem Vederlagsmændene overhovedet ikke ind under Curiens Dom, men selv om man antog det modsatte, er det dog klart, at civile Sager stedse ere satte i Klasse med de mindre kriminelle Sager, med saadanne, der ikke kunne medføre Udstødelse af Vederlaget. Dette skal blive paavist nedenfor, hvor de mindre Sager omhandles, forelobig bemærkes her blot, at Stein som Argument for sin Mening indskrænker sig til i al Almindelighed at henvise til Sv. Aagesen c. 12, 13, 14.

Idet vi saaledes fastholde, at der her udelukkende er Tale om kriminelle Sager, skulle vi først omhandle:

Indstævning. Saavel Absalon (§ 3) som Saxo (§ 12) ere enige i, at Indstævning sker ved to Vederlagsmænd, men iovrigt synes der, for saa vidt den usikre Text, hvori Absalons Optegnelse er bevaret os tillader bestemte Slutninger her, at være Forskjel mellem de to Redaktioner. Absalons Regel synes at gaa ud paa, at første Stævning sker ved to Vederlagsmænd i Kongens Gaard, hvor den Afdeling ligger, hvortil han horer, 2den Stævning, der foregaar, naar Indstævnte ikke efterkommer 1ste Indstævning, sker i Indklagedes Hus og 3die Stævning, hvis han stadig ikke møder, ligeledes i hans Hjem. Saxo har derimod en Adskillelse mellem, om Indklagede har fast Eiendom eller ikke. Har han dette, stævnes han ved to Vederlagsmænd første Gang i sit Hjem, men anden og tredie Gang i Kongens Gaard, hvor han har sin Plads ved

Bordet. Har Indstævnte derimod ikke fast Eiendom, stævnes han 3 Gange ved sin Bordplads i Kongens Gaard. Reglerne ere saaledes forskjellige: Absalons Optegnelse lægger mere Vægt paa Stævningen i Indklagedes Hjem, Saxos derimod omvendt paa Stævning i Kongens Gaard, ja efter Absalon ser det endog ud, som om man aldeles ikke kan tænke sig Vederlagsmænd, der ikke havde andet Hjem end Kongens Gaard. Det er vist ikke for dristigt at antage, at Absalons Optegnelse her er paavirket af den senere Tid, hvor Vederlagsmændene vare blevne identiske med Milites, og hvor Vederlaget hovedsagelig bestod af rundt om i Landet bosiddende Hofmænd, der kun af og til gjorde Tjeneste ved Hove, medens det er lykkedes Saxo at faa den rette gamle Bestemmelse frem fra den Tid, da Reglen var, at Hofmændene stedse vare om Kongen og kun sjælden havde andet Hjem end hans Gaard.

Begge Redaktioner ere enige i, at der maa foregaa 3 Indstævninger, for at den Retsvirkning kan indtræde, at Indklagede, hvis han desuagtet udebliver, dømmes som skyldig, og ligeledes, at hver Stævning maa foretages af 2 Vederlagsmænd, men der kan spørges, om hver Stævning kan ske ved de samme to Vederlagsmænd, eller om ikke hver Stævning maa ske ved to forskjellige Vederlagsmænd. I »Valdemars Lov« (S. 236) er det antaget, at det saavel efter Saxos Ord som efter Reglerne i det følgende maa antages, at hver Stævning maa ske ved to forskjellige Mænd. Det maa dog mærkes, at Saxos Ord ikke ere meget bevisende, men at hvad der navnlig taler for, at 6 Mænd foretog Indstævningen, er de Regler om Bevis og Modbevis, som senere skulle fremstilles, og hvoraf synes med temmelig stor Sikkerhed at kunne sluttes, at der maa være 6 Stævningsmænd, ikke just alene for at bevise Indstævningerne, men fordi Stævningsmændene under Processen mødte i en anden Egenskab end den, i Følge hvilken de afhjemlede Indstævningerne.

Et Hovedpunkt er det, at Indstævningerne alle skulle ske »sponsione«, og det maa, som alt bemærket i »Vald. Lov«, fastholdes, at denne Fordring ikke alene stilles, naar Indstævningerne alle tre skete i Kongens Gaard, hvilket Saxos Ord nærmest tyde paa, men at det overalt krævedes, at enhver Stævning maatte ske »sponsione«, thi det fremgaar med Sikkerhed af Procesreglerne, der senere fremstilles. og det er en simpel Følge af, at Stævningsmændene optraadte i anden Egenskab under Proceduren end just som Stævningsmænd.

Det bliver endnu et Spørgsmaal, om der ikke mellem de to Redaktioner er en yderligere Forskjel i Henseende til den tre Gange gjentagne Indstævning. Absalons Optegnelse siger nemlig klart og tydeligt, at Indstævningen kun gjentages 2den og 3die Gang, naar Indstævnte ikke møder til det Thing, hvortil han resp. 1ste og 2den Gang er stævnet, men hos Saxo paabydes den 3 Gange gjentagne Indstævning ubetinget; det maa efter Ordene antages, at Kongen strax fastsatte en bestemt Dag til Sagens endelige Paadømmelse, og at der dernæst foretoges 3 Indkaldelser til dette Thing, ikke til 3 successive Thing. Med dette Spørgsmaal staar det ovenfor fremsatte, om der optraadte 6 eller kun et mindre Antal Stævningsmænd tilsyneladende i Forbindelse, thi efter Absalons Redaktion kunde det synes, at naar Indstævnte mødte paa første Thing, kunde der kun møde 2 Stævningsmænd, eftersom kun een Stævning var bleven forkyndt; men der er dog selvfølgelig Intet til Hinder for, at Reglen har været, at Klageren stedse maatte have 2×3 Mænd til Rede, for at disse kunde fungere eventuelt alle som Stævningsmænd, men i ethvert Fald som Anklagere under Processen, og at saaledes alle 6 ubetinget mødte i sidstnævnte Egenskab, selv om kun 2 eller 4 af dem havde foretaget Indstævning. Hvad iøvrigt angaar Spørgsmaalet, om de tre Stævninger hos Saxo foregik til 3 forskellige, efter hinanden indtræffende Thing eller kun var en tre Gange gjentagen Indstæv-

ning til samme Thing, da ere Ordene for ubestemte til, at nogen sikker Mening kan have herom, men hele Saxos Fremstilling passer unægtelig nærmest paa en 3 Gange gjentagen Indstævning til samme, af Kongen særlig berammet Thing, hvorved erindres, at Huskarlethinget næppe er holdt i regelmæssige Terminer.

Dernæst bliver det at undersøge, hvorledes det forholder sig med den Paastand, at Indstævning sker ved »aussergerichtliche Citation«, som Stein udtrykker sig. Denne Forf., der næsten udelukkende holder sig til Absalons Redaktion og sjælden nævner Saxos, fremstiller Sagen saaledes, at Klageren med to Vederlagsmænd mødte paa Indklagedes Bopæl (Gaard) og indstævned ham til Huskarlestævne, idet de angav Stedet og Tiden for Thingets Afholdelse; men det maa dog herved mærkes, at Hovedtilfældet for Anvendelse af den særegne Procesmaade jo ubetinget er det, at det er Kongen, der er Klager, og at det er dette Hovedtilfælde, Absalons Text egentlig alene har for Øie, medens mærkværdig nok Saxos Text omvendt synes udelukkende at tænke paa det Tilfælde, at det er en Vederlagsmand, der er krænkede af en anden. Af § 3 hos Absalon fremgaar det, at Kongen, naar han var Klager, først maatte lade den, han anklagede, stævne i hans egen Gaard med to Vederlagsmænd. Kom den Indstævnte ikke: »tha skal han (Konung) hem fara till hus hans oc stefne annar time«; det synes følgelig at være Meningen, at Kongen, naar han var Klager, maatte møde personlig med Stævningensmændene hos Indstævnte. Men dette er dog paa ingen Maade sikkert, thi det hedder dernæst, at Kongen skal »thredie sinne honum lade stefne«. Medens der to Gange staar, af Kongen skal lade stævne, staar der kun een Gang, at han selv personlig skal overvære Stævningen. Man kan derfor vist med Sikkerhed sige, at det »han«, hvorpaa hele Reglen om Kongens personlige Indstævning beroer, er en Feilskrift, saa meget mere som den udførlige Fremstilling hos Saxo synes

at gaa ud paa, at Klageren (hvad enten dette er Kongen eller en anden) ikke personlig har at gjøre med Indstævningen. Af Saxos Fremstilling kan man direkte kun faa Besked om det Tilfælde, at en Vederlagsmand er krænkede af en anden, og det ses da, at den Fornærmede, naar han havde faaet Kongen til at beramme et Thing, lod den Anklagede indstævne ved to Vederlagsmænd, medens det ikke siges, at han selv skulde møde med dem. Hvorom al Ting er, saa synes Stævningen baade hos Absalon og Saxo altsaa at være en Udenretsstævning, endog naar Kongen var den Fornærmede. Hvilket Varsel, der skulde gives, er os ubekjendt.

§ 5. (Fortsættelse.) *Sagens Behandling for Retten.*

Gaa vi dernæst over til Sagens Behandling for Retten, da maa der først skjælnes mellem, om Indstævnte mødte eller om han udeblev. Udeblev han, da var Følgen efter Absalons Redaktion § 3, at han fældede sig selv og skal rømme af Landet og Kongen tager alt det, han eier. Denne Følge synes at indtræde uden videre og navnlig uden at der krævedes nogetsomhelst Bevis fra Klagerens Side. End ikke Afhjæmning af Stævningen omtales; men hos Saxo finde vi andre Regler. Efter at han har fremstillet de Regler, der gjælde, naar Indklagede mødte, siger han i § 17: »Dom afsagdes lige saa fuldt mod Fraværende som mod Nærværende. Ingen kunde være saa langt borte, at ikke Anklage med Vidner kunne ske og Dom fældes, og naar saaledes Vidner vare førte og Sagen paakjendt, kunde det ikke tilstedes Indstævnte bagefter at føre noget Forsvar.« Med disse Regler stemmer jo ogsaa Indstævningsmaaden, idet det ikke er foreskrevet, at Stævning skal forkyndes for Vedkommende personlig, men kun paa hans Bopæl eller Bordplads »hvad enten han var tilstede der eller ei«, som Saxo siger i § 12. Saxos Regel synes her at være en anden end Absalons, thi i Mod-

sætning til dennes Text vil det ses, at Saxo i § 17 bestemt gaar ud fra, at Processen kun kunde fremmes mod en Fraværende, og at Dom kun kunde fældes, naar der skete Anklage med Vidner (*accusatio testibus*). Denne »Anklage med Vidner« svarer, som vi senere skulle se, til *provocatio sponsione*, det er et edeligt Udsagn af de Vederlagsmænd, der have foretaget Indstævningen: dels om, at denne rettelig er foretaget, dels om, at de tro paa Anklagens Rigtighed og derfor opretholde denne; men i Virkeligheden kan der nu ikke være Tvivl om, at Absalons Text trods dens Taushed herom maa forudsætte noget lignende som Betingelse for at Udeblivende kunde dommes; thi en Afhjemling af Stævningen maa jo dog selvfølgelig være sket, men heller ikke herom findes der noget i Absalons meget kortfattede Text, der indskrænker sig til at fremhæve Betydningen af det egentlige Bevis for Forbrydelsens Begaelse ved 2 Vidner. Formodentlig er det ikke funden nødvendigt at gaa mere i Detailler.

Mødte derimod Indstævnte, saa finde vi en temmelig udførlig Fremstilling af Bevisreglerne hos Saxo og en meget kortfattet hos Absalon.

Idet vi nu foreløbig holde os til Saxos Fremstilling, henvise vi til den i »Valdemars Lov« givne Udvikling om dette Punkt. Denne er imidlertid kun fremsat i al Korthed og uden fuldstændig Begrundelse af de antagne Resultater, hvorfor den her maa yderligere suppleres og begrundes.

Det første, der sker, efterat Retten er sat (*concione inita*) er i Henhold til Saxo (§ 13), at »*qui provocaverant, sincere se reum postulasse nihilque in ea causæ dictione favoris aut offensæ respectui indulsisse jurabant, simulque et citatorum et testium partibus inserviebant*«.

I »Valdemars Lov« S. 236 flg. er det paavist, at der altsaa her ikke alene siges, at de Mænd, der foretog Indstævningen, aflagde Ed paa, at de lovlig havde forkyndt Stævningen, men tillige at de paa en Gang

skulde fungere som Stævningsmænd (Anklagere) og Vidner og ogsaa i sidstnævnte Egenskab aflægge Ed. Den Ed, de skulde sværge som »Vidner«, er den samme Ed, som man ellers krævede af Sagsøgere, de skulde sværge Indstævnte Sagen paa, de skulde bevidne, at de tro, at Anklagen er sand, de ere just ikke Mededsmænd, thi den Fornærmede sværger, som det synes, ikke, men de danne en eiendommelig Mellemting mellem en Anklagejury, en Domsjury og Mededsmænd*). Det er tillige i Vald. Lov antydet, at de her givne Regler for Anklagen synes at staa i Forbindelse dels med kanonisk Ret, dels med angelsaxisk Ret, hvorhos det er paastaet, at Ytringen hos Saxo om Indstævningen: at denne skete »sponsione«, hentydede til denne Egenskab hos Stævningsmændene, at de tillige skulde under Sagen optræde som testes, idet altsaa de Stævrende eo ipso ved at foretage Stævningen tillige gav Løfte om at optræde under Sagen til Fordel for Citanten.

Idet vi nu nærmere skulle undersøge denne Bestemmelse, opstaar ganske naturligt det Spørgsmaal, om disse Regler for Sagsanlæg ere enestaaende i Knuds Lov, eller om man andetsteds kjender lignende Regler? Der er da navnlig tre Kilder, hvoraf man ved Fastsættelsen af Reglerne for Procedure i Vederlagsretten kan antages at have øst, nemlig angelsaxisk Ret, dansk Ret og kanonisk Ret.

Først kunde det da synes klart, at hvis Sagsøgeren

* Den i »Valdemars Lov« fremsatte Fortolkning af Saxos Ord paa dette Sted er, som det let vil ses, fremkommen ganske uden Kundskab til det Forsøg M. Pappenheim (Die altdänischen Schutzgilden, Breslau 1885 S. 306 flg.) omtrent samtidig har gjort paa at opklare Bevissystemet i Knuds Lov og Harald Heins Ændringer heri. Der vil blive Leilighed til nærmere at omtale Pappenheims Theori, naar Haralds Lov gennemgaaes, foreløbig bemærkes blot, at denne Forf. i sin iøvrigt interessante og lærerige Undersøgelse har undladt at give nogen Forklaring paa Betydningen af, at de stævrende Vederlagsmænd paa en Gang ere Stævningsmænd og Vidner.

virkelig aldeles ikke selv personlig optraadte og deltog i Edsaflæggelsen, saa havde vi her en Særegenhed, der ikke let skulde kunne gjenfindes andre Steder. Efter Saxo er det nu aldeles klart, at Sagsøgeren ikke selv aflagde Ed og trods Steins^{*)} Indvendinger mod hvad Rosenvinge^{**)} i saa Henseende har anført, maa det ligeledes antages, at den danske Text heller ikke omtaler Ed af Sagsøgerne; der er den naturlige og rimelige Grund til denne Bestemmelse, at Kongen, der jo i disse Sager ofte var Sagsøger, ikke godt kunde optræde personlig. Paa hans Vegne skulde i den Anledning Stævningsmændene optræde og paa en Gang fungere som Stævningsmænd og som Vidner for Klagens Rigtighed. Formodentlig har man ladet de Regler, der vare nødvendige, naar Kongen optraadte, uden videre ogsaa gjælde om de mindre hyppige Tilfælde, at en Vederlagsmand var Sagsøger.

Det er imidlertid ikke saa, at det skulde være en enestaaende Regel, at den rette Sagsøger saaledes kun ved Befuldmagtiget optræder og sværger Indstævnte Sagen paa, thi kanonisk Ret har fra gammel Tid en ganske lignende Regel. Den Ed, der skal aflægges af de stævrende, gaar ifølge Saxo ud paa: nihil in ea causæ dictione favoris aut offensæ respectui indulgisse, og det er saaledes klart, at dette er en Ed, der er beslægtet med den romersk-kanoniske Rets juramentum calumniæ. I l. 2 Cod. (2—59) var det paabudt, at in primordio litis omnes principales personæ subeant jusjurandum, og denne skulde ifølge samme Bestemmelse gaa ud paa: non calumniandi animo litem se movisse, sed existimando bonam causam habere. Kanonisk Ret anerkjendte denne Regel for forbindende, men paa Grund af, at man antog, at det var forbudt Geistlige at aflægge Ed, opstod der Vanskelighed med Hensyn til Aflæggelse af juramentum

*) Gesch. d. dän. Civilpr. S. 6. Note 3.

**) Om Eden. N. j. Ark. XIV. 44—45.

calumniæ, naar Geistlige vare Sagsøgere. Denne Vanskelighed kom man dog ud over derved, at det paalagdes Geistlige at lade møde ved Befuldmægtigede, som saa paa Sagsøgerens Vegne aflagde Eden, se c. 1. 4. 6. 7 X de juram. calumniæ II. 7. Det vil af de citerede Steder ses, at kanonisk Ret har fastholdt denne Regel længe før og længe efter Knuds Lov.

Undersoges dernæst angelsaxisk Ret, kommer man Reglen i Knuds Vederlagslov endnu nærmere, særlig ogsaa gennem Regler, givne af Kong Knud selv i hans engelske Love. Her finde vi nemlig et Institut, som kaldtes for-âð eller rigtigere fore-âð^{*)}, paa Latin antejuramentum eller præjuramentum. Det var bestemt, at enhver Klage maatte bekræftes med Fored (Athlst. II 23 § 2: and ofgâ ælc man his tiltlan mid foreâð jfr. Henr. I. c 64 § 1), naar der ikke paa anden Maade forelaa en Bestyrkelse af Klagen. Eden, der var forskjellig efter Klagens Natur, forekom baade i civile og i kriminelle Sager, hvis Behandling overhovedet ikke var væsentlig forskjellig, og den gik ofte ud paa at bevidne Klagerens gode Tro, se Will. I 14: jurabit (appeatllor) per VII legales homines ex nomine, quod non ex odio nec alia aliqua causa hoc ei imponit, nisi tamen ut jus suum adipiscatur. Foreden kunde aflægges alene af Klageren eller af ham med Mededsmænd (Will. I 14, Athlst. II 9, 11, Knud II 22 § 1, 2); men Stedfortrædelse ved Edsaflæggelse var tilladt, idet det navnlig anføres, at det var Pligt for en Than at repræsentere sin Herre ved en saadan Edsaflæggelse, samt at en Than havde Lov til at lade sværge Fored ved en tro Mand (Schmid Anh. V. 3, Kn. II 22 § 2: gif þegen hæbbe getrywne man to for-âðe. þæt swâ sy, gif he næbbe, ofgâ sylf his spæce), men Foreden maa aldrig undlades (ne beô æfre ænig for-âð forgifen). I Forbindelse

*) Phillips: Gesch. d. angelsäch. Rechts S. 180. Schmid: Gesetze d. Angelsachsen S. 578.

hermed maa mærkes Begrebet tiht-bysig i angelsaxisk Ret. Det gjengives ved frequenter inculpatus af tiht (accusatio) og bysig (occupatus), altsaa ordret: den ofte med Anklager beskjæftigede, den ofte indklagede Kn. II 22 Pr., 25 Pr., 30 Pr. I Latinske Texter staa sædvanlig derfor: accusationibus infamatus eller culpatus, og tihtbysig er i Reglen forbunden med Betegnelsen ungetywe Kn. II 25, 22, 30 Pr., idet herved i Reglen sigtes til den, der ikke vil møde i Retten. Det synes som om den, der paa en Gang under samme Sag anklagedes af flere blev anset som tiht-bysig Kn. II. 30 Pr. Følgen af at være en tithbysig Mand er, at han, naar Beskyldning reises mod ham, ikke kan rense sig med simpel purgatio (ånfeald låde), men maa gaa til Ordale (Athlst. I 1 § 1 Kn. II 30. Pr. og § 1, jfr. Kn. II 22, Will. I 14, 15) samt at han ifalder strængere Straf. *)

Hvad endelig angaar dansk Ret, da er denne os jo ganske ubekjendt paa Knuds Tid, men i den ældste Skikkelse, hvori vi kjende dansk Provindsret, indeholder den Bestemmelse om en Klageren paalagt Ed, asuæru eth, der nærmest svarer til kanonisk Rets juramentum calumniæ, se f. Ex. Sk. L. VII. 13.

Det vil nu af det her fremsatte være klart, at Ligheden mellem den angelsaxiske Fored og Saxos provocatio sponsione eller accusatio testibus, er aldeles umiskjendelig. I begge Tilfælde aflægges Eden (for angelsaxisk Rets Vedkommende dog kun undertiden) af Andre end den egentlige Sagsøger, og da Vederlagsmændene vel omtrent vare stillede i Forhold til den danske Konge som Thanerne til den engelske Konge, vil det ses, at Vederlagsrettens Regel, ifølge hvilken Vederlagsmændene skulde optræde paa Kongens Vegne og for ham aflægge

*) Om det normanniske Klagebevis, Secta, se Brunner, Gesch. d. Schwurger. S. 428. Da Vidnerne her ikke aflagde Ed, men examineredes af Dommeren, er Vederlagsrettens System med Klagevidner et andet. Nedenfor ved Omtalen af Harald Heins Lov ville yderligere Bemærkninger om Secta findes.

Fored, er ganske stemmende med den angelsaxiske Rets ovenfor nævnte Regel om Repræsentation ved Aflægelse af Fored. Dernæst er Edsthemaet det samme, se særlig det ovenfor anførte Sted af Will. I. 14, og endelig er ogsaa Virkningen af den for-åð, der er aflagt af Flere, og den skete provocatio sponsione med Ed af de Stævvende identisk. Den, der anklagedes af Flere paa en Gang under samme Sag, og som derfor var tiltbysig, kunde ifølge Kn. II 30 kun fri sig ved at underkaste sig Jernbyrd, og som vi skulle se, maa det vistnok antages, at samme Regel gjaldt efter Knuds Vederlagslov, naar de Stævvede optraadte som accusatores.

At Knuds Vederlagslov saaledes stemmer med hans angelsaxiske Love, er jo ogsaa saare rimeligt, og det skal endnu kun bemærkes, at den her givne Fortolkning er ganske stemmende med Saxos Udtryk provocatio sponsione, thi dette Udtryk maa her have den i Valdenars Lov S. 239 i Noten angivne Betydning af sponsione laccessre aliquem ɔ: Indstævning tilligemed Erklæring om at ville bevise Klagens Rigtighed. Hertil kan yderligere føies, at denne Betydning af sponsio gjøres utvivlsom derved, at Saxo, som nedenfor skal oplyses, i Stedet for sponsio forudsætter brugt Ordet stipulatio, der i middelalderlig Sprogbrug netop har Betydningen af en Bekræftelse med Vidner.

Det næste Skridt i Processen er følgende:

Consequenter in reum principalis facti testimonium a duobus denunciandum restabat, juramento præfari jussis, nec actoris amore nec rei odio quicquam se præter oculis aut auribus explorata dicturos. Nam in quæstione læsæ majestatis propensior auditui fides haberi consueverat; cæterum testimonium in oculis reponebatur.

Forinden Betydningen af denne mærkværdige Bestemmelse kan forstaaes, bliver det nødvendigt at gjøre nogle Bemærkninger om Brugen af Vidner paa den Tid, Reglen blev vedtaget, dels i England, dels paa Fastlandet.

Den ældste germaniske Proces*) udmærker sig ved en stræng Formalisme. Formen spiller en afgjørende Rolle ved Indstævning, Procedure, Bevis og Dom, den og Forhandlingsmaximen er det, som giver den ældste germaniske Proces sin eiendommelige Karakter. I Henhold til Klagerens privat foretagne Indstævning i bestemte Former af Sagvolderen møder denne for Retten, hvor Parterne atter i bestemte Former vøxle Ord med hinanden, uden at Retten blander sig heri. Rettens Opgave er i Henhold til Parternes Vexeltale ikke at afgjøre, om Noget er eller har været, men derimod at skabe, hvad der skal existere. Retten afsiger nemlig en alternativ Dom, der paa den ene Side bestemmer, hvilket Kvantum Bevis en af Parterne skal præstere, og paa den anden Side, hvordan Retsspørgsmaalet efter det Udfald, Beviset faar, skal være. Det er en Beviskjendelse og Dom under et. De Bevismidler, der anerkjendes, ere væsentlig Ed og Ordalier, og Eden er enten Partsed eller Meded; vel anerkjendes ogsaa Vidner, men Vidnebeviset er ensidigt og formelt og Forskjellen mellem Vidner og Mededsmænd er i Virkeligheden ikke stor. Naar Dommen lød paa Vidneed, mødte den bevispligtige Part paa den fastsatte Dag med sine Vidner. Om Forhør af disse er der selvfølgelig ikke Tale, thi Vidneeden er forud bestemt ved Dommen og Vidnerne sværge Ord for Ord paa det angivne Edsthema. Vidneeden er følgelig assertorisk, en Forsikkringsed, der gaar ud paa, at Vidnet véd Besked med Edsthemaet, ikke en promissorisk Ed, der gaar ud paa Løfte om at sige den fulde Sandhed. Forskjellen mellem Vidner af denne Art og Mededsmænd er, har man sagt, at medens Mededsmændene kun sværge en Credulitetsed, saa sværge derimod Vidnerne en selvstændig Ed, en juramentum scientiæ, døg kun i asser-

*) Se H. Brunner: Deutsche Rechtsgesch. I (1887) S. 177 flg., hvor Litteraturen findes anført. Her er især benyttet samme Forf.'s Entstehung d. Schwurgerichte (1872.) S. 43 flg.

torisk Form; men i den nyeste Tid har man gjort opmærksom paa, at Mededsmændenes Ed ikke udelukkende kan opfattes som en Credulitetsed, deres Ed gaar ud paa, at den Ed, Parten sværger, er rigtig, men hvad der foranlediger dem til denne Ed, om det er en personlig Iagttagelse eller Tillid til den Sværgendes Sandfærdighed, maa de afgjøre med deres egen Samvittighed^{*)}. Det vil nu ses, at da Vidnerne vælges og føres af Parten uden Examination, og da de blot aflægge en assertorisk Ed, saa er Forskjellen mellem dem og de Mededsmænd, der svor med Parten, fordi de vidste Besked om Faktum, forsvindende.

I det frankiske Rige sker der Reformen i den ovennævnte Procesmaade, navnlig derved at den strænge Forhandlingsmaxime modificeres under Udviklingen af en stærk Kongemagt, der hævede Rettens Autoritet i Processerne. Derimod vedblev temmelig uforandret den tidligere gjældende Formalisme og dette gjælder ogsaa i Henseende til det, som her især interesserer os, nemlig Vidnebeviset. De Reformen, som med Hensyn til dette foretages, tilsigte ikke at skaffe en inkvisitorisk Fremgangsmaade, men have til Hensigt at forhindre falsk Vidnebevis ved Skjærpelse af Straffen for Mened, ved at stille Fordringer med Hensyn til Vidnernes Legitimation o. s. v. Karl den Store anordner nok en *discussio testium*, men denne gaar ikke ud paa at oplyse, hvad Vidnet véd, men om det véd noget. Dømmen er som før alternativ og fastsætter Edsthemaet; først efter denne finder *discussio testium* Sted, men Udfaldet af denne er uden mindste Indflydelse paa Edsthemaet, som jo alt er fastslaaet ved Dømmen, og Resultatet af *discussio* kunde høist blive, at Vidner, som Intet vidste, ikke admitteredes. Men medens saaledes de frankiske Folkeretter vedblivende beholde den gamle Formalisme, det gamle énsidige Vidnebevis, uddanner de kongelige Dømsstole en Billighedsret

*) H. Brunner: D. Rechtsgesch. S. 182.

og som Basis for denne en extraordinær Bevismaade. Man skal ved Kongens Ret kunne faa Hjælp mod de Feil og Ulemper, som flyde af de provindsielle Retters Fastholden ved de gamle Former, der ikke ere i Stand til at sikke, at »Sandheden seirer.« Sohm har ganske rigtigt sammenstillet Kongens Ret overfor Folkeretterne med den Stilling jus honorarium indtog overfor jus civile. Hvad særlig Bevismaaden angaar, da skylder man Kongens Ret Uddannelsen af et nyt Bevismiddel, nemlig Inkvisitionsbeviset. Dette bestaar i, at Dommeren udvælger et Antal Mænd, hos hvem han kan forudsætte Kundskab om Sagen, og afkræver dem Ed paa, at de ville tale Sandhed om det, de spørges om. Naar Løftet er aflagt, tilspørger Dommeren Vidnerne. Saadan Inkvisition brugtes i Retssager enten som »Rügeverfahren«, c som Erstatning for den private Klage i kriminell Sager eller som Understøttelse for saadanne Klager altsaa i dette Tilfælde kun som Indledning til en Proces, men i Civilprocessen som et virkeligt Bevismiddel, i Henhold til hvilket Sagen afgjøres ved endelig Dom. Modsætningen mellem Inkvisitionsbeviset og det formelle Vidnebevis skal blive paavist nedenfor.

Med Hensyn til Forholdene i England i den angelsaxiske Tid hersker der Enighed om, at Procesmaaden er behersket af den samme Formalisme, som vi have funden i den ældre germaniske Proces og i den frankiske Proces ved Folkeretterne. Især forsikkres det, at den angelsaxiske Proces kun kjendte det ensidige Vidnebevis med asserterisk Ed af Vidnerne (party-proof)*), hvorhos der ogsaa synes at være fuldkommen Enighed om, at Vidnebevis overhovedet aldeles ikke fandt Anvendelse i Straffesager, i alt Fald ikke i dem, der dreiede sig om

*) W. Stubbs: Const. Hist. I. 610. Brunner: Entsteh. d. Schwurg. 55, 56. M. M. Bigelow: Placita anglo-normannica (Ld. 1879) S. XX, samme Forf.: History of Procedure in England (Ld. 1880) S. 308.

Brud paa »Freden«, se Phillips Gesch. d. angelsach. Rechts S. 191, 92.

Efterat der saaledes er givet en Oversigt over Vidnebevisets Stilling i gammel germanisk, frankisk og angelsaxisk Proces, staar der endnu tilbage at fremstille, hvorledes kanonisk Ret stillede sig til Vidnebeviset*), thi det er i og for sig ikke urimeligt, om Knuds Lov var paa virket af den allerede i hans Tid kraftigt udviklede romersk kanoniske Procesmaade, og den Omstændighed, at Rigets Bisper ifølge Saxos Vidnesbyrd excommunicerede dem, der udstødtes af Vederlaget, taler for, at Procesmaaden ikke har været altfor afvigende fra kanonisk Ret, at den er bleven lempet efter denne. Men her støde vi paa den store Vanskelighed, at Knuds Lov hidrører fra en saa tidlig Tid, at det er meget vanskeligt at sige, hvilken Skikkelse kanonisk-romersk Proces havde paa denne Tid.

Af Hensyn til den følgende Undersøgelse om, hvilke Rettsbøger der kan antages at have været kjendte i England, da Knuds Lov affattedes, vilde det være af Interesse, om det kunde oplyses, i alt Fald tilnærmelsesvis, i hvilken Periode af Knuds Regjering Vederlagsloven er vedtaget, men dette lader sig ikke med nogen Sikkerhed gjøre; der er gjættet paa Aarene 1018, 1019, 1020, 1032 og 1035 (se Anchers Skr. I. S. 27—29) og der kan gjættes paa ethvert Aar af Kong Knuds Regjering, efterat han (1018) ogsaa var bleven Konge i Danmark. Imidlertid kan det dog vel med Rimelighed antages, at den Tilstrømning af Krigere til Kongens Hof, som beskrives af Sv. Aagesen og Saxo, først har funden Sted noget hen i Kongens Regjering, da hans Berømmelse

*) Her er især benyttet: F. Walter: Lehrbuch des Kirchenrechts (14de Udg. 1871). Biener: Beiträge zu der Gesch. des Inq. Processes (1827). Feszler: Der canonische Process nach seinen positiven Grundlagen etc. Wien 1860. Karl Gross: Die Beweis-theorie im canonischen Process I Allg. Theil Wien 1867. II Besonderer Theil (Das Beweisverfahren). Innsbruck 1880.

havde udbredt sig, og det synes unægtelig klart baade af Saxo's og Sv. Aagesens Ord at fremgaa, at Kong Knud længe har havt en stor, mindre vel ordnet »Hær«, inden han besluttede sig til heraf at gjøre det »Udvalg« (Sv. Aag. c. 2), hvorefter Vederlaget dannedes. Hvorom al Ting er, haves der jo Sikkerhed for, at Loven er ældre end Aar 1035, og Opgaven vil altsaa blive at paavise, hvorledes den kanonisk-romerske Proces paa denne Tid var beskaffen, hvorved erindres, at kanonisk Ret i sin ældre Periode kun indeholdt ganske spredte Procesregler, medens den paa dette som paa andre Omraader iøvrigt tyede til Romerretten for at udfylde Mangler og Ufuldkommenheder i sit System.

Holdt vi os da først til kanonisk Ret, da maa det mærkes, at Vederlagsloven er vedtaget over hundrede Aar før Gratians Dekret udkom, og at Kundskaben til kanonisk Ret i England paa Lovens Tid følgelig har været indskrænket til de før-gratianske Samlinger af Canones, saaledes at af Gratians Dekret kun de Dele lade sig benytte til Oplysning om Lovens Regler, som ere ældre end Aar 1035; sikkrest bliver det derhos kun at benytte saadanne Stykker af Dekretet, som gjenfindes i en af de før 1035 forekommende, almindelige bekjendte Samlinger, idet det naturligvis er rimeligt, at én eller flere af disse Samlinger har været kjendt og brugt i England. Af Samlinger, der kun indeholde en usystematisk Opregning af Kirkelove, har der fra de ældste Tider foreligget en Mængde (E. Friedberg: Lehrbuch d. kath. u. evang. Kirchenrechts, 2. Aufl., 1884, S. 79 flg.), men alt inden den Tid, vi søge Oplysning om, var man kommen til systematisk ordnede Samlinger (Friedberg l. c. S. 86), der desforuden ikke som de tidligere Samlinger mest vare beregnede paa Brug i enkelte Lande, men bestemte til at være almindelige, for hele Kirken gjældende Retskilder. Af saadanne almindelige Samlinger ere især følgende 3 vigtige. En utrykt Samling,

tilegnet Erkebisp Anselm^{*)}, den er affattet i Aarene 883—97; skjøndt Samlingen som sagt ikke er trykt, kan den dog omtales her, da Savigny i sine Kildefortegnelser har medtaget Oplysninger om denne Samlings Forhold til romersk Ret. Fremdeles den bekjendte Samling: *Libri duo de synodalibus causis*, forfattet af Abbed Regino († 915)^{**)} og endelig den vigtige og meget udbredte Samling, som skyldes Biskop Burchard af Worms († 1025). Denne Samling^{***)}, der er affattet efter Aar 1012 og for Aar 1023, kan være benyttet i England inden Vederlagsrettens Affattelse, hvis denne, som jo er rimeligt, først falder i Kong Knuds senere Aar. I alle de nævnte tre Samlinger findes Citater fra romersk Ret, men medens den for Italien bestemte, førstnævnte Samling tilsyneladende indeholder Henvisninger til Justinians Retskilder, findes der derimod i de to sidstnævnte kun Citater fra *Breviarium Alaricianum* og *Julians Noveller*. En nærmere Undersøgelse har imidlertid vist, at heller ikke *Collectio Anselmo dedicata* har taget sit romerretlige Stof direkte af Justinians Retsbøger, men udelukkende af den saakaldte *Lex Romana canonice compta* (Fr. Maassen i *Sitzungsber. d. k. Acad. der Wissensch. in Wien*, Jahrg. 1860). At det er i disse almindelige Samlinger af kanonisk Ret, at Processystemet maa søges, kan der ikke være Tvivl om, thi ganske vist findes der enkelte Samlinger af spredte Stykker af kanonisk Ret, der ere samlede i England, og i hvilke man altsaa særlig for Englands Vedkommende kunde ville søge Oplysning om Processystemet^{†)}, men for Processens Vedkommende finder man her ikke andet end hvad der

*) Savigny, *Gesch. d. r. Rechts im M. A.* (kun 1ste Udg. har staaet til min Raadighed) II S. 274.

***) *Reginonis libri duo de synodalibus causis*, ed. Wasserscheben. Lips. 1840.

****) *Burchardi Wormaciensis Decretorum libri XX*. Udgaven: Cöln 1548. fol. er benyttet.

†) Disse engelske Samlinger nævnes hos Walter S. 191, § 89.

bedre og udførligere findes i de almindelige Samlinger.

Naar Oplysning søges om kanonisk Rets Proces paa et givet Tidspunkt, er det imidlertid, som alt anført, ikke nok at undersøge kanoniske Retskilder. thi disse suppleredes bestandig med romerretlige Bestemmelser; især er dette Tilfældet i den Tid, vi tale om, og først langt senere, under Innocents III, bliver Forholdet forandret, saaledes at det nu er kanonisk Ret, der overtager Ledelsen i processuelle Reformer. For Romerrettens Vedkommende ere vi imidlertid i Begyndelsen af det 11te Aarhundrede i en lignende Situation som med Hensyn til kanonisk Ret; ligesom man for denne Rets Vedkommende savner det faste Grundlag, som senere tilveiebragtes gennem Gratians Dekret, saaledes befinder Kjendskabet til Romerret sig før Begyndelsen af det 12te Aarhundrede paa et primitivt Standpunkt, idet den berømte Retsskole i Bologna, der ved sin Fremdragelse og Bearbejdelse af Justinians Lovarbejder skulde saa mægtigt bidrage til Romerrettens fornyede Anseelse først da stiftedes, Savigny III 75, IV 9. Før denne Tid hentede man kun sjældent sin Kundskab til Romerret fra de store justinianske Samlinger, men man nøiedes med at ty til Codex Theodosianus eller endnu bedre til den Samling, man har kaldt Breviarium Alaricianum eller Lex Romana Wisigothorum, der jo ogsaa delvis indeholder Cod. Theod. Hvad særlig angaar England, da synes det at være sikkert, at Breviariet er bleven brugt der paa Knud den Stores Tid, og at det paa et enkelt Sted har havt Indflydelse paa hans angelsaxiske Love (se Savigny III 664, Schmid 311). Vist er det, at der i England foreligger en Retskilde, affattet inden Retsskolen i Bologna var stiftet, eller dog før denne kunde have havt nogen Indvirkning paa Forholdene i England, og før Decretum Gratiani udkom, nemlig de saakaldte Leges Henrici primi*), i hvilke der

*) De urigtige Anskuelse Phillips (Rechtsgesch. I 202) og Schmid (LXIX) have havt om den Tid, paa hvilken Leges Henrici ere

jævnside med mange Citater fra førgratianske kanoniske Retssamlinger, især Burchards Dekret, forekommer en udtrykkelig Henvisning til Breviarium Alaricianum, nemlig i c. 33 § 4, hvor der anføres et Sted »De libro Theodosianæ legis«. Savigny (II 160) har godtgjort, at der her henvises til den Skikkelse, som det anførte Sted har faaet i den i Breviariet optagne Del af Cod. Theod. I 6 (11—31). (Schmid opgiver feilagtigt Cod. Theod. I 6 (2—31).)

Hvorledes man nu i hin Tid dannede kanonisk Proces ved til de spredte kanoniske Regler at foie Bestemmelser, tagne af Breviarium Alaricianum, derom have vi ikke noget saadant udtrykkeligt og udførligt Vidnesbyrd som det, der senere kom til at foreligge i de Ordines judiciarii, der ere bevarede os fra det næste Aarhundrede*), og som først kunde affattes, efterat Gratians Dekret og Retsskolen i Bologna havde spredt nyt Lys over kanonisk Ret og Romerret; men medens saaledes en fuldstændig Fremstilling af Procesmaaden efter kanonisk-romersk Methode neppe kan gives, er der enkelte Punkter i Processen, om hvilke Oplysning kan erholdes, og derimellem er netop det, som her særlig interesserer os: Spørgsmaalet om Vidnebevisets Betydning.

Det Maal, kanonisk-romersk Procedure satte sig i Straffesager, afviger meget fra det, som den germaniske Proces tilstræbte. Medens denne nemlig holdt paa, at enhver-Anklaget kunde fri sig for en Beskyldning, selv om

affattede, og som støttede sig paa en urigtig Opfattelse af det Kjendskab til kanonisk Ret, der kan antages at have været til Stede i England før Gratians Dekret, er man nu kommen bort fra og der hersker Enighed om, at Leges Henrici I ere affattede mellem 1108 og 18, se W. Stubbs: Select Charters, 5te Udg. Oxford 1884. S. 104.

*) Se den af Kunstmann udg. Ordo i Krit. Ueberschau 1855 II S. 17 flg. og K. Gross: Ordo judicarius, Innsbruck 1870. Begge Ordines ere omtrent samtidige, fra anden Halvdel af det 12te Aarhundrede.

denne understøttedes af nok saa gode Beviser, naar blot den Sigtede kunde præstere det fornødne Antal Mededsmænds Ed paa, at de antog ham for at være uskyldig, eller naar han i særdeles graverende Tilfælde underkastede sig Jernbyrd, og medens denne Proces udelukkede Dommerne fra Indblanding i Sagen for at oplyse denne, saa er det anderledes med den kanoniske Proces. Her er Opgaven ikke blot som under den germaniske Proces at bestemme, hvem af Parterne, der skal præstere et vist Kvantum Bevis, uden at det undersøges, af hvad Beskaffenhed dette Bevis var; den kanoniske Ret vil fremfor alt og med alle Midler have frem, hvad der i et givet Tilfælde er Sandheden, medens germanisk Proces egentlig kun bryder sig om at konstatere den almindelige Opinion (repræsenteret af Mededsmændene) med Hensyn til Forbrydelsen, hvorimod den ikke gjør Skridt for at komme paa Spor efter, om virkelig den almindelige Opinion har Ret i sin Opfattelse. Ganske i Overensstemmelse hermed er det, at den germaniske Proces ikke kjender Anklage mod en Forbryder fra Statens eller dens Embedsmænds Side; naar ingen Privatmand optræder som Klager, vil en Forbrydelse, om den end er nok saa betydelig, gaa ustraffet hen, — atter fordi Opinionen eller den Fornærmedes Villie, der ubetinget maa respekteres, aabenbart er imod at Forbrydelsen skal forfølges. Domstolens Opgave er efter germanisk Synspunkt kun at optræde ordnende og veiledende, medens Parterne forhandle om de Bevismidler, der skulle fremføres, og den sætter sig derfor selvfølgelig heller ikke i Bevægelse, inden den dertil opfordres. I denne sidste Henseende er den ældre kanoniske Ret vistnok enig med den germaniske; i Henseende til Sagsanlæg synes den ubetinget at hylde det accusatoriske Princip, se c. 4 (Pseudo. Isid.) og 18 (Augustin) Caus. II qv. I.

Medens det ganske vist var forbeholdt den senere kanoniske Ret og særlig Innocents III's Bestræbelser,

at udvikle den egentlige inkvisitoriske Proces, maa det dog fremhæves, at den kanoniske Ret fra gammel Tid har fraveget Forhandlingsmaximen og paalagt Dommeren en selvstændig Opgave i Henseende til Sagens Oplysning, saaledes at han skal stræbe at faa Sandheden frem. I Henseende til kanonisk-romerk Ret kan henvises til et berømt Lovsted, som findes i Cod. Theod. l. 1 (2—18), i Ben. Levitæ Capitularia V. § 400 (fra Midten af 9de Aarh.), hos Regino II. c. 309, og som ogsaa senere blev optaget i Decr. Grat. c 11 Caus. XXX qv. 5 (Fratres Pithoei ad an. 321).

Judicantem oportet cuncta rimari et ordinem rerum plena inquisitione discutere: interrogandi, respondendi, objiciendique præbita patientia ab eo, ut ibi actio ambarum partium illuminata sit pleniter . . . et tandem actio ventiletur, quousque ad rei veritatem perveniatur. Frequenter interrogare oportet etc.

Klart og tydeligt indskjærpes det her, hvorledes Dommeren under Processen har til Opgave at sørge for; quousque ad rei veritatem perveniatur, at Sandheden kommer frem, derfor bør han anstille Inquisitio, for om muligt at oplyse begge Parters Forhold og han bør hyppig stille Spørgsmaal til Sagens Oplysning, for at han kan være sikker paa, at Intet er forbigaaet. Men kanonisk Ret nøiedes ikke med under Processen at tildele Dommeren en saadan inkvirerende Opgave, den brød paa en Maade ogsaa med det andet germaniske Hovedprincip: uden Anklager ingen Dom, idet den i visse Tilfælde drog Omsorg for, at Forbrydelser opdagedes ved en eiendommelig inkvisitorisk Fremgangsmaade eller Forundersøgelse.

Det sidstnævnte, for kanonisk Ret eiendommelige Institut, Biskoppernes Inkquisition gjennem de saakaldte Send-Vidner ved Synodalretterne, forbigaaes foreløbig, men derimod skal det her oplyses, ved hvilket Middel Dommeren i almindelige Sager anstillede Undersøgelser for at oplære Sagen.

Alt fra gammel Tid var det Regel, at Dommerne skulde anstille Undersøgelser baade om Anklagerne og Vidnerne. Ifølge Reglen i c. 7 § 3 Caus. II qv. 1 (Pavebrev af Gregor I, Fr. Pithoei ad an. 603, Richter ad an. 592) hørte det til en ordentlig Judicium, at der skjælnedes mellem *accusatores* og *testes*: Sed et de personis *accusantium ac testificantium subtiliter quærendum est, cujus conditionis, cujusve opinionis, aut ne inopes sint, . . . et utrum testimonium ex auditu dixerunt, aut certe se scire specialiter testati sunt.*

De Midler, der anvises Dommeren til at opklare Sagen, findes angivne i Hoverlstedet for den ældre kanoniske Rets Vedkommende, nemlig de to Sætninger, som senere optoges i Gratians Decret c 1 og 2 Caus. II qv. i: *Nos in quemquam sententiam ferre non possumus, nisi aut convictum aut sponte confessum — og: Judex criminosum discutiens non ante sententiam proferat capitalem, quam aut reum se ipse confiteatur, aut per innocentes testes convincatur.* Den første Sætning hidrører fra Augustinus (Fr. Pithoei forte an. 415); den anden angives at hidrøre fra Keiser Constantin og henføres til Aar 314; Gratian bemærker, at Augustinus har samme Sætning næsten med de samme Ord og i Cod. Theod. l 1 (9–40) findes Sætningen ligeledes; den er ogsaa optaget i Burchards Samling XVI 6 (han har dog »per idoneos testes«).

Den ældre kanoniske Ret kjendte altsaa intet andet Middel til, naar egen Tilstaaelse ikke forelaa, at komme efter Sandheden end Forhør af Vidner. Kunde der ikke skaffes to Vidner, der overensstemmende aflagde Ed paa Anklagedes Skyld, maatte han uden videre frifindes, selv om der ellers paa anden Maade var Mistanke imod ham, jfr. c. 12 & 13 Caus. II qv. 1. Men under Paavirkning af germanisk Ret ændredes denne Regel senere. Allerede Biener (anf. St. S. 23) gjorde opmærksom paa den Virksomhed, de Pseudo-Isidoriske Samlinger have udfoldet for at uddanne den kanoniske

Proces, og senere har Walter, Lehrbuch des Kirchenrechts 1871, S. 223, udførlig paavist dette; det skyldes da ogsaa, som det synes. Pseudo Isidoriske Breve, at den germaniske Rets Renselsesbevis blev optaget ved Siden af det i den kanoniske Ret oprindelig alene forekommende rene Vidnebevis, saaledes nemlig, at den Skyldige, naar der vel ikke forelaa et fuldgyldigt Vidnesbyrd mod ham, men han dog maatte betragtes som »infamatus«, maatte rense sig ved sin egen og et Antal Mededsmænds Ed, se et (opdigtet) Brev fra Sixtus III ad Orientales c 10 Caus II qv. 5. De to Conciliebeslutninger c 12 og 13 Caus II qv. 5 hidrøre ganske vist ikke fra de to Concilier, som Gratian angiver, men ere dog heller ikke Opdigtelser af Pseudo-Isidor, som Biener antager. Begge Steder ere derimod en Bearbejdelse i kirkelig Aand af en Conciliebeslutning i Maynz fra Aar 851, se Pertz Mon. Germ. Legg. I 413, og de findes optagne hos Burchard II 181 og 184.

Kanonisk Ret nøiedes imidlertid ikke med af den germaniske Ret at optage Renselseseden som et Supplement til dens principale Regel om Retssagers Afgjørelse ved Vidner, den indbefattede oprindelig under hvad den kaldte probatio vulgaris endvidere et andet germanisk Institut, nemlig Gudsdomme. Vel finde vi tidlig Protest fra Pavernes Side mod dette Afgjørelsesmiddel*), saaledes et bestemt Forbud mod Tvekamp af Pave Nicolaus I an. 867 c 22 Caus. II qv. 5, optaget hos Burchard, og en spagfærdig Indsigelse mod Brugen af Jernbyrd fra Pave Stephanus c. 886, c 20 eod., men det er dog egentlig først Pave Alexander II (c. 1070), der bestemt udtaler et Forbud mod Brugen af Jernbyrd (c. 7 § 1 eod.), og der findes lige ind til henimod den Tid, da det sidstnævnte bestemte Forbud udstedtes, kano-

*) Erkebiskop Agobard af Lyon († 841) udgav forskellige Skrifter mod Judicium dei, men uden Virkning. Man foretrak at holde sig til Karl den Stores Ord i Capit. 809: Ut omnes judicio dei credant absque dubitatione.

niske Bestemmelser, som sanktionerede Jernbyrd, c 24 Caus. XVII qv. 4 (an 847) c 15 Caus II qv. 5 (an. 895.) c 24 & 25 cod. (Conc. Salegust. an. 1022), hvilke Bestemmelser alle findes hos Burchard.

Hvad dernæst angaar Beskaffenheden af og de nærmere Regler for det Vidnesbyrd, den ældre kanoniske Ret anerkjendte, da gjaldt med Hensyn til det Antal af Vidner, der krævedes til fuldt Bevis, den Regel, at 2 eller 3 gode, uberygtede Mænds Vidnesbyrd var afgjørende. Denne Bestemmelse var nemlig udledet af den hellige Skrift, hvor der saavel i det gamle som i det nye Testamente fandtes talrige Steder, der indeholdt Hjemmel herfor, f. Ex. 5. Moseb. 17. 6: Efter to Vidners eller tre Vidners Mund skal den lide Døden, som er skyldig til at dø, han skal ikke lide Døden efter et Vidnes Mund, jfr. 4. Moseb. 30 flg. og 5. Moseb. 19. 15., Joh. Ev. 8. 17: Men det er skreven i Eders Lov, at to Menneskers Vidnesbyrd er sandt (Jesu egne Ord), 2. Corr. 13. 1 osv. I Overensstemmelse hermed bestemte Concilium Illerdensé*) c 20, der findes optaget i Burchards Decret (VII c 17): *Omnes controversiæ, quæ de Ecclesiasticis rebus fit, secundum divinam legem sub duobus vel tribus testibus terminetur, endvidere c 1 Caus. II qv. 4 (Fr. Pithoei an. 572): Placuit, ut si quis aliquem Clericorum in accusatione fornicationis impetit, secundum præceptum Pauli Apostoli, duo, vel tria testimonia requirantur ab illo.* Den sidstnævnte Bestemmelse er af saa meget større Betydning for den her foretagne Undersøgelse, som den ikke alene er optaget hos Burchard II c 202, men ogsaa herfra er gaaet over i en engelsk Retskilde, der er ældre end Gratians Dekret, Legg. Henrici I c 5 § 16**), og saaledes har været kjendt i Eng-

*) An. 524. Corp. jur. Can. ed. a Petro Pithoeo & Francisco fratre. Index 1. An. 546. E. Friedberg, Corp. Can. 1879.

**) Naar Schmid i Gesetze der Angelsachs. S. 437 anfører, at denne Regel i Legg. Henr. er taget af c 1 Caus. II qv. 4, da er det overset, at Reglen jo er meget ældre end Dekretet, og at

land i alt Fald i Begyndelsen af det 12te Aarhundrede, ja rimeligvis længe før, thi Reglen om de to Vidners overbevisende Kraft beror ikke alene paa Guds Lov og paa kanonisk Ret, men den stemmer som bekjendt med Romerretten fr. 12 Dig (22—5).

Med Hensyn til Vidneeden spørges det, om naar den aflagdes og hvad den gik ud paa. Som bekjendt var det Romerrettens Regel, at Vidnerne skulde aflægge Ed for de afgave deres Forklaringer l 9 Cod (4—20), og at kanonisk Ret har akcepteret denne Regel, ses deraf, at den Samling af kanonisk Ret, der benævnes *Collectio Anselmo dedicata*, har i vidt Omfang excerperet Cod. 4—20 og særlig ogsaa optaget Reglen om forudgaaende Edsaflæggelse, nemlig i 7de Bog c. 51, Savigny II 404. Gratian optog da ogsaa senere i sin Samling, c. 3 § 37 Caus. IV qv 2 & 3, ligefrem Reglen i l. 9 Cod. 4—20 saaledes: *Jusjurandi religione testes prius quam perhibeant testimonium coarcentur.*

Vidneedens Indhold lader sig ikke ganske nøie angive for den Tid, vi her omhandle, ja ikke engang efter Gratians Dekret, thi det er først et Dekretale af Pave Eugen III (1145—53), der gjengives i c 5 X de testibus (2—20), der bestemt og udførligt angiver os Indholdet af Vidneeden. Der findes vel nogle Angivelser om Edsformularer i c 5—8 Caus. XXXV qv. 6, men disse, ogsaa hos Burchard optagne Steder ere ikke afgjørende. Biener erklærer vel Eden i c 5, der i Dekretet angives at være en Ed af Anklagere, for en Vidneed, nemlig det ene Vidnes Hoveded, som saa i den i c 6 angivne korte Form sværges af de øvrige Vidner, men den angivne Ed er i Virkeligheden en særegen Slags Ed, nemlig den, der aflagdes af Send-Vidner, altsaa nærmest en Anklageed, jfr. nedenfor.

I Overensstemmelse med denne Mangel paa en be-

den navnlig ogsaa findes i Burchards Samling, hvorfor der jo ingen Grund er til her at anføre Gratians Dekret som Kilde, medens ellers Burchard paa andre Steder anføres.

stemt Edsformular for Vidner, der udmærker den ældre kanoniske Ret, ses det da ogsaa, at den af C. Gross udgivne Ordo Judiciarius^{*)}, der maa antages at hidrøre fra en Kanonist, der, formodentlig i Paris og i Aarene 1170—80, har holdt Forelæsninger over Gratians Dekret, i I tr. 12 § 9 angiver Indholdet af Vidneeden ganske simpelt efter romersk Ret og Gratians Dekret saaledes:

Nunc videndum est quomodo admittendi sunt testes. Cum juramento etiam corporaliter expresso admittendi sunt, sed non debent præcise jurare, debent autem jurare, quod in præsentia negotio dicant ea, quæ noverunt. Ob auditum vero nemo ad testimonium admittitur nisi in casu, tunc scilicet, quando creditor coram aliquibus fatetur sibi solutum esse debitum, illi post super hoc de solo auditu testimonium ferent. Similiter in causa matrimonii.

Det maa dog vistnok under Hensyn til c 2, 3, 4 Caus. III qv. 5 antages, at Vidneeden ikke blot er gaet ud paa et Løfte om at tale Sandhed angaaende det, Vidnet veed, men tillige har indeholdt en Udtalelse om, at Vidnet ikke var en Fjende af den Anklagede eller en Slægtning eller en nær Ven af Anklageren, se ogsaa c 5 Caus. XXXV qv. 6.

Vist er det, at Eden gik ud paa, at Vidnerne skulde udsige, quæ noverunt et viderunt; i saa Henseende er Hovedstedet c 15 Caus. III qv. 9 (Pavebrev af Aar 222, hos Burchard I c 171):

Testes per quamcunque scripturam testimonium non proferant sed præsentibus de his, quæ noverunt et viderunt, veraciter testimonium dicant. Nec de aliis causis, vel negotiis dicant testimonium, nisi de his, quæ sub præsentia eorum acta esse noscuntur; ligeledes fordres testimonium de visu i c 7 § 3 Caus. II qv. 1.

*) Incerti auctoris Ordo Judiciarius pars summæ legum et tractatus de præscriptione, herausgegeben v. Dr. Carl Gross, Innsbruck, 1870.

Gratian bemærker ad c 15 Caus. III qv. 9: De his etiam, quæ (testes) audierunt, si ad hoc convocati sunt, in civili causa testimonium dicere possunt, ut in Authenticis coll. 7. tit. de testibus (c: Novell. 90. c 2) legitur. Ligeledes nøies kanonisk Ret med Hensyn til Bevis for Slægtskab med testimonium de auditu c 5, 47 X (2—20), dog vistnok ikke, fordi et saadant betragtes som fuldt Bevis, men fordi et strengere Bevis efter Forholdets Natur her ikke kunde forlanges.

Tilbage staar at tilveiebringe Oplysning om Virkningen af et af to Vidner aflagt Vidnesbyrd paa Afgjørelsen af Straffesager, men først maa dog Reglerne om Bevisfordeling mellem Parterne omhandles. Den ældre kanoniske Ret har i denne Henseende klare Bestemmelser, idet nemlig allerede Gregor I (an. 601) i c 1 og 2 Caus. VI qv. 5 bestemte, at Bevisbyrden paa hvilede Sagsøgeren og ikke Sagvolderen, c 18 Caus. III qv. 6 (Ps. Isidor, henført til Pave Hadrian an. 785): Qui crimen objecit, sciat se probaturum, optaget af I 11 Cod. Theod. (9—1) og findes hos Burchard XVI. 3. Som en Følge heraf blev Indstævnte uden videre frifunden, naar Citanten ikke kunde føre det nødvendige Bevis, men Gratian bemærker ad c 2 Caus. VI qv. 5, at der dog herfra var en Undtagelse: Hoc autem servandum est, quando reum publica fama non vexat. Tunc enim ex auctoritate ejusdem Gregorii propter scandalum removendum, famam suam reum purgare oportet. Der sigtes herved til Gregorii I Breve i c 8 & 9 Caus. II qv. 5.

Det paahvilede saaledes Sagsøgeren at fremskaffe Vidnebeviset, men naar han nu havde opfyldt denne Pligt, bliver Spørgsmaalet, om Sagen hermed var afgjort, eller om det saa ikke tillodes Sagsøgte paa sin Side at føre Vidner, og hvordan eventuelt Strid mellem Vidnerne skulde afgjøres. I den efter-gratianske Ret findes udtrykkelige Bestemmelser herom, idet det siges i c. 32 X de testibus (II 20), at naar der fremføres Vidner fra begge Parters Side, hvis Udsagn staa imod hinanden,

skal der, naar Vidnerne ere lige ansete og troværdige, gaaes efter Flertallets Udsagn, og kun hvis de Vidner, som ere i Minoritet, ere særlig fremragende og troværdige Mænd, kan Dommeren følge deres Udsagn. Men ligesom dette Pavebrev (an. 1209) efter sin Form ikke nærmest fremtræder som Indskjærpelse af en gjældende Regel, men snarere som statuerende noget nyt, saaledes ses det af et tidligere Pavebrev (c 26 eod., Clemens III c. an. 1190), at vedkommende Dommer har ment, at det var stridende mod en consuetudo Ecclesiae: ut post receptos testes . . . alii ex opposito admittantur. Paven siger imidlertid: quod si non est aliud canonicum, quod obsistat, non obstante illa consuetudine, utpote juri contraria, testes recipere non omittas. Som det ses, erklærer Paven hin consuetudo for stridende mod Retten og paabyder, at Modpartiets Vidner skal høres, men Dommerens Uvished om den gjældende Ret, tyder vel dog paa, at det at tillade Modvidner mod Sagsøgenes Vidner, var i Slutningen af det 12te Aarhundrede et nyt Princip, som endnu ikke var trængt fuldstændig igjennem.

Det var en ufravigelig Regel, at Fraværende ikke kunde dømmes, men at paa den anden Side Sag kunde fremmes og Dom afsiges over den, der trods behørig Stævning udeblev, c. 1 Caus. III qv. 8 (Ps. Isidor, henfort til Pave Zepherinus an. 198) og c. 13 Caus. III qv. 9, hos Burchard XVI. 13: Absens vero nemo judicetur, nisi ex contumacia absens fuerit.

Det maa dog mærkes, at kanonisk Proces under Paavirkning af Romerret modificeredes, naar Sagen dreiede sig om Majestætsforbrydelser. Medens det ellers nøie indskjærpedes, at ingen Sag maatte fremmes, uden at behørig kvalificerede og paalidelige accusatores optraadte (c 8. Caus III qv. 9), saa siger c 9 eod. (ex Concilio Toletano an. 638):

Quod si indigna ad accusandum persona inve-

nitur, ad ejus accusationem non judicetur, nisi ubi pro capite Regiæ majestatis causa versatur (Burchard har dette Sted i XVI 5, men udelader de fremhævede Ord), se ogsaa l 3 Cod, Theod. 10—6) hos Burchard I. 171.

Det samme Princip har vistnok, uagtet udtrykkeligt Vidnesbyrd herfor næppe findes været gjældende i Henseende til Vidnebeviset i Majestætsforbrydelsessager, ogsaa her har man vist stillet mindre Krav til Vidnernes Personer og til deres Kundskab til Sagen end i andre Sager. Det ses nemlig af Innocents III's Bud af 1213 (c 31 X de simonia 5. 3.), at der om Simoni var forskellige Meninger, idet man fra den ene Side paastod:

In crimine simoniæ, sicut in crimine læsæ majestatis omnes indifferenter, tam infames, quam criminosos, non solum ad accusandum, sed etiam ad testificandum admittendos: cum ad instar publici criminis et læsæ majestatis procedat accusatio Simoniæ, medens man fra anden Side gjorde opmærksom paa, at om end de to Forbrydelser »quantum ad accusationem quasi paria judicentur«, saa ere de dog meget forskellige, da der er forskjellig Straf for Forbrydelserne:

et inter personas accusatorum et testium sit utique distingvendum, cum non per accusatores, sed per testes crimina comprobentur.

Det synes her forudsat som gjældende Regel, at i Sager angaaende Majestætsforbrydelser stilles der langt ringere Fordringer til Beviset end i andre Sager.

Efter at vi saaledes have søgt at give et Billede af kanønisk Proces i det 11te Aarhundrede, staar det endnu tilbage at berøre den ganske særegne Procesmaade, der var i Brug ved Synodalretterne. Det Tilsyn, Bisperne skulde føre med deres Dioceses, udøvede de ved Visitationer, der aarlig skulde foretages. c 10

Caus. X qv. 1 (an. 516) c 12 eod (an. 572), og dette indskjærpedes ogsaa i senere Concilier. For at fremme den Undersøgelse, Bispnen skulde anstille saavel med Hensyn til Klerus som til Lægmandenes Sæder, indfortes i det 9de Aarhundrede den Skik, at der i hver Menighed udnævntes 7 eller flere Send-Vidner, der toges i Ed paa, at de paa de aarlige Synodalthing vilde paa Bispens Spørgsmaal angive de siden sidste Thing forefaldne Forbrydelser. Fremgangsmaaden*) beskriver Regino (De synod. Caus. II 2). Den Ed, der afkrævedes de udnævnte Send-Vidner gik ud paa, at Vidnet: nec propter amorem nec propter timorem nec propter præmium nec propter parentelam vilde lade sig afholde fra at angive for Bispnen >quidquid nosti aut audisti aut postmodum inquisiturus es< med Hensyn til Forbrydelser foregaaede i Sognet. Edsformularen er optaget hos Burchard I c 91—93 og senere i Gratians Dekret c 7 Caus. XXXV qv. 6. Det er rigtig bemærket af K. Maurer**), at Meningen med Institutet ikke er, at Sendvidnerne skulle aflægge Vidnesbyrd om en Forbrydelse, som paa anden Maade var kommen til Bispens Kundskab, og som han nu udspurgte Vidnerne om, men at det derimod var Hensigten, at >Vidnerne< skulde angive Forbrydelser, skulde paa Bispens Forespørgsel: om der i Sognet var sket den og den Art Forseelse, opgive de Skyldige. Det er ikke Bispnen, der udpeger den Mistænkte og forhører Mændene om hans Skyld, men det er tværtimod Mændene, der fremdrage den Skyldige og nævne ham for Bispnen. Da Beskyldningen mod den Sigtede skete paa Bispens Spørgsmaal gennem Sendvidnerne og offentlig, var det tilsyneladende en accusatorisk Fremgangsmaade og som en Følge heraf havde det jo paahvilet Sendvidnerne at tilveiebringe Beviserne. Men da Mændene

*) Dove: Die fränkische Sendgerichte i hans og Friedbergs Zeitschr. für Kirchenrecht IV. 1 157. V. 1.

**) Sitzungsber. der phil. u. hist. Classe der k. b. Academie der Wiss. zu München, Jahrg. 1883, München 1884. S. 585.

gjorde deres Angivelse i Kraft af en dem paalagt embedsmæssig og edelig Forpligtelse, saa vare de ikke almindelige Anklagere, men snarere Vidner, som vare i Besiddelse af en særegen Troværdighed. Derfor maatte Sigtede ligeoverfor en saadan Angivelse, selv om den ikke understøttedes af andre Data, bevise sin Uskyldighed. Herpaa anvendte man nu de sædvanlige germaniske Bevisformer og fordrede af den Sigtede en Ed med Mededsmænd, ja endog, naar han var af ringe Stand, eller naar Tilfældet var meget indviklet eller Mistanken stærk, en Gudsdom, se F. Walter Kirchenrecht S. 148—49. Det afgjørende Bevissted er c 15 Caus. II qv. 5 (Conc. Tribur. an. 896, hos Burchard XVI. 19):

Nobilis homo vel ingenuus, si in synodo accusatur et negaverit, si cum constiterit fidelem esse, cum duodecim ingenuis se expurget; si antea deprehensus fuerit in furto, aut perjurio, aut falso testimonio, ad juramentum non admittatur sed (sicut qui ingenuus non est) ferventi aqua, vel candenti ferro se expurget. Se ogsaa c 24 og 25 eod. (Saleg. Conc. 1022, hos Burchard in fine operis.)

Forinden den i Knuds Lov foreskrevne Procesmaades Forhold til anden samtidig gjældende Ret nærmere drøftes, vil det være nødvendigt at fremstille, hvad der gjælder som Regel, efter at de tre i det foregaaende nævnte Skridt: Indstævning, Stævningsmændenes Optræden som Klagere og Vidneførsel, ere foregaaede.

Naar Anklagerne behørig havde aflagt Ed, og naar Vidnerne efter foregaaende Edsaflæggelse havde afgivet deres Forklaring mod den Anklagede, saa var Sagen hermed aldeles afgjort: »Man tillod ikke« — hedder det hos Saxo i § 15 — „at Sagsøgenes Bevis gjendrevs ved Forsvarets Retsmidler, eftersom Vidnebeviset hverken kunde omstødes ved Andres Forsvar for den

Skyldige ved Retten eller ved hans eget Forsvar. En saadan Vægt tillagde man Vidnernes Autoritet, at man ansaa det for Vanvid, der grændsede til Helligbrøde, at svække Tilliden til, hvad de havde bekræftet«. Det maa saaledes vel mærkes, at der, naar det behørige Antal Anklagere og Vidner optraadte, ikke tillodes noget som helst Modbevis. At dette motiveres ved, at den modsatte Regel vilde være en »dementia proxima sacrilegio«, staar aabenbart i Forbindelse med, at Bestemmelsen om de to Vidners overbevisende Kraft udledes af den hellige Skrift, saaledes som ovenfor er paavist.

Men siges dernæst hos Saxo S. 529 — neque ei, si sponsione provocatus fuisset, restipulatione uti licuit, men heller ikke tillodes det den, der var indstævnet saaledes, at Klagerens Stævningmænd erklærede at ville optræde som Klagevidner, paa sin Side at fremkomme med et lignende Modbevis, nemlig Mededsmænds Ed. Som det vil ses, stilles her sponsio overfor restipulatio og om Betydningen af sponsio kan der, som tidligere anført, ikke være Tvivl; det betyder Tilbud om Bevis og sponsione provocare kan altsaa gjengives ved Indstævning under Tilbud om Bevis, idet nemlig Stævningmændene tillige optraadte som »Vidner«. Foruden det, som i »Valdemars Lov« S. 239 er anført til Bestyrkelse for Rigtigheden af, hvad her er sagt om provocatio sponsione, skal her tilføjes, at det dermed i Sammenhæng staaende Ord restipulatio yderligere bekræfter, at vi i Henseende til Gjengivelsen af sponsio have truffet det Rette, thi stipulatio bruges i Middelalderens Sprøg om et Bevis, især en Bekræftelse med Vidner*), og restipulatio er derfor et Mødbevis med Vidner, dog ifølge Sammenhængen med en egen

*) H. Brunner: Deutsche Rechtsgesch. S. 396. For dansk Rets Vedkommende henvises til D. A. M. S. 43 ... presentis cartæ stipulatione atque sigilli.

Art »Vidner«, nemlig med samme Art som den, der menes, naar sponsio bruges. Med andre Ord: mod Klagevidner, der nærmest maa sammenlignes med Klagernes Mededsmænd, kan Indstævnte ikke fri sig ved sin egen og Mededsmænds Ed.

Medens saaledes Indklagede efter Saxos Fremstilling var udelukket fra ethvert Modbevis, naar Klagevidner og egentlige Vidner optraadte, og fra Modbevis ved Mededsmænds Ed, naar den første Slags Vidner mødte, bestemtes det derimod, at naar Klagerne ved intetsonhelst Slags testimonium kunde overbevise Indstævnte, da skulde denne tage 6 Vederlagsmænd med sig, som med Ed bekræftede, at han ikke havde begaaet den Forbrydelse, som han sigtedes for. Absalons Redaktion af Knuds Lov synes her at være afvigende fra Saxos, thi ifølge Absalons Fremstilling kunde Indstævnte i ethvert Fald, hvor ikke to egentlige Vidner optraadte, fri sig ved Jernbyrd. altsaa ogsaa overfor Sigtelse af Klagevidner. Saxo taler derimod, som det vil ses, ikke om Jernbyrd, men paa den anden Side udelukke dog hans Ord heller ikke bestemt Muligheden af, at Jernbyrd kunde finde Plads i Bevissystemet, thi han siger ikke, som i det Tilfælde at egentlige Vidner optraadte, at ethvert Modbevis fra Indstævntes Side var udelukket, men tværtimod kun, at det, som var udelukket, naar alene Klagevidner fandtes, kun var det Modbevis fra Indstævntes Side, der bestod i Tilbud om et med Klagevidner lige stort Antal Mededsmænds Ed. Men paafaldende er det ganske vist, at Saxo ikke omtaler Jernbyrd i Knuds Lov, og hvad Grunden hertil kan være, er ikke godt at indse. Det kan dog mærkes, at da Gudsdømmene, takket være Pavernes Protester og deres bestemte Forbud mod denne Bevismaade, vare komne af Brug ved geistlige Retter, saa ses det, at man i de ældre Pavebreve og Conciliebeslutninger, hvor Gudsdøm omtales, uden videre udelod Bestemmelsen herom og ændrede disse Regler. Ovenfor er saaledes

citeret c. 15 Caus. II qv. 5 (Conc. Tibur. an. 895) og den samme Bestemmelse findes optaget i Gregor IX's Samling c. 1 X de purg. Can. V. 34, men i Stedet for Slutningsordene, hvor der paabyrdes Jernbyrd, sættes i Decretalerne . . . sed ei, sicut qui ingenuus non est, purgatio indicatur. Det er muligt, at Saxo efter dette eller et lignende Mønster har i Gjengivelsen af Knuds Lov udeladt Jernbyrdsbestemmelsen, efterat der paa hans Tid var reist en stærk Opinion mod Gudsdommene.

§ 6. (Fortsættelse.) *Processmaadens Stilling til fremmed Ret.*

Overveier man nu, hvad der saaledes er oplyst om Reviset i Vederlagsprocessen og sammenligner Resultatet med, hvad ovenfor er oplyst om samtidig Ret, synes det klart, at Reglerne i Vederlagsloven om Reviset ere tagne af kanonisk Ret, direkte eller indirekte.

Begynde vi med Processens første Skridt, Indstævningen og Klagevidnerne, da er det ganske vist, at man nærmest og først kommer til at tænke paa angelsaxisk Ret; det synes at være denne Rets Regler om Fored, der her anvendes, dog paa den særegne Maade, at det er Stævningsmændene, der tillige paa Klagernes Vegne aflægge Fored. Men end ikke dette sidste synes at være uden Sidestykke i alt Fald i den senere engelske Ret, thi hos Bigelow: (History of the Procedure S. 217) finder man følgende Bemærkning:

Summons was a matter to be distinctly proved, and hence was made in the presence of witnesses. These, from being merely witnesses before the middle of the twelfth century, afterwards assume the ancient part of the plaintiff and become themselves summoners in addition to being witnesses of the summons.

Uagtet denne tilsyncladende Lighed med angelsaxisk Ret paa dette Punkt, er det dog meget tvivl-

somt, om ikke kanonisk Ret er den fælles Kilde til begge Loves Bestemmelser paa dette Omraade. Det er i alt Fald ovenfor paavist, at kanonisk Ret kjender Exempler paa, at juramentum calumniæ ikke aflagdes af Parten, men af andre paa hans Vegne. Det er iovrigt maaske rimeligst, at Systemet med Klagevidner skyldes en direkte Paavirkning af angelsaxisk Ret og en mere indirekte fra kanonisk Ret. I førstnævnte Ret har man den Regel, at naar en Mand er tilt-bysig, hvilket han vistnok kunde blive bl. A. ved paa een Gang at anklages af flere, var han infamatus og kunde, selv om Vidner manglede, ikke fri sig ved en simpel Rensselsesed, men maatte undergaa Ordale (se ovenfor) og dette stemmer jo ganske med Knuds Vederlagslov, idet denne mod accusatio testibus eller provocatio sponsione, altsaa mod en Anklage, reist af flere, kun tilstedede Jernbyrd fra Indstævntes Side. Kanonisk Ret har imidlertid en ganske lignende Regel, nemlig den ovenfor angivne Bestemmelse, der er hentet fra Concil. Tribur. an. 895, ifølge hvilken det kun tillades den, der er »fidelis«, at rense sig for en Klage med 12 Mænds Ed, medens den, om hvem det ikke var klart, at han kunde betegnes paa denne Maade, maatte ty til Jernbyrd. Der kan vel ikke være Tvivl om, at ogsaa efter kanonisk Ret vilde den, der blev anklaget af 6 Mænd, ikke have kunnet gaa ind under dem, der vitterlig vare fideles, og man vilde ogsaa her have paalagt ham Gudsdøm, alene ifølge den graverende Klage.

For dernæst at tydeliggjøre Vederlagslovens Regler om de egentlige Hovedvidner, vil det være hensigtsmæssigt at følge den samme Scala som Brunner (Entstehung d. Schwurger. S. 85) opstiller til Sammenligning mellem det ensidige Vidnebevis og det frankiske Inkvisitionsbevis. Sammenligningen behøver nemlig saa blot at udstrækkes til Vederlagslovens Vidnebevis for at Lighed og Forskjel mellem de tre Bevismaader vil falde i Øinene.

1) Det ensidige germaniske Vidnebevis anordnes ved en alternativ Døm af Thinget. Inkvisitionsbeviset anordner Dommeren uden derom at adspørge Thingmændene. Vederlagslovens Vidnebevis sker uden foregaaende Døm og uden at Thingmændene herom adspørges, for at tjene til Grundlag for Dommen.

2) Ved det ensidige Vidnebevis er Bevisfordelingen fastslaaet ved Dommen, medens Inkquisition tilsigter at faa Sandheden frem, uanset, om den er til Fordel for den ene eller den anden Part. Vederlagslovens Maal er ligeledes at faa Sandheden frem uden Hensyn til, om den er til Fordel for Klageren eller Indklagede, det ligger nemlig i den Vidnerne affordrede Ed, at de ubetinget maatte forklare, hvad de havde set, og undertiden, hvad de havde hørt.

3) Ensigt Vidnebevis aflægges i Overensstemmelse med det Løfte, den ene Part for Retten har givet den anden. Inkquisition foretages af Dommeren for at skaffe et Grundlag for Dommen. Vederlagsloven kjender ikke til Overenskomst mellem Parterne om Beviset, og det maa antages, at Dommeren spiller en vis Rolle med Hensyn til Vidnernes Afløring.

4) Ved germanisk Vidnebevis vælger Parten Vidnerne og sørger for, at de møde i Retten. I Inkquisitionen vælges Vidnerne af Dommeren og indstævnes af ham til at møde under Königsbann. Hvad der i denne Henseende gjælder i Vederlagsloven, kan ikke bestemt afgjøres, da Saxos Ord her baade kunne forstaaes som om Parten selv udvalgte og præsenterede Vidnerne og som om det var Dommeren, der besørgede dette. Sikkert er det, at Vidnerne fik Befaling til at aflægge Ed inden de afgav deres Forklaring (*testimonium a duobus denunciandum restabat, juramento præfari jussis*) og det er derfor ikke urimeligt, at Dommeren ogsaa har været virksom for at skaffe Vidner. Iøvrigt er denne Beføielse for Dommeren (Kongen) til at befale Vidnerne at aflægge Ed et høist

mærkeligt Bevis paa Dommerens Myndighed i Henseende til Procesledelse. Det har et fuldkomment Sidestykke i den franske Inquisitio, hvor Eden kaldes *juramentum ex regia potestate coactum* (Brunner, *anf. St.* S. 97).

5) Ved ensidigt Vidnebevis aflægges Eden *asser-torisk*^{*)}, men ved Inkquisition kjendes en *promissorisk* Ed eller dog et Løfte om at tale Sandhed ifølge en (almindelig) Troskabsed. I Overensstemmelse hermed gaar ved Vidnesager *discussio testium* forud for Eden; ved Inkquisition kommer Spørgsmaalene efter Sandheds-løftet. I Vederlagsloven er Eden *promissorisk*, den aflægges, som det udtrykkelig fremhæves, før Forklaringen afgives (*juramento præfari jussi*), en *discussio testium* maa nødvendigvis have fundet Sted, idet Spørgsmaalet, om Vidnerne have set eller hørt eller mulig paa begge Maader indhøstet Erfaring, nødvendig maa klares, inden den afkræves dem; thi i de Sager, hvor Vidnerne uurgtes, om hvad de havde hørt, maatte Eden jo ikke blot gaa ud paa Løfte om at forklare, hvad de havde set, men tillige paa, hvad de havde hørt.

6) Ved ensidigt Vidnebevis er det Vidnernes Ed, der afgiver Beviset, og Forhør anstilles kun angaaende Vidnernes Legitimation. Ved Inquisitio har Ed eller Sandhedsløfte intet Hensyn til Bevisthemaet, men den ifølge Eden afgivne Forklaring danner Beviset. Vederlagsloven foreskriver, som bemærket, Edsaflæggelse før Vidnets Forklaring og Beviset dannes ved selve denne Forklaring, medens Eden kun i al Almindelighed gaar ud paa at forpligte Vidnet til at tale Sandhed.

7) Det germaniske Vidnebevis er et strengt ensidigt Bevismiddel. Vidnerne sværge til Gunst for den, som fører dem, eller de sværge aldeles ikke. Inkvisi-

*) Det maa dog mærkes, at f. Ex. Zachariae (Handbuch des d. Strafproc. Göttingen 18⁶¹ II § 101) fastholder, at Vidneet altid er *asser-torisk* og ikke *promissorisk*, hvad enten den aflægges før eller efter Forklaringen.

tionsbeviset er tosidet, thi de af Dommeren examinerede Vidner kunne lige godt udtale sig for begge Parter. Vederlagslovens Vidnebevis er ikke ensidigt, thi det er klart, at omend man antager, at det er Klageren, der udvælger Vidnerne, og omend altsaa Vidnernes Forklaring stedse maa antages at ville blive til hans Gunst, saa kan Vished herom ikke foreligge, da man ikke forud kan vide, hvad Vidnerne ville forklare, naar de først ere edsfæstede. Naar Eden derimod kun gaar ud paa, om N. N. har gjort eller ikke gjort noget, saa staar det selvfølgelig ganske anderledes i hans Magt at sikre sig Vidner, der ville sværge denne bestemte Ed. Hovedspørgsmaalet er imidlertid selvfølgelig, om Vidnerne examineredes af Dommeren; men Svaret herpaa er lige saa vanskeligt som Svaret paa det ovenfor nævnte Spørgsmaal, om hvem der valgte Vidnerne: om Dommeren kunde udtage dem eller om kun saadanne Vidner afgav Forklaring, som Parten fremstillede. Udtrykkelig omtales en saadan Examination ikke, men da der i Sagen dømtes paa Grundlag af den afgivne Forklaring, og da det er sikkert, at Vidnet maatte opgive ikke blot, at han ved det og det, men tillige, hvoraf han ved det, om fordi han har set det eller hørt det, saa forudsætter dette vistnok en Examination af Vidnet, hvorunder der selvfølgelig tages Hensyn til det, der maatte tale til Gunst for den Part, mod hvem Vidnerne føres. Dette Resultat er vistnok temmelig sikkert, naar man overveier, at Betingelsen for Inkquisition i kanonisk Ret var, at Sigtede var infamatus og at denne Betingelse stedse var tilveiebragt i Vederlagsloven ved Klagevidnerne.

8) Ved det ensidige Vidnebevis er det tilladt at føre Modvidner, saaledes at Strid mellem Vidnerne eventuelt afgjøres ved Tvekamp. Ved Inkquisition er det derimod ikke tilladt, at den Part, som Vidnerne udtale sig imod, fører Modvidner, og Resultatet af Inkquisitionen kan ikke rokkes ved Provocation til Duel; men Retten kan paabyde en Gudsdom, naar der er Tvivl om

Vidnernes Sinceritet. Det siges derfor ofte, at Inkvisitionsprivilegiet er identisk med Forbud mod Modpartens Vidnebevis. Vederlagsloven har i denne Henseende aldeles de samme Regler, som den, der gjælde ved Inkquisition, idet der er et aldeles bestemt Forbud mod at føre Modvidner. Om eventuelt at sikre sig Vidnernes Paalidelighed ved at lade dem underkaste sig en Gudsdom, er der dog ikke Tale i Vederlagsloven.

9) Hvis Vidnesagen ved ensidigt Vidnebevis ikke giver noget Resultat, er den, der fører Vidner, fældet og maa ikke føre andre Vidner. Inkquisitionen kan derimod, hvis den mislykkes første Gang, fortsættes med Andre af de Tilstedeværende. Vederlagsloven nævner kun et mindste Antal af Vidner, som ere nødvendige til at fælde Indstævnte, men det maa efter de brugte almindelige Ord antages, at man kunde vedblive med Afhøring af et hvilket som helst Antal Mænd, indtil man fandt to, der paa behørig Maade havde Kendskab til Sagen. —

Der kan herefter ikke være Tvivl om, at Vederlagsprocessen er saa fjærnt som vel muligt fra det oprindelige, ensidige, germaniske Vidnebevis, og at den i høj Grad minder om det frankiske Inkvisitionsbevis, hvorved dog maa erindres, at det sidstnævnte Bevis i kriminelle Sager kun brugtes til at skaffe Erstatning for den private Klager og som Indledning til en Proces, ikke som her til Afgjørelse af selve Hovedspørgsmaalet i Sagen (*testimonium principalis facti*). Paa den anden Side vil det ikke kunne nægtes, at Vederlagsprocessens Bevissystem gennemgaaende har megen Lighed dels med kanonisk Ret, dels med Romerret, saaledes som denne fremstilles i *Cod. Theodosianus*. Skridt for Skridt kunne vi i Processen paavise Ligheden med kanonisk Ret. Det er saaledes oplyst, at denne Ret kjender Tilfælde, hvor Andre end den Krænkedede optræder som Klagere, særlig er dette Tilfældet i Synodalretterne, hvor de, der sigtede Indstævnte, som Walter bemærker, snarere ere

Vidner end Anklagere og saaledes paa en ejendommelig Maade minde om de Mænd, der i Vederlagsretten vare baade accusatores og testes. Følgen af, at saadanne Klagevidner mødte, er dog mulig ikke ganske den samme i begge Retssystemer, idet nemlig Indklagede, selv om egentlige Vidner ikke fandtes, maatte underkaste sig Jernbyrd efter Vederlagsloven, medens han efter kanonisk Ret kunde slippe med Ed af Mededsmænd. Saafremt der foruden Klagevidner, er egentlige Vidner, da ere de to Retter aldeles overensstemmende i Henseende til det Antal af Vidner, som er nødvendigt, og endvidere i, at Ed aflagdes før Forklaringen. Fremdeles er Vidneeden og Adskillelsen mellem testimonium de visu og de auditu aldeles af samme Art, ja kanonisk Ret kjender endog, som Vederlagsloven, mindre strænge Fordringer til Vidnebeviset i Majestætsforbrydelsessager end i andre Straffesager. Reglerne om Bevisfordelingen og om Dom over dem, der trods lovlig Stævning udeblev, ere ligledes identiske, hvorimod det ganske vist er noget mere tvivlsomt, om Vederlagslovens bestemte Forbud mod Modbevis har Hjemmel i den ældre kanoniske Ret; paa dette Punkt er Ligheden med det frankiske Inkvisitionsbevis derimod paafaldende. En meget stor Del af disse Lighedspunkter mellem kanonisk Ret og Vederlagsret vil imidlertid ogsaa gjenfindes ved at sammenligne Vederlagsretten med Cod. Theodosianus's Romerret; men dette er en naturlig Ting, thi kanonisk Ret er, forsaavidt angaar Processen, i Tiden før Gratian en Blanding af romerretlig og germaniske Principper og derfor have vi kunnet følge en Flerhed af kanoniske Retsbestemmelser tilbage til Cod. Theodosianus. Men netop af denne Grund, fordi saavel kanonisk Ret som frankisk Kongeret bestaar af en Blanding af Romerret og germanisk Ret, lader det sig ikke med Vished sige, om Vederlagsrettens Proces er hentet det ene eller det andet Steds fra, men saa meget lader sig med Sikkerhed sige, at der i denne Proces findes

den samme Blanding af Romerret og germanisk Ret, sōm gjenfindes i kanonisk Ret, og at der ikke findes et eneste Punkt, hvortil der ikke kan findes Forbilleder i den Proces, som i hin Tid brugtes i Stat og Kirke i England og Frankrig. Med andre Ord: der er i Vederlagsprocessen ikke Spor til at særlig danske eller nordiske Retsregler ere komne til Anvendelse. Processen er aabenbart dannet efter angelsaxisk-kanonisk-romerretligt Mønster, hvilket jo heller ikke er unaturligt, da Vederlagskorpset i sin Begyndelse var sammensat af Folk af mange forskellige Nationer, hvorfor det faldt naturligt at anvende det internationale kanonisk-romerretlige System.*)

Medens det saaledes kan siges, at der ikke i Vederlagslovens Procesregler findes andet, end hvad der kan forklares og oplyses ved ikke-nordisk Ret, saa maa det dog fremhæves, at der paa et enkelt Punkt findes en paafaldende Lighed mellem Vederlagslovens Bestemmelser og Regler, som gjaldt i den ældre norske Proces, nemlig imellem Vederlagslovens Paabud om, at der som Klagere skal optræde et Antal Mænd, der til lige fungerer som »Vidner«, og norske Regler om heimilskviðarvitni eller Hjemrygtesvidner. Karakteristisk nok har man søgt Hjemrygtesvidnernes Oprindelse i Udlandet, men da der har været Uenighed om, hvor Kilden fandtes, og da Ligheden ved Vederlagslovens Regler

*) Det er naturligvis ingen virkelig Indvending mod dette Resultat, at Kong Knud ved Vederlagslovens Givelse raadførte sig med to danske Mænd, saaledes som det berettes af Saxo og Sv. Aagesen; Normannernes Exempel godtgjøre, hvor let Danske, der levede i Udlandet, lod sig paavirke af fremmed Sprog og fremmede Love. Paa andre Punkter i Vederlagsloven, navnlig i Henseende til Organisationen af Samfundet kan der spores Lighed med Lovene for Jomsvikingerne og for de gammel-nordiske Vikingehære, Steenstrup: Normannerne I, 291.

formentlig i saa Henseende kan lede paa rette Spor, skal Sagen nærmere omtales her.

E. Hertzberg nævner i sin Afhandling: Grundtrækkene i den ældste norske Proces (Kristiania. 1874) i 7de Kapitel »Anklagevidner: o: saadanne Vidnesbyrd for Klagens Rigtighed, som ikke afgives ved Skirskotningsvidner, f. Ex. Hjem søgelsesvidner, Hjemrygtesvidner og tilfældige Øienvidner. Disse Vidnesbyrd ere temmelig svage, thi intet af dem udelukker den Anklagede fra Muligheden af at rense sig for Anklagen enten ved Ed og Meded eller ved Gudsdom. Af de her nævnte Anklagevidner indtager atter Hjemrygtesvidnerne den vigtigste Plads, og i Kap. 6 har Forf. allerede søgt at vise, at heimiliskvidarvitni er af fremmed Oprindelse, idet det maa udledes af det ovenfor omtalte System med Send-Vidner. Forf. mener, at det ikke er urimeligt, at denne Rettergang, som i det 11te og 12te Aarhundrede var i stor Anseelse i Tyskland, i den Tid, da Norge hørte under Bispedømmet Bremen, har fundet Efterligning i Norge. Herimod har imidlertid Konrad Maurer protesteret i en Afhandling: Das Verdachtszeugniss des altnorwegischen Rechts*). Han paaviser, at f. Ex. efter Vikens ældre Kristenret (I 17, II 26, III 23) er det Reglen, at Bispens Foged kun da uden videre kunde reise Klage mod en Mand, naar den Brøde, som han vilde paatale, alt var almindelig bekjendt i Retskredsen, hvilket maatte konstateres paa en bestemt Maade, nemlig ved Spørgsmaal, som stilledes til Thinget. Først naar paa dette Spørgsmaal $\frac{1}{4}$ af Thinget svarede bekræftende, og naar Mistanken saaledes var konstateret, kunde Bispens Foged anlægge Sag og den Sigtede var eo ipso ved den saaledes konstaterede Mistanke forpligtet til at føre et Renselsesbevis efter An-

*) Sitzungsberichte der phil. philolog. u. hist. Classe d. k. b. Akademie der Wissenschaften zu München. Jahrg. 1883. München 1884. S. 548.

klagens Størrelse med Meded eller Gudsdom. Lignende Regler har Eidsivathingslovens ældre Kristenret i I 41., II 33, men Rygtet behøvede her i Reglen kun at konstateres af 3 Bønder, og flere andre Retsbøger. K. Maurer sammenfatter Retsbøgernes forskellige Regler under almindelige Synspunkter (S. 565), idet han først slaar fast, at heimilskviðarvitni betyder Bevis for et i Anklagedes Hjem verserende Rygte, det er et Erfarings- og Nabovidnesbyrd. Det eicndommelige for Beviset er derhos dets særegne Anvendelse. Det synes, at man som almindelig Regel kan opstille: paa den ene Side, at i et vist Omfang ikke den ubestyrkede Klage, — hvad jo ellers var almindeligt —, men kun den ved Mistanken bestyrkede Klage havde den Kraft at tvinge Indklagede til at føre Renselsesbevis eller dog et særegent strængt Renselsesbevis, naar han ikke vilde dømmes, — og paa den anden Side: at man overhovedet, eller dog under visse videre Forudsætninger, behandlede og straffede den Sigtede, der ikke støttedes ved et saadant Vidnesbyrd, som bagvadskende og ærefornærmende. Maurer mener nu, at Hertzberg har Uret i at ville udlede det norske System med heimilskviðr fra de frankiske og tyske Synodalretters Inkquisition*), idet han gjør opmærksom paa, at det norske Hjemrygtesvidnesbyrd er af ganske anden Natur end den frankisk-tyske Synodalinkquisition; thi medens ved den sidste Vidnerne blive tagne i Ed paa, at de ville angive enhver Forbrydelse, forsaavidt den er en synodalis causa, saaledes altsaa at de skulle angive Forseelser, som iforveien ikke ere Bispen og hans Embedsmænd bekjendte, saa skulle de norske Hjemrygtesvidner give Oplysning, — ikke om Forbrydelser i Almindelighed, men om de have hørt et Rygte om, at en bestemt betegnet Person har begaaet en bestemt Forbrydelse, der

*) Ph. Zorn er iøvrigt enig med Hertzberg, se Staat u. Kirche in Norwegen S. 43—50.

alt er kommen Bispens Embedsmænd for Øre. Det er altsaa ikke en Angivelse af en Forbrydelse, der fordres af dem, men et Vidnesbyrd om et i deres Kreds udbredt Rygte, hvis Existens er den Inkvirerende bekjendt. Synodalinstitutionen stod ogsaa i nøieste Forbindelse med Bispernes Visitationsreiser, men dette var aldeles ikke Tilfældet med Hjemrygtesvidnesbyrdet. Dette Vidnesbyrd stammer derhos vel snarest fra Kong Olafs Lovgivning, men han stod i kirkelig Henseende væsentlig under angelsaxisk Indflydelse og ikke under tydsk. Forf. mener overhovedet, at der intet inkvisitorisk er i Hjemrygtesvidnesbyrdet og intet, der forhindrer, at det betragtes som oprindeligt i norsk Ret. I sin ældste Skikkelse er det ikke betænkeligt for Folkefriheden, men tværtimod enten befordrende for denne eller lader dog denne uberørt; det sidste er Tilfældet, naar en Privat optræder som Klager, hvor Hjemrygtesvidnesbyrdet kun tjener ham til Beskyttelse mod Injuriesøgmaal, det første, hvor Embedsmænd optraadte som Klager og hvor altsaa deres Beføielse til at reise Klager paa meget virksom Maade indskrænkedes ved den dem paahvilende Pligt til at fremføre Hjemrygtesvidner.

Det er vistnok rigtigt, at Hjemrygtesvidnesbyrdet ikke har sin Kilde i Synodalinkvisitionen, men naar man lægger Mærke til den store Lighed, der aabenbart er mellem Vederlagslovens Klagevidner og de norske Hjemrygtesvidner, saa er der vistnok nogen Rimelighed i at søge et fælles Udgangspunkt for disse Regler og dette er da vistnok angelsaxisk Rets Regler om fore-åð; da disse imidlertid atter maaske ere af kanonisk Oprindelse, er det ikke saa underligt, om man tillige i de norske Regler synes at kunne spore Lighed med kanonisk Rets Bevisregler.

§ 7. *Dommen.*

Først skal det undersøges, hvem der dømte, dernæst i hvad Forhold Dommerne stode til det under Sagen præsterede Bevis.

Hvad det første Punkt angaar, er Hovedstedet hos Saxo § 18, hvoraf fremgaar, at Kongen, efter at den retslige Undersøgelse var endt (*cognitione suscepta*), spurgte de Tilstedeværende eller de Øvrige (*ceteri*), om den og den Dom behagede dem, »thi han sad egentlig kun som en Tilhører (*auditor*) og bemyndigede (*mandavit*) Vederlaget (*militia*) til at afsige Dommen, fordi han holdt det for upassende at dømme de Mænd, han havde vist Gunst. Naar Sagen mod dem, hvis udmærkede Tjeneste han havde benyttet, og som han derfor nu ikke vilde fælde en stræng Dom over, henskødes til ham (*quæstionem ad se delatam*), saa viste han Sagen fra sig og ind for Kuriens Dom (*ad curiæ cognitionem*) og vilde hellere tie til et Bevis for sin Lemfældighed end lade en Dom (*sententia*) bevise sin Strænghed. Naar dernæst — hedder det videre — Vederlagsmændenes *Vota* vare indhentede (*exaudita militum responsione*) og hele Thinget enstemmig havde bifaldet Dommen, adspurgtes den Dømte, paa hvad Maade han vilde flygte bort o. s. v.

I den af Absalon og Kong Knud samlede Vederlagsret findes ingen udtrykkelig Bestemmelse om, hvem der er Dommer, men det siges, at Thinget hed Huskarlestævne (§§ 3 og 6) og i § 7 tales om Huskarla dom i Henseende til Afgjørelse af civile Sager. Sv. Aagesen har lige saa lidt udtrykkelige Regler om, hvem der var Dommer, det siges kun i c. 8, der handler om mindre Sager mellem Vederlagsmænd indbyrdes, at disse skulde afgjøres *in præsentia regis, universis commilitonibus corrogatis, in colloquio, quod dicitur Huskarlesteffne*. I c. 9 oversættes Vederlagsrettens danske Texts Huskarla dom ved *commilitonum judicium*.

Derimod er det, som af J. E. Larsen (Skr. I 2, 308) oplyst, en Feiltagelse, naar man har troet, at den danske Text af Vederlagsretten udtrykkelig gjorde Kongen til Dommer over Vederlagsmændene ved de Ord: oc rættæ them rettelike male therre, thi male betyder stipendium og ikke Dom, men saa rigtig denne Larsens Bemærkning end er, saa urigtigt er det dog paa den anden Side, at han gik til den modsatte Yderlighed af hvad man hidtil havde antaget, idet han paastaar, at Kongen ikke havde nogensomhelst dømmende Myndighed over Vederlagsmændene.

Larsen (anf. St. 309) støtter dette Resultat paa, at »Loven, hvor den processuale Fremgangsmaade bestemmes, som skulde anvendes, aldeles ikke omtaler Kongen som Dommer; men gjentagne Gange med klare Ord tillægger de til Stævne forsamlede Vitherlagsmænd selv den dømmende Myndighed, ikke blot naar det var Kongen, der saggav en Vitherlagsmand for Noget, i hvilket Tilfælde Kongen ligesom en anden Sagsøger maatte formeligen stævne den Sigtede og føre Bevis mod ham, men ogsaa naar nogen Trætte opstod mellem Vederlagsmændene indbyrdes.« Som Bevis for Rigtigheden af denne Paastand henviser til »Vitherlagsrettens Art. 1, 6 og 7; jfr. Sv. Aagesen c. VIII og Rosenvinges Retshist. II § 191.« Hvad nu Henvisningerne til Vederlagsrettens Art. 1 angaar, da maa det vel være en Trykfeil for § 3, idet der formodentligt sigtes til, at denne Paragraf foreskriver, at Kongen skal stævne, skal føre Bevis o. s. v., saa at han ikke vel kan være Dommer i Sager mellem ham og Vederlagsmændene. Larsen erklærer fremdeles, at »hermed stemmer ogsaa Saxo, endskjøndt han, efter sin bekjendte Anskuelse om den kongelige Myndigheds oprindelige Omfang, synes at betragte det som en blot Moderation, naar Kongen ikke selv dømte, men overlod dette til Vitherlagsmændene . . . Iøvrigt synes ogsaa Saxo paa anf. Sted af skjæln

imellem de Vitherlagsmænd, der egentlig sad som Dommere, og de øvrige forsamlede Mænd.«

Da Larsen, støttet paa dette Ræsonnement, frakjendte den mægtige Kong Knud dømmende Myndighed mellem sine Hoffolk og Krigsmænd og derfor »med temmelig megen Sandsynlighed« heraf sluttede, at dømmende Myndighed ikke kan have tilkommet Kongen udenfor dette Samfund, og da han og hans Efterfølgere^{*)} til den seneste Tid have benyttet denne Slutning fra Vederlagslovens Regler til Hovedbevis for, at den danske Konge overhovedet ikke endnu paa Knud den Stores Tid havde nogen Domsmyndighed, en Slutning, der væsentlig har bidraget til den urigtige Opfattelse af den danske Konges Stilling til den dømmende Magt, som hidtil paa Grund af Larsens Autoritet har været gjældende —, vil det være nødvendigt udførligere end hidtil er sket at paavise Kongens Stilling til Dommen i Sager efter Vederlagsloven. Det kunde da være, at Spørgsnaalet kom til at staa i en anden Belysning end hidtil.

Først og fremmest er det da nødvendigt nøie at skjælne mellem »større Sager« og »mindre Sager«, saaledes som alle 3 Udgaver af Vederlagsretten gjøre, og idet vi nu foreløbig holde os til de større Sager, bringe vi i Erindring, at de 3 Udgaver af Vederlagsretten ikke ere ganske enige i Skjælnemærket mellem de to Slags Sager. Saaledes som ovenfor paavist, ere Absalon og Saxo enige i, at alle Sager, hvori der som Straf fastsættes Udstødelse af Vederlaget, ere større Sager, ligegyldigt om Sagen verserer mellem Konge og Vederlagsmænd eller mellem disse indbyrdes, medens Sv. Aagesen kun til større Sager henregner Stridigheder, hvor Kongen er Sagsøger, fordi nemlig den sidstnævnte Forf. fremstiller den nyere Vederlagsret, ifølge hvilken kun saa-

*) Stemann: Retshist. 223. Kinch: 267. K. Lehmann: Königsfriede der Nordgerm. (1886) 125. Om den for Larsens Tid gjældende Opfattelse se Ancher Skr. II, 7-19.

danne Sager kunde medføre Udstødelse af Vederlaget, medens alle Sager mellem Vederlagsmænd kunde afsones paa anden Maade.

Spørges der altsaa, hvem der efter Knuds Lov er Dommer i større Sager 3: altsaa saadanne, som kunne medføre Udstødelse af Vederlaget, da kan man ikke paaberaabe sig Absalons Text §§ 6 og 7, der handle om mindre Sager; men man kan kun henvise til Absalons Text § 3 og til Saxo, eftersom Sv. Aagesen ikke har direkte Regler om Dommens Afsigelse; men skal Spørgsmaalet besvares efter disse Data, kan der neppe være Tvivl om, at Svaret maa blive, at efter Knuds Lov var det Kongen, der i Henseende til saadanne Sager, som eventuelt kunde medføre Udstødelse af Vederlaget, havde Domsmyndighed, om han end sædvanmæssigt i Reglen delegerer denne sin Myndighed til Vederlagsmændene. Efter Saxo er Sagen aldeles ikke tvivlsom, han indskærper nøie, at Domsmyndigheden tilhører Kongen; naar denne selv kun sad som »auditor«, laa dette i, at han nødig vilde dømme dem, der havde haft hans Tillid; men der siges udtrykkelig, at Vederlagets Dom beroede paa en Bemyndigelse fra Kongens Side, og dernæst yderligere, at Sagerne henskødes til ham og først saa af ham henvistes til Kuriens Dom i den Form, at han spurgte Thinget (concio), om den og den Dom behagede det. At Saxo skulde have opdigtet denne Regel »efter sin bekjendte Anskuelse om den kongelige Myndigheds oprindelige Omfang«, som Larsen synes at mene, er jo kun et rent Postulat og en saa meget mindre tilladelig Hypothese, som det ikke vides, at Saxos »bekjendte Anskuelse om den kongelige Myndigheds oprindelige Omfang« er urigtig. Kan der ikke anføres klare Grunde, der vise, at Saxos Beretning paa dette Punkt er urigtig; bliver man nødt til at tro ham, saa meget mere som Sv. Aagesen ses at være enig med ham. Det er nemlig hidtil overset, at Sv. Aagesen i Omtalen af den ældre Ret, der gjaldt paa en

Tid, da endnu enkelte Sager mellem Vederlagsmænd vare Ubodemaal, bestemt gaar ud fra, at Kongen var Dommer i saadanne Sager, thi i c. 11, hvor han fortæller om Kristiern Svendsens Brud paa Vederlagsloven, der ifølge den da gjældende Ret maatte have medført hans Udstødelse af Vederlaget, anfører han, at Kong Niels netop af denne Grund kom i Forlegenhed med, hvad Dom han skulde fælde (*Qvo facto, Nicolai regis perplexa extitit sententia*). Var Larsens Mening rigtig, kunde Sv. Aagesen selvfølgelig umulig have udtrykt sig paa denne Maade, saa maatte han have sagt, at Huskarlestævnet kom i Forlegenhed for sin Dom. Tilbage staar altsaa kun at undersøge, om da virkelig Absalons Redaktion af Vederlagsretten skulde have en anden Regel end de to andre Redaktioner angive eller forudsætte. Udtrykkelig findes en saadan nu ikke, og hvad man har anført, er derfor ogsaa kun, at Kongen optraadte som Anklager, hvis Forbrydelsen var rettet mod ham selv (Kinch, anf. St.), og at han maatte foretage Indstævning og fremføre Beviser (Larsen, anf. St.), hvoraf man synes at ville drage den Slutning, at naar Kongen saaledes var Part, kunde han umulig tillige være Dommer. Herved har man imidlertid overset, at Absalons Text ingenlunde er saa sikker i sine Bestemmelser om, at det er Kongen, der personlig optræder som Klager og personlig deltager i Indstævningen, at den kan anføres imod Saxos Fremstilling, ifølge hvilken Kongen ingensinde optræder som Klager og selvfølgelig end mindre gaar rundt med Stævningsmænd. Som ovenfor udførlig paavist, er det Stævningsmændene, der alene forkynde Stævningen, og det er alene dem, der derefter optræde som Klagere og Klagevidner, og Absalons Text, der er skreven i al Korthed, har ikke fundet Anledning til at omtale andet, end at Indstævningen skete med to Vederlagsmænd, medens den derimod har ladet Systemet med Klagevidner uomtalt. Absalons afkortede og ubestemte Text kan umulig forhindre os i at antage

det Resultat, hvori baade Saxo og Sv. Aagesen samstemme, men dette gaar ud paa, at i Sagër, hvor det eventuelt gjælder Udstødelse af Vederlaget, dør er Kongen Dommer.

Et andet Spørgsmaal er derimod, om Kongen alene er Dommer, personlig eller igjennem Vederlagsmændene som Delegerede, eller om Sagen ikke snarere forholder sig saaledes, at Dommen tilkom dels Konge og dels Vederlagsmænd, hver paa sit Omraade. Udenfor Saxos og Sv. Aagesens Beretning have vi ganske vist ingen Oplysning om Vederlagsretten paa Knud den Stores Tid, men der er fra en senere Tid leveret os Oplysning om en Vederlagsproces i en Majestætsforbrydelsessag, og da denne giver Bidrag til Oplysning om Forholdet mellem Kongens og Vederlagets Domsmyndighed, som mulig kunde vise sig oplysende ogsaa for Forholdet paa Knud den Stores Tid, skal hin Proces her nærmere omtales.

Allerede i »Valdemars Lov« (S. 248) er der henvist til Saxos Beretning om Processen mod Magnus Eriksen og hans Medskyldige under Kong Valdemar I og det er oplyst, hvorledes man fik ham, der var flygtet til Sæxen, bevæget til at komme tilbage til Danmark. Kong Valdemar samlede saa den danske Adel ved Viby (Saxo 906) og befalede at lade ham indkalde for Retten (ad concionem vocatus), hvor Kongen fremlagde og lod oplæse de Breve, der skulde bevise Indstævntes Brøde. Absalon fik imidlertid Sagen udsat og under denne Udsættelse paavirkede han Magnus for at faa ham til frivillig at gaa til Bekjendelse og Kongen for at faa ham til at love, at han under denne Forudsætning vilde tilgive den Skyldige. Han forestillede nemlig Kongen, at han ikke let kunde godtgjøre sin Beskyldning, — der forelaa jo nemlig kun Breve og ikke Vidner —, og det kunde derfor risikeres, at Magnus slap fri uden at kunne dømmes (indemnatus abscederet, Saxo 910), hvilket vilde være meget uheldigt; Kongen maatte derfor hellere

ved Løfte om Tilgivelse faa den Sigtede til at aflægge en aabenhjertig Tilstaaelse. Kongen gik ind paa denne Betragtning, og for Retten tilstod da Magnus paa Kongens Forespørgsel sin Brøde, idet han knælende bad Kongen om Tilgivelse, hvilket ogsaa blev tilstaaet ham paa visse Betingelser. En af hans Medskyldige, Kristiern Svendsen, tilstod derefter ligeledes sin Brøde, hvorefter Kongen skaanede hans Liv og Gods og alene for at statuere et Exempel, straffede ham med Landflygtighed (exilium). Saadant Maadehold viste Kongen, at han nøiedes med at straffe Vederlagsmændenes (milites) aabenbare Brøde, for hvilken de havde fortjent Livsstraf (extremum supplicium), med Landflygtighed (proscriptio).*

Af det saaledes fremstillede fremgaar med Sikkerhed paa den ene Side, at Kongen ikke var Herre over Dommen, men kunde risikere, at denne gik ham imod, naar fuldt Bevis ikke forelaa, men paa den anden Side, at han, naar saadant Bevis eller egen Tilstaaelse var tilstede, ubetinget var i Stand til at fastsætte Straffen. Men dette vil med andre Ord sige, at baade Kongen og Kurien have Domsmyndighed, men hver paa sit Omraade: Kuriens Opgave er det at bedømme de faktiske Forhold, om der er leveret Bevis for Forbrydelsens Begaaelse eller ei, og paa Basis af sine Overveielser i denne Henseende at udtale: skyldig eller ikke skyldig. Kongen har derimod, naar enten Faktum er uomtvistet, fordi den Skyldige er greben paa fersk Gjerning eller har aflagt Tilstaaelse, eller naar Kurien har funden Sigtede skyldig, at afgjøre, hvilken Straf der skal paalægges den Skyldige.

Saaledes var altsaa paa Saxos Tid Forholdet mellem Kongen og Kurien og Spørgsmaalet er nu, om der ikke paa Knud den Stores Tid har bestaaet et lignende Forhold. Det skal foreløbig bemærkes, at Sv. Aagesens Beretning i c. II om Forholdene under Kong Niels kan passe med det her oplyste Forhold mellem Konge og

Kurie, thi som det maa antages var Kristiern Svendsens Forbrydelse sket ganske aabenlyst, hvorfor Kuriens Kjendelse ikke var nødvendig, hvorimod det er Kongen, som kommer i Forlegenhed ved Straffens Fastsættelse. Hvad Forholdene under Knud den Store angaar, da ere vi udelukkende henviste til Saxo, men hans Fremstilling er her uheldigvis ikke synderlig klar. I § 16 hedder det, at Dommerne (judices) fulgte strængt, hvad Vidnerne havde udsagt, og dømte den Indstævnte som aabenbart skyldig til Tab af Ære, Gods, Fædreland og Plads i Vederlaget, og i § 18 fremstilles det, hvorledes Kongen, skjøndt han er den egentlige Dommer, dog sad som Tilhører og spurgte de øvrige, om de bifaldt den og den Dom, saaledes at han stedse viste Sagerne, der henvistes til ham, til Kurien for at slippe for at fælde strænge Domme. Medens § 16 synes at gaa ud fra, at det er de samme Mænd, der dømme baade om Faktum og om Jus, synes derimod § 18 udmærket at passe med den Mening, at det udelukkende er Kongen, der har Ret til, naar Faktum er afgjort, at idømme Straffen, idet det aabenbart er denne, udelukkende Kongen tilkommende Ret, som han delegerer til Kurien for ikke at være den, der udsiger den haarde Straffedom over Vederlagsmanden. Maaske kunne vi derfor antage, at ogsaa efter Knuds Lov har Dommen over Faktum været hos Kurien og Dommen over Jus hos Kongen.

Det bliver dernæst at undersøge, hvorledes Dommerne vare stillede overfor de af Anklageren eller de Anklagede præsterede Beviser. Kjendtes her den lovbestemte (positive) Bevis-theori, efter hvilken Dommeren kun kan dømme den Anklagede skyldig, naar et vist Kvantum Bevis foreligger, men saa paa den anden Side ogsaa ubetinget, naar denne Betingelse foreligger, maa dømme Vedkommende, om han end har nok saa megen Tvivl om hans Skyld, — eller hylder Vederlagsloven den ulovbestemte

(negative) Bevistheori, hvorefter det aldeles beror paa Dommerens individuelle Skjøn, om han anser Faktum for bevist eller ei —, eller gjælder der mulig en Blanding af begge Systemer, saaledes at Loven anerkjender visse Beviser for forbindende for Dommeren, medens den, naar disse ikke foreligge, i alt Fald til en vis Grad overlader Sagens Afgjørelse til Dommerens frie Skjøn. Det er nu ganske afgjort, at Vederlagsloven ikke hylder den rene ulovbestemte Bevistheori; thi i § 16 hos Saxo indskjærpes det, at Dommerne strængt skulde følge, hvad Vidnerne havde udsagt, og det er saaledes vist, at Dommerne ubetinget maatte respektere Vidnebeviset, naar dette var ført ved to upartiske Vidners edelige Forklaring om, hvad de personlig havde erfaret. Forelaa der ikke Vidner, men kun Klagevidners Erklæring, kunde Indstævnte kun frikjendes, naar han overstod Jernbyrd, og fandtes der ikke engang Klagevidner (jfr. Magnus Eriksens Sag), blev Indstævnte frifunden, naar han aflagde Ed med 6 Mededsmænd paa sin Uskyldighed. Lovens Bestemmelser paa dette Omraade er, som paa andre Omraader, en mærkelig Blanding af ægte germanisk Ret med høist moderne romersk-kanonisk Ret. Medens Loven saaledes, som vi have set, har tilegnet sig romersk-kanonisk Rets Regler om Vidnebeviset og om dettes fremragende Betydning, er Loven, naar Vidner ikke findes, rent germanisk og henfalder til Gudsdomme og Renselsesed. Paa det heromhandlede Punkt ere Dommerne, naar Vidner føres, stillede i et vist kontrollerende Forhold til dette Bevis, men paa den anden Side ogsaa, ganske som i kanonisk Ret, bundne ved Beviset. Foreligger der ikke Vidner, er Dommerens Stilling rent germanisk, idet det ikke beror paa hans Skjøn, om han vil frifinde Indstævnte, men denne har Ret til ved visse Bevismidler, hvis Kvantum nøie er fastsat af Loven, at fri sig for Beskyldningen, saaledes at Dommeren, naar dette præsteres, maa frifinde ham. Dommerens Skjøn kommer altsaa egentlig kun til at

gjøre sig gjældende i Henseende til Spørgsmaalet; om der forelaa et gyldigt Vidnebevis eller eventuelt et gyldigt Renselsesbevis, hvorimod Dommens Resultat var givet, naar dette Spørgsmaal var besvaret.

Vederlagets Domstol, Huskarlestævnet, er iøvrigt efter al Rimelighed, uddannet efter det Theningmannagemot, der bestod ved det angelsaxiske Hof (se om dette Steenstrup: Danelag S. 133 Note 5 og den der anførte Literatur), og som var Værnething for de store Vasaller i deres Stridigheder indbyrdes. Den eneste bevarede Retssag, der er paadømt ved dette Thing, findes nærmere omtalt hos Stubbs: Const. Hist. of Engl. I 439. Af Vederlagets Domstol har atter aabenbart den almindelige Domsret, der senere tilkom Curia regis, udviklet sig, formodentlig her som i andre Lande fra Begyndelsen af paa den Maade, at Folk, der ikke hørte til Vederlaget, frivillig have bragt deres Sager ind for Hoffets Dom. Da Valdemar II's Lov af 1241 udkom, er det vist, at Hofretten havde Jurisdiktion saavel over »Hofmænd« som over »Bønder«, se Lovens § 13 in fine og nedenfor.

§ 8. *Straffen.*

Det er, som alt bemærket i »Valdemars Lov« S. 255, en Feiltagelse af Kinch (S. 309—10) at mene, at der er den Forskjel paa Straffen efter Absalons Redaktion og Saxos Gjengivelse, at medens den første fastsætter Livsstraf for de heromhandlede større Forbrydelser mod Kongen (se § 3), saa nøies Saxos Redaktion med at bestemme Straffen til Udstødelse af Vederlaget, hvilket den danske Text kun bestemmer som Straf for Drab eller Saar mellem Vederlagsmænd (se § 5). For det første siger Saxo (S. 528), at Vedkommende »tamquam capitalis criminis reus« udstødes af Vederlaget og dernæst siges det jo udtrykkeligt i § 19, at Kongen vilde hellere straffe sine Mænd med Landflygtighed,

end paa Livet, og i § 21 gjentages det, at Kongen vilde hellere straffe Lovovertrædelser med Vanære, end med Blodsudgydelse. Der er saaledes aldeles ingen Forskjel paa Absalons og Saxos Redaktioner paa dette Punkt; ogsaa efter Saxo er Straffen Livsstraf, men det berettes blot som et historisk Faktum, at Kong Knud stedse nøiedes med at dømme den Skyldige til Landflygtighed. Sv. Aagesen er aldeles enig heri; han angiver i c. 14 Straffen saaledes: non solum vitæ sed et omnis substantiæ suæ jactura, og i c. 10 in fine siges udtrykkeligt, at Livsstraffen kun ombyttedes med Landflygtighed, naar man »vilde vise Mildhed«. Straffen er saaledes Landflygtighed eller Livsstraf, saaledes at Valget herimellem overlodes til Kongen*). Interessant er det at se, at det i den tidligere nævnte Sag, der under Kong Valdemar I reistes mod Magnus Eriksen, hedder om Dommen over dennes Medskyldige, at Kongen viste en stor Mildhed, idet: nec solum spiritum, verum etiam bonorum omnium incolumitatem assecutus est, exilio duntaxat poenas dare coactus, hvorhos det fremhæves, at Vedkommende havde forskyldt extremum supplicium, men slap med proscriptio. Vi se saaledes atter bestrykt, at Straffen er Livsstraf, men ofte modereredes til Landflygtighed med eller uden Konfiskation af Formuen. Saxo angiver i § 16 Tab af Ære, Formue, og Fædreland og Udstødelse af Vederlaget (»med Nid-

*) At Majestætsforbrydere straffes med at »være i Kongens Magt« eller in misericordia regis, er i hele Middelalderen ganske almindeligt (se Vald. L. S. 135 flg.), saaledes at snart baade den Skyldiges Person og Gods kom in misericordia, snart kun Godset efter Forbrydelsens Størrelse. Meget mærkeligt er det at finde en lignende Ubestemthed med Hensyn til, om Dødsstraf kjendtes eller om denne var afløst af Landflygtighed, i den romerske Ret, se J. N. Madvig: Bemærkninger om romersk Strafferetspleie i Univ. Festskr. 1879 S. 8. Det forholder sig hermed ganske som med Vederlagsloven, at Straffen utvivlsomt egentlig er Dødsstraf, men at man faktisk i Reglen lod de Dømte flygte bort.

dingsnavn« tilføier Absalons Redaktion) som den i Almindelighed brugte Straf.

Men denne verdslige Straf er ikke den eneste, der rammer den Skyldige, thi ifølge Saxo (§ 25) bleve de derhos straffede med en geistlig Straf, idet Bisperne satte dem i Ban, »saa at Menneskenes Dom bekræftedes af Guds Dom.« Denne Forbindelse mellem verdslig og geistlig Straffemyndighed er atter et Vidnesbyrd om Lovens Paavirkning fra kanonisk Ret og dens Stilling til de mere fremskredne europæiske Ideer paa denne Tid. Princippet er nemlig i hin Tid, at Udstødelse af de to Samfund, det aandelige og det verdslige, bør følges ad: Enhver, der excommuniceres, bør ogsaa komme i Rigens Acht, og landsforvises, og Enhver, som landsforvises, bør omvendt excommuniceres og saaledes udstødes af de Troendes Samfund (se Walter, Kirchenrecht S. 97—98).

Straffens Execution beskriver Saxo i §§ 20—22 og det ses, at denne foregik med megen Høitidelighed og under Medvirkning af hele Vederlaget. Hvad enten den Skyldige valgte at flygte bort tillands eller tilvands, konstateredes det ved symbolske Handlinger, at han nu var udstødt af Vederlagsmændenes Samfund, paa lignende Maade som Kirken ved Banlysning konstaterede Udstødelsen af de Troendes Samfund ved Klokkeringning og Lysenes Udslukkelse (c. 106, 107 Caus. XI qv. 3 pulsatis campanis et candelis accensis, Ancher Lovhist. II 13). Ifølge den Analogi, der i det Hele er mellem Udstødelsen af det borgerlige Samfund og Udslukkelsen af det aandelige Samfund, er det rimeligt, at f. Ex. alle Vederlagsmændenes Gjentakelse af Dommen, deres tre Gange gjentagne Raab og de andre Udstødelsscemonier ere dannede efter Ceremonierne ved Excommunication, hvor de Tilstedeværende, naar Executionsformularen var udtalt, tre Gange raabte Amen eller Fiat eller Anathema sit, Regino II 431, se i det Hele om Udstødelsscemonierne i Vederlaget Wilda: Strafrecht d. Germanen S. 402 Noten, Steenstrup: Danelag S. 271, K. Lehmann:

Königsfriede S. 140. Mærkeligt er det, at Saxo baade i § 20 og 21 beretter, at naar Udstødelsen var foregaaet, saa gjentog Vederlagsmændene Dommen, der siges endog i det ene Tilfælde: ne de indemnato supplicium sumere videretur, uagtet jo Dommen allerede var afsagt og exekveret. Hvad Meningen er med denne Gjentakelse af Dommen, lader sig ikke med Sikkerhed sige, mulig er det kun en symbolsk Handling, der skal betegne Udstødelsen af Laget som difinitiv, idet der jo ganske som ved Banlysning, udtaltes en endelig Forbandelse over den Bortflygtede. Mulig har det forholdt sig med Vederlagsloven som med den romerske Ret i Republikens Tid (se J. N. Madvig, anf. St.), saaledes at efter begge Lovgivninger lød Dommen, som afsagdes af Thinget, paa Dødsstraf, men da man i Rom faktisk lod den til Døden dømte slippe bort fra Landet, maatte man i alt Fald sørge for, at denne Bortdragen blev til en virkelig, den borgerlige Død medforende Landflygtighed, og dette skete ved den bagefter udstede Erklæring, at den Bortdragne var fredløs paa romersk Grund. Ganske det samme var Tilfældet efter Vederlagsloven, ogsaa her maatte der føles Trang til, naar den egentlige Dom (paa Livsstraf) faktisk lodes ufuldbyrdet, da ved en efterfølgende Erklæring at konstatere, at den iværksatte Udstødelse af Samfundet og Riget skulde sættes lig med borgerlig Død, at Vedkommende var jaget bort »med Niddingsnavn«.

Med Hensyn til den hos Saxo i § 27 forekommende Beretning om Kong Knuds Drab paa en af sine Vederlagsmænd og om den Bøde, han i denne Anledning idømte sig selv, existerer der efterhaanden en ikke lille Literatur, som synes stadig at ville voxe, se Rosenvinge Retshist. § 165, Wilda. S. 404, Pappenheim S. 348, Stemann S. 650, Steenstrup: Danelag S. 293, E. Jessen: Om foreg. Slægtskab mellem Slesv. Bylov og eng. Ret i Tidskr. for Retsv. f. 1864 S. 271 fig., thi Sagen er, at Saxo fortæller, at »da Manddrab ellers bødedes med

40 Mk., fastsatte Kongen sin Bøde herefter, og man har heri villet søge en Hjæmmel for, at 40 Mk. var den oprindelige Mandebod i Danmark. Lehmann har paa anf. Sted betvivlet hele Beretningens Rigtighed under Henvisning til, at Sv. Aagesen nok fortæller om Begivenheden, men ikke taler om nogen Bøde, som Kongen betalte. Sv. Aagesens Beretning er imidlertid nu vistnok ikke fuldstændig bevaret paa dette Sted (se herom i Tillæget Note 12 til Oversættelsen af Sv. Aagesens Skrift), og der er derfor vistnok ingen Grund til at tvivle om Rigtigheden af Beretningen hos Saxo, heller ikke om, at den almindelige Mandebod »ellers« (alias) paa den Tid var 40 Mk., men der tales vel at mærke her ikke om nogen dansk Mandebod, men om en engelsk (se ogsaa Jessens Bemærkninger paa anf. Sted). Kongens Forbrydelse skete nemlig i England (Sv. Aagesen c. 10 rex Kanutus, dum adhuc in Anglia pacis tranquillitate potiretur...) og det er derfor rimeligt, at den Mandebod, som »alias« gjaldt efter Saxos Bemærkning, er den engelske Wergild. Denne var for en dræbt Dansk (Wilda 336, 405) 8 halve Mark Guld (VIII healf marcum âsodnes goldes, Alfred og Guthrum's Fred, Schmid S. 106). Selv om man nu vil paastaa, at dette ikke kan gjælde her, da det ikke siges, at den Dræbte var en Dansk, maa Resultatet blive det samme af en anden Grund. Det er nemlig klart, at Medlemmerne af Vederlaget have haft Værdighed som pægner eller hørte til cyninges geneât (Inc. 19, Schmid S. 676), hvoraf vel ogsaa Navnet þingmannalið har sit Udspring, men en Thegns Wergild er 1200 Sh. (Schmid 675), og dette er atter lig 40 Mk., Sølv, ligesom den anden ovenfor angivne Maalestok, 8 Halvmark Guld, udgjør 40 Mk. Sølv, naar Forholdet mellem Guld og Sølv sættes som 1 : 10.

Saaledes kan der ikke af Saxos Beretning paa dette Punkt sluttes, at almindelig dansk Mandebod paa Knuds Tid var 40 Mk.; men at den i England for en Dansk gjældende Wergild af 40 Mk. har haft Indflydelse paa

den senere i Danmark indførte 40 Marks Bøde i Vederlaget og derigjennem paa den almindelige danske Rets Bødestemmelser, er vistnok utvivlsomt.

II. Proces, Dom og Straf i mindre Sager.

§ 9. *Mindre Sager.*

I saadanne Sager mellem Vederlagsmændene indbyrdes, som ikke kunde medføre vanæreude Udstødelse af Vederlaget som Straf, men kun en ringere Stilling i Vederlaget, gjælder Reglen hos Saxo i § 3, hvilken Bestemmelse vistnok ifølge § 6 maa anses som en almindelig Regel om slige Sagers Afgjørelse; det bestemmes, at den Forurettede klager over det Skete til de Nærmestsiddende, og idet han førte dem som Vidner ved Huskarlestævnet, anlagde han Sag mod den Skyldige og bevirkede, at han med Vanære mistede sin Tjeneste. Det siges sammesteds i § 4, at Kongen havde Ret til tre Gange at eftergive den forskyldte Straf, dog saaledes at Forbryderen hver Gang flyttedes en Plads ned ved Bordet. Begik nogen 4de Gang samme Forbrydelse, blev han flyttet fra Bordet og maatte sidde for sig selv, saaledes at ingen af Kammeraterne drak eller spiste med ham af Bæger eller Fæd; thi man mente ikke at burde tilgive mere end 2 Gange, efterdi den, som saa ofte havde forset sig, vel fortjente sin Straf; saaledes straffedes Ulydighed med Vanære. Absalons Text af Vederlagsretten har kun den korte Regel, at alle mindre Sager afgjøres ved de to Vederlagsmænds Ed, som sidde den Bevispligtige nærmest, men Sv. Aagesen har i c. 5 jfr. 8 derimod udførligere Regler: »De legibus minutos excessus concernentibus«. Reglen gaar ud paa, at naar en Vederlagsmand med to Kammeraters Vidnesbyrd 3 Gange var overbevist om at have begaaet samme mindre Forbrydelse mod en Kammerat, skulde han sidde en Plads længere nede ved Bordet

(jfr. c. 8), men hvis Nogen havde været ulydig 3 Gange og ikke vilde komme til Fornuft, skulde han sidde paa den allernederste Plads ved Bordet; enhver af Bordfællerne kunde ustraffet kaste Ben paa ham og Ingen maatte spise eller drikke med ham af samme Fad eller Bæger. Denne Regel kan bringes til at stemme med Saxo, naar man antager, at Nedflytningen ved Bordet foregik 3 Gange og hver Gang Forseelsen blev begaaet, saaledes at først den 4de Overtrædelse medførte Udelukkelse fra Spise og Drikke i Fællesskab med Kammeraterne; Tilføielsen om Ret til at kaste Ben paa den Skyldige er dog ny. Slutningen af c. 5 hos Sv. Aagesen, der gaar ud paa, at Kongen kunde ved at sætte den Skyldige ved sin Side fri ham ud af den vanærende Stilling i Vederlaget, imod at han strax udmeldtes af Laget, er stemmende med Saxo, der (se § 8) fastsætter som Straf enten vanærende Stilling i Vederlaget eller Tab af Tjenesten. Yderst mærkeligt er det, at medens Sv. Aagesen ikke kjender til Kongens Naade i Henseende til, at de 3 første Retsbrud kun skulde medføre Nedflytning ved Bordet, har han derimod en Regel om, at det beror paa Kongens Naade, om den vanærende Stilling i Vederlaget kan ombyttes med Udmeldelse af dette, medens Saxo ganske omvendt ikke kjender til Kongens Naade i sidste Tilfælde, men derimod i første.

Hvad nu angaar Processen i disse mindre Straffesager, da er kun saa meget oplyst, at de bedømtes af Huskarlestævnet, og at to Vidners Forklaring ubetinget afgjorde Sagen, de nærmere Regler ere os derimod ubekjendte. Dommens Afsigelse er vistnok i disse Sager udelukkende tilfaldet Vederlagsmændene, som sad i Huskarlethinget, uden at Kongen har havt Andel heri. Ubetinget mærkeligst er her Straffen, idet den egentlige Straf, der bestaar i Udelukkelse fra Fællesskab i Spise og Drikke med Kammeraterne, danner et fuldkomment Sidestykke til kanonisk Rets Excommunicatio minor

eller Udelukkelse fra Gudstjeneste og Sacramenterne*). Ligesom vi altsaa have set, at Straffen for de større Forbrydelser var en Efterligning af den større geistlige Straf, saaledes er Straffen i Vederlagsloven for de mindre Forbrydelser en Efterligning af den mindre geistlige Straf.

Kap. 3: Kong Harald Heins Rigslov og dens Ændringer i Vederlagsretten.

§ 10. Kong Haralds Reform i Bevissretten.

I Kap. 1 er det godtgjort, hvilken fremragende Rolle Vederlaget og Vederlagsretten, der ordner Forholdet mellem Konge og Stormænd, spiller under alle Regenterne i det 11te og 12te Aarhundrede. Den staaende Strid mellem Konge og Stormænd om Magten i Landet kunne vi finde afspeilet i Vederlagsloven. thi det er klart, at i samme Forhold, som der sker Ændringer i Kongens Stilling til Stormændene, i samme Grad maa ogsaa den Lov, der ordner dette Forhold, undergaa Forandringer. Desforuden er det at vente, at Knuds gamle Lov, som nærmest er beregnet paa at gjælde for en Krigerskare, der lever samlet om Kongen, maatte trænge til Tilføielser, naar den, efter at være overflyttet til Danmark, i større Grad end i England kom til at gjælde for en omkring i Landet bosat Klasse af Hofmænd. Der er navnlig en enkelt Ændring, som nærmere maa berøres, fordi hele Kampen mellem Konge og Stormænd ligesom koncentrerer sig i Kampen om Vederlagslovens Affattelse paa dette Punkt. Talen er selvfølgelig om Harald Heins Reform i Bevissystemet.

Foran er allerede bemærket, at den mærkelige En-

*) C. 18 Caus. II qv. 1, som Grundlag paaberaabes I Cor. c. 5, 11 ... cum ejusmodi nec cibum sumere. I Anathemata-Formelen i Pontificale Romanum I 344 (Ed. Romæ 1752) paaberaabes netop ogsaa dette Skriftsprog.

stemmighed, hvormed Historieskriverne berette om Haralds Lovgivning, gjør det umuligt at tvivle om, at han virkelig har givet Love, som vare gunstige for Friheden, og det er fremhævet, at naar Hensyn tages til, hvornaar og under hvilke Auspiscier Saxo skrev, skulde det synes, at man ligeledes var nødt til at stole paa hans Beretning om Indholdet af Haralds Love, men ikke desto mindre vil man hos vore Jurister finde en mærkelig Vantro overfor Saxos Fremstilling paa dette Punkt. J. E. Larsen (Skr. I 1 S. 297) erklærer det saaledes — uden nogen virkelig Motivering — for »historisk umuligt«, at den Forandring i den ældre Ret, der skete under Harald Hein, kan forholde sig som Saxo »synes at have forestillet sig«, og som Rosenvinge har troet paa. Stemmann (Retshist. S. 205, 6) erklærer Saxos Beretning for »usandsynlig«, der kan »i en saadan Almindelighed« ikke tillægges den nogen Troværdighed, og endelig har Sylow (Den materielle Bevistheoris Udviklingshistorie S. 153) vel ikke villet bestride, at der ligger et eller andet historisk Faktum til Grund for Saxos Beretning om Haralds Lov, men denne har neppe havt den omfattende Betydning, som hans Ord indeholde. Saxo, »der var særlig kyndig i kanonisk Ret«, har lagt en videre Betydning i Overleverelsen end den, der tilkom den o. s. v.

Overfor disse ikke tilstrækkelig motiverede Udtalelser mod Saxos Troværdighed staar det uomtvistelige Faktum, at Haralds Lov endnu gjaldt under Kong Niels, og at Saxo, da han berettede om denne Lov, følgelig ikke skrev om Bestemmelser, der kun erindredes som Sagn, men om Love, under hvilke Folk, der levede paa Saxos Tid, havde lydt, om Love af en saa fremragende Vigtighed, at man havde fordret dem stadfæstet af enhver Konge siden Haralds Dage. Tror man saa virkelig, at Saxo skulde have havt Dristighed nok til at opdigte en »historisk umulig« Beretning om Haralds Lov, eller at han ikke skulde have evnet at give en Fremstilling af hin berømte Lov? Selvfølgelig lader dette sig umulig an-

tage, vi skulle tro Saxos Beretning om Haralds Lov, men dette vil heller ikke volde os Vanskelighed, naar vi først forstaa, at den Del af Haralds Lov, som Saxo udførlig omhandler, udelukkende angaar Vederlagsloven og ikke Landets almindelige Provindslovgivning. Denne simple Sandhed, der allerede var gaaet op for Anders Sørensen Vedel (»Valdemars Lov« S. 243 Note 1), og som ogsaa var indlysende for Kofod Ancher (Skr. I 52, 55) have de ovennævnte Førfattere ikke havt Øie for, de have antaget Saxos Beretning for at gjælde Provindslovene og derved faaet Tvivl og Betæneligheder, der kunde være sparede, hvis man havde set det virkelige Forhold.

Det skal nu paavises, at den Forandring i Vederlagsloven, som Saxo omtaler som sket under Harald Hein, saa langt fra er historisk umulig, at den tværtimod ikke blot er mulig, men endog i høi Grad naturlig og rimelig.

Efterat det hos Saxo (S. 571) er sagt, at Harald »baade var bunden ved sit Løfte og ved Tingenes Gang opfordret til med den kgl. Myndighed at fremme Folkets Sags«, fortælles det, at han i denne Anledning »fastsatte en Ret for Sagsøgte til at værge sig med Ed mod en Anklage og satte Forsvarets Retsmidler fremfor Anklagernes; thi han indrømmede den Anklagede i Henseende til at afværge, Sigtelsen Anklagerens Stilling, medens det forhen ikke var tilladt ved Forsvarets Retsmidler at gjendrive en Anklage, naar denne var støttet ved Vidner.«

I sin Kritik af Haralds Lovgivning siger Saxo, at den hernævnte Bestemmelse var »ut familiare libertati, ita religioni pestiferum«, og Spørgsmaalet bliver da først, hvordan kan en Reform i Bevistheorien efter Middelalderens Sprogbrug og Tænkemaade kaldes gunstig for Friheden?

For at forstaa, hvorledes Vederlagsmændenes »Frihed« kan afficerer af Bevisregler, er det nødvendigt at

huske paa, at Knud den Stores Lov, som vi have paa-
vist, i sine Procesregler og især i Reglerne angaaende
Beviset, røber en tydelig Paavirkning fra kanonisk Ret,
særlig i den Henseende, at det paahviler Anklageren at
bevise sin Klages Rigtighed og at det ikke tillades Ind-
klagede ved sin og Mededsmænds Ed at gjendrive den
Klage, som understøttedes af to Vidners Forklaring, ja
det tillades ikke engang Indstævnte, naar der for
Klageren møder 6 Mand, der beedige deres Tro paa
Sandheden af Beskyldningen, at sværge sig fri med Med-
edsmænds Ed, hvorimod han nok i dette Tilfælde kan
bruge Jernbyrd. Men dette vil med andre Ord sige, at
den vel kjendte germaniske Regel: ubetinget at give en
Indstævnt, naar han ikke er greben paa fersk Gjerning,
Ret til ved egen og Mededsmænds Ed at fri sig for en-
hver Anklage, er brudt, der er, om end ganske vist
svagt og lidet udviklet, kommet et inkvisitorisk Element
ind i Processen, men det er nu netop stemmende med
middelalderlig Tankegang, at betegne hin germaniske
Regel og den Ret, den giver Indstævnte, som en
væsentlig Del af Folkets Frihed, efter at Statsmagten er
naaet saa vidt, at den kan reise Sag mod Under-
saatterne. Henimod Slutningen af det 13de Aarhundrede,
da Retsudviklingen i Frankrig havde ført det med sig,
at den gamle Ret til mod enhver Anklage at værges sig
ved Mededsmænds Ed eller Duel ikke mere kunde
gjøres gjældende, men at derimod kriminelle Sager
undergaves en embedsmæssig Undersøgelse, Enquête,
da beklagede en fransk Ridder »Friheden»s Undergang
i følgende berømte Vers*):

Gens de France, mult estes ebahis
Je dis a tous ceux, qui sont nez de fiefs
Si, m'aït Dex, franc estes vous mes mie
Mult vous a l'en de franchise esloigniez
Car vous estes par enquête jugiez.

*) Stein & Warnkönig frz. Staats u. R. Gesch. III 576.

Det er altsaa stemmende med hin Tids Tankegang at betegne den ved kanonisk Ret hjemlede inkvisitoriske Fremgangsmaades Indførelse overfor Tjenestemænd som en Tilbagegang i eller Tab af Friheden, hvilket iøvrigt ogsaa er fuldkommen naturligt og rigtigt, da selvfølgelig Kongens Udsigt til at holde Tjenestemændene til deres Pligt er ulige større, naar Indklagedes tidligere altfor vide Adgang til at sværge sig fri for enhver Anklage afskaffes, medens paa den anden Side rigtignok Lensmændenes »Frihed« til at gjøre og lade, hvad der behagede dem, lidér en tilsvarende Indskrænkning. Kong Knuds Lov havde under fremmed Paavirkning indført Skjærper i Processen overfor de Indstævnte, saaledes at de ikke mere havde uindskrænket Adgang til at sværge sig fri, og naar nu Harald Hein gjorde Begyndelsen til at sætte Ed i Stedet for Jernbyrd og derved til at lette Indstævntes Stilling, saa ses det let, at dette var familiære libertati, naar Vederlagsmændene stævnedes af Kongen.

At den nye Regel var religioni pestiferum, motiverer Saxo selv ved at henvise til, hvorledes den nye Regel let førte til Mened, idet nu ogsaa Mænd, mod hvem der med Grund var reist en stærk Mistanke, fik Lov til at sværge sig fri med Mededsmænds Ed.

Efterat Saxo saaledes har sagt, at Haralds Processreform viste sig »ligesaa gunstig for Friheden som uheldbringende for Troen«, fortsætter han sin Kritik saaledes:

Ipsa namque defendendi potestas, non armorum, non testium usu, sed sola sacramenti fide subnixâ, multorum conatus votorum cupiditate periurio polluit, sed et funditus singularium congressionum usum evertit. Posteris namque susceptas causarum controversias satius jurejurando visum est expedire quam ferro. Verum alterum religionis intuitu, alterum salutis respectu periculosius. Quem morem Dani pertinaciter retentum ad hoc usque tempus obstinate usurpant, adeo ut vita

magis quam eo carere cupiant, salutemque suam pro ipsius observatione devoveant.

Dette meget vanskelige Sted, der aabenbart i høi Grad er gjort utydelig ved Bestræbelse for at gjengive Retsreglerne i et pynteligt Sprog, oversættes saaledes (jfr. »Valdemars Lov« S. 242):

»Thi da Forsvarsretten ikke mere beroede paa Brugen af Jernbyrd; ikke paa Brugen af Vidner, men alene paa Tillid til Eden, saa besmittede mange Sværgendes Anstrængelser (for de Anklagede) paa Grund af deres Partiskhed (dem) med Mened; men (den nævnte Regel) forandrede ogsaa i Bund og Grund de særskilte Forsamlingers (Landstingenes) Skik og Brug. Thi det syntes Efterkommerne bedre at afgjøre Retsvistigheder ved Ed end ved Jernbyrd, men hint Middel er farligt for Religionen, dette for Sjælens Frelse. Denne Skik have de Danske ihærdig holdt paa lige til nærværende Tid, saa at de hellere ville miste Livet end denne og sætte deres Frelse ind for dens Bevarelse.«

Til Begrundelse af denne Oversættelse, der ganske vist paa enkelte Steder har taget de benyttede latinske Ord i mindre sædvanlig Betydning, skal nu bemærkes følgende:

I »Valdemars Lov« S. 242 anføres det, at ligesom Huitfeld udtrykkelig i sin Danmarkshistorie (Fol. Udg. I 90) siger, at Harald afskaffede Jernbyrd, saaledes maa det ogsaa antages, at Saxos Ord: at efter Haralds Tid beroede Beviset (i Vederlaget) ikke mere paa armorum usus, maa gjengives ved Jernbyrd i Overensstemmelse med den Sprogbrug, der kjendes hos enkelte Forff., ifølge hvilken Ordet arma kan betyde Redskaber, navnlig Agerdyrkningsredskaber, altsaa ogsaa Plougjern, hvormed Jernbyrdsprøven foretoges. Ganske vist er dette en usædvanlig Betydning af Ordet arma, men man er ligefrem nødt til her at antage denne. For det første kan Saxo nemlig ikke her tale om, at efter Haralds Tid

beroede Forsvarsretten ikke mere paa Brugen af Vaaben, thi han har jo allerede for længe siden i Kong Svend Tveskjægs Historie fortalt om, hvorledes de Danske afskaffede duellorum consuetudo (S. 499), og han kan derfor umulig i Slutningen af det 11te Aarhundrede udtrykke sig om Tvekamp nu først nylig var bleven afskaffet, da han selv har berettet, at den afskaffedes hundrede Aar tidligere. Dertil kommer, at Konteksten hos Saxo paa dette Sted vistnok udelukker Talen om Tvekamp. Det siges nemlig, at Efterkommerne syntes bedre om at afgjøre Retstvistighederne ved Ed end ved Jernbyrd, og da denne Ændring i Bevistheorien fremstilles som hidrørende fra en Paavirkning fra den Ændring, Kong Harald foretog i Vederlagslovens Bevistheori, er det jo indlysende, at den sidstnævnte Ændring maa have gaaet ud paa at afskaffe Jernbyrd og sætte Ed i Stedet for.

Ligeledes er der her givet en anden Oversættelse end den hidtil gjængse af Saxos Udtryk om Haralds Lov »funditus singularium congressionum usum evertit«. Den Passus hos Saxo, hvori hint Udtryk forekommer, gjengives f. Ex. i Schousbølles Oversættelse af Saxo (S. 335) saaledes: Denne Lov (o: Haralds), efterat den var kommen i Brug, bandte baade Vei til Fripostighed og Menederi; thi den Tilladelse, som var givet dem, at forsvare sig ikke ved Vaaben eller Vidner, men alene ved Ed, foraarsagede, af mange bleve forførte til at aflægge falsk Ed; ja gjorde endogsaa, at den Skik ved Tvekamp at gjøre sin Sag af, blev til intet, fordi Efterkommerne holdte det for bedre at gjøre Ende paa de opkommende Uenigheder ved Ed end ved Sværdet. Af de samme Grunde, som ovenfor ere anførte, er det ganske umuligt, at Saxo kan have sagt, at Haralds Lov endogsaa gjorde den Skik ved Tvekamp at afgjøre sin Sag til intet, thi Tvekamp var jo som sagt efter Saxos egen Beretning forlængst afskaffet og følgelig kan »singularium congressionum usus« ikke gjengives

ved Tvekamp. Ophavsmanden til denne Oversættelse er Stephanius, som i Notæ uberiores til hans Udgave af Saxo (S. 220) paastaar, at Saxos Ord maa betyde Tvekamp; men de af Stephanius herfor anførte Exempler, hentede fra forskjellige Forfattere, ere vistnok ikke bevisende, thi der nævnes ikke et eneste Exempel enslydende med Saxos Ord, og at Udtryk som *ambiguitas singularium certaminum* angaar Tvekamp, siger i denne Sammenhæng intet, da *certamen* ikke er det samme som *congressio*. Sidstnævnte Ord kan betyde Forsamling i fredelig Hensigt ligesaavel som i fjendtlig, og da Forsamling i fjendtlig Betydning (Tvekamp) er udelukket, maa Stedet gjengives som handlende om en Forsamling i fredelig Hensigt, hvorhos der maa kræves en Forklaring paa Tillægsordet *singularis*. Der er da sikkert ikke andet for end, som sket i Valdemars Lov, at gjengive Ordene *singulares congressiones* ved de særskilte Provindsers Thing 3: Landstthingene, hvorved der kommer god Mening i Stedet, idet der siges, at Haralds, for Vederlaget givne Regel efterlignedes af »posterici» i de enkelte Provindsforsamlinger.

Det er ganske vist, at vi saaledes lægge en usædvanlig Betydning saavel i Udtrykket *arma* som i den sidstnævnte Frase: *singulares congressiones*, men det er jo paa den anden Side en given Ting, at Saxo holdt af at benytte poetiske, ofte sproglig usædvanlige Udtryk, og at han ofte paa Tydelighedens Bekostning stræbte efter saa megen Variation som muligt i Udtrykkene, selv om han herved nødtes til at benytte sjældne Ord eller Ord, der i Reglen benyttes i en anden Betydning. Saxo bruger f. Ex. Ordet *ferrum* baade i Betydning af Vaaben og i Betydning af Jern til Jernbyrdsprøve (Vald. Lov S. 248 Noten), hvorfor der ingen Urimelighed er i, at han paa samme Maade bruger *arma* baade om Vaaben og om Jern til Jernbyrd. Paa lignende Maade tumler han med de to Betydninger af *congressio*.

Kofod Ancher indsaa da ogsaa, at Saxos Ord her ikke kunde oversættes paa sædvanlig Maade, se hans Skr. I S. 50 Note 2.

§ 11. *Spørgsmaalet om Indstævntes Ret til at føre Modbevis. Forholdet mellem Haralds Lov og Provindslovene.*

Det har været nødvendigt saa udførligt at gennemgaa, hvad Saxo siger om Reformen under Harald Svendsen, fordi en anset Retshistoriker, Professor Max Pappenheim, i sit Værk om de danske Gilder har udtalt sig for, at Haralds Reform skulde have bestaaet deri, at Indstævnte nu, i Modsætning til hvad der gjaldt efter Knuds Lov, fik Tilladelse til at føre et Modbevis, selv imod Klagerens Vidnebevis, og at dette Modbevis skulde have været Jernbyrd. Det er efter hans Mening en Feiltagelse, naar tidligere Fortolkere af Saxos Ord have antaget, at Harald ganske ødelagde Vidnebeviset ved ogsaa mod dette at tillade Renselsesbevis fra Indstævntes Side. Herom er der ikke Tale hos Saxo, idet der som sagt her kun fastsættes, at nu Modbevis tilstedes mod Klagerens Vidnebevis. Hvilket Modbevis, der indrømmes, siges derimod ikke; det er vist, at det ikke var Ed med Mededsmænd, hvorimod Forf. som sagt mener, at det var Jernbyrd (Altdän. Schutzgilden S. 306).

Ved hvad ovenfor er sagt, formene vi imidlertid at have godtgjort, at medens ganske vist Haralds Reform gaar ud paa at hjemle Indstævnte Ret til et Modbevis, saa kan dette Modbevis umulig have bestaaet i Jernbyrd. Saxo siger jo klart og tydeligt, at Forsvarsretten efter Haralds Lov udelukkende beroede paa Tillid til Eden, og yderligere gjentager han paa et andet Sted (S. 695), at *controversiarum jura eatenus vare sacramenti religione subnixæ*.

Fremdeles har Pappenheim som en Følge af, at han

ikke har bemærket det for Knuds Lov eiendommelige Institut med de som »Vidner« fungerende Anklagere (Klagevidner), ikke heller set, at naar det spørges, mod hvilket Bevis fra Klagernes Side der nu tilstedes Modbevis, saa er det ikke en Selvfølge, at det er imod et egentligt Vidnebevis fra Klagerens Side; Modbeviset kunde meget vel tilstedes alene mod Klagevidnerne eller rettere: naar egentlige Vidner ikke vare tilstede, kunde Reformen bestaa i, at medens det tidligere tillodes Klagerens Mænd at aflægge en Credulitetsed og derved afgjøre Sagen i hans Faveur, saa fik nu omvendt Indstævntes Mænd Lov til ved Credulitetsed at afgjøre Sagen til hans Fordel.

I »Valdemars Lov« er det nu antaget, at Reformen under Harald Svendsen gik ud paa at tilstede Indstævnte at føre et Modbevis mod Klagerens Beviser, ikke blot naar disse kun bestode i Klagevidner, men ogsaa naar der for Citanten optraadte egentlige Vidner, og det er derhos antaget, at Modbeviset bestod i Indstævntes Ed med Mededsmænd.

Medens det nu overfor Pappenheim maa fastholdes, at det ved Haralds Reform hjemlede Modbevis for Indstævnte virkelig alene bestod i Ed med Mededsmænd, fordi Saxos Ord bestemt hjemle dette Resultat, og medens Saxos Ord ligeledes med Sikkerhed angive os, at dette Indstævntes Modbevis nu kunde føres imod eller rettere skulde foretrækkes for Klagerens Bevis, naar dette alene bestod i Credulitets Ed af Klagevidner, fordi Indstævnte nu var »nærmere til Lov« end Klageren, — maa det derimod indrømmes, at Ordene hos Saxo ikke gaa saa vidt, at Indstævntes Modbevis med Mededsmænds Ed ogsaa skulde foretrækkes, naar Klageren kunde møde med egentlige Vidner.

Det maa nemlig mærkes, at Haralds Regel om Modbevis kun gjælder »adversus provocationem«, men »provocatio« er, naar det modsættes »restipulandi jus« i Virkeligheden den »provocatio sponsione«, den An-

klage med Klagevidner, som hjemledes ved Knuds Lov, og det er følgelig alene mod en saadan, at Modbevis nu tilstedes. Naar det videre siges, at Indstævnte nu fik Klagerens Ret i at gjendrive Anklagen, medens forhen Klagen, naar den støttedes af »Vidner«, ikke kunde gjendrives ved Forsvarets Retsmidler, saa vil dette slet ikke sige andet, end at Indstævnte nu er nærmere til Lov« end Klageren, selvfølgelig i det Tilfælde, som overhovedet omtales, nemlig at Klageren nok har Klagevidner, men ikke egentlige Vidner. At der her bruges Ordet »testes« maa ikke vildlede, thi Saxo bruger vitterlig dette Ord baade om Klagevidner og om egentlige Vidner, se S. 529, hvor Klagevidnerne siges at udføre simul et citatorum et testium partes.

Som et mærkeligt Exempel paa, hvorledes Forholdene i England og Danmark ligne hinanden i Tiden under og efter Foreningen af de to Lande, skal det her anføres, at ganske den samme Reform, som Harald Svendsen her i Landet indførte i Knud den Stores Bevisregler, indførtes i England paa samme Tid i Henseende til Kong Knuds angelsaxiske Loves Bevissystem. Medens nemlig Knuds angelsaxiske Love II c 30, som foran bemærket, bestemte, at den Mand, som er tihtbysig og anklaget af 3 Mænd skal underkaste sig Jernbyrd (tredobbelt Ordale), saa fastsætter derimod Vilhelm Erobrerens Lov I 51: Si est aliquis qui blamet seit dedenz le hundred, e IIII humes le retent, si XII main s'espurget. Knuds engelske Lov bestemte følgelig ganske som hans Vederlagslov, at naar Flere optræde som Klager, kunde Indstævnte, alene paa Grund af dette Faktum, kun fri sig ved Jernbyrd, men Vilhelm fastsatte derimod, at selv om 4 Mænd mødte som Anklagere, kunde Indstævnte rense sig med 12 Mands Ed. Denne Vilhelms Lov indførte følgelig i Knuds angelsaxiske Bevisregler aldeles den samme Reform, som Harald Svendsens Lov i Danmark indførte i Knuds Vederlagslov. Den

senere engelske Ret holdt fast paa dette Princip; man kjendte vedblivende Klagevidner (Secta), men man holdt paa, at Indstævnte kunde ved et Forsvarsbevis (Meded) tilintetgjøre den Formodning, som Secta gav Klagerens Paastand, jfr. Fleta § 9 IV 16: *Ex secta habeatur ad minus præsumptio donec probetur in contrarium, probari tamen poterit contrarium per defensionem per legem, quia lex vincit sectam.* Den sidste Ytring passer nøjagtig paa Kong Haralds Reform (jfr. iøvrigt Brunner, Schwurger. S. 428 fig.).

Hvad der har bidraget til, at Haralds Reform er forstaaet som tilstedende Modbevis ved Meded endog mod et egenligt Vidnebevis fra Klagerens Side, er det Faktum, at vi i de senere Provindslove af og til se Meded tilladt mod egentligt Vidnebevis fra Klagerens Side. Erindres det imidlertid, at efter Knuds Vederlagsret tillodes som Modbevis mod Citantens Klagevidner Indstævntes Jernbyrd (se Absalons Text § 3 in fine), medens end ikke dette Modbevis tillodes mod egentlige Vidner, kan Saxos Ord om Reformens Indflydelse paa Provindslovene meget godt forstaaes, nemlig saaledes: Det Exempel, Haralds Lov gav, idet den i Stedet for alene at hjemle Tilflugt til Jernbyrd overfor Citantens Klagevidner, gav Indstævnte Lov til at sværge sig fri med Mededsmænds Ed, dette Exempel paa Substitution af Ed for Jernbyrd, fulgte Provindslovene; men selvfølgelig ikke nødvendigvis absolut slavisk paa samme Maade som Vederlagsloven.

Det er nemlig en Feil, som de Forfattere, der hidtil have behandlet Spørgsmaalet om Harald Heins Lov, have begaaet, at de for det første ikke tilstrækkelig skarpt have fastholdt, at Haralds Reform direkte alene angik Vederlagsloven, og at de dernæst ofte uden videre ere gaaede ud fra, at Vederlagslovens Regler om Bevis maatte være identiske med Provindslovens Regler om samme Gjenstand, men denne Identitet kan paa ingen Maade antages, der er tværtimod den største Rimelighed

for, at Vederlagsloven og Provindslovene oprindelig netop have været forskellige i Henseende til Bevisregler. Sagen er jo nemlig, at efterhaanden som Adskillelsen mellem Rigslovgivning og Provindslovgivning har klaret sig, har man samtidig opdaget, at det er karakteristisk for Rigslovgivningen fra Kapitulariernes Tid og helt ned i den senere Middelalder, at den i Modsætning til Provindslovene i langt ringere Grad fastholder de nationale Eiendommeligheder ved Retsforfatningen. Rigslovgivningen viser sig overalt i særlig høi Grad modtagelig for de Ideer, der findes udtrykte i Romerret og kanonisk Ret, og i ganske særlig høj Grad er denne Modtagelighed tilstede paa Processens Omraade, hvor Rigslovgivningen er tilbøielig til langt hurtigere end Provindslovgivningen at omdanne den stive, formelle Bevistheori efter moderne Principper, saaledes at det mere gjaldt om at faa Sandheden frem, end, som under det gamle System, kun om at konstatere, hvad den almindelige Opinion var om Sagen.

Men her i Danmark staar Vederlagsloven som den første Repræsentant for en moderne Rigslovgivning og det er derfor ganske rimeligt, at vi i denne, som foran oplyst, have fundet en temmelig moderne Bevistheori, der er ikke lidet forskjellig fra et rent germanisk Bevis-system, og som bærer tydelige Mærker af kanonisk Rets Indvirkning. At denne mere moderne Retsudvikling har her som i andre Lande i Tidens Løb faaet Indflydelse paa Provindslovenes Bevissystem, er nu meget rimeligt og det bestyrkes ved Saxos Ord, der, saaledes som vi forstaa dem, udtale, at Provindslovene senere have i en enkelt Retning, nemlig i Henseende til, om Indstævnte skulde fri sig for Anklagen ved Jernbyrd eller ved Meded, taget Exempel fra Vederlagsloven; men heraf kan jo aldeles ikke sluttes, at Vederlagslov og Provindslov stedse skulde have fulgtes ad med Hensyn til Bevisregler. Alt taler derimod netop for, at Veder-

lagsloven bestandig har været forud i sin Udvikling for Provindslovene.

Derfor haves der ingensomhelst Sikkerhed for, at naar Provindslovene efter Saxos Vidnesbyrd satte Ed i Stedet for Jernbyrd, at de saa ogsaa iværksatte denne Substitution paa samme Punkt som Vederlagsloven. Uagtet Ændringen i Vederlagsloven fra Jernbyrd til Meded kun fandt Sted overfor Klagevidner fra Citantens Side i de største kriminelle Sager, er det vel muligt, at Provindslovene i Stedet for at sætte Meded for Jernbyrd overfor Klagevidner gik videre og foretog denne Ombytning ogsaa f. Ex. overfor et virkeligt Vidnebevis fra Klagerens Side.

Hvad der har bevæget os til delvis at følge Pappenheims Argumentation, er hans Paavisning af den Reform i Skaanske Lovs Bevissystem, som Knud VI's Forordning af 28de Decbr. 1200 bærer Vidnesbyrd om. Her indføres nemlig systematisk den Regel: mod to Vidner for Klagerens Paastand kan Indstævnte ikke sværge sig fri med Mededsmænds Ed, men kun fri sig ved Jernbyrd. Denne Lov, og vel altsaa ogsaa denne Regel, siges kun at gjenindføre en gammel Bestemmelse, der var gaet i Glemme, og det er yderst rimeligt, at vi her se Kong Knud forsøge paa at rette den i Provindslovene som en Efterligning af Haralds Lov indførte Substitution af Ed for Jernbyrd mod to Vidners Forklaring, som endnu spores paa en Del Steder i Provindslovene, og som gav Anledning til saa stærke Klager fra Geistlighedens Side*).

Paa den anden Side skulle vi se, at paa Knud VI's Tid hyldede efter al Rimelighed Vederlagsloven endnu

*) I Pavebrev af 28de Mai 1218 kaldes denne Regel for en »*pestis contraria omni juri*«. Den kanoniske Forf. Henr. de Segusia (Cardinalis Hostiensis, † 1271), der har skrevet en *Summa Decretalium*, kalder hin Regel en »*prava corruptela Saxonix et Daniæ*«, se Biener Beitr. z. Gesch. d. Inq. S. 27 Note. Ssp. I 6 § 3, 5. I 9, 18 § 2.

det System, at mod to egentlige Vidner for Klagen kunde Indstævnte ikke engang byde Jernbyrd, og det er derfor vistnok berettiget at sige, at Provindslovenes Substitution af Ed for Jernbyrd nok skete under en Paavirkning af Haralds Lov, men paa et andet Punkt end denne Substitution skete i Vederlagsloven. At Ed sattes i Stedet for Jernbyrd, saaledes som dette skete i Vederlagsretten, kunde Geistligheden, der jo alt paa denne Tid ikke yndede Jernbyrd, gaa med til; men at Provindslovene gik langt videre og eventuelt tilintetgjorde et Vidnebevis ved Ed af Indstævnte og Mededsmænd, det misbilligede Geistligheden i høi Grad. Derfor kom Kong Valdemar II i den største Forlegenhed, som han selv siger i Forordet til hans Fr. om Jernbyrd i Skaane (G. A. v. S. 7), da Paven aldeles forbød Jernbyrd; thi paa den ene Side vilde Folket ikke ubetinget finde sig i, at ethvert Modbevis fra Indstævntes Side udelukkedes mod to Vidners Forklaring, og paa den anden Side maatte Jernbyrd jo ikke mere bruges; han tog da sin Tilflugt til Nævn. Den samme Forlegenhed kom ikke frem i Vederlagsloven, thi i denne fastholdtes det, at intetsomhelst Modbevis tillodes mod et egentlig Vidnebevis*), og derfor omtales Nævn heller aldeles ikke i de Vederlagsregler, som findes i Valdemars Lov af 1241. Først senere kom, som vi skulle se, Reglerne om Nævn ind i Vederlagsloven. —

Efter at vi saaledes have set, hvori Kong Haralds Ændring i Vederlagsloven bestod, er det imidlertid et nærliggende Spørgsmaal, hvorvidt denne Ændring i Vederlagsloven, hvor vigtig den end kan have været, kan motivere de Udtalelser om Haralds Lov, som vi finde hos Historieskriverne.

Sv. Aagesen siger om Harald i sin Danmarks-historie (S. R. D. I 57): Hic primus leges Danis in

*) Det skal dog vise sig, at Kong Valdemar II har maattet gaa til at forhøie Antallet af Vidner, der krævedes til fuld Bevis, fra 2 til 6.

regiæ electionis loco, jam dicto, præscripsit atque rogavit, han var den første, som paa det omtalte Sted, hvor Kongerne valgtes, foreslog og forordnede Love for de Danske. Ælnoth (S. R. D. III 341, populi votis admodum favere o. s. v.), der maatte vide endnu bedre Besked med Haralds Lovgivning, da han skrev ikke meget over en Menneskealder efter Lovens Givelse, udtaler, at Harald »ikke blot gav Folket (populus) saadanne Love og Rettigheder, som det selv valgte, men han vilde ogsaa ved sin kongelige Myndighed give disse Varighed, saa at de kunde gaa over til Efterkommerne saaledes som de vare vedtagne.« Endelig siger den anonyme Forfatter til Roskildekrøniken om Harald: Vir optimus, rector justissimus. Hic silvas, a solis potentibus obsessas, communes fieri jussit. Naar man til disse Yttringer føier Ælnoths yderligere Udsagn om disse Love: Unde leges ab eo sancitas Dani, usque in hodiernum, ab electis et eligendis sibi regibus expetunt: cumque veluti pacis et libertatis publicæ provisorem, pro concessis ab eo legibus laude et favoribus extollunt — og Saxos Udtalelser om den fra Haralds Lov udledede Misbrug af Ed til Retssagers Afgjørelse (S. 572): »Quem morem Dani pertinaciter retentum ad hoc usque tempus obstinate usurpant, adeo ut vita magis quam eo carere cupiant, salutemque suam pro ipsius observatione devoveant —, da vil det ses, at vi have Hjemmel til om Haralds Lov at opstille følgende Sætninger:

- 1) Loven blev givet for at imødekomme Folket eller de Danske, saaledes at det, i Anledning af at de valgte Harald til Konge, overlodes dem at »vælge Love«.
- 2) Loven gjaldt for hele Danmarks Rige og for alle Danske.
- 3) Loven angik først og fremmest den vigtigste Del af Folket, nemlig Vederlagsmændene, men den indeholdt tillige Bestemmelser til Gunst for Bønderne.
- 4) Løven var bestemt til og blev i lang Tid en Slags

Haandfæstning for de skiftende Konger. Paa samme Maade som Loven var givet i Anledning af et Thronskifte, blev den bestandig senere stadfæstet ved følgende Thronskifter, i alt Fald ogsaa af Kong Niels (1104—34).

Det er altsaa en given Sag, at Kong Haralds Lov har været af fremragende Betydning, at den har været den første danske Rigs- og Forfatningslov; men hvorledes — kunde man spørge — kan dette Resultat, der jo synes sikkert nok, forliges med den Omtale, Saxo skjænker Haralds Lov. Er det dog ikke højst besynderligt, at det eneste, Saxo anfører om denne betydningsfulde Forfatningslov, er en enkelt Ændring i en, specielt for Vederlaget gjældende Lov? Hertil er imidlertid foreløbig at svare, at den af Saxo refererede Ændrings store Betydning for Vederlaget er tilstrækkelig indlysende, og at Spørgsmaalet altsaa bør lyde paa: hvorledes kan Saxo, da Haralds Lov jo dog aabenbart var en Rigs- og Forfatningslov, fortælle, at den indeholdt Regler om en enkelt speciel Institution, om Vederlaget? Dette Spørgsmaal hænger sammen med hele Forholdet mellem Vederlag og Rige; her maa det foreløbig være nok at henvise til, at den næste danske Forfatningslov, der er os bekjendt, Kong Valdemars Lov af 1241, ligeledes indeholder vigtige Regler om Vederlaget ved Siden af Regler, gjældende for Borgere og Bønder og for Befolkningen i Almindelighed. Paa lignende Maade har Kong Haralds Lov indeholdt Vederlagsbestemmelser og det er disse, Saxo omhandler, fordi hans Historie i det Hele i Tiden fra Knud den Store til Knud VI i fremtrædende Grad beskæftiger sig med Vederlagets Historie og Forhold, saaledes som dette er paavist i Kap. 1 ovenfor.

Kap. 4. Ændringer i Vederlagsloven fra Harald Hein til Lovens Optegnelse under Valdemar I.

§ 12. *Straffebestemmelser.*

Vederlagslovens Historie og Udvikling i Slutningen af det 11te og 12te Aarhundrede inden Borgerkrigens Udbrud er os kun bekjendt af de enkelte spredte Træk, der ere fremdragne i første Kapitel. Sikkert er det, at Kongerne indtil ind i det 12te Aarhundrede have ved Regjeringsskifter stadfæstet Kong Haralds Lov og altsaa derunder ogsaa hans nye Regel om Vederlagsprocessen, men man synes at kunne spore, at de kraftigere Konger ofte have søgt at komme bort fra Haralds Lov for derved at faa større Kontrol med Mændene. Det vides endvidere med Sikkerhed, at der under Kong Niels er sket den vigtige Forandring, at Saar indenfor Vederlaget kunde afsones med Bøder, og vi have desforuden ovenfor set, at Sv. Aagesens Text giver Anledning til at stemple nogle andre af de af ham nævnte Vederlagsregler som hidrørende fra denne Tid. De nævnte nyere Vederlagsregler falde i to Grupper, af hvilke den ene indeholder Straffebestemmelser, den anden Procesregler.

Af Straffebestemmelser skal først omhandles Kong Niels's Lov om Saar, tilføjet en Vederlagsmand af en Kammerat.

Om denne Lovs Tilblivelse have vi en udførlig Beretning baade hos Sv. Aagesen og i den danske Text. Beretningerne ere næsten Ord til andet enslydende, men vi have set, at Sv. Aagesen vist har Originalberetningen paa dette Punkt, og at den til Åbsalons Vederlagsret satte historiske Beretning om Kong Niels's Lov kun er en mindre heldig Oversættelse af Sv. Aagesens Text paa dette Punkt.

Af den i mange Henseender meget mærkelige Beretning er der her kun Anledning til at fremhæve den Fremgangsmaade, der bruges til at forvise sig om den Vederlaget gjældende Lov. Da denne endnu var

uskreven, maatte man i tvivlsomme Tilfælde tage sin Tilflugt til at optage et Forhør om Lovens Indhold, og vi se derfor, at der her blev foretaget en diligens indagatio eller deliberatio accurata, der især gik ud paa at forhøre de Gamle. Paa denne Maade forvissede man sig ogsaa i Udlandet om Indholdet af uskrevne Tjenestetter*), og vi erfare, at Sv. Aagesen, da han vilde nedskrive Vederlagsretten, anstillede en diligens inquisitio hos de Gamle om Lovens virkelige Indhold.

Dernæst mærkes ogsaa, at vi faa Oplysning om, at den lovgivende Magt i Vederlaget er hos Konge og Vederlag i Forening, medens derimod den dømmende Magt, naar Faktum i Sagen er oplyst, er hos Kongen.

Den nye Straffebestemmelse angaar ifølge Sv. Aagesens Text kun Saartilføielse og Forandringen bestaar i, at Saar, som efter Knuds Lov straffedes paa samme Maade som Drab, — idet nemlig begge Forbrydelser gjorde »Brud paa Laget«, — med Udjagelse af Kongens Gaard med Niddingsnavn og Landflygtighed af Riget, nu gjordes til Bødesag, saaledes at Forbryderen skal betale 40 Mk. til Kongen (satisfactionis loco), til den Fornærmede 40 Mk. med Tilføielse af 2 Mk. Guld, som kaldes Gørsum, for yderligere at hædre ham, samt endelig 40 Mk. til hele Vederlaget (compositionis loco).

Det er nu ganske klart, at denne Straf er en Efterligning af den Bøde, Kong Knud i Henhold til sin Selvdøm betalte, da han havde dræbt en Vederlagsmand, og som vi omtalte foran. Kong Knud bødede nemlig for et Drab 360 Mk., som er 9×40 Mk., og i Gørsum 9 Mk. Guld = 9×1 Mk. Guld (Steenstrup, Danelag S. 293), hvorved bemærkes, at 40 Mk. jo i England var den almindelige Wergild for en Dansk og 1 Mk. Guld har vel været det almindelige Gørsum. Istedetfor 9 Gange det almindelige Beløb af Wergild sættes her 3 Gange og istedetfor 9 Gange almindelig Gørsum, finde

*) A. v. Fürth: Die Ministerialen. Cöln. 1836. S. 250

vi her sat dobbelt Gørsum, medens man skulde have ventet det tredobbelte Beløb, men det er ikke urimeligt, at Gørsum ved Saar sættes lavere end ved Drab.

Denne Lovbestemmelse er ikke blot mærkelig i Vederlagsretten som det første Tilfælde, hvor vi se den gamle strænge Vederlagslov mildnet i Henseende til Straf, — i Henseende til Procesregler begyndte Formildelsen jo allerede ved Haralds Lov —; men den er ogsaa mærkelig i den Retning, at det er første Gang i de os bevarede danske Love, at vi se 40 Mk.s Bøden anvendt, saaledes at den eller et Multiplum af denne sættes i Stedet for den tidligere gjældende strænge Fredløshed i Riget, forbunden med almindelig Formuekonfiskation.

K. Lehmann, som i sit Skrift Königsfriede der Nordgermanen, har sat sig som en af sine Hovedopgaver at udforske Oprindelsen til 40 Mk.s Bøden, har ganske rigtigt bemærket, at vi dog have en Efterretning om et tidligere Tilfælde, hvor 40 Mk.s Straf findes idømt i Danmark, nemlig Saxos Beretning om den Bøde, Kong Knud den Hellige i Aaret 1085 paalagde de Mænd, der uden hans Tilladelse havde forladt Flaaden. Saxo (S. 586, se ogsaa Sv. Aagesens Hist. reg. Dan. c. 6) beretter nemlig, at Kongen straffede denne Forbrydelse med at paalægge Styresmænd en Bøde af 40 Mk. og Skippere en Bøde af 3 Mk., og Lehmann gjør opmærksom paa, at denne Straf efter Saxos Fortælling sættes i Stedet for den egentlig fortjente Straf, der angives at være Formuekonfiskation i Forbindelse med Landflygtighed eller Livsstraf, hvorved dog mærkes, at denne Straf kun angives for Stormændene, for Lederne af Oprøret. Se vi nærmere paa Beretningen, fremgaar det, at Straffen idømmes for den Foragt, der er vist Kongen (contumelia (Saxo 586), eller fordi de havde været overhørige og ulydige (Sv. Aagesen S. R. D. I 57: contumaciter et inobedienter) og Grunden til, at Vedkommende slippe med Bøder, er egentlig kun, at det selvfølgelig

var umuligt at straffe en saadan Mængde med Landsforvisning eller Dødsstraf, hvilket jo ogsaa siges hos Sv. Aagesen.

Naar vi nu betænke, at 40 Mk.s Bøden i denne første Beretning om dens Anvendelse i Danmark fremtræder som en Stormændene paalagt Bøde, og at vi senere se den anvendt i Vederlagsloven, aabenbart efter engelsk Mønster, saa er det vistnok ikke for dristigt at paastaa, at 40 Mk.s Straffen hidrører fra England og at den siden Forbindelsen med dette Land er bleven bibeholdt som et Beløb, hvormed det undtagelsesvis tilledes Vederlagsmænd, der havde vist Ulydighed mod Kongens Befaling eller paa anden Maade krænknet ham at købe den Fred, de herved havde forspildt, nemlig Rigsfreden, tilbage, fordi nemlig de 40 Mk. var en Vederlagsmands Wergild, hans »Værdi«. Hvorledes 40 Mk.s Straffen, der jo ogsaa betegnes som *causa regia* (D. A. M. I 10) trængte ind i Provindslovene, maa undersøges andetsteds i Forening med en Paavisning af, hvorledes det forholder sig med den Kongen tillagte 3 Mk.s Bøde (den Straf, som Kong Knud den Hellige dikterede Menigmand), der jo ogsaa betegnes som Kongens Ret, og som paa en eiendommelig Maade staar i Forbindelse med den lokale Fredløshed (Mandhælgfortabelse) ligesom Rigsfredens Tab staar i Forbindelse med 40 Mk.s Bøden.

Den næste Straffebestemmelse, hvor *modernorum lenitas* har mildnet *veteris constitutionis rigor*, er ifølge Sv. Aagesen's c. 12 Straffen for Slag. Denne Forbrydelse var efter Kong Knuds Lov (Saxo § 11) ganske rigtigt Ubodemaal, men Sv. Aagesen beretter nu, at dette er bleven ændret saaledes, at naar Faktum var bevist, saa at Indklagede ikke kunde nægte det, kunde den Skyldige knæle ned for den, som han havde slaaet, og derved slippe for anden Straf (Saxo har samme Regel i § 26). Der er maaske Anledning til at bemærke, at da Kong Knud havde dræbt en Vederlagsmand, fortæller

Sv. Aagesen, at Kongen maatte knæle ned midt i Forsamlingen og saaledes afvente sin Dom. Maaske har man herfra laant Nedknælingen som Afsoning ogsaa i dette specielle Tilfælde.

§ 13. *Procesregler.*

De Procesregler, der hos Sv. Aagesen betegnes som nye, ere følgende (se ovenfor S. 37):

- 1) At i alle Bødesager tillades det Indstævnte, naar Modparten ikke kan producere Vidner (Sv. Aagesen c. 12, 13) at fri sig for Beskyldningen med sin egen Ed, ledsaget af et Antal Vederlagsmænds Meded, saaledes at Antallet retter sig efter Sagens større eller mindre Betydning.
- 2) At al Strid, som opstaar mellem Vederlagsmænd, altsaa ogsaa civile Sager, alene skal afgjøres paa Huskarlestævne, og at dette ogsaa særlig angaar Sager om fast Eiendom.
- 3) At Sager angaaende Jord stedse afgjøres derved, at at den af Parterne, der kjendtes nærmest til Lov af Thinget, førte Bevis for sin Paastands Rigtighed med Ed af 6 Mænd, udtagne ved Lodtrækning i hans Afdeling.

Alle disse Regler angaa, som det vil ses, Forholdet mellem Vederlagsmændene, og at disse nye Regler have været nødvendige, er meget indlysende, thi den gamle Lov kjendte ikke til Bødesager eller til, at civile Sager inddroges under Huskarlestævnet; efterat der var fastsat en Ret til at afgjøre Sager mellem Vederlagsmænd ved Bøder og en Forpligtelse for dem til at indbringe civile Sager for Huskarlethinget, maatte der nødvendigvis ogsaa gives Regler for Proceduren i disse Sager, thi den gamle Regel i Knuds Lov om Bagatelsagers Afgjørelse mellem Vederlagsmændene, Saxo § 3, passede ikke mere, hvilket jo ogsaa bemærkes hos Sv. Aagesen i c. 9 in fine.

Reglen om Bevissystemet i Bødesager er aldeles fast og regelmæssig dette: at to Vidner, der produceres af Klageren, absolut afgjøre Sagen, og kun naar saadanne Vidner ikke haves, tillades det Indstævnte med et større eller mindre Antal Mededsmænd at sværge sig fri for Beskyldningen, se Sv. Aagesen c. 8, 9, 12 og 13. I c. 12 præciseres Betingelsen for, at Indstævnte udelukkes fra Lov, at være den, at han »ikke ved noget Paaskud kunde undskylde sig«, fordi der enten mod ham er optraadt to Vidner eller der har været tydelige Mærker af hans Forbrydelse. Det er altsaa klart, at Vidnebeviset udelukkede ethvert Modbevis og testimonii fulmen staar altsaa her lige saa fuldt i Kraft som efter Knuds Lov. Iøvrigt er der Anledning til at fremhæve, at Betingelsen for at udelukke Indstævnte fra Renselsesed her angives paa lignende Maade som i Gildeskraaerne (Pappenheim S. 298). Naar nemlig Skraaerne udtrykke dette saaledes, at Indstævnte »ikke kan sige Nei« til Beskyldningen, saa er det jo aldeles det samme som Vederlagsloven kalder, at Indstævnte »ikke ved nogetsomhelst Paaskud kan undskylde sig«, ligesom vi ogsaa i den senere Vederlagsret møde Udtrykket »at sige Nei« (negare, »Vald. Lov« S. 270). Spørgsmaalet er i enhver Proces: Kan Indstævnte nægte Beskyldningen? Svarede der ja hertil, kunde han fri sig ved Renselsesed.

Som oftere fremhævet, kjende vi uheldigvis ikke Sv. Aagesens Fremstilling af Vederlagsprocessen i Sager mellem Konge og Vederlagsmænd, men af den ovennævnte Regel om Bevissystemet i Sager mellem Vederlagsmændene synes man at kunne slutte, at Vidnebevisets Kraft ogsaa ubetinget vedblivende har været anerkjendt i de større Sager, saaledes at naar egentlige Vidner optraadte for Kongens Søgmaal, tilstededes aldeles intet Modbevis, ikke engang Jernbyrd. Naar der derimod ikke forelaa egentlige Vidner, kan man paa ingen Maade uden videre antage, at de af Kongen An-

klagede paa lignende Maade som de af en anden Vederlagsmand Anklagede uden videre kunde aflægge Renselsesed med Mededsmænd, thi i Vederlagsprocesser, hvor Kongen var Sagsøger, kjendtes Systemet med Klagevidner, og naar saadanne optraadte, vide vi, at der har været Strid mellem Knuds Lov, som kun hjemlede Modbevis ved Jernbyrd, medens Haralds Lov tillod Renselsesed med Mededsmænd.

Naar nu det Spørgsmaal skal besvares: om Vederlagsretten, da den nedskreves af Sv. Aagesen, i Tilfælde af Proces mellem Konge og Vederlagsmænd, hvor egentlige Vidner ikke fandtes, men kun Klagevidner, hyldede Knuds Lov eller Haralds Lov, om Loven altsaa fordrede Jernbyrd eller kun Lov med Mededsmænd af Indstævnte, da maa vi erklære os for, at Haralds Lov paa dette Punkt var hævet og atter erstattet af Knuds Lov, saaledes som man iøvrigt kunde vente efter den stærke Fordømmelse over Haralds Lov, som vi læse hos Saxo, der jo igjen er et Talerør for Erkebisp Absalon. Om en bestaaende Lov vilde man neppe bruge saa stærke Udtryk (pestiferus), men vi have desuden en Retssag paa denne Tid, der med afgjort Sikkerhed viser os, at i Aaret 1177 gjaldt ikke Haralds, men Knuds Lov. Det er den alt tidligere nævnte berømte Sag mellem Kong Valdemar I og Prinds Magnus Eriksen (Saxo 904 flg.), der nærmere er omtalt ovenfor og i »Valdemars Lov« S. 239. Der er paavist, at i en Sag, hvor ingen egentlige Vidner havdes for Prindsens Forræderi, siges det, at hvis han vilde møde for Vederlagstinget i Danmark, vilde hans Sag blive afgjort ved Jernbyrd, og der er derfor ikke Tvivl om, at dengang gjaldt Knuds Lov og ikke Haralds Lov. —

Ved den nye Regel i Vederlagsloven om, at alle Sager mellem Vederlagsmænd skal afgjøres paa Huskarlestævne (Sv. Aag. c. 8) er der aabenbart nærmest tænkt paa civile Sager og imellem dem da særlig paa Sager angaaende fast Eiendom, men paa

Grund af de sidste Sagers store Betydning har man indsat en udtrykkelig Bestemmelse om, at ogsaa disse henhøre under Huskarlestævnet, og om Bevissystemet i dem (Sv. Aag. c. 9). Aarsagen til, at disse nye Regler indføres i Vederlagsretten, er, som vi alt have fremhævet, den, at Huskarlene mere og mere vare blevne en rundt om i Landet bosat Herremandsstand. Vilde man vedblivende bevare den Broderskabsforbindelse mellem dem, som havde været et af Maalene for Knuds oprindelige Lov, saa maatte man nu ogsaa i Henseende til civile Sager foreskrive en udelukkende Competence for den af Kammerater sammensatte Domstol.

Bestemmelsen om Sager angaaende fast Eiendom er mærkelig baade i Henseende til Bevismaaden og til den Dom, der skal fældes, og den har derfor ogsaa tiltrukket sig Opmærksomhed fra flere Sider, se især Steenstrup, Danelag S. 235 flg. og det dør citerede. Reglen gaar ud paa, at ved Processer angaaende Eiendomsretten til fast Eiendom skal Retten først afgive en Kjendelse om, hvem af Parterne der skal føre Beviset; men medens den danske Text (§ 7) ikke siger, hverken efter hvilke Motiver Beviskjendelsen skal afgjøres, eller hvad Beviset skal gaa ud paa, saa oplyser derimod Sv. Aagesen i c. 9 os om begge Dele, idet han meddeler, at Beviskjendelsen skal falde ud til Fordel for den, der er Besiddet (og har været det i en vis Tid?), og at Beviset, som han skal føre, gaar ud paa Bevis for sin fortsatte eller stadige Besiddelse af den omspurgte Eiendom.

Paa Grund af den store Korthed, hvormed Absalons Optegnelse af Vederlagsretten overhovedet er foretaget, kan man maaske dog antage, at den danske Text i Virkeligheden ogsaa gaar ud paa det samme som det, Sv. Aagesen udtaler mere tydeligt, og vi kunne derfor antage, at den Ed, der skal aflægges, efterat Sagen først er undersøgt af Thinget, gaar ud paa at godtgjøre den vedvarende Besiddelse af Eiendommen (*continuata*

possessio). Vi faa da i det Hele følgende Regler: Retten afgjør først, hvem af de Stridende, der er retmæssig Besidder af den omstridte Eiendom, og den, for hvem den udtaler sig, har da Bevisretten. Dernæst skal det afgjøres, om denne i og for sig bedst Berettigede har været i »uafbrudt« Besiddelse af Eiendommen, hvilket vist ikke kan forstaaes anderledes, end at han har været upaataalt i Besiddelse af Eiendommen, siden denne havde en anden Besidder (den efter hvem den nuværende Besidder har arvet Eiendommen, faaet den tilkjøbs eller til Gave eller desl.), idet Meningen vel sagtens er, at den, der har ført Beviset herfor, i saa Fald er sagesløs, saaledes at Vindicanten henvises med sit Søgmaal til de tidligere Besiddere, der mulig have krænket hans Ret. Hvis dette er rigtigt, er der en Forskjel fra f. Ex. Sk. L., hvor Betydningen af Lavhævds Erhvervelse var den, at Besidderen blev berettiget til med Mededsmænd at bekræfte, at han havde faaet Jorden af rette Eier (Sk. L. IV 17), medens den Bevisberettigede her kun førte Bevis for sin uafbrudte Besiddelse. Der er derfor heller ikke her Spørgsmaal om, at den, hvem Bevisretten ikke tilkom, kunde fremstille sin Hjemmelsmand, der da skulde forsvare ham i Besiddelsen; thi Spørgsmaalet om Forholdet til Hjemmelsmanden blev afgjort inden Spørgsmaalet om Bevisretten afgjordes og det Spørgsmaal, som alene stod tilbage, efterat Beviskjendelsen var faldet, gik ud paa at klare, om den i og for sig ifølge rigtig Adkomst til Eiendommen Berettigede ikke senere havde ladet Eiendommen komme fra sig.

Den Bestemmelse i Sk. L., der nærmest svarer til Vederlagslovens paa dette Punkt, er Sk. L. IV 17 (79) in fine, hvorefter der, naar der var Uenighed om Hævd, skal udnævnes 12 Mænd i Herredet, der skulle »sværge den ved Hævd, som de ville«. Den samme Opgave, som i Sk. L. tilfaldt de 12 Mænd, tilkom i Vederlagsretten Thinget.

Ligesaa mærkelig som Reglerne om Beviskjendelsen

og om Bevisets Gjenstand er dog Bestemmelsen om Bevismidlet, idet dette er Ed af 6 Mænd, udtagne ved Lodtrækning i den Bevisberettigedes Fjerding. Steenstrup har (Danelag S. 236) oplyst, at denne Regel om Mededsmænds Udtagelse ved Lodtrækning har sit Sidestykke dels i Danelagens Love, dels i en enkelt dansk Provindsregel, Sk. L. V 25, dels endelig i danske Gildebestemmelser, se nu Pappenheim S. 444 og 460. Det ligger nær at antage, at Vederlagslovens Regel er dannet efter Danelagsreglerne; men da denne Vederlagsregel er opstaaet, efter at Forbindelsen med England var opløst, er det rimeligere at antage, at Udtagning af Mededsmænd ved Lodtrækning overhovedet har været i almindelig Brug i Tiden før vore Provindslove optegnedes, men efterhaanden er gaaet af Brug. Hvad der kan tale for dette, er at medens de to ældste bevarede Gildeskraaer have Lodtrækning, nemlig Knudsgildet i Flensborg § 11 og i Odense § 13, kjende derimod de senere Skraaer ikke et saadant System (Pappenheim S. 408). Skraaen for Knudsgildet i Malmø bestemmer f. Ex.: Qui autem incausatus de hoc negaverit, purget se sex fratribus per præpositum vel senatorem ad hoc nominandis, og de senere Vederlagsbestemmelser i Fr. 1241 have ogsaa opgivet Udtagelse ved Lodtrækning, ligesom dette Princip jo aabenbart er ifærd med at uddø i Provindslovene paa den Tid, de nedskreves.

Kap. 5. Vederlagsretten under Valdemarerne.

§ 14. *Hvilken Vederlagslov gjaldt inder Valdemar I?*

Vederlagets Forhold under de store Borgerkrige (1146—57) er os temmelig ubekjendt. Det er selvfølgelig indlysende, at Splittelsen i Riget medførte en tilsvarende Adskillelse i Vederlaget, og det er vel klart, at de forskjellige Thronprætendenter, der beilede til Folkets Gunst, ikke have formaaet at gjøre sig gjældende

overfor Vederlaget, men tværtimod have maattet gjøre alt for at tækkes de mægtige Vederlagsmænd.

Hos Saxo findes enkelte Træk opbevarede, som belyse Forholdet under Borgerkrigene mellem Konge og Vederlag. Der fortælles saaledes om Kong Svends prægtige Clientela, om hans ingens clientela (S. 695) og om hvorledes han maatte tilfredsstille sit Vederlags Graadighed ved at fordre provincialia ministeria (Embedslen, Herredslen) og Afgifter (impensæ) af Bønderne (agrestes) og hvorledes han herved, medens han sørgede for Vederlagsmændenes Velleevnet, tabte Folkets Gunst. Dernæst fortælles der om en Ændring, der foretoges af Kong Svend i Vederlagets Procesregler, det Punkt, hvor der bestandig foretoges Ændringer:

Præterea controversiarum jura, eatenus sacramenti religione subnixâ, ad palæstras et palmas athleticas relegavit, judiciumque, rationis speculationi debitum, in sola corporum exercitatione constituit.

Istedetfor den Bevismaade, som var indført ved Haralds Lov, og som hidtil havde været gjældende, nemlig enten Sagernes Afgjørelse ved Vidner eller ved Indstævntes Ed med Mededsmænd, satte Kong Svend nu, — formodentlig naar Vidner ikke fandtes —, Rets-sagers Afgjørelse ved Tvekamp, en Afgjørelsesmaade, hvorved den raa og voldsomme Kriger befries fra at skulle beile til Standsfællers Gunst for at opnaa det fornødne Antal Medsværgende til at sværge ham fri for Følgerne af hans Voldsgjerning, og hvorved han faar Lov til at slippe for Følgerne af Vold ved atter at misbruge sin Vaabensfærdighed. Som bekjendt er det en europæisk Strømning, der her viser sig i Danmark, paa samme Maade som dette skete i England ved den normanniske Erobring, hvor Erobrerne indførte den hidtil ukjendte retslige Tvekamp. For anden Gang se vi fremmede Procesformer og Bevismidler trænge ind i Vederlagsloven; første Gang kom Indvirkningen ved Lovens Givelse fra kanonisk Ret, men Harald Hein.

fjærnede en Del af denne Paavirknings Resultater, anden Gang se vi en Indvirkning fra tydsk Lensret gjøre sig gjældende, hvilket jo ogsaa stemmer godt med Svends Forkjærlighed for tydske Moder og tydsk Skik (Saxo 694).

I første Kapitel er det udviklet, hvad der gav Anledning til, at Vederlagsloven i Løbet af Valdemar I's Regjering blev optegnet, og Grunden til, at man tillagde Optegnelsen en saa fremragende Betydning, at Erkebisp Absalon, den Tids største Mand, selv arbejdede med paa Optegnelsen tilligemed Thronfølgeren. Tilbage staar imidlertid en meget vanskelig Undersøgelse, nemlig Løsningen af følgende Spørgsmaal: Hvilken Lov gjaldt for Vederlaget under Valdemar I, da han efter Borgerkrigens Slutning atter samlede Riget og med dette Vederlaget, og naar dette Spørgsmaal er besvaret, spørges yderligere: I hvilken Hensigt skete Optegnelsen af Vederlagsloven, var det før at fæstne den alt nu gjældende Ret eller er det maaske Meningen at forsøge indført en ny Lov? Blev mulig en saadan ny Lov indført under Knud VI?

Disse Spørgsmaal lade sig paa Grund af Kildernes Mangelfuldhed ikke besvare med fuldkommen Sikkerhed. I Indledningen til Loven siger Sv. Aagesen vel, at de mægtige danske Konger have i den Hensigt at tæmme de Ildesindedes Selvraadighed saa langt Erindringen gaar tilbage udstedt og vedtaget den Lov, som i deres Sprog kaldes Witherlogh, og i denne Udtalelse ligger altsaa en Erklæring om, at der stedse har været en gjældende Lov for Vederlaget, altsaa ogsaa under Valdemar I; men naar vi spørge om denne Lovs Indhold, begynder Vanskelighederne. Sv. Aagesen siger nemlig videre om Vederlagsloven:

Hanc equidem temporis vetustas prorsus antiquasset, utpote raris admodum hucusque existentibus, qui res superiorum seculorum, quamlibet illustres, memoriæ literisque commendarent.

Dette er vel dog en paafaldende Yttring om en i fuld Kraft værende Lov, en saadan er jo dog ikke blot en res superiorum seculorum, men en Ting, der i hoi Grad maa være vitterlig for alle dem, for hvem Loven gjaldt. Mulig er det dog, at man ved at lægge Eftertryk paa Ordet prorsus kan komme til Forf.s egentlige Mening. Gjengives Ordet ved ganske, fuldstændig, eller desl., siger altsaa Sv. Aagesen, at Vederlagsloven vilde i Tidens Løb fuldstændig være bleven forældet eller være gaaet af Brug, hvis ikke Absalon i Tide med sædvanlig Omhyggelighed havde samlet Loven. Det kan vel heraf sluttes, at Vederlagsloven under Valdemar I vel ikke »fuldstændig« var gaaet af Brug, men at der dog var godt begyndt herpaa. Dette passer i alt Fald fortrinlig med den ovenfor paaviste Udvikling, Saxo giver om Uordenen, Selvraadigheden og Mangelen paa Disciplin i Vederlaget paa Valdemar I's Tid. Det er vistnok ikke muligt at faa et nærmere Svar paa Spørgsmaalet om, hvilken Lov der i Valdemar I's Tid har været gjældende for Vederlaget, end at dette har været en temmelig uklar Blanding af Knud den Stores gamle Lov og enkelte nyere Lovbestemmelser, dog vistnok ikke Vederlagsreglerne i Haralds Lov, der overhovedet maa antages at være bortfaldne ved Valdemar I's Thronbestigelse (se i det Hele »Valdem. Lov« S. 248 flg. og hvad der foran er bemærket om Magnus Eriksens Proces i 1177). Det kan ikke betvivles, at en saadan Lov, bestaaende af et halvt glemt, mere end hundrede Aar gammelt Grundlag, og en Del spredte nyere Bestemmelser maatte give Anledning til megen Tvivl. Da Øiemedet med Vederlagsloven, som Sv. Aagesen siger, er at tøile de Slette, vil det let indses, at Tvivl om Lovens Indhold og som Følge deraf Usikkerhed i Retsanvendelsen nødvendigvis maatte fremme de Ildesindedes Selvraadighed, saaledes som dette jo ogsaa fremstilles hos Saxo. Midlet mod dette Onde var at skaffe Bestemthed i Loven og dette opnaaede man — ogsaa paa

andre Omraader — i hin Tid ved at nedskrive Lovene. Da nærværende Lov bestod af to Dele: den oprindelige gamle Vederlagslov fra Knud den Stores Tid og senere Forordninger*), maatte Virksomheden rettes paa Optegnelsen af begge Lovens Dele, i hvilket Øiemed Absalon satte sig for at optegne Knuds gamle Lov; de senere udkomne Forordninger vare enten tidligere optegnede, eller bleve ligeledes nu nedskrevne, thi Sv. Aagesen erklærer i sin Fortale, at han har havt dem optegnede paa Dansk. Efterat saaledes Lovens to Dele forelaa optegnede, stod det tilbage at forene begge Dele i een Lov, der saaledes vilde indeholde hele den gjældende Vederlagsret, og dette Hverv udførte Sv. Aagesen. Man kunde bemærke, at denne Forf. dog kun daarligt havde røgtet sit Hverv, idet han paa flere Punkter temmelig mekanisk stiller gammelt og nyt ved Siden af hinanden, hvor det gamle jo dog kun har historisk Interesse, men Sv. Aagesen handler i denne Henseende ganske som And. Suñesen i Parafrasen over Sk. L. og som Forf. af Sk. L. paa Dansk. Hvad endelig Saxo angaar, da synes det, at han, efterat Absalon og Sv. Aagesen havde skrevet, har funden nye og fyldigere Oplysninger om Knuds gamle Lov; han har iøvrigt ikke nedskrevet sin Beretning om Knuds Vederlagsret i ligefrem praktiske Øiemed, men for at hans Samtid kunde af denne lære, hvorledes Disciplinen hævdedes i Danmarks Storhedstid, og derigjennem kunde skjønne, hvor nødvendigt det var at holde over Vederlagsloven. Man

*) At en bestaaende Lovgivning saaledes indbefatter et gammelt Grundlag, ændret og suppleret paa mange Punkter af nyere Lovbud, kjendes fra andre Omraader; man behøver jo blot at tænke f. Ex. paa Danske Lov i Forhold til senere Love eller paa J. L. i Forhold til Frr. 1284. Ligesom de to sidstnævnte Love i 400 Aar bestandig skreves hver for sig, omend i Almindelighed sammesteds, saaledes er der ikke noget paafaldende i, om Knuds Lov for Vederlaget bestandig gjengaves i sin gamle Skikkelse jævnsides med nyere Forordninger, uden at en Sammenarbejdelse fandt Sted.

kan ikke læse hans strænge Ord om nostri temporis principes og Vederlaget paa hans Tid, uden at føle, at Forf. har skreven Knuds Vederlagslov saa fuldstændig, for at den kunde tjene som et Mønster til Efterligning for den fordlærvede Efterslægt

Ved hvad saaledes er sagt om Øiemedet med Nedskrivningen af Vederlagsretten, dels den gamle, dels de nyere Regler, tro vi at have angivet en rimelig og naturlig Grund til, at man i Slutningen af Valdemar I's Regjering med saa megen Iver tog sig for at iværksætte Optegnelsen af disse Love. N. M. Petersens og Dahlmanns Theori, ifølge hvilken Optegnelsen skulde være sket for at bevare Erindringen om en Oldtidslevning, er aabenbart temmelig urimelig og Kinchs Anskuelse, at Absalon og Kong Knuds Redaktion skulde angive en ny Lov for Vederlaget, er uden Hjemmel (se *Valdemars Lov*: S. 255). Det er aabenbart, at baade Absalon, Sv. Aagesen og Saxo kun have sat sig til Opgave at samle den gjældende Vederlagsret, dels den gamle, dels den nyere, men et andet Spørgsmaal er derimod, om der ikke i Løbet af Knud VPs Regjering er udkommet en ny Vederlagslov eller dog et Tillæg til den, som vi kjende af Sv. Aagesens Samling. Heller ikke herom haves nogen sikker Efterretning (> *Valdemars Lov*: S. 258), saa lidt som vi vide Besked om Vederlaget og Vederlagsloven under Valdemar II. Først umiddelbart før hans Død viser hans Lov af 1241, at Vederlaget og Vederlagsloven bestaar i fuld Kraft og Gyldighed, idet denne Rigslov indeholder enkelte Bestemmelser om Vederlaget, som bestemt forudsætte en bestaaende Vederlagslov.

§ 15. *Kong Valdemar II's Rigslov af 1241 og dens Vederlagsregler.*

At en Rigslov i sig optager Vederlagsbestemmelser er et Bevis paa det intime Forhold, der bestod mellem

Vederlag og Rige, og som det er Hovedopgaven her at paavise. Som det vil erindres, har allerede Harald Heins Rigslov indeholdt Vederlagsret og almindelig Rigsret jævnsides, og denne eiendommelige Blanding, der ganske naturlig hidrører fra, at Vederlaget var den første og vigtigste Rigsinstitution, se vi fortsat i Valdemars Lov af 1241. Denne Lov indeholder f. Ex. en Regel i § 13 in fine, som kun gjælder for Decuriones, men ikke for Rustici, det vil sige, at denne Regel kun indeholder Vederlagsret, men da den staar i en almindelig Rigslov, og da Ordet Decurio ikke findes i Texten paa dette Sted, maa det særlig fremhæves, at den ene angaar Vederlagsmændene og ikke Landets Borgere i Almindelighed.

De almindelige Rigslovsregler, der foruden Vederlagsreglerne findes i Valdemars Lov, ere gennemgaaede og udførlig oplyste i Afhandlingen om Kong Valdemars Lov, til hvilken der derfor her for saa vidt kan henvises.

Hvad derimod angaar Vederlagsreglerne i Loven, da findes der i den nævnte Afhandling Bemærkninger om dem^{*)}, men der er dog Anledning til her nærmere at paavise den Karakter, disse nye Regler have, i Modsetning til hvad der tidligere var Ret.

Af de Paragrafer (9, 10 og 11^{***}), som i Fr. 1241 angaa Vederlaget, handle de to første kun om Straffebestemmelser, medens derimod § 11 tillige indeholder Procesregler. § 9 indeholder en Regel om Straffen for Drab, begaaet af en Vederlagsmand paa en anden, der gaar ud paa, at den Skyldige skal betale 3 Mandebøder og 3 Gange 40 Mk., der fordeles mellem den Dræbtes Arvinger, Kongen og »Gaarden«. Hvis man antager, at

*) S. 258—74. Dansk Oversættelse af de paagjældende Artikler af Loven af 1241 findes i Tillægget nedenfor.

***) Paragraf 13 in fine vil blive omtalt nedenfor i Forbindelse med Reglerne i Fr. 19. Marts 1282 § 3.

Kong Niels's Lov kun angik Saar^{*)}, medens derimod selv efter hans Tid Drab straffedes med Udstødelse af Vederlaget, betyder denne Regel i Fr. 1241 en betydelig Formildelse, idet Drab nu kan afsones med en Bøde, der ikke er meget højere end Saarbøden efter Kong Niels's Lov eller mulig endog samme Bøde (se Vald. Lov S. 263); hvis derimod Kong Niels's Lov angik baade Saar og Drab, har § 9 kun den Betydning, at den retter de gamle Regler om Gørsum og fastsætter, at Bøden bliver at dele ligelig i 3 Dele. § 10 bestemmer, at naar nogen overbevises om Majestætsforbrydelse, skal han miste sin Hovedlod saavel i Losøre som i Jord og halshugges. Reglen er ikke ny, den stemmer med hvad Sv. Aagesen angiver i c. 14 og med Absalons Regel i § 2. Kinch har vel (S. 309—10), som før anført, ment, at Saxos Gjengivelse af Vederlagsloven ikke fastsætter Livsstraf, men Udstødelse af Vederlaget for denne Forbrydelse; men vi have paavist i § 8, at dette er en urigtig Paastand, og at Saxo tydelig nok angiver Livsstraf. Han fortæller alene som et Faktum, at Kongen foretrak at straffe med Vanære eller med Landflygtighed fremfor at fuldbyrde Livsstraffen. Naar nu Fr. 1241 gjentager denne ældre Regel, saa maa det enten være, fordi man har trængt til at indskjærpe Reglens Overholdelse, eller mulig fordi det skulde fremhæves, at for Fremtiden skulde Livsstraffen, ubetinget og uden at Formildelse kunde ventes, fuldbyrdes. § 11 indeholder derimod en i Vederlagsretten fuldstændig ny Regel om Straf for falsk Anklage mod en Vederlagsmand og denne Regel er atter aabenbart indkommen under Paavirkning af fremmed Ret, nemlig kanonisk Ret eller rettere romersk Ret, der var optaget i kanonisk Ret, se Vald. L. S. 269 Note, jfr. Walter, Kirchenrecht S. 447.

*) Sv. Aagesen antager dette, thi ovenover c. 11 staar: om Saar (vulneribus), men Absalons Redaktion har i § 5 »hog« eller Saar og i Fortællingen om Kristiern Svendsen, at han »hio« sin Modstander.

Som vi i det foregaaende have set, staar Striden mellem Konge og Vederlag angaaende Lovens Indhold ikke saa meget om Straffebestemmelser som om processuelle Regler, idet naturligvis Kongerne stræbte at gjøre det saa let som muligt at faa Dom over Mændene, medens disse søgte at vanskeliggjøre dette. Derfor ere de processuelle Regler, der findes i Fr. 1241, af særlig Interesse, saa meget mere som Spørgsmaalet om Bevisreglerne i Majestætsforbrydelsessager efter Kong Valdemars Død i en Række af Aar er Gjenstand for Strid og Uenighed, hvilket især kommer til Udbrud efter Kong Erik Glippings Drab.

Bevisreglerne i Valdemars Lov ere følgende:

I § 11 bestemmes det, at naar en Vederlagsmand anklages af Kongen for falsk Anklage og han nægter Beskyldningen, skal han rense sig med 12 Slægtninges Ed af Vitherlogh, men hvis den Private, som han har paaført en falsk Anklage, sagsøger ham i denne Anledning, skal ham rense sig med 6 Mænd af Vitherlogh.

Til § 9 føier en Recension af Fr. 1241*) følgende Bevisregel:

»Hvis den Anklagede nægter Forbrydelsen (Drab paa en Vederlagsmand) og den Fornærmede kan bevise denne med 6 Vidner af Vederlaget, skal han bøde som foran er sagt eller udstødes af Vederlaget. Ed med Mededsmænd fra Indstævntes Side herimod tilstedes ikke, men hvis derimod Sagsøgerens Bevis brister, maa Sagsøgte rense sig med 6 Mededsmænds Ed af Vederlaget.«

Som paavist i »Vald. Lov«, hævde begge de nævnte Bevisregler bestemt Vidnebevisets forbindende Kraft, saaledes at »Lov« ikke tilstedes mod et saadant. Særlig klart er dette i den sidstnævnte Regel, hvori det jo udtrykkelig indskjærpes, at mod 6 Vidners Forklaring tilstedes ikke »Lov«, dette kan overhovedet kun an-

*) Recension II i G. A. V. S. 12.

vendes subsidiært, nemlig naar Klagerens Bevis mislykkes for ham, men i Virkeligheden ligger det ogsaa i de i § 11 benyttede Ord, at Renselsesbeviset fra Indstævntes Side ikke kan tiltrædes, medmindre han overhovedet kan »nægte« Forbrydelsen : naar denne ikke er bevist, og dette er af særlig Interesse, fordi der her handles om en Forseelse mod Kongen, nemlig at lyve for ham. Har det i denne mindre Forseelse været Reglen, at Vidnebeviset ikke kunde omstødes ved Indstævntes Ed med Mededsmænd, saa har sikkert det samme været Regel i større Majestætsforbrydelsessager, men paa denne Maade se vi da atter her gjentaget, at den gamle Regel i Vederlaget: imod Vidnebevis tilstedes ikke Indstævntes Ed med Mededsmænd — vedblivende er i sin fulde Kraft og Gyldighed.

Medens det er klart, at Princippet i Knuds Lov om Vidnebevisets forbindende Kraft gjenfindes i Fr. 1241, er derimod vistnok Vidnebeviset formelt af en anden Art end det i Knuds Lov. Til fuldt Bevis efter Knuds Lov krævedes der, som vi saae ovenfor, først 6 Klagevidner og dernæst 2 egentlige Vidner — her derimod tales der alene om 6 testes. Det er nu ganske vist almindelig Sprogbrug i Middelalderen, at »testes« benyttes baade om Vidner og om Mededsmænd og det er selvfølgelig ikke umuligt at komme til den i Knuds Lov kjendte Regel, at alene de 6 Klagevidners Ed for Klagen er tilstrækkelig til at udelukke Indstævnte fra at fri sig med Mededsmænds Ed, men naar man lægger Mærke til, at der benyttes Udtrykkene probare og probatio er det muligt, at der her menes et egentligt Vidnebevis af 6 Vidner, saaledes at der istedetfor Kong Knuds gamle Regel: 6 Klagevidner + 2 egentlige Vidner, er sat et større Antal Vidner om principale factum*). Det er

*) J. L. II 34 fordrer paa samme Maade, at den, der vil hærwærki dele æth kæræ (: faa Sagen ind for Sandemænds Dom), skal have sex gothe mens witne af thæt hæræth, ther then gerning ær gorth i; af han bræster witnæ, maa den Sigtede værge sig

antydtes i »Vald. Lov« S. 268, at denne Ændring Vederlagsloven mulig hænger sammen med, at Jernbyrd, som under Magnus Eriksens Proces forudsattes at være i Brug, naar Vidner ikke fandtes, senere i Løbet af Knud VI eller Valdemar II's Regjering er afskaffet. Men hvad enten der nu menes det ene eller det andet Slags Vidnebevis, er saa meget klart, at Vederlagsreglerne i Fr. 1241 indeholde en kraftig Hævdelse af Vidnebeviset. At virkelig den da gjældende Vederlagslov har indeholdt et bestemt Forbud mod Ed med Mededsmænd mod Vidner, er derhos meget rimeligt, da som bekjendt Pave Honorius III i et Brev til Erkebispen i Lund og Bisperne i Danmark af 28. Mai 1218 (Dipl. Svec. I 196), opt. i c. 12 X de prob. (2--19), udstedte følgende Forbud:

Sacerdotes et clerici Daciae legi regni, per quam negative probatur, temere innitentes, a criminibus, quæ probari testibus fide dignis possunt legitime contra eos, reputantur insontes, si se super his purgare valent quoquo modo . . . volentes igitur, ut hæc pestis contraria omni juri penitus exstirpetur a Clero: mandamus, quatenus in hujusmodi probatione negativa (dum tamen possit affirmativa ex adverso probari) neminem audiatis.

Naar det nu erindres, at Kong Valdemar gjennem hele sin Regjering stod i et særligt nøie Forhold til Paverne, (se herom Usinger: Deutsch-dänische Geschichte 1189—1227, S. 222), og at han paa et andet Punkt af den danske Proces ses at have føiet sig i Pavens Villie, nemlig med Hensyn til Afskaffelsen af Jernbyrd, saa er det ikke uantageligt, at han ogsaa i det heromhandlede Punkt har sørget for, at Vederlagsloven stemte med kanonisk Ret, saa meget mere som hint Pavebrev, som

med »nefnd i kyn«. Naar Sagsøgeren altsaa ikke havde 6 Mænds Vidnesbyrd for Sagen, kunde Indstævnte ubetinget tri sig ved Kjønsnavn.

sagt, optoges i Gregor IX's Decretalsamling, der udkom i Aaret 1234. Man kan ikke indvende, at dette Pavebrev jo er rettet alene til Geistligheden, og at det ene er de Geistlige, Forbudet angaar; thi med Hensyn til Forbudet mod Jernbyrd forholder Sagen sig paa en ganske lignende Maade. Det 4de lateranske Kirke-møde (1215) vedtog som c. 18 (c. 9 X ne clerici (3—50): *Nec quisquam purgationi aquæ ferventis, vel frigidæ, seu ferri candentis, ritum cujuslibet benedictionis, aut consecrationis impendat.* Ogsaa dette Bud er rettet til Geistligheden og det er kun indirekte, at Paven »har forbudt alle Kristne Jernbyrd«, som Kong Valdemar siger. Men kunde dette Forbud udrydde Jernbyrd, maatte det af 1218 kunne have en lignende Virkning paa Renselses-eden mod Vidnebeviset, i alt Fald forsaauidt angaar den Lov, vi her omtale.

Med Hensyn til de i Fr. 1241's Vederlagsregler indeholdte nye Bestemmelser om et dobbelt Antal Medsværgende overfor Kongens Søgmaal og Fordringen om, at de Medsværgende i dette Tilfælde skulle være ikke blot Vederlagsmænd, men Slægtninge, ja endog først og fremmest Slægtninge, saaledes at det tillades eventuelt at tage Mænd udenfor Vederlaget, — henvises til Bemærkningerne herom i »Vald. Lov« S. 271 flg.

Den Blanding af Vederlagslov og Rigslov, som Kong Valdemars Lov af 1241 indeholder, gjør det undertiden vanskeligt at afgjøre, om dens Regler særlig kun angaa Vederlagsmænd eller alle Mænd i hele Riget. Saaledes kan der være Tvivl om, hvorvidt Lovens § 10 om Majestætsforbrydelse, der staar midt imellem to utvivlsomme Vederlagsregler, er en almindelig Regel eller kun bestemt for Hofmænd. Ligeledes kommer samme Spørgsmaal frem med Hensyn til § 13 om Kongens Breve, thi §'s første Del er vel ganske almindelig affattet, men Slutningen angaar, som det udtrykkelig siges, kun Hofmænd. Maaske man imidlertid netop af

denne sidste Omstændighed kan slutte, at alle Regler i Loven, der ikke udtrykkelig nævnes som vedrørende Hofmænd, have almindelig Gyldighed. I saa Fald indeholde §§ 10 og 13 altsaa almindelige Regler.

Paa den anden Side bliver Vederlagsloven blandet med Provindslov. Allerede under Kong Niels, da Bødestraffen holdt sit Indtog i Hofloven, begyndte Tilnærmelsen til Provindslovene, og dette se vi fortsat i Fr. 1241, hvor der for Saar fastsættes Bøder efter »Fædrelandets Sædvane«, men der er endnu i Vederlagsloven dels en 3 Gange saa stor Bøde, dels desforuden 3×40 Mk.

Kap. 6. Vederlaget under Valdemarssonnerne og Erik Glipping til Aar 1282.

§ 16. Forordningen af 1263.

Fra Borgerkrigens Slutning i Aaret 1157 og til Valdemar Seiers Død i Aaret 1241, altsaa i et Tidsrum af 84 Aar, var Danmark under Valdemarernes Regjering bleven saa nogenlunde forskaanet for Borgerkrig. Med Undtagelse af nogle Adelssammensværgelser under Valdemar I og enkelte Bøndeoprør bevaredes den indre Fred i Landet, og hvad særlig Forholdet mellem Konge og Stormænd angaar, da kjender dette Tidsrum ikke til Kamp mellem Thronprætendenter eller til Adsplittelse af Vederlaget i forskjellige Dele. Rigsenheden og Stormændenes Trokabspligt og Lydighed mod Kongen bevares i det Hele. Den Rigslov, der udstedtes, da Valdemar II endte sin Regjering, og som efter gammel Skik dels giver Regler for Vederlaget, dels for almindelige Rigsanliggender, bærer da ogsaa ved sin Karakter Vidnesbyrd om, at det er Sandhed, naar en samtidig Krønikeskriver (S. R. D. I 23) siger om Kongen: *regni rebus decenter dispositis obiens. in pace.*

Men efter Kong Valdemars Død er det forbi med

den indre Fred i Landet. Den indre Strid raser mellem Kongerne og deres Slægt og mellem Kongerne og Geistligheden, men fælles for denne Strid er det, at det i begge Tilfælde dreier sig om Overholdelsen af Trokabspligten eller mere specielt Lenspligten mod Kongen. Karakteristisk er det ogsaa, at den Adelslægt, der under Valdemarerne mere end nogen anden havde været Kongemagtens trofaste Støtte, Skjalm Hvides Slægt, nu under Valdemars Sønner ydede baade Kongefrænderne og Bisperne deres ivrigste Stridsmænd mod Kongen.

Den Uenigheds og Splidagtigheds Aand, der herskede i Vederlaget mellem Konge og Stormænd i Tiden efter Valdemars Død, har selvfølgelig sat sine Spor i Lovgivningen for Vederlaget, og det er i saa Henseende betegnende, at vi i Tiden mellem 1241—1282 finde to forskjellige Lovbestemmelser om Majestætsforbrydelsessager. Det tyder paa, at saadanne Sager have været hyppige, og at det har været vanskeligt for Kongerne at faa Dom over dem, der efterstræbte deres Liv eller forraadte Fædrelandet. I det ene af disse Lovbud er der endog i den os bevarede Redaktion indføjet en Passus, der fører os midt ind i det uenige Vederlag, og viser os den Mistillid, der herskede mellem Konge og Stormænd.

Det første Lovstykke er den Forordning, som Ancher aftrykte i sin Lovhistorie II 549—50, og som nu findes trykt i Geheimearkivets Aarsberetning V, S. 15; men forinden videre Bemærkninger fremsættes om dette Lovbud, bør det først gjøres sandsynligt, at dette hører til den Tid, vi her omhandle; thi som bekjendt har der været megen Uenighed om, fra hvilken Konges Tid, det skrev sig.

Medens nemlig Ancher (Fortale til Lovhistorien, 2det Bind), mente, at Loven maatte være givet af en Kong Kristoffer, rimeligvis Kristoffer II, fordi den i det Hskr., han aftrykte, har til Overskrift: Leges datæ a

rege Christophoro ex consilio meliorum regni Nyborgh, synes Suhm (D. Hist. IX 734—35) nærmest at ville hense Loven til Valdemar II's Tid. Schlegel henseer paa et Sted (Statsret I 94) Loven til Erik Glipping, men paa et andet Sted (Om Retssædvaner S. 111) til Erik Menved. Geheimearkivets Aarsberetning V 3 henseer Loven til Kristoffer I og hertil har Steenstrup (Kong Valdemars Jordebog S. 371) og Udg. af Regesta danica sluttet sig. Alle de nævnte Forf. ere gaede ud fra, at der her virkelig forelaa en Lov, og kun C. Paludan-Müller har til sin Omtale af Loven (Studier til Danmarks Hist. i det 13de Aarh. III S. 20) føiet den Bemærkning: eller maaske snarere kun et Lovudkast; han henseer forøvrigt denne Lov eller dette Udkast til det 14de Aarhundrede.

Til denne Paludan-Müllers Bemærkning, der fremtræder ganske umotiveret, kan der nu imidlertid ikke tages Hensyn, thi naar Forordningen er overleveret os i Lovhaandskrifter jævnsides med virkelig vedtagne og gyldige Love, saa ere vi nødte til at gaa ud fra, at der her foreligger en Lov og ikke blot et Udkast, medmindre der kan paavises Data, der tyde paa, at vi kun have at gjøre med et Udkast, men saadanne ere ikke anførte og kunne vistnok ikke anføres. Det nytter nemlig ikke at henvise til, at Loven mangler Indledning eller Efterskrift, saaledes at det kunde ses, af hvilken Konge og hvornaar den er given, thi det mangler ikke paa Exempler paa Love, som ere overleverede os i Afskrifter, der udelade Indledningen og kun gjengive Lovtexten (se den saakaldte Erik Glippings Dalbyske Forordning G. A. v. S. 30 og Redaktion C af jydsk Fr. 1284 G. A. v. S. 29). At Indledningen her mangler kan altsaa alene godtgjøre, at vi ikke have Lovens Original, men kun Afskrifter; men derimod ikke, at der her kun foreligger et Udkast.

Spørges der dernæst, fra hvilken Tid denne Lov er, da har man for, at Loven skulde hidrøre fra Kri-

stoffer I, anført, at et Hskr. af Loven indeholder den ovenfor nævnte Angivelse af, at den er givet i Nyborg af en Kong Kristoffer med de bedste Mænds Raad. Denne Kong Kristoffer maa være Kristoffer Valdemarsøn og Loven maa henføres til hans første Regjeringsaar. Dette skal fremgaa af den Plads, hvorpaa Hertugen nævnes (før Dronningen), og endvidere deraf, at Kongen har villet stifte Lov for Landet sønden Aaen. Man vil endelig ogsaa ved at henføre Loven til denne Tid faa en rimelig Forklaring paa, at Art. 10 om Majestætsforbrydelse i Kong Abels Forordning^s (o: Fr. 1241) er udeladt i Kong Kristoffers Recension deraf (o: Recension II af Fr. 1241, G. A. V. 12). Foruden disse Argumenter har Steenstrup paa ovenfor anf. St. anført, at medens forbudt Gods ifølge den ældre Opfattelse tilfaldt ikke Kronen, men Kongen personlig, saa kan der heri i Slutningen af det 13de Aarhundrede spores en Ændring, idet saadant Gods nu ikke tilfalder Kongen personlig, men Riget. Forf. mener derfor, at denne Lov, der netop statuerer, at forbrudt Gods ikke tilfalder Kongen, men Kronen, maa skrive sig fra Midten af 13de Aarh. og saaledes vel kan være fra Kristoffer I's Tid.

Disse Argumenter ere imidlertid, som let vil skjønnes, ikke stærke. Det er naturligvis for det første ikke afgjørende, hvad der af en eller anden Afskriver sættes ovenover en Lov, og vi ere derfor slet ikke forpligtede til at tro den Overskrift, som i et enkelt Hskr. af Loven fra Midten af det femtende Aarhundrede er sat over denne, og iøvrigt ere de Grunde, som anføres i G. A. V. S. 3 ikke af nogen Vægt. Det ses ikke, hvorledes den Omstændighed, at Hertugen nævnes foran Dronningen, kan bestyrke, at Loven er fra Kristoffer I's tidligere Regjeringsaar. Som bekjendt var der i denne Konges første Aar ingen Hertug for sønden Aa eller i alt Fald Ingen, der anerkjendtes af Kongen; thi han nægtede jo netop at forlene Abels Sønner med Sønder-

jylland. Først i 1254 forlenede han Valdemar Abelssøn med Hertugdømmet, men saaledes at Kongen vedblev at bestyre Landet, indtil Hertugen blev myndig, og da han døde ung, 1257, nægtede Kongen at forlene hans Broder med Hertugdømmet. Foruden den Hertug af Sønderjylland, der saaledes fandtes i 1254—57, var der vel i Kristoffers Tid en anden Hertug, nemlig Kongens uægte fødte Halvbroder Knud, Hertug af Blekingen; men at den dux, der sættes foran Dronningen, ikke kan være ham, er vel indlysende. Om det kan være det Barn, der fra 1254—57 førte Titel af Hertug af Sønderjylland, kan være tvivlsomt, men det ses ikke, hvorfor det særlig skulde være rimeligt, at det netop er denne Hertug, som sættes foran Dronningen.

Ikke heller ses det, at den Omstændighed, at Kongen har villet stifte Love for Landet sønden Aaen, kan hjælpe os paa Spor efter Lovens Stiftelsestid. Konger baade før og efter Kristoffer I have givet Love, der ogsaa gjaldt for Sønderjylland, men iøvrigt er det vistnok overset, at denne Lov angaar Vederlaget, altsaa en Institution, der i særegen Grad er en Rigsinstitution, hvorfor den ogsaa siges at være vedtaget af meliores regni, altsaa ogsaa af Mænd fra sønden Aaen. Saa længe Vederlaget bestod, have Mændene fra Sønderjylland, hvad enten dette Land havde en Hertug eller ei, hørt til dette, og at en Vederlagslov omfatter Sønderjylland, kan folgelig aldeles ikke lede os paa Spor efter Lovens Tilblivelsestid.

Hvad dernæst angaar det følgende Argument: at »Kristoffers Recension af Abels Forordning« har udeladt § 10 i denne Forordning om Majestætsforbrydelse, hvilket kan forklares, naar man antager, at Kristoffers Recension er affattet, efterat han havde givet denne nye Lov om Majestætsforbrydelse, — da maa der henvises til »Vald. Lov«, hvor det formentlig er godtgjort, at Abels Fr. er Valdemar II's Fr. 1241, og at Kristoffers Redaktion er en Afskrift af Fr. 1241, forsynet med en

Del Glosser, som af en endnu senere Afskriver ere optagne i Texten. At virkelig en senere Afskriver af Fr. 1241 har frembragt »Kristoffers Redaktion«, er for dette Punkts Vedkommende temmelig klart deraf, at § 11 i denne Recension har faaet en meningsløs Tilføielse (»Vald. Lov« S. 262), der umulig kunde findes i nogen Lov. Af hvad Grund Skriveren har udeladt Reglen i Fr. 1241 om Majestætsforbrydelse, lader sig ikke sige med Bestemthed; mulig er det sket, fordi han skrev efterat den heromhandlede Lov var udkommen, men saa havde han vistnok snarere indføiet dennes Regler; mulig har han ligefrem af Uagtsomhed oversprunget Reglen eller en Afskrivers Afskriver har gjort dette. At dette sidste er det rimeligste, synes klart, naar man tager i Betragtning, at § 10 i Fr. 1241 aldeles ikke staar i Modstrid med Kristoffers Lov, hvorimod Forholdet tværtimod er det, at den sidste Lov er et Supplement til den første. Selv efterat Kristoffers nye Lov var udkommen, kunde man altsaa meget vel skrive § 10 i Fr. 1241 uforandret.

Mere Vægt har derimod det af Steenstrup anførte Argument, der hentes fra Fr.s Regel om, at forbrudt Gods ikke skal tilfalde Kongens Patrimonium, men Kronen og Riget, en Regel, der formenes at maatte henføres til Midten af det 13de Aarhundrede. Der nævnes et Exempel fra 1263 paa, at Kongen lægger forbrudt Gods ind under Kronen (og senere skjøder det til Ribe Bisp) og i Dokumentet af 28de November 1263, som dette gjengives paa Dansk hos Huitfeld i Bispkrøniken S. 23, staar der ganske vist saaledes; men i Ribe Oldemoder (Udg. af O. Nielsen, S. 19 jfr. Suhm D. Hist. X S. 981), hedder det:

Domina M. regina omnes possessiones Johannis filii Skamilli Thortæsun propter crimen lese maiestatis domino regi ascribi fecit, et eas domino episcopo Esgero scotavit jure perpetuo possidendas.

Imidlertid taler vel mest for, at Huitfeld, som giver

Dokumentet fuldstændigt, har den korrekte Gjengivelse af Originalens Ord, og hvis saa er, taler en Del for, at den her omtalte Lov er ældre end 28. November 1263.

Da det saaledes kun meget ufuldstændigt er lykkedes ved de hidtil fremdragne Data at bestemme Lovens Oprindelse og Udstedelsestid, maa det forsøges, om ikke en nærmere Undersøgelse af dens Indhold kan bringe os paa et bedre Spor og det maa da først mærkes, at Loven sikkert ikke er yngre end Aar 1282. Som det nemlig nedenfor skal blive paavist, er det Meningen med de første Bestemmelser i Fr. 29. Juli 1282 blandt andet netop at ændre enkelte af nærværende Forordnings Regler. Om vi nu end savne Oplysning om, at Fr. 1282 er bleven overholdt under Erik Menved paa samme Maade som vi vide, at den er bleven iagttaget senere, saa have vi dog heller ingen Anledning til at tro, at denne Konge atter har kunnet tvinge den nu saa mægtige Adel under saa strænge Vederlagsregler som dem, der vise sig i den foreliggende Lov, og vi kunne derfor vistnok gaa ud fra, at Loven er ældre end 1282.

Men Loven er endvidere aabenbart ældre end Erik Glippings Fr. af 8. April (eller 9. Oktober) 1276, der handler om samme Forhold som denne Lov. Dette fremgaar af, at vi i Fr. 29. Juli 1282 og senere Lovbud se Worthælsnævn fremtræde som almindelig brugt i Rigsprocesser, og da nu Fr. 1276 kjender dette Nævn, medens nærværende Lov endnu kun kjender Nævn, udnævnt af et af Vederlagets Dele, saa kan det betragtes som afgjort, at denne Lov repræsenterer et tidligere Standpunkt i Vederlagsprocessen end Fr. 1276, hvor Nævnet er naaet frem til at udtages af samtlige Vederlagets enkelte Afdelinger i et vist Forhold.

Paa den anden Side er Loven afgjort yngre end 1241, det Aar, da Valdemars Lov er givet. Saafremt Loven nemlig havde været gjældende før 1241, vilde Valdemars Fr. af dette Aar ikke have kunnet undgaa at føie udførligere Regler til sin § 10, og at det paa

den anden Side ikke har været Meningen med denne Paragraf at ophæve den heromtalte Lov, er klart deraf, at § 10 i Fr. 1241 er ganske stemmende med denne Forordning, der overhovedet, som vi alt have bemærket, kun fremtræder som et Supplement til den kortfattede Regel om Majestætsforbrydelse i Valdemars Lov. Hertil kommer, at denne Lovs Bevisregler ifølge hele deres Karakter ere yngre end dem, der fremgaa af Fr. 1241.

Det er maaske endvidere muligt noget nærmere at bestemme, til hvilken Tid i Perioden 1241—82 Loven maa henføres. Det skal nemlig nedenfor blive paavist, at Loven bærer Vidnesbyrd om en i dansk Ret ikke almindelig direkte Paavirkning af fremmed Ret. Ganske vist have vi set, at Vederlagsretten, paa samme Maade som overalt andetsteds den til Kongens Domstol knyttede Rigens Ret, er i en særegen Grad modtagelig for fremmed Rets Indflydelse; men som vi have set, er Vederlagsretten hidtil dog nærmest kun mere indirekte bleven paavirket af fremmed Ret, idet visse ledende Grundsætninger, navnlig paa det processuelle Omraade, have sat deres Spor i Vederlagsloven og modificeret den nationale Ret. Her kan der nu imidlertid paa flere Steder i den korte Lov paavises mere direkte Laan fra fremmed Ret og Optagelse af fremmede Institutioner, end vi ellers spore i dansk Vederlagsret, ikke alene før, men ogsaa senere (Fr. 8. April 1276). Den Bestemmelse, der er mest kjendelig som hidrørende fra fremmed Ret, er Reglen om, at visse Personer skulle betragtes som »Kongens Lemmer«, hvorfor Angreb paa dem skal straffes som Majestætsforbrydelse. Som bekjendt er dette den romerske Rets berømte Regel ad Legem Juliam Majestatis i l 5 Cod. 9—8: *Quisquis cum militibus vel privatis scelestam inierit factionem . . . de nece etiam virorum illustrium, qui consiliis et consistorio nostro intersunt, senatorum etiam (nam et ipsi pars corporis nostri sunt) vel cujuslibet postremo, qui nobis*

militat . . . ipse quidem utpote majestatis reus gladio feriatur, bonis ejus omnibus fisco nostro addictis.

At endvidere den i dansk Ret ellers aldeles ukjendte Forskjel mellem Tilfælde af Majestætsforbrydelse, hvor Godset forbrydes til Fordel for Kongen, og saadanne, hvor det falder til Vedkommendes Arvinger, hidrører fra fremmede Retsregler, er paa Forhaand rimeligt.

Men i Forening med denne Paavirkning fra fremmed Ret, der saaledes er meget stærk i denne Lov, maa man lægge Mærke til den allerede tidligere fremhævede mærkelige Kjendsgjerning, at dux sættes foran regina i den Opregning af dem, der skulle betragtes som Kongens Lemmer, som forefindes i Loven. Naar man ved, hvor strængt der i offentlige Dokumenter i Middelalderen holdes paa at nævne Folk efter Rang og Betydning, en Regel, der iagttages med megen Omhu ogsaa i danske Aktstykker, synes man at kunne udlede heraf, at denne Lov er udstedt paa en Tid, da en Hertug her i Landet spillede en saa stor Rolle, at han var Rigets mægtigste Mand, der endog stod saa høit, at han maatte nævnes fremfor Dronningen. Kombinere vi disse to Omstændigheder: en i særlig Grad for Riget vigtig Hertug og stærk fremmed Indflydelse paa Lovens Affattelse, saa ledes vi til at sætte Lovens Tilblivelsestid til det Tidsrum fra først i Aaret 1262 til midt i Aaret 1263, da Hertug Albert den Store af Brunsvig var Forstander for det danske Rige efter Anmodning af Enkedronning Margrethe paa hendes umyndige Søns Vegne. Som bekjendt udøvede han en saa stor Magt og havde en saa fremragende Stilling, at han som tutor regni og Kongens Stedfortræder (Dronning Margrethes Erklæring af 4. Decbr. 1282, Suhm X 1013—14) ganske naturligt nævnes før Dronningen; at han og hans Følge har havt Indflydelse paa Lovens Affattelse, og at paa denne Maade fremmed Ret er indført i Loven, er jo meget rimeligt. Naar man dernæst erindrer, hvad Aarsagen var til, at Kongen og Dronningen vare blevne fangne, og til at det

havde været nødvendigt at gjøre Albert til Rigsforstander, maa man sige, at Vedtagelsen af en Lov som den foreliggende paa denne Tid næsten var en Nødvendighed. At Slaget paa Lohede d. 28. Juli 1261 tabtes, og at Kongen og Dronningen kom i Fangenskab, skyldtes Forræderi fra den danske Adels Side under Ledelse af Hærens Anfører, Peder Finsen og Ivar Tagesøn (S. R. D. II 388, »Ths. Gheysmer«: Anno tertio factum est bellum Loheth . . . et cecidit nobilitas Danorum ex parte regis propter prodicionem Petri Fynssøn, qui principalis fuit in exercitu regis, se den enslydende Beretning hos Pet. Olai, S. R. D. I 124). Selvfølgelig maatte Dronningens og Rigsforstanderens nærmeste Opgave være at faa Hævn over Forræderne og at søge at forebygge lignende Begivenheder i Fremtiden; derfor berettes det os videre sammesteds . . . sed sequenti anno (1262) regina liberata est, que statim . . . capi fecit Petrum Fynssøn et altissime suspendi apud castum Nyburgh. Hertug Albert og Dronningen havde saaledes faaet Hævn over Forrædernes Ledere, men da hele Adelen havde vist Utroskab, er det rimeligt, at man har søgt vedtaget strængere Vederlagsregler angaaende Landsforræderi, og den foreliggende Lov passer meget godt til en saadan Situation. Særlig maa det mærkes, at proditio regni udtrykkelig stilles jævnsides med mors regis ligesom jo ogsaa saa strænge Regler som dem, at en Mand kunde findes skyldig alene paa Grund af Mistanke, passer til en Tid, da det er nødvendigt at sikkre sig mod den i Vederlaget herskende Troløshed.

Maaske man mod den her fremsatte Formodning om Lovens Udstedelsestid vil indvende, at den i Loven indførte Regel, hvorefter forbrudt Gods ikke skal tilfalde Kongens Patrimonium, men Fiscus, ikke passer med det Tilfælde, at Hertug Albert og det kongeligsindede Parti har faaet vedtaget en Lov, der netop skulde begunstige Kongen saa meget som muligt; men denne Bestemmelse kan netop i Aarene 1262—63 have en fornuftig Betyd-

ning, thi Sagen er, at man den Gang stod umiddelbart for et Skifte af Kongeslægtens Patrimonium. Huitfeld fortæller (I 265), at den 15. November 1263 blev i Lund i Overværelse af Repræsentanter for Kongerne af Sverig og Norge bona patrimonialia, det er Fædrearv, der tilkom Erik Plovpenning's Døtre efter deres Fader, skiftet. Det er ikke urimeligt, at man lige før et saadant Skifte, hvorved meget Gods i Danmark kom under fremmede Herrer, og med lignende fremtidige Tilfælde for Øie har krympet sig ved at forøge Patrimoniet med forbrudt Gods og har foretrukket at lade det tilfalde Fiscus, hvorved Kongen alene fik Gavn af dette og man fik Sikkerhed for, at Godset ikke ved Skifte gik over i fremmede Hænder.

Hvis vi saaledes antage, at den foreliggende Lov er vedtaget i Foraaret 1263, maaske paa Danehof i Nyborg, samtidig med at Dommen over Peder Finsen og Ivar Tagesøn fældedes, kan dette passe med den Inddragelse af Hans Skanul Thorstensøns Gods under Kronen, som ifølge Dokumentet hos Huitfeld af 28. November 1263 er foregaaet i Efteraaret samme Aar. Formodentlig har Hans Thorstensøn hørt til Peder Finsens Parti og Dommen over ham er maaske allerede fældet i Foraaret 1263 samtidig med Dommen over de to nævnte Mænd. —

Undersøge vi dernæst nærmere Lovens Indhold, maa der gjøres en Adskillelse mellem dens processuelle og dens strafferetlige Regler.

Lovens processuelle Regler ere meget mærkelige derved, at vi her for første Gang i Vederlagslovgivningen udtrykkelig se Nævn omtalt i kriminelle Sager. Det er vel muligt, at Nævn i Straffesager tidligere har været i Brug ifølge Praxis i Vederlaget, men rimeligt er det ikke, da man i saa Tilfælde dog vel vilde have funden Spor heraf selv i de enkelte spredte Vederlagsregler der findes i Fr. 1241; men af Reglerne her fremgaar tværtimod nærmest, at

Nævn ikke kjendtes, men derimod Afgjørelse af Sagen enten ved Vidner, eller, hvis disse ikke fandtes, da ved Ed af Indstævnte med Mededsmænd, og Fr. 1241 kjendte dog selv Afgjørelse af Retssager ved Nævn, se § 21 og »Vald. Lov« S. 188. Maaske det altsaa kan antages, at først nu har den Bevægelse, der gjør sig gjældende i Provindslovgivningen for at indføre Nævn i Straffesager, naaet Vederlagsloven, der jo ogsaa, da den anerkjendte Vidnebeviset, ikke trængte til Nævn i den Grad som Provindslovene. Disse undgik ved at henlægge Afgjørelsen af Skyldspørgsmaalet til Bedømmelse af et Udvalg af Mænd, at give Regler om, hvad der krævedes til fuldt Bevis og om Bevismidlernes forbindende Kraft, Spørgsmaal, som det tilstrækkelig havde vist sig, at den danske Lovgivning, stillet som den var mellem pavelige og folkelige modstridende Fordringer, ikke kunde løse. Karakteristisk er imidlertid baade den Forskjel og den Lighed, der er paa Nævn i Vederlaget og Nævn i Provindsloven.

Reglen om Nævn i Vederlaget til Afgjørelse af Majestætsforbrydelsessager gaar ud paa, at to ansete Mænd, der bo i det Syssel, hvor den Anklagede boer, skulle udnævnes 15 af Vederlaget, som enten skulle kjende den Anklagede skyldig eller frifinde ham under deres Ed, men ikke ved deres Taushed. Den Anklagede kan dog af disse 15 udmeldte Mænd forkaste 3; men hvis de 12 Tilbageblivende ere uenige, saaledes at Stemmerne for Frifindelse og Idømmelse af Straf staa lige, da skal der udmeldes 3 andre Stormænd (tres alii meliores) og den Del af de først udmeldte Mænd, til hvilken nu 2 af de senest Udmeldte slutter sig, sætter sin Mening igjennem. I Henseende til Tilveiebringelsen af Nævnet minder nu denne Regel dels om Fr. 1241, dels om J. L., idet Fr. 1241 § 21 foreskriver Nævnets Udmeldelse af »discretus aliquis«, medens J. L. III 64 foreskriver, at Ombudsmanden eller en anden uvillig Mand skulde udmelde Mændene; skaansk og sjællandsk

Ret lod derimod som bekjendt Nævnet udmelde af Sagsøgeren. Mærkelig nok fastsattes det ikke i denne Lov, hvem der skal udvælge de to gode Mænd, der atter skulle udpege Nævnet. Paa den anden Side minder Vederlagsreglen ved sine Bestemmelser om Indklagedes Ret til at forkaste visse af de udmeldte Mænd og om Afgjørelsen, naar Stemmerne staa lige, om de i Valdemar II's Fr. for Skaane om Jernbyrds Afskaffelse givne Regler om Nævn. Her foreskrives det, at der udnævnes 15 Mænd, men at Sigtede kan af disse forkaste 3, hvorefter de 12 Tilbageblevne afgjøre Sagen. Stode Stemmerne lige, skulde der endnu vælges 6 Mænd, og dersom der herefter atter blev Stemmelighed, paany 3 Mænd, saaledes at Sagen nu afgjordes af den Del, til hvilken to af de sidst Udnævnte sluttede sig. Naar undtages, at Vederlagsloven har sprungen det temmelig upraktiske Mellemlid, Udmeldelsen af de 6 Mænd, over, og strax har udmeldt 3 andre Mænd i Tilfælde af Stemmelighed mellem de 12 oprindelig Udnævnte, er der ellers paa dette Punkt en fuldkommen Overensstemmelse mellem de to Love. J. L. III 64 har derimod, forsaa vidt angaar Herredsnævn, kun den ubestemte Regel, at Anklagede maa »i then logh wrækæ sin openbarlic vuin«, men J. L. II 55 har i Tilfælde af Stemmelighed mellem de faste Nævninger den Bestemmelse, at der skal tiltages 3 fra næste Herred, og de 4, som to af de sidst Udmeldte følge, sætte deres Mening igjennem.

Forskjellen mellem Vederlagsnævn og Provindslovenes Nævn er strax i Øine faldende, naar man lægger Mærke til, hvorledes Nævnet i Vederlagsloven er knyttet til et Syssel, medens Provindslovenes Nævn er knyttet til et Sogn eller et Herred, alene med Undtagelse af det særegne Kjønnsnævn i J. L. I 1, som bestaar af 12 Mænd »innæn thrithi bryth oc in (innæn) sysæl«.

Hvilken Rolle Sysselinddelingen har spillet i Vederlaget, kjende vi ikke; men saa meget er vist, at Fr. 1241's Vederlagsregler ikke antyde, at Syslet har nogen

Betydning for Vederlaget, medens derimod Bispedømmerne i en enkelt Regel om Fordeling af den Bødeandel, som tilfaldt *communitas curiæ* (§ 11) ses at have haft Indflydelse paa Vederlagets Forhold. I selve den foreliggende Lov synes Sysselinddelingen for Vederlagets Vedkommende at fremtræde som en ny Institution, thi hvis denne Inddeling tidligere havde haft Betydning for Vederlaget, saa havde det ikke været nødvendigt at fastsætte, hvor mange Sysler, der skal regnes at være i Fyen, Sjælland og Smaalanderne, man vilde selvfølgelig forlængst have haft Rede herpaa.

Iøvrigt er det ikke ganske klart, hvor stor en Rolle Syslet spiller i Forordningen. Det er vist, at de to *nominati ad nominandum* skulle være bosatte i det Syssel, hvor Anklagede boer, men det siges ikke udtrykkeligt, at Udnævnelsen af Mænd kun kan foregaa blandt de i Syslet bosatte Vederlagsmænd. A. D. Jørgensen (Aarb. f. nord. Oldk. 1876 S. 81) har imidlertid antaget dette og det er ikke urimeligt, at det kan have været Meningen at fastslaa et Sysselnævn i Analogi med J. L.'s Kjønssnævn. Ikke heller er det tydeligt, hvilke Regler, der gjælde om det Sted, hvor Processen skal foregaa eller hvor Vedkommende skal »rense sig«, som det hedder. A. D. Jørgensen mener, at Reglen i saa Henseende er, at Rettergang ordentligvis finder Sted i det Stift, hvor Anklagede boer; en Undtagelse danner dog Jylland, der kun deles i to Dele (efter Landstthingene), og Smaaøerne, hvor Kongen frit kan vælge Bispedømmet, hvor han vil anlægge Processen, (altsaa Sjælland eller Fyen), men denne Jørgensens Anskuelse stemmer ikke med Lovens Ord. Det er nemlig saa langt fra, at denne ordentligvis fastsætter, at Processen skal foregaa i det Stift, hvor den Skyldige boer, at Bispedømmet jo kun nævnes rent subsidiært for Smaalanderne Vedkommende. Derimod forudsættes indirekte følgende Værnething: 1) Sønderjylland, 2) Nørrejylland, 3) Fyen, 4) Sjælland. Loven forudsætter aabenbart, at

Jylland i og for sig er en Enhed, hvorfor det er nødvendigt udtrykkelig at bestemme en anden Inddeling, naar Renselse ikke skal kunne fordres overalt i Jylland, hvor saa end Anklagen fandt Sted. For Smaalandenes Vedkommende foreskrives Renselse i et af Bispedømmerne Sjælland eller Fyen og dette vil vel sige, at Sjælland og Fyen hver danne et Værnething, medens Smaalandene intet selvstændigt Værnething indeholder. Paa denne Maade komme vi til de 4 ovenfor angivne Værnething. Skaane, som jo dog ogsaa maa have udgjort et særegent Værnething, nævnes ikke, men det er maaske forklarligt derved, at det har været tilstrækkeligt bekendt, hvor mange Sysler der »regnedes« for at gaa paa Skaane.

Det synes saaledes, at der er fastsat 5 Jurisdiktioner, og at Sagerne ved hver Jurisdiktion afgjordes ved Sysselnævn. Om dette Nævns Opgave og Competence indeholder nu Loven i flere Henseende mærkelige Regler. Forordningen bestemmer saaledes, at Nævnets Beslutning om at erklære Indstævnte for skyldig eller ikke-skyldig, tages efter Stemmemerthed, og det er saaledes aldeles klart, at Nævnet her er et egentlig dommende Concilium, saaledes som dette ogsaa er Tilfældet i Valdemar II's Fr. om Jernbyrds Afskaffelse og i sjællandsk Ret. Som bekendt har derimod J. E. Larsen været af den Mening, at der ved Herredsnævn efter J. L. III 64 udfordredes Enstemmighed til Sigtedes Frifindelse (Skr. I. 1. 89.); blandt hans Argumenter for denne Mening er ogsaa det, at Artiklen i J. L. siger »for thi the mughæ ængi man thighæ af sin hals æller af sinæ fiurtiughæ mark«. Larsen kan nemlig ikke forene denne Sætning med, at Artiklen skulde gaa ud fra, at dens Nævn kunde med Stemmemerthed kjende Indstævnte skyldig, thi i saa Fald fulgte det jo nemlig af sig selv, at den Sigtede, indtil saadan Beslutning var taget, var fri, og det ses saa ikke, hvorledes Loven under denne Forudsætning kunde komme med det underlige Ræsonnement,

at Nævningerne ikke ved deres Taushed maatte fælde den Sigtede. Det vil imidlertid af nærværende Forordnings Indhold ses, at dette Larsens Argument er uden Betydning, thi Loven udtaler paa den ene Side ganske som J. L. III 64, at de udmeldte Mænd skulle frifinde eller dømme skyldig ved deres Ed og ikke ved Taus-hed, men paa den anden Side fastsætter Forordningen dog, at Nævnet kan med Stemmeherhed kjende Sigtede skyldig.

Hvilke Beviser, der udfordredes for at kjende en Anklaget skyldig, angives her ikke, medens vi have set, at dette tidligere var et Hovedpunkt i Vederlagsloven. Forklaringen herpaa er vel den allerede ovenfor angivne, nemlig at man nu havde opgivet at fastsætte bestemte Regler om Bevistheorien og overladt det nedsatte Nævn frit at bedømme Skyldspørgsmaalet, dels paa Grundlag af hvad Nævningerne, der jo maa forudsættes som Slægt og Naboer nøie at kjende den Anklagede, enten vidste om ham eller ansaa ham for i Stand til at gjøre, eller efter hvad de, eventuelt ved at forhøre sig hos Andre, kunde faa oplyst. At dette er rigtigt, synes ogsaa be-styrket ved den Forskjel, der gjøres paa, om Nogen er overbevist om en Forbrydelse, og om han alene paa Grund af en Mistanke er funden skyldig i en saadan, uagtet det dog vel i begge Tilfælde er Nævnet, som bedømmer Sagen, og som altsaa baade kan finde skyldig ifølge Beviser, men ogsaa ifølge en blot Mistanke. Dette, at man i Majestætsforbrydelsessager kan dømme Anklagede skyldig alene paa Grund af en Mistanke, er iøvrigt ingen aldeles ny Bestemmelse i Vederlagsloven, thi det erindres, at Knuds Vederlagsret i Saxøs Redak-tion indeholder en Bestemmelse om, at i saadanne Sager tog man undtagelsesvis Hensyn til testimonium de auditu. —

Forordningens Straffebestemmelse for Maje-stætsforbrydelse er den i Vederlaget fra gammel Tid gjældende: Livsstraf og Tab af al Eiendom. Nyt er

det derimod, at denne Straf gives Anvendelse paa membra regis, og at der i et enkelt Tilfælde fastsættes, at Godset ikke forbrydes til Kongen, men tilfalder den Skyldiges Arvinger. Ny er endelig ogsaa Reglen om, at forbrudt Gods skal tilfalde Kronen og Riget og ikke Kongens private Formue, og endvidere den mærkelige Slutningsbestemmelse i Loven: at dersom Nogen i Af-sindighed har hængt sig eller paa anden Maade begaaet Selvmord, medens han er paa Vagt*), faa hans Arvinger Arven efter ham; men hvis Nogen er paagreben for en Forbrydelse, og han saa begaar Selvmord, skal hans Hovedlod tilfalde Statskassen.

Det er nu et meget mærkeligt Bevis paa, hvorledes fremmed Ret trænger ind i Vederlagsloven, samtidig med den stærke Paavirkning fra Tydskland, der fandt Sted under Kristoffer I og i Erik Glippings unyndige Aar, at samtlige disse nye Bestemmelser skyldes Laan fra fremmed Ret, især fra Romerrettens Regler om Majestætsforbrydelse.

Allerede ovenfor er det godtgjort, at Reglen om Straf som for Majestætsforbrydere mod dem, der angribe »Kongens Lemmer«, er ren Romerret, men i Virkeligheden forholder det sig paa samme Maade med Distinktionen mellem fiscus og Kongens patrimonium. Om Betydningen af patrimonium regis har der været Strid mellem C. Paludan-Müller, der (Vid. Selsk. Skr. V. 4. S. 182) mener, at dette Udtryk strængt maa for-

*) I Anledning af den Tvivl om den rette Oversættelse af Ordet *Statio*, som A. D. Jørgensen har fremsat i sin ovennævnte Afhandling, bemærkes det, at Ordet i Lovsproget har to Betydninger, nemlig: 1) *Locus in quibus officiales susceptores consistebant suscipiendis tributis et annonis*, i denne Betydning bruges Ordet f. Ex. i S. R. D. V 586. 2) *Locus in quo milites consistunt*, se f. Ex. Digesternes Regel om Straf for den, qui stationis munus reliquit fr. 3 § 5 Dig. de re militari (49—16). I denne Betydning bruges Ordet baade i Saxos Redaktion af Vederlagsretten § 10 og i nærværende Vederlagslov.

staaes om Kongens Fædrearv, men ikke om alt, hvad der foruden Konunglef var Kongens Gods, og Joh. Steenstrup (Kong Valdemars Jordeb. S. 381) (se ogsaa Note til Saxo ed. Müller S. 955), der tværtimod holder paa, at Patrimoniet netop maa forstaaes som Modsætningen til Konunglef og som omfattende hele Kongens private Formue, ligegyldig hvad Oprindelse denne havde. Den sidstnævnte Forfatter finder et afgjørende Bevis for Rigtigheden af sin Mening i nærværende Lovs Bestemmelser om at forbrudt Gods skal tilfalde regno et corone non patrimonio regis og heri maa man utvivlsomt give ham Ret. Sagen forholder sig nemlig aabenbart saaledes, at man har overført romerretlige Navne paa danske Forhold, ikke mekanisk eller udvortes, men fordi man fandt Lighed mellem de danske og de fremmede Retsforhold. Det er bekjendt, at man i den romerske Kejsertids Begyndelse, formelt i alt Fald, skjelnede mellem Ærarium, der indeholdt thesaurus populi Romani og Fiscus, der indeholdt pecunias principis (Madvig: Den rom. Stats Forf. II 331.). Det varede dog ikke længe, før Fiscus opslugte Ærarium, men indenfor Fiscus dannede der sig dernæst i Tiden Løb en særlig keiserlig Husformue og Privatkasse, der benævnedes Patrimonium, dog saaledes at der ved denne Benævnelse især tænktes paa den keiserlige Grundeiendom. Det er disse romerretlige Benævnelser, man har overført paa lignende danske Forhold, og der er altsaa aldeles ingen Nødvendighed for med Paludan-Müller absolut at forstaa Patrimonium om Fædrearv, thi i Retsproget (f. Ex. fr. 39 § 9, 10. Dig. 30—1) betyder Patrimonium, sat i Forbindelse med en Statshersker, overhovedet hans res privatæ, i alt Fald forsaavidt disse bestode af Grundeiendom.

Ogsaa Reglerne om, hvorvidt Majestætsforbryderens Gods forbrydes til Fordel for Fiscus eller tilfalder den Skyldiges Arvinger, hidrøre vistnok fra fremmede Retsregler. Den romerske Rets almindelige Regel i Hen-

seende til Godsets Forbrydelse er den, der indeholdes i fr. 7 Dig. 48—20, og som gaar ud fra, at da Børn ikke skulle lide for Forældrenes Brøde, bør Arven efter Forældrene tilfalde Børnene, men herfra gjøres, for saa vidt angaar Majestætsforbrydelse, en Undtagelse, saaledes at den Skyldiges Arvinger her ubetinget miste Arven efter ham. Som bekjendt er denne strænge Regel ogsaa den, der har været gjældende fra gammel Tid i dansk Ret. Er. sj. L. (II 27) er ganske vist den eneste af Provindslovene, der indeholder en Bestemmelse om, at naar Nogen drager ud af Riget og med udenrigsk Hær feider paa sit eget Rige, da har han forgjort hverien pæning ær han a innæn rikis, bathæ iordh oc andræ costær, vith kunung, for thü at thet callæ men avg skiold forth a rikit — men det er naturligvis ikke, fordi denne Regel alene gjaldt i sjællandsk Ret, men fordi Provindslovene kun tilfældigvis optog Regler af den gjældende Rigsret, og at den her nævnte Bestemmelse virkelig er en rigsretlig Bestemmelse, er tydelig nok selv i den Affattelse, den gives i Er. sj. L. Denne sjællandske Lov kan jo nemlig selvfølgelig ikke tage Bestemmelse om, at en Mand skal forgjøre, hvad han har i Riget, men kun, hvad han har i Sjælland, og den Omtale, der skjænkes Riget, viser saaledes tydelig nok, at det er en Rigslov, der her er optaget eller forudsat som gjældende i den sjællandske Lov. Sagen bliver utvivlsom, naar man ser And. Sunesens Parafase af Sk. L. Art. 62 (V—20): *Ubicumque propter reatum suum a iuridicis in iure pacis comodo priuatur delinquens, ad regem pertinet quicquid de mobilibus delinquentem contingit. In quodam tamen casu eciam immobilia bona cum mobilibus adiudicanda sunt regie maiestati, puta, quando quis ad inpugnandum regem, regnum eius hostiliter intrare presumit.*

Denne sidstnævnte Regel indeholdes ikke i Sk. L.'s danske Text og kunde meget godt udelades der, netop fordi det er en Regel, der har sin Hjemmel i Rignens

Ret og ikke i Provindslovgivningen; paa den anden Side kan And. Sunesen selvfølgelig meget vel i sit Værk over skaansk Ret forudsætte hin Regel som gjældende i Skaane, hvor den jo havde lige saa megen Gyldighed som den provindsielle skaanske Ret. Vi kunne følgelig fastslaa, at det fra gammel Tid har været Rigens Ret i Danmark, at i Tilfælde af Majestætsforbrydelse forbrydes den Skyldiges Gods aldeles ubetinget til Fordel for Kongen, uden alt Hensyn til den Skyldiges Arvinger. Yderligere bestyrkes dette Resultat ved gl. slesvigske Bylovs Regel i § 21 . . . Quia terra Sleswicensi cui vel suis hereditibus auferri non potest, nisi ipse pro aliquo crimine fuerit fugitivus uel proscriptus vel regnum presumpserit impugnare; thi ganske vist synes denne Regel at være noget strængere end den, der forudsættes som gjældende i andre danske, særlige Retter, idet nemlig Jords Forbrydelse sættes som en Følge ei alene af Krig mod Riget, men ogsaa af Lands forvisning (Rigens Akt), altsaa vel af en hvilken som helst Grund, men det forudsættes, at den Skyldige og hans Arvinger stedse ere ens stillede, og at Arvingerne aldrig kunne beholde den Lod, som Arveladeren har forbrudt; Reglen stemmer altsaa for saa vidt med den, der frengaar som Rigens Ret af de andre Provindslove.

Men hvorfor er denne, i dansk Ret som det synes ganske nye Adskillelse*) mellem Forbryderen og hans Arvinger kommen? Svaret maa blive, at denne nye Regel vistnok skyldes Paavirkning fra romersk Ret. Uagtet nemlig den romerske Rets Hovedregel altsaa var den, at i ethvert Tilfælde af Majestætsforbrydelse mistede den Skyldiges Arvinger Arven efter ham, er der dog et enkelt Lovbud, der ikke ubetinget fastholder denne Regel, nemlig fr. 11 Dig. 48—4 (Ulpian):

*) Det skal dog bemærkes, at V. sj. L. III 13 har en Regel om, at hvis jordeiende Mænd gives til Kongens Gaard, da gaar hans Jord til hans Børn, saaledes at hvis han siden faar »Frelse«, skal han have Jorden igjen.

Is qui in reatu decedit, integri status decedit, extinguitur enim crimen mortalitate, nisi forte quis majestatis reus fuit, nam hoc crimine, nisi a successoribus purgetur, hereditas fisco vindicatur,
 for saa vidt stemmer dette Lovbud med den almindelige Hovedregel, men saa tilføies der:

Plane non quisquis legis Juliae majestatis reus est, in eadem conditione est, sed qui perduellionis reus est, hostili animo aduersus rempublicam vel principem animatus, caeterum si quis ex alia causa legis Juliae majestatis reus sit, morte crimine liberatur.

Denne Adskillelse mellem de to Arter af Majestætsforbrydelse, nemlig perduellio o: Forræderi mod Staten, og egentlig crimen læsæ majestatis o: Forræderi mod Kongen personlig, kjender den heromhandlede danske Forordning ligeledes, idet den skjælner mellem proditio regni og mors regis vel machinatio mortis ejus, men dernæst siges det videre i den danske Forordning:

Si autem quis super suspicione sola convictus fuerit vel captus fuerit, omnia, que fuerunt sua, ad heredes suos voluantur, nisi talis publicis inimicis regni adheserit aut regnum impugnaverit iniuriose.

Denne sidste Regel: at Følgerne af Landsforræderi i høiere Grad kommer den Skydiges Arvinger til Skade end Følgerne andet Høiforræderi, der er rettet mod Kongen personlig, — er altsaa ligefrem taget af Romerrettens ovenfor citerede Regel; men derimod er selve Hovedprincipet, nemlig i egentlige Majestætsforbrydelsesager at lade den Skyldiges Arvinger faa Arven efter ham under formildende Omstændigheder, vistnok optaget efter fremmed Lensret. Medens saxisk Landret staar paa et fra dansk Ret meget afvigende Standpunkt, idet dens Regel er, at naar en Mand havde været Aar og Dag i Rigets Akt, forbrød han sit Len til Lensherren, hvorimod hans Arvinger ubetinget kunde fordre sig Selveiet udleveret inden Aar og Dag (Sachs. L. R. I

38 § 2 og endnu tydeligere Gørlitzer Landrecht c. 36 § 2: Swelch eigin odir swelch erbe deheinem manne von deme Kunige vorteilit wirt, des ne sol sich der kunig nicht undir windin, sundir des mannis sun), saa var Sagen en anden med Lensgods, der lige saa ubetinget tilfaldt Lensherren (C. G. Homeyer: System des Lehnrechts VI § 53). Men hverken saxisk Landret eller Lensret kjende, saaledes som de fremstilles i Sachsen-spiegel, til Adskillelse mellem Tilfælde, hvor Gods ubetinget forbrydes og Tilfælde, hvor det tilfaldt den Skyldiges Arvinger; enten forbrødes Godsct aldeles ikke (som i Landretten) eller ogsaa ubetinget (som i Lensretten). Derimod finde vi Distinktionen mellem mindre Retsbrud, hvor Arvingerne faa den Skyldiges Gods, og større, hvor dette tilfaldt Kongen, i Datidens internationale Lensret. den longobardiske Lensret, der forsaavidt angaar forbrudt Lensgods, bestemte, II Feud. 24 § 11: Denique sæpe quæsitum est, vasallo propter justam culpam a feudo cadente, utrum ad dominum, an ad successorem vasalli beneficium pertineat, sed hæc distinctio tam ratione quam moribus comprobata est, ut si quidem vasallus ita in dominum peccaverit, ut feudum amittere debeat, non ad proximos, sed ad dominum beneficium revertatur . . . Si vero non in dominum, sed alias graviter deliquerit . . . feudum amittit et non ad dominum sed ad proximos pertinet, si tamen beneficium fuerit paternum.

Formodentlig under Paavirkning af denne Bestemmelse, der overhovedet synes anvendt saaledes, at man for mindre Forseelser lod Arvingerne beholde Arven, begyndte den senere tyske Lensret at holde paa lignende Principper, idet man endog hører en saadan Yttring: dehein kint sol des vater schulde engelten, da ez selbe nüt schulde an hat, Schwab. L. R. § 85. Den Mellemtilstand mellem absolut Konfiskation og ubetinget Forbehold af Arvingens Ret, der saaledes møder os i den danske Vederlagslov, hvis Oprindelse vi mene at kunne sætte til c. 1263, er altsaa kjendt i den omtrent

samtidige tydske Lensret som et nyt Princip, ganske som det er dette i dansk Vederlagsret. Hvad enten man derfor vil mene, at disse Regler ere optagne fra longobardisk Lensret eller ere hidførte ved Forbindelsen med Tydskland, er det vistnok sikkert, at Reglerne ere af fremmed Oprindelse.

Direkte Laan fra romersk Ret indeholdes endelig i Forordningens Slutningsregler, hvis fremmedartede Tankegang maa slaa Enhver, der er fortrolig med dansk Ret. Kilden til disse Regler, der bestemme under hvilke Betingelser en Selvmorders Gods konfiskeres og hvornaar det kan tilfalde den Dødes Arvinger, er de Bestemmelser, der skrive sig fra Paulus, Lib. sent. V (de jure fisci et populi) 12. pr. & § 1, og som findes i fr. 45 § 1, 2 Dig. 49—14, jfr. fr. 3 Dig. 48—21 (Marcian). Det hedder hos Paulus:

Bona eorum, qui in custodia, vel in vinculis, vel compedibus decesserunt, heredibus eorum non auferuntur sive testato sive intestato decesserunt.

Ejus bona, qui sibi mortem conscivit, non ante ad fiscum coguntur, quam prius constiterit, cujus criminis gratia manus sibi intulerit, — og endelig:

Ejus bona, qui sibi ob aliquod admissum flagitium mortem conscivit, fisco vindicantur. Quod si id tædio vitæ, aut pudore æris alieni vel valetudinis alicujus impatientia hoc admisit, non inquietabuntur sed ordinariæ successioni relinquentur.

Tillige maa anføres:

Paulus (De poenis militum) V 31 § 2 (fr. 38 § 12 Dig. 48—19): Miles, qui sibi manus intulit, nec factum peregit, nisi impatientia doloris aut morbi, luctusve alicujus, vel alia causa fecerit, capite puniendus est. Alias cum ignominia mittendus est.

Medens der i den romerske Ret ikke hersker Enighed om, hvorvidt Selvmord var en Forbrydelse, naar det blev begaaet af en Privatmand (se paa den ene Side fr. 9 § 7 Dig. 15—1 [Ulpian], men paa den anden Side

fr. 3 Dig. 48—21 [Marcian]) forholdt det sig anderledes med Selvmord, begaaet af Milites, idet man, naar der ikke forelaa gyldig Grund til et saadant Skridt, betragtede denne Handling som et Troskabsbrud, der, hvis Forsøget paa Selvmord mislykkedes, maatte straffes. Denne romerretlige Regel for Milites har man overført paa de danske Milites, dog vel at mærke kun for saavidt de vare i aktiv Tjeneste: det er i denne Anledning, at det fastsættes, at hvis nogen Vederlagsmand i Af-sindighed begaar Selvmord, medens han er paa Vagt, skulle hans Arvinger tage Arv efter ham, en Regel, der jo kun har Mening, hvis Selvmord, begaaet af en Vederlagsmand paa sin Post, betragtedes som en Forbrydelse, som et Troskabsbrud, hvis Følge vilde være Godsets Forbrydelse, hvis ikke en anden Regel udtrykkelig fastsattes. Naar derimod en Vederlagsmand er fængslet paa Grund af et Troskabsbrud, og han saa begaar Selvmord, foreskrives det, at hans Hovedlod falder til Kongens Kasse, en Bestemmelse, der er ganske overensstemmende med de ovennævnte romerretlige Regler.

Bestemmelsen i Ribe Byret af 26. Juni 1269 § 26:

Si aliquis sui homicida fuerit, quod deus avertat, vel per justam sententiam decollatus, heredes ipsius omnem hereditatem suam integraliter optinebunt; si quis pro furto suspensus fuerit, debet civitas habere medietatem porcionis furis et advocatus reliquam medietatem,

er aabenbart affattet under Paavirkning af den heromtalte Rigsretsregel.

§ 17. Forordningen af 1276.

Danmarks Historie i Tiden mellem den sidst omtalte Vederlagslovs Udstedelse (c. 1263) og til den næste Lov for samme Samfund, der er os bevaret (1276), er desværre altfor lidt oplyst, til at man med nogen Vished kan udfinde, hvad der har været Aarsag til, at der saa

kort Tid, efter at en Lov om Majestætsforbrydelse var vedtaget, nu atter vedtages en Lov om samme Gjenstand. En Undersøgelse af Forordningen af 1276 og en Sammenligning mellem denne og den Forordning, vi mene at kunne henføre til 1263, er derfor nødvendig til Oplysning om Bevægelsen indenfor Vederlagslovgivningen i disse Aar.

Idet vi nu med Hensyn til Forordningen af 1276 § 1—4*) henvise til den i Tillæget givne Oversættelse, vil der i den følgende Undersøgelse af dette Lovbud ligesom ved den nærmest foregaaende Vederlagslov blive sondret mellem Forordningens Bevisregler og dens Straffebestemmelser.

Sammenligner man først det Thema, Fr. 1263 omhandler, og det, Fr. 1276 giver Regler om, er der den Lighed, at begge Frr. give Regler om Troskabsbrud, om Handlinger fra Mændenes Side, som ere i Strid med den Ed, de have svoret deres Herrer, men paa den anden Side den Forskjel, at medens Fr. 1263 handler om crimen læsæ majestatis i sine groveste Former, nemlig Landsforræderi, Kongemord og Forsøg herpaa ved Sammensværgelser, hvad enten saadant Forsøg har ført til noget Resultat eller ei, saa giver Fr. 1276, for saa vidt angaar de groveste Arter af crimen læsæ majestatis, kun Regler om Forsøg paa denne Forbrydelse (quod [accusatus] ponat insidias vel machinatus fuerit in mortem domini sui), altsaa for hvad Fr. 1263 kalder machinatio mortis (regis), hvorimod Fr. 1276 altsaa aldeles ikke angaar Landsforræderi eller fuldbyrdet Kongemord (hvad Fr. 1263 kalder proditi regni vel mors regis). At dette virkelig er saaledes, bliver utvivlsomt, naar Straffebestemmelserne i de to Lovbud sammenlignes. Straffen i Fr. 1263 bestemmes under eet for Majestætsforbrydelse og Forsøg herpaa til Livsstraf og Konfiskation af alt Gods til Fordel for Stats-

*) Bemærkninger om § 5 findes nedenfor.

kassen. Formildelse kjender den kun, naar Vedkommende ikke er dømt efter fuldt Bevis. Fr. 1276 § 1 har derimod som Straf for den Forbrydelse, den handler om, at den Skyldiges Hovedlod og Person skal være i Kongens Vold (in potestate regis). Om denne Straffebestemmelse maa henvises til Undersøgelsen i »Vald. Lov« S. 126 fig., hvor § 13 i Fr. 1241, der for Ulydighed mod Kongebreve foreskriver Konfiskation af dens Skyldiges Hovedlod, og at Kongen kan straffe ham »pro sue libito voluntatis«, omtales. Det er jo nemlig indlysende, at den her nævnte Straf er ganske den samme, som den i Fr. 1241 § 13 bestemte, og denne er atter en mildere Straf for en mindre Majestætsforbrydelse (Foragt for Kongens Breve, despis as seigneur), der fastsættes ved Siden af den strænge Straf for Majestætsforbrydelse af højere Grad, der findes i Fr. 1241 § 10. Det er ligeledes paavist sammesteds, at saadanne Gradationer i Straffen for Majestætsforbrydelse ere ganske almindelig kjendte rundt om i andre Lande i det 13de Aarhundrede, og at særlig det at komme »in misericordia regis« eller at ifalde amende à la volonté de la justice ikke blot er en i Udlandet vel kjendt Straf for mindre Troskabsbrud mod »Herrer«, men at denne Straf er kjendt hertillands baade i Provindslove (J. L. III 67) og ogsaa i Byretterne for Troskabsbrud mod Byens Herre (Kjøbenhavns Byret 1294 Art. 78 . . . erit in potestate Episcopi et omnia bona sua). Det maa dog tillige mærkes, at ligesom Straffen i Fr. 1241 § 13 aabenbart kun rammer Løsøret, saaledes maa det samme vistnok ogsaa antages her, af Hensyn til at der ikke udtrykkelig staar, at capitalis portio omfatter Jord. Antages det derimod, at capitalis portio her omfatter Jord, vilde man faa 3 Grader i Straffen for Majestætsforbrydelse, nemlig: 1) Livsstraf og Konfiskation af Hovedlod baade i Jord og i Løsøre. 2) Den Skyldige er for sin Person og sin Hovedlod, baade i Løsøre og i Jord, i Kongens Vold. 3) Den Skyldiges Person og hans Løsøre er i Kongens Magt.

Lignende Grader fremkomme i engelsk Ret, se *Dialogus de Scaccario* II c 16. (W. Stubbs: *Sel. Charters* S. 238): *Quisquis in regiam majestatem deliquisse deprehenditur, uno trium modorum juxta qualitatem delicti sui condemnatur: aut enim in universo mobili suo reus judicatur pro minoribus culpis; aut in omnibus immobilibus fundis scilicet et redditibus, ut eis exhæredetur, quod si pro majoribus culpis, aut pro maximis quibuscunque vel enormibus delictis, in vitam suam vel membra.*

Fr. 1276 § 2 fastsætter Straf for Enhver, der arbejder for eller har Kundskab om, at der slutes Aftale om Ægteskab mellem Fyrsternes Slægt (inter prolem aliquorum principum), hvoraf der aabenbart kan opstaa alvorlig Skade eller Fare for Kongen, naar han skjuler denne sin Viden for Kongen. At der ved »Fyrsterne« nærmest menes Kongen af Danmarks store Lensmænd, inden- og udenrigske, er ikke tvivlsomt, men derimod er det mere uklart, hvad der egentlig kan have foranlediget denne Bestemmelses Vedtagelse i Aaret 1276*). Den jærnere Aarsag er derimod ikke vanskelig at opdage, thi Kong Eriks Faders Drab skyldtes efter al Rimelighed en Sammensværgelse, hvis Begyndelse og Oprindelse synes at ligge i, at Erkebispens og Bispens af Roskilde af Had til Kong Kristoffer og hans Hus havde tilveiebragt Aftale om Ægteskab mellem den sønderjydske Hertug Erik Abelssøn og Margrethe, Datter af Kong Kristoffers Lensmand, Fyrst Jaromar II af Rygen (se

*) Kofod Ancher, *Lovhist.* II, Fortalen ad Litr. D., erklærer, at han ikke veed, hvad for et Ægteskab der sigtes til, men at der aabenbart er sigtet til et bestemt Ægteskab, »fordi man dengang ikke gjerne gjorde Love paa Speculation.« Opmærksomheden skal dog henledes paa den Beretning, som findes i *Ann. Lundenses* (S. R. D. I 247) ved Aaret 1276: *Eodem anno Magnus Svecorum rex duxit filium comitis G. Holstzæie in uxorem, et celebratis nuptiis Suevi Hallandiam et Scaniam furtive cum exercitu intraverunt.* Mon denne Lov af 1276 skulde være affattet under Indtrykket af denne Forbindelse mellem to mod Danmark fjendtlige Fyrster?

C. Paludan-Müller Vidsk. Selsk. Skr. V. 4. S. 278). Det ligger nær at formode, at det er Tanken om hint for Danmark fordærvelige Ægteskab mellem to af Lensfyrsternes Afkom, der kan have motiveret Reglen i Fr. 1276 § 2; thi efterat Hertug Erik Abelssøn var død i Aaret 1272 og havde efterladt en Søn, Valdemar, kunde der atter være Fare for, at denne Arving til Fordringerne paa Hertugdømmet skulde indgaa en for Riget farlig Forbindelse med Datteren af en anden dansk Lensfyrste. Straffen for den her nævnte Forbrydelse er en Bøde af 100 Mk. Sølv til Kongen.

I § 3 fastsættes Straf for den Lensmand, der uden sin Herres Vidende forpligter sig mod en anden Herre og indgaar Forbindelse med ham. Dette Troskabsbrud straffes med, at den Skyldiges Hovedlod skal være i »Kongens Vold«. I § 4 bestemmes, at hvis Nogen bidrager eller hjælper til, at det, som kunde være Lensherren til Gavn og Ære, ikke sker, skal han oprette og betale sin Herre den Skade, som heraf kunde flyde.

Sammenlignes nu §§ 1—4 i Fr. 1276 med Fr. 1263, vil det let ses, at de to Lovbud intet indeholde, som kommer i Strid med hinanden, men at tværtimod aabenbart Forholdet er det, at Fr. 1276 kun har til Maal at give Regler om enkelte mindre Arter af Majestætsforbrydelse eller Troskabsbrud mod Lensherren, medens den derimod forudsætter andre Regler gjældende for de mere graverende Arter af Majestætsforbrydelse. Det maa sikkert antages, at Fr. 1276 netop har forudsat Fr. 1263 som gjældende, og kun har villet levere et Supplement til denne. De to Lovbud i Forening have, som det vil ses, nu indført en hel Skala i Straffen for Troskabsbrud, idet man foruden de ovenfor allerede nævnte 3 (2) Slags Straffe yderligere i Fr. 1276 § 3 har faaet Straf af Konfiskation af Hovedlod, i § 2 en stor Bøde og endelig i § 4 alene en Skadeserstatning. —

De Bevisregler, som gives i Fr. 1276, gaa ud

paa, at Faktum i Sagen skal afgjøres af et Nævn ligesom dette bestemtes i Fr. 1263, men paa Grund af at Loven forudsætter som bekjendt en Del Regler, der nu ere os ubekjendte, er det ikke let at angive, hvorledes dette Nævn nærmere har været organiseret. I § 1 omtales ikke, hvorledes Nævnet bringes tilstede eller hvem der udnævner det, men det siges kun, at hvis Indstævnte benægter Faktum, skal han rense sig *cum duodecim hominibus nominatis*, sed *tres assumantur de quolibet worthæl*. I §§ 2, 3 og 4 fastsættes, at den Sigtede skal i Tilfælde af, at han nægter Sigtelsen, rense sig *cum duodecim hominibus per regem de suo worthæl nominandis*. Hovedspørgsmaalet er derfor aabenbart, hvad der skal forstaaes ved dette Worthæl, et Spørgsmaal, som er af saa meget mere Betydning, som vi i senere Haandfæstninger som bekjendt møde dette Worthælsnævn i alt Fald 100 Aar frem i Tiden. Angaaende Betydningen af dette Ord har der ra Huitfeldts Tid været fremsat en Mængde forskjellige Theorier, af hvilke her dog kun skal berøres, hvad Kinch i saa Henseende har anført (S. 332 flg.) og A. D. Jørgensen (S. 82 flg.). Kinch mener, at Worthæl er en Benævnelse paa de 4 Afdelinger, hvoraf Vederlaget bestod, og at Ordet er enstydigt med det tydske Urtheil. A. D. Jørgensen vil derimod ikke vide noget af, at Vederlaget var delt i 4 Afdelinger, eller at Worthæl er en geografisk Inddeling af Landet, ikke heller mener han, at dette Worthæl betyder Fjerding eller Urtheil. Hans Anskuelse er den, at Worthæld, som Ordet skrives i de ældste Kilder, har samme Betydning som det oldnordiske *varð-hald*, en Vagt, Vagthold. Sandheden turde imidlertid ligge midt imellem de to Forfatteres Meninger; hver af dem har rigtige Momenter, men begge have ogsaa Feilslutninger. Undersøge vi de Data, der kunne oplyse os om Worthæld, da have vi, foruden Fr. 1276, Fr. 29. Juli 1282 § 13 (*juramentum de worthæl, Logh aff worthæld*)

Danehofsdøm, afsagt 28. Mai 1285 mellem Kong Erik og Hertug Valdemar, hvor det bestemmes, at Faktum skal afgjøres ved juramentum duodecim virorum discretorum de regno Dacie ejusmodi juramentum Worthæld vulgariter nuncupantur, og endelig Hf. 1376 § 25, hvor der tales om denominatio dicta orthelde næfnd cum juramento. Først og fremmest maa det nu fastholdes som det væsentligste i denne Undersøgelse, at det af den ovennævnte Danehofsdøm med fuldkommen Sikkerhed fremgaar, at Worthælds Nævn var et Rignævn, et Nævn, sammensat af Mænd »de regno Dacie«. De to nævnte Forff. have ikke lagt Mærke til, hvilken Betydning det har, at vi saaledes for første Gang se fastsat et Nævn, der omfatter Mænd fra hele Riget, uagtet dette er et meget mærkeligt Stadium i Vederlagsrettens og dermed tillige i Rigets Historie, at man saaledes fra Sysselnævnet i Fr. 1263 er kommen til Rignævnet i Fr. 1276. Unægtelig har det desforuden Betydning at undersøge, hvorledes dette Rignævn dannedes, men Hovedsagen er og bliver, at Fr. 1276 har indsat et Rignævn.

Sammenholder man nu dette Faktum, at Nævnet bestod af Mænd fra hele Riget, med den Omstændighed, at § 1 i Fr. 1276 foreskriver, at de 12 Nævninger skulle tilveiebringes ved at udtage eller tiltage (assumere) 3 af hver Worthæl, kan der ikke være Tvivl om, at Riget er delt i 4 Worthæl. Kinch har her aabenbart Ret imod A. D. Jørgensen. Sidstnævnte Forf. anfører vel, at § 1 i Fr. 1276 maa forstaaes efter den foregaaende Lov af Kong Kristoffer saaledes, at der tages 3 til (de 12) af vedkommende Worthæl, hvis nemlig den Anklagede forkaster Nogen af dem, og paa denne Maade faar han ud, at Worthæl i Fr. 1276 svarer til Syssel i Fr. 1263, og at det maa betegne den Del af Vederlaget, der er knyttet til Syslet; men dette kan ikke forholde sig saaledes. Af Danehofsdømmen af 1285 ses det nemlig, at de udmeldte Mænd, der danne

Worthæls Nævnet, opføres efter Landskaber, nemlig Jylland, Fyen, Skaane, Sjælland og Lolland, men aldeles ikke efter Sysler, og det er alene heraf klart, at Worthæl staar i Forbindelse med Landskabsinddelingen og ikke med Sysselinddelingen. Endvidere er det indlysende, at den Forklaring, A. D. Jørgensen giver af Fr. 1276 § 1, ikke er rigtig. Naar det her siges, at Nævnet skal bestaa af 12 Mænd, men der tages 3 til »de quolibet worthæl«, da kan dette ikke forstaaes som et Bud, der kun gjælder, naar de først udnævnte 12 Mænd ikke kunne komme til nogen Afgjørelse, idet 6 Stemmer staa mod 6, thi herom staar der ikke noget i Loven og man kan ikke lægge dette ind i den under Henviſning til Fr. 1263, thi i Henseende til Nævnet ere de to Lovbud ganske forskjellige, navnlig forsaa vidt angaar Nævnets Udmeldelse. Dertil kommer, at den naturlige Betydning af quislibet er enhver, og at Ordet i Fr. 1241 § 11, hvortil A. D. Jørgensen henviser, meget vel kan gjengives paa denne Maade.

Det er saaledes efter de i Fr. 1276 § 1 og Danehofsdømme 28. Mai 1285 brugte Ord uden Tvivl klart, at Worthæl antyder en geografisk Inddeling af Landet i 4 Dele, hvortil der svarer en Inddeling af Vederlaget ligeledes i 4 Dele, men hermed kan det i og for sig godt forenes, at enhver af disse 4 Dele er blevet betragtet som dannende et særligt »Vagthold«, en særlig Vagt. Vagtholdet, der spiller saa stor en Rolle i den norske Hirdskraa, var oprindelig, da Vederlaget stedse levede samlet om Kongen, en af dettes væsentligste Opgaver, og det er ikke urimeligt, om Vagtholdet har været fordelt mellem de forskjellige Landes Mænd, saaledes at man har talt om den sjællandske Vagt, den fyenske Vagt o. s. v. Paa den anden Side maa det indrømmes, at Worthæl jo, naar det virkelig betegner $\frac{1}{4}$ af Landet, vel i og for sig kan udledes af Viertel. Iøvrigt bør man helst undlade enhver Gjætning, der her vistnok lige saa lidt kan føre til noget som ved Spørgs-

maalet om witherlogh eller witherlagh. Hovedsagen er at vide, hvad Worthæl var, hvorfor det kaldtes saaledes, er af underordnet Betydning.

Det er imidlertid noget tvivlsomt, hvorledes Inddelingen af Riget i Worthæl har været. Vi have i denne Henseende kun nogen Veiledning i Danehofsdom af 28. Mai 1285, der opregner 3 Mænd fra Jylland, 1 fra Fyen, 3 fra Skaane, 2 fra Sjælland og 1 fra Lolland, og skal der dømmes herefter, maatte altsaa Worthæl-Inddelingen blive: Jylland, Fyen, Smaalandene, Sjælland og Skaane. Naar det imidlertid erindres, at Fr. 1263 bestemte, at de, som anklagedes i Smaalandene, skulde reuse sig i det Bispedømme, hvor Kongen stævnedede dem, kan det mulig antages, at Smaalandene ere betragtede som henhørende dels til det fyenske, dels til det sjællandske Worthæl, saaledes at der kun har været, — hvad Fr. 1276 § 1 efter vor Mening forudsætter —, 4 Worthæl, nemlig Jylland, Fyen, Sjælland og Skaane. Hvad der temmelig afgjørende taler for denne Inddeling af Vederlaget, er Saxos Beretninger om de forskjellige Dele af Militia og Milites. S. 939 omtaler han saaledes de skaanske og de jydske Milites og S. 943 (ovenfor S. 19) opregner *militia Scaniae et Sialandia* samt *comitates Fionensium et Jutorum*. Naar derfor Danehofsdommen af 1285 nævner en Mand fra Lolland, da er det vistnok den 3die Mand fra Sjælland (i videre Forstand), saaledes at de udmeldte Mænd have været 3 af Jylland, 3 af Fyen, 3 af Sjælland og 3 af Skaane, af hvilke 12 Mænd dog kun 10 ere enedes om en Kjendelse, idet formodentlig to fyenske Mænd have været af en afvigende Mening. Tvivlsomt er det dog, i hvilket Forhold Sønderjylland i den Tid stod til Vederlaget, og om ikke denne Landsdels Vederlag har dannet et særligt Worthæl, forskjelligt fra Nørrejyllands. Fr. 1263 leder iøvrigt, som sagt, nærmest til at besvare dette Spørgsmaal benægtende; thi den betragter aabenbart Jylland som en Enhed, fordi den nemlig udtrykkelig

foreskriver, at den, der anklages Syd for Aaen, skal rense sig dér, og den, der anklages Nord for Aaen, dér, hvilket jo var overflødigt, naar Nørre- og Sønderjylland betragtedes som to forskjellige Lande, lige saa selvstændige som f. Ex. Fyen og Sjælland, hvor det jo ikke anses for nødvendigt at foreskrive f. E. at Renselse skal foregaa i Fyen, naar Anklage sker dér. —

Vi have hidtil antaget, at der her virkelig foreligger en Lov, vedtaget paa behørig Maade, men en Tilføielse, der findes i Loven, saaledes som denne er bevaret os, og som nu skal omtales, giver Anledning til at fremsætte nogle Bemærkninger om nærværende Lovbuds Gyldighed.

Loven er kun kommen til os i en enkelt Afskrift, der findes i den Stockholmske Codex C. 37., et Hskr., som P. G. Thorsen (Inkl. til hans Udg. af J. L. S. 25) sætter til midt i det 14de Aarhundrede, og i denne Afskrift findes i det Afsnit, der i G. A.'s Udgate betegnes som § 4, følgende Indskud:

Qvomodo autem supradictum est, si (o: scilicet) qvod rex qvasi actor nominaret purgatores supradictos, nullis placuit de regno exceptis paucis, qui tunc dicto concilio interfuerunt; sed affirmarunt, qvod reus debeat eos nominare.

Denne Bemærkning, der kun indeholder en senere Afskrivers Ræsonnement over Lovens Tilblivelse, har ikke forhindret, at man hidtil har behandlet Loven som vedtaget paa behørig Maade, og der kan da heller ikke være Tale om af Hensyn til denne at antage, at der kun foreligger et Udkast til en Lov. Skriveren, der har tilføiet denne Bemærkning, har jo nemlig selv begyndt med at gjengive Lovens Indledning, hvor det udtrykkelig siges, at Loven er givet ved Kongens Raad og med de andre Stormænd i Riget med hele Rigets Samtykke, og nærmere beset er da Skriverens Bemærkning heller ikke i Mødstrid hermed, thi han bevidner ogsaa, at de, som vare tilstede paa Rigmødet, gav deres Samtykke til

hele Loven, ogsaa til den Regel, at Kongen, naar han var Sagsøger, skulde udnævne Mændene til Worthæls-Nævn; hvad han anker over, er kun, at »Faa« vare tilstede paa Rigsmødet, medens Andre paastode, at den Sigtede skulde udnævne Mændene. Det bemærkes af Hertzberg (Den ældre norske Proces S. 177), at det, at dømme efter de norske Retsbøger, kan være tvivlsomt, om der fordredes Enstemmighed til at vedtage Loven eller ei, der tales af og til om Mindretal, der under Protest forlod Thinget, men i saa Fald kunde, mener Forf., de Tilbageblevne fatte gyldig Beslutning, saa længe blot saa mange vare tilstede, som behøvedes til at danne et Thing. Paa denne Maade har Sagen aabenbart forholdt sig her, der har vistnok paa Thinget været en Del Misfornøiede eller dog rundt om i Landet været Folk, som, da de bleve bekjendte med Loven, have været imod dens Regel om, at Kongen skulde udnævnte Worthælsmændene, men det er ikke nægtet, at Thinget, hvor Loven vedtoges, var lovligt, ellers havde Skriveren nok anført dette. I Virkeligheden er han Ordfører for det Parti, der senere satte Loven af 29. Juli 1282 igjennem, og for det Parti, der hidførte Kongens Drab i 1286. Det er efter dette Aar Kongemordernes bestandige Klage, at de ere blevne kjendte skyldige af nogle Mænd, som Kongen havde udnævnt, hvorimod de vilde have Lov til at fri sig ved Kjønsnævn, det er ved Meded af Mænd, valgte af dem selv. Det er derfor rigtigst at udsætte Bemærkningerne om Tilveiebringelsen af Nævnet i denne Forordning, indtil hele dette Spørgsmaal kan behandles under ét i Sammenhæng med Processen mod Kongemorderne. Foreløbig bemærkes kun, at Forordningens § 1 ikke omtaler, hvem der skulde udnævne Mændene, medens §§ 2, 3 og 4 udtrykkelig fastsætte, at dette skulde ske af Kongen. —

Forordningens § 5 indeholder endelig Straffebestemmelser for den, der »med raadet Raad« og bevæbnet trænger ind i en Mands Hus og dræber ham, og

for den, der under samme Omstændigheder begaar Drab i Kirke eller paa Thinge. At vi finde saadan, aabenbart for alle Borgere gjældende Straffebestemmelser sammen med Vederlagsregler, maa ikke undre os, thi det er jo kun det samme Fænomen, vi møde i Fr. 1241. Som bekjendt har Kong Erik Kristoffersen otte Aar senere givet Love om samme Thema i Fr. 1284. En Sammenligning mellem paa den ene Side Provindslovens Regler og paa den anden Side de i 1284 givne Regler vil vise, hvor høit Kongen har spændt Buen i Aaret 1276, og hvorledes han senere har maattet nedsætte sine Fordringer.

Provindslovens Regler om Drab paa en Mand i hans eget Hus (Sk. L. V 3, And. Sun. V. 10, Vald. sj. L. II 29, Er. sj. L. II 3, 9. J. L. III 22.), om Drab paa Thinge (V. sj. L. II 29., Er. sj. L. II 4, 9, And. Sun. V. 19, J. L. III 22) og om Drab i Kirke (And. Sun. V. 19. V. sj. L. II 29, Er. sj. L. II 8, 9. J. L. III, 22.) ere paa et enkelt Punkt ikke indbyrdes ensartede, idet Sk. L.'s danske Text (V 3) i Overensstemmelse med Knud VI's Fr. for Skaane af 28. Decbr. 1200 foreskriver for Drab paa Husbonden i hans eget Hus Mandebod og 40 Mk.s Bøde til Kongen, medens And. Sun. V. 19. foreskriver Fredløshedsstraf, men iøvrigt foreskrive de sjællandske Provindslove overensstemmende f. Ex. med Hensyn til Drab paa Husbonden i hans eget Hus, at dette er Orbodemaal, og at den Skyldiges Hovedlod med Undtagelse af Jord tilfalder Kongen eller »skal være i Kongens Vold« (Er. sj. L. II 9) og han selv fly fredløs, saaledes at Kongen ikke maa give Vedkommende sin Fred (Fredkjøb), uden han faar den Dræbtes næste Arvingers Minde dertil. J. L. III 22 siger vel ikke udtrykkelig, hvornaar den Skyldige kunde komme til Bøder (40 Mk. til den Dræbtes Arvinger og 40 Mk. til Kongen), og hvornaar han skulde fly fredløs, men Meningen er sikkert den samme som i de sjællandske Lové, nemlig at dette kunde ske, naar Kongen og den

Dræbtes Arvinger herom vare enige. I disse Regler gjøres der nu ved Kong Erik Kristoffersens Lov af 1276 den Ændring, at der indføres Retsenhed i samtlige Provindser paa saadanne Punkter, hvor der tidligere havde været indbyrdes Afvigelser eller dog Usikkerhed; men dernæst foretages der ogsaa i den Retning Ændringer, at det ubetingede Herredømme over den Skyldiges Gods, som Provindslovene hidtil havde givet Kongen, nu udstrækkes til den Skyldiges Person. Der er nemlig en væsentlig Forskjel paa det, at en Person dømmes fredløs, og det, at han dømmes i Kongens Vold: først i Henseende til den Skyldiges Stilling strax efter Dommen, idet den Fredløse ifølge Provindslovene havde en lovbestemt Frist til at flygte bort (Sk. L. XIV 5, V. sj. L. III 13, Er. sj. L. II 18, J. L. II 22), medens en saadan Frist ikke tilkom dem, der dømtes i Kongens Vold, og dernæst yderligere i Henseende til Muligheden af at erholde Restitution (Fredkjøb). Medens nemlig Provindslovene, som vi have set, foreskrev, at baade Kongen og Arvingerne maa være enige, for at den Skyldige atter kan faa Fred, saa er det jo indlysende, at Kongen er ene Herre over, om Fred skal gjengives eller ei, naar den Skyldige er i hans Vold*). Som bekjendt ændredes denne Regel senere atter ved Forordningerne af 1284, saaledes at Provindslovenes Bestemmelser gjenindførtes.

§ 18. Konge og Stormænd 1276—1282.

Med Kong Erik Kristoffersøns Lov af 1276 standse alle de Undersøgelser, som hidtil have været foretagne angaaende Vederlaget. Vel have forskellige Historikere forsøgt at bringe Processen mod dem, der i 1286 beskyldtes for at have myrdet Erik Glipping, i Overens-

*) Se herved ogsaa Lehmann: Königsfriede der Nordgermanen S. 159 flg.

stemmelse med Vederlagsloven, men disse Forsøg have, paa Grund af at man ikke tog tilstrækkeligt Hensyn til de Love, der ere levnedes os fra Perioden 1276—1286, kun ført til, at hver Historiker er kommen til sit forskjellige Resultat*). Vi have set, at det er gammel Skik, der kan forfølges tilbage til Harald Heins Tid, at Vederlagslov og Rigslov (Forfatningslov) sammenknyttes, saaledes som dette jo ogsaa skete i Vald. II's Fr. 1241, og da vi nu i Perioden 1276—86 have en større Forfatningslov, Fr. 29. Juli 1282, den første efter Fr. 1241, maa vi vente, som hidtil, at se i denne dels Vederlagsregler, dels Regler, der sætte Ret for Borgere og Bønder. Forinden imidlertid dette nærmere undersøges, kaste vi et hurtigt Blik paa de tarvelige Oplysninger, vi have om Forholdet mellem Konge og Stormænd i Aarene 1276—1282.

At Forholdet mellem Kongen og hans Mænd ikke har været som det skulde, tilkjendegives tilstrækkeligt ved Indholdet af Fr. 1276; af denne synes man ligesom at kunne læse en herskesyg, mistroisk Konges Stræben efter at beskytte sig mod Angreb og udvide sit Herredømme udover de hidtil gjældende Grændser ved strænge Love, og paa den anden Side Adelens Troløshed og Vederlagets Mangel paa Disciplin. Som Exempel paa Kongens Stræben efter at udvide sit Herredømme kan saaledes nævnes den ovenfor fremhævede Omstændighed, at han udelukkende forbeholdt sig at afgjøre, naar og paa hvilken Betingelser de, der begik Manddrab i Kirken, paa Thinge eller paa en Mand i hans eget Hus, skulde faa Freden tilbagegivet, saaledes at alt Hensyn til den Dræbtes Arvinger tilsidesattes**). Paa den anden Side vidne de af Forordningens Regler, der

*) C. Paludan-Müller i Oversigt over Vid. Selsk. Forh. f. 1867, Kinch i Aarb. f. n. Oldk. 1875, A. D. Jørgensen i samme Tidsskrift f. 1876.

***) At »frithkop pro homicidio» var en ikke ringe Indtægtskilde, kan vistnok sluttes af Valdemar Eriksens Hf. 1326 § 9.

fastsætte Straf for Majestætsforbrydelse, om at Forræderiet i forskjellige Grader og Afskygninger luredes paa Kongen. Det er betegnende, at de ældre Vederlagslove kun indeholde en enkelt Straffebestemmelse for Forræderi mod Konge og Rige, og at der nu maa vedtages en hel Række af Straffebestemmelser, der tager Hensyn til de mange finere Maader, hvorpaa Forræderiet kan yttre sig. Den gamle strænge Straf for Forræderi var egentlig kun tænkt anvendt paa dem, der begik Forræderi af værste Slags, og de finere Grader har man derfor vistnok havt vanskelig ved at ramme, idet man har krympet sig ved at anvende den uforholdsmæssig strænge Straf, som var den eneste, der kjendtes for Forræderi mod Konge og Rige. Derfor er der nu givet detaillerede Regler om Straf for de mindre Forbrydelser mod Kongen og ganske sikkert ikke for at imødekomme Stormændene eller stille dem under en mildere Lov. At det har været Meningen at skjærpe Vederlagsloven ved Fr. 1276, er ogsaa meget tydeligt, naar henses til den Ændring, denne Lov indfører i de Bevisregler, som hjemledes ved den nærmest foregaaende Lov af 1263. Denne knyttede Nævnet til den Anklagedes Syssel, saaledes at to gode Mænd af dette skulde udnævne Nævningerne, men Fr. 1276 indsætter et Nævn, der udtages af Kongen, »quasi actor«, og ikke af Anklagedes Syssel, men af hans Worthæl : af den Vederlagsjurisdiction, hvorunder han hører. At Kongen saaledes selv, uagtet han er Sagsøger, udtager Nævnet, er selvfølgelig en betydelig Forværrelse af den Anklagedes Stilling, saaledes som dette jo ogsaa tydelig nok fremgaar af den Protest, som Mange i Landet efter Afskrivernes Forsikkring nedlagde mod denne Bestemmelse. Det kan ikke nytte at anføre, at Kongen »efter Landslovens Analogi« maatte med Rette kunne forbeholde sig at udnævne Mændene*), thi enhver Analogi

*) A. D. Jørgensen har i sin anf. Afhandling i Aarb. f. Oldk. 1876 villet paastaa, at Kongen paa den ene Side har gjort en

er selvfølgelig udelukket mellem Ombudsmanden, der tilnævner Mænd i Anledning af en Forbrydelse, som er begaaet mod en Privatmand, men som ogsaa krænker det Offentlige, og Kongen, der udnævner Nævninger i Anledning af en Forbrydelse, begaaet mod ham selv personlig, og for saa vidt man vilde henvise til, at efter sjællandsk og skaansk Ret udnævnte Sagsøgeren Mændene, da brister ogsaa her enhver Analogi, thi selvfølgelig har en Konge langt større Indflydelse paa de Mænd, han udpeger, end en Privatmand. Rundt om i Landet sad der Mænd nok, for hvem Kongens Ønske var Lov, og enhver Sammenligning mellem ham og en almindelig privat Sagsøger er derfor udelukket paa dette Punkt. Vist er det ogsaa, at Fr. 1263 havde indsat *nominati ad nominandum*, medens Fr. 1276 overspringer dette. hvad jo i og for sig er betegnende nok.

Endvidere er den Omstændighed, at Mændene nu udtages ikke i Anklagedes Sysse, men i hans Worthæl, der omfatter flere Sysler, eller dog kan omfatte flere Sysler (se ovenfor S. 169), absolut en Skjærpelse og en Forværrelse af Anklagedes Stilling, thi i Syslet havde den Anklagede sin Slægt og sine nærmeste Venner boende, men den Garanti, der heri laa for ham, mistede han, naar Nævnet skulde tages fra et helt Landskab, ja endog fra hele Riget.

Det spændte Forhold mellem Konge og Stormænd, der saaledes lyser ud af Fr. 1276, har vistnok været tilstede igjennem hele Perioden 1276—82, uden at vi dog paa Grund af Kildernes Magerhed ere i Stand til nærmere at følge Striden mellem Konge og Stormænd.

Følge vi Huitfeld (Danm. Hist. I 278, jfr. Ann. Lund. S. R. D. I 247) ses det, at Aar 1276 til Nyborg lod Kongen sin Søn hyldes til Konge, men at Marsk Stig

Indrømmelse ved at opløse Begrebet Drottensvig og mildne Straffen for de mindre graverende Tilfælde, men paa den anden Side til Gjengjæld forbeholdt sig, aldeles korrekt efter Landslovens Analogier, som Sagsøger at udnævne Tylvten.«

ikke vilde samtykke heri. Er dette rigtigt, er det vel det samme Parti, der paa Danehøffet 1276 har protesteret mod Thronfølgerens Udnævnelse og mod Vedtagelsen af Fr. 1276, men det er ikke vist, om Thronfølgerens Udnævnelse virkelig er foregaaet 1276 eller først senere, 1278 (Chron. Siall. S. R. D. II 632) eller 1280 (Peder Olsen l. c. II 265). Sikkert er det, at Reglerne i Fr. 1276 maatte komme Folk, der ponsede paa Sammensværgelse og Oprør, meget ubeleiligt. Formodentlig er Oppositionen mod Kongen voxet i de følgende Aar; thi ved Aaret 1280 anfører Huitfeld (S. 283): Aar 1280 S. Olufs Dag paa almindelig Danehof til Nyborg, nærværende Johan Dross Erkebisp og andre Rigens Bisper og Valdemar Herre af Rostock, da har Kong Erik foreskrevet sig til Rigens Stænder, som vare ilde tilfreds med ham og saa godt som opsetziske, at han skulde afskaffe en hel Ulov, Tyng og Besværing, som var opkommen, og lovede derudi at skikke det, som billig og ret er. Om denne Beretning hos Huitfeld er rigtig, eller om den beror paa en Forvexling med hvad der foregik i Aaret 1282 (Ancher, Skr. I 503), maa staa hen; men det er derimod vist, at i Aaret 1282 er Misfornøielsen med Kongen gaaet saa vidt, at der er sket en formelig Opstand af Stormændene, der vistnok allerede den Gang støttedes af den norske Konge og af Hertugen af Sønderjylland. Huitfeld siger (S. 284): Dette Aar satte sig meste Delen af Adelen i Riget op imod Kongen og gjorde dem Bønder og menige Almue anhängig for allehaande Besværinger, de klagede paa at være indførte, da lovede Kongen det til deres Raad at skulle afskaffes, derved blev den Tumult paa den Tid stillet. Strax udi samme Aar om S. Olufs Dags Tid er holdt til Nyborg en Herredag, da gjorde Kong Erik en Haandfæstning, som nu tilstede er, da blev Rigens Ret indsat og gjort . . . af hvilke Artikler er at se, hvad Adelens og Almuens Besværinger da have været, som bleve remedierede;

gjerne skal Grev Jacobs Anhang og Marsk Stigs være Aarsag til, at disse Besværinger bleve forgivne. Med Undtagelse af to korte Notitser i vore gamle Krøniker, den ene i Ann. Ryenses, S. R. D. I 170, An. 1282: *Lis oritur inter regem Ericum et principes*, den anden i Chron. Dan. 1241—1410*), S. R. D. V. 531, An. 1282: *Commoti fuerunt omnes principes contra regem Daniæ* (jfr. Peder Olsen S. R. D. I 188) —, er dette alt, hvad vi vide om Oprindelsen til den Lov, man har kaldt Danmarks Magna Charta.

Der foreligger fra Aaret 1282 som bekjendt to Forordninger, der indeholde Løfter fra Kongen til Riget, nemlig Fr. 19. Marts 1282 og Fr. 29. Juli 1282, og dette stemmer godt med, hvad Huitfeldt beretter om Begivenhederne i 1282, idet han jo først fortæller om Adelens Opstand og om Kongens Løfter, hvormed Tumulten stilledes, og dernæst anfører, at der i samme Aar er holdt en Herredag i Nyborg paa S. Olufsdag, hvor Kong Erik gjorde en Haandfæstning. Den i Vordingborg udstedte Forordning gjør netop, som vi skulle se, Indtrykket af et foreløbigt Hastværksarbejde, og den nyborgske Forordning, der udstedtes 4 Maaneder senere, er aabenbart en omhyggeligere redigeret og suppleret ny Ud-gave af de vordingborgske Bestemmelser. Maaske kunne vi antage, at Adelens og Bøndernes Opstand er udbrudt tidlig paa Aaret 1282, at der dernæst som sædvanlig er holdt Danehof ved Midfastetid (i dette Aar d. 8. Marts), og at man her dels er blevet enig om nogle foreløbige Bestemmelser, dels om at samles ved St. Olufs Dags Tid for at vedtage endelige Bestemmelser.

*) Om denne mærkelige Samling af gamle Efterretninger, se Usinger: *Die dänischen Annalen* S. 98, Schäfer: *Dänische Annalen* S. 83.

Andet Afsnit.

Rigslove uden særlige Vederlagsbestemmelser.

Kp. 1. Forordningen af 19. Marts 1282.

§ 19. *Forordningens Regler om Danehof og Forbud mod Fængsling.*

Det vil være bekjendt, at de ældre Forfattere ikke have set, at saavel den vordingborgske som den nyborgske Fr. 1282 ere Rigslove og ikke blot Love, gjældende for en enkelt Provinds. Ancher (I 510, 12) kalder saaledes den vordingborgske Fr. for en sjællandsk Lov og samme Anskuelse har Rosenvinge (Retshistorie S. 36), ligesom ogsaa Udg. af Reg. Dan. (Nr. 1299). Imidlertid har Schlyter (Skånclag S. XXIV) rigtig fremhævet, at man selvfølgelig ikke af den Omstændighed, at Ghemen aftrykte den vordingborgske Forordning ved den sjællandske Lov, kan slutte, at den kun gjaldt for Sjælland. Vel hedder det i Ghemens Gjengivelse af Loven, at »thette er ræth siælantz low«; men i den Ledreborgske Codex og i andre Hskr. af Skaanske Lov staar der paa det tilsvarende Sted: Thættæ ær i skanungæ logh (se G. A. II S. 4), og følgelig maa Loven i alt Fald ogsaa have Gyldighed for Skaane. Hertil kan føies, at der findes et Hskr., der erklærer, at Reglen i den vordingborgske Forordning er »Jwdlands« Lov (se G. A. II S. 4), og desuden, hvad der er aldeles afgjørende for dette Spørgsmaal, at Forordningens Indhold ganske utvivlsomt er Rigens Ret. I § 2 siges det nemlig, at Kongen har lovet Riget de efternævnte Regler og sammesteds tales der udelukkende om de Mænd, der blive lovlig forvundne for Riget. Sagen forholder sig simpelthen saaledes, at den vordingborgske

Forordning er en Rigslov, der paa et enkelt Sted, i Henseende til Møntberegningen, har været præget af de forskjellige Provindsers afvigende Regler og derfor udfærdiget i et Exemplar for hvert af Landene. At Rigslove i Begyndelsen ikke altid have kunnet udstedes ganske enslydende for alle Lande, er jo ganske rimeligt. Vi se senere i 1284, hvorledes der udstedes Forordninger for alle 3 Lande, der væsentlig ere enslydende, men dog afvigende i en Del Enkeltheder. —

Idet vi nu gaa til at knytte Fr. 19. Marts 1282 til den tidligere her i Landet kjendte Rigslovgivning for at bestemme, hvori den har Lighed med denne, og hvori den adskiller sig fra, hvad der forhen var Ret, maa det erindres, at den eneste større Rigslov, som vi fuldstændig kjende før 1282, er Kong Valdemar II's Fr. 1241, men det maa da tillige vel have i Minde, at denne Rigs- og Forfatningslov i sig indeslutter Vederlagsregler. Naar vi derfor ville drage Sammenligninger mellem Fr. 19. Marts 1282 og tidligere Rigslove, maa det bestandig have for Øie, at Rigslov og Vederlagslov paa en eiendommelig Maade staa i Forbindelse med hinanden.

Forordningen*) begynder med en Regel om, at det er vedtaget, at Kongen skal holde Hof hvert Aar**) ved Midfaste, og det skal han forkynde i *allæ lande* en Maaned før Hof skal holdes og Stedet, hvor det skal være, dog at man kan komme dertil med Skib. For at forstaa Betydningen af Kongens Løfte om hvert Aar at holde Hof, maatte vi vide, af hvem dette Hof sammensattes, og hvilke Regler, der hidtil gjaldt om dets Afholdelse. Meget vide vi nu ikke herom, men vi vide dog med Sikkerhed, at midt i det 13. Aarhundrede var det Skik at holde en *convocatio (colloquium) de regni*

*) Jfr. Ancher, Skr. I 505 flg.

**) Fr. 29. Juli 1282 . . . *sicut in concilio apud Worthingburgh . . . promissimus, quod semel in anno . . . parlamentum debeat celebrari.*

negotiis hvert Aar paa den Søndag, »da der synges Lætare Jerusalem: (3: Midfaste Søndag), ligesom vi ogsaa vide, at denne Rigsforsamling bestod af Geistlige og Kongens Mænd fra Milites og op til de store Lensfyrster (S. R. D. V 584, »Vald. Lov« S. 278). Naar vi derhos lægge Mærke til, at i Udlandet er Fordringen om Sammenkaldelse af Rigsdage paa denne Tid en af Adelen's Hovedfordringer overfor Kongen, ganske af samme Grund som den, der paabyder jævnlige Samlinger af Nutidens parlamentariske Forsamlinger, nemlig Hensynet til at holde saa megen Kontrol med Kongen og hans Regjering som muligt, — saa vil der sikkert være Enighed om, at det især er Adelen, der ogsaa hertillands har sat Fordringen om Afholdelse af Danehof igjennem. Formodentlig har Kong Erik i de nærmest foregaaende Aar unldadt den gamle Skik at afholde Hof: hvert Aar og i den Anledning gjøres der nu den Ændring i den hidtil gjældende Rigsret, at Sammenkaldelse af aarlige Danehof, der hidtil har beroet paa Kongens frie Villie, nu gjøres til en Retspligt for ham.

Forordningens § 2 lyder saaledes: .

Det har Kongen ogsaa lovet Riget, at ingen Mand skal fængsles, uden han forinden bliver lovlig forvunden for Riget eller han gribes med Tyvekoster eller han tager Kvinde med Vold eller han saarer eller dræber en Mand i den By, hvor Kongen er tilstede, og bliver tagen i sin Gjerning.

Først maa det undersøges, om denne Retsbestemmelse, der er givet for Riget, er en ganske ny Regel, foranlediget ved Misbrug af Fængsling fra Kongens Side, eller om det er en Ændring i den hidtil gjældende Rigsret, der mulig har hjemlet Kongen en Ret til at fængsle Folk i andre Tilfælde, end de i Forordningen opregnede. At vi ikke her have at gjøre med nogen Indskjærpelse af Provindslovenes Regler om Straf for den Private, der »bandt« en anden Mand (Sk. L. VII.

3. Er. sj. L. II 19. J. L. II 30, 91—95), har allerede Ancher (I 510) indset og det er da ogsaa tydelig nok, alene af den Grund, at der er Tale om den, der bliver forvunden »for Riget«.

Undersøge vi da den hidtil gjældende Rigslov, hvorunder vi i Henhold til det ovenfor Bemærkede maa indbefatte Vederlagsloven, da er det klart, at nærværende Lovbestemmelse er rettet mod en tidligere omtalt Regel, ifølge hvilken Kongen kunde lade en Mand fængsle alene paa Grund af en Mistanke om, at han havde begaaet en Forbrydelse, nemlig Bestemmelsen i Fr. 1263: *Si autem quis super suspicione sola . . . captus fuerit.* Som det vil ses, forudsættes det her ligefrem, at Kongen havde Ret til at fængsle Folk blot paa en Mistanke, og rimeligvis har dette hidtil været Rigens Ret i al Almindelighed og gjældende ikke blot overfor Vederlagsmænd, men overfor alle Borgere. Hele Riget havde folgelig Interesse i at faa en saadan Regel hævet, og af de Tilfælde, der opregnes, hvor Fængsling er tilladt, synes det ogsaa at fremgaa, at vi her have en Lovregel, der ganske vist først og fremmest interesserer Vederlagsmændene, men dog tillige ogsaa andre Borgere. Der nævnes nemlig først det Tilfælde, at Nogen forinden »bliver lovlig forvunden for Riget«, men at blive lovlig overbevist om en Forbrydelse for Riget, kan kun betyde at blive overbevist under en Proces for Rigsrepræsentationen, altsaa for Danehoffet, der nærmest var Værnething for de til Rigsinstitutionen Vederlaget hørende Mænd i deres Forhold til Kongen. Der nævnes dernæst som Tilfælde, hvor Kongen eller hans Embedsmænd kunne fængsle, at Nogen er greben i forskjellige større Forbrydelser, der ikke staa i Forbindelse med Vederlaget, og hvorimellem især heller ikke nævnes nogen Art af Majestætsforbrydelse; det er derfor muligt, at disse Tilfælde sigte ikke alene til Vederlagsmændene, men til Borgerne i Almindelighed, men det kan rigtignok lige saa vel være Tanken at

fastslaa, at Vederlagsmænd for Fremtiden vel kunne fængsles ved de bestemt nævnte, almindelig borgerlige Forbrydelser, men aldrig for Mistanke om Troskabsbrud mod Kongen. De opregnede Exempler ere iøvrigt mærkelige, thi det ses af Lovbestemmelsen, saaledes som den endelig formuleredes i Nyborg, at Meningen med de opregnede Exempler var at nævne Tilfælde, hvor Vedkommende »efter Fædrelandets Love« skal miste Liv eller Lemmer, men skal der ved »Fædrelandets Love« forstaaes Provindslovene, ere Exemplerne urigtige. Tyveri medførte ganske vist, naar det Stjaalne beløb sig til $\frac{1}{2}$ Marks Værdi, Livsstraf (Sk. L. VII. 15), og for mindre Tyveri Hudstrygning eller Lemlæstelse (And. Sun. VII 11. V. sj. L. III 13, J. L. II 90); men Voldtægt, der nævnes som næste Exempel, medførte efter Provindslovene aldrig større Straf end Fredløshed (Sk. L. XII 4, V. sj. L. II 37, Er. sj. L. II 20, J. L. II 16). Forklaringen ligger imidlertid i den i »Vald. Lov« S. 17 paaviste Omstændighed, at Fr. 1241 § 17 har fastsat som Rigslov Livsstraf, exekveret af Kongen, for Voldtægt, naar Forbryderen gribes paa fersk Gjerning. Som 3die Exempel nævnes endelig, at man saarer eller dræber en Mand i den By, hvor Kongen er, og dette Exempel synes ogsaa at volde Vanskelighed, thi ifølge Sk. L. V. 7 og And. Sun. V. 19 samt J. L. III 22 kan Straffen ikke blive mere end Fredløshed, men hverken Straf paa Liv eller Lemmer. Imidlertid er det paavist i »Vald. Lov« S. 177—80, at Bestemmelsen i J. L. III 23: at hvis Nogen bliver greben paa fersk Gjerning i nogen Forbrydelse, som omhandles i disse 2 Kapitler (22 og 23), da kan Kongen »rette over ham«, at denne Regel betyder, at han kommer i Kongens Vold, saaledes at denne eventuelt kan lade ham dræbe. At dette, der saaledes er sagt i »Vald. Lov«, er rigtigt, er alt-saa afgjort ved hvad der siges i det heromhandlede Lovbud.

§ 20. *Bestemmelser om Kongens Breve. Ændring i den tidligere Ret forsaavidt angaar Kongebrevenes Brug i Landets Administration.*

Forordningens § 3 handler »Om konungs breve« og det siges:

Kongen har lovet (ifølge et Hskr.: Riget), at hans Brev ikke skal gives over nogen Mand, før han lovlige sagsøgt paa Herredsting og paa Landsting og han dèr ikke vil stande til Rette, hverken med Lov eller med Bøder.

Medens nu denne Bestemmelse og de efterfølgende Regler om Kongebrevene ville, forsaavidt de have Betydning som Led i en processuel Forfølgning, blive fremstillede nedenfor i Forbindelse med de tilsvarende Regler i Hf. 1282, skal her fremhæves, at den citerede Retsregel har en anden og langt større Betydning end at indordne Kongebrevene i den ordinære Retsfølgning, den nemlig, at denne Regel tillige afskaffer alle andre Arter af Kongebreve end netop dem, der nu ere satte som Led i en ordinær Retsfølgning, idet der nemlig nu aldrig kan udstedes Kongebreve mod Nogen uden efter sædvanlig Rettergang.

I »Valdemars Lov« (S. 126 flg.) er det paavist, at Kongens Breve i Tiden mellem 1241 og 1282 faktisk ere brugte som den Form, hvorunder Kongen overhovedet skaffede sine Befalinger Lydighed paa Administrationens Omraade, og det er godtgjort, at Reglen om Kongebrevene, saaledes som denne er affattet i Fr. 1241, heller ikke udelukker, at Kongens Breve, foruden' som Retsmiddel under Retssager, tillige kunne være benyttede udenfor Retssager som et Vaaben mod dem, der ikke vilde adlyde Kongens Befalinger. Det er endvidere sammesteds anført, at Systemet med Kongens Breve, som det viser sig i Fr. 1241, aabenbart er dannet efter kanonisk Rets Regler om Pavens og Bispens Breve;

Kongemagten uddanner sig baade her og i Udlandet efter Kirkens Mønster (Jfr. v. Löher: Ueber deutsche Rechtsbildung, Sitzungsber. der k. baier. Acad. der Wissensch. Jahrg. 1886: Die Könige mussten ihre Rechtsverwaltung an der kirchlichen gleichsam befestigen; for Danmarks Vedkommende mærkes Fortalen foran J. L., der udtrykkelig siger, at hvert Land skal styres med Konge og Embedsmand som Kirken med Pave og Bisp.) Ligesom nemlig den, der efter 3 Paa-mindelser vedbleve at være ulydig mod Pavens Befalinger, straffedes med Excommunication, det er med Udstødelse af det kristne Samfund, saaledes udstødtes den, der var overhørig mod 3 Kongebreve, af det borgerlige Samfund, af Riget, idet han overlodes »til Kongens Vold«. Denne Parallel mellem Stat og Kirke er altfor paafaldende til, at den ikke forlængst skulde være opdaget. Allerede i Jo. Schilters Commentarius ad jus feudale Allemannicum (1728) siges det i c. 25: Excommunicatio est exclusio a societate ecclesiastica ob impenitentiam aut pertinaciam in crimine aliquo. Proscriptio est a societate etiam civili. Illa appellatur Bann, hæc Acht. Grunden til, at der saaledes tilkægges Kongen en arbitrær Straffemyndighed, er, her i Landet som i Udlandet, den Forestilling, at den, der viser Ulydighed mod Kongens i høitidelig Form udstedte, gjentagne Befalinger, begik en Majestætsforbrydelse. Som et Bevis paa Rigtigheden af denne Betragtning er der endvidere henvist til en Række kongelige Privilegier og Forordninger, hvori Overtræderne trues med Tab af Kongens Naade, med Straf af Kongen enten i Almindelighed eller f. Ex. med Tab af alt Gods eller endog en Pengebøde, hvis Størrelse dog ikke nævnes, — kort sagt det er paavist, at Kongerne aabenbart ere i Besiddelse af en arbitrær Myndighed til at straffe dem, der ere ulydige mod deres Befalinger, baade paa Gods og paa Person. Her er altsaa en saadan vid og ubegrændset Myndighed, som den, der ifølge

Fr. 1241 § 13 tilstodes Kongen, og som har sit Side-stykke i det engelske System med at sætte Folk in misericordia regis eller den franske Straf Tab af »*quances il a aveques le corps*« (Warnkönig og Stein, Franz. St. und Rechtsgesch. III 174), medens derimod f. Ex. Norge i Overensstemmelse med de i Tydskland i senere Tid gjældende Regler ingensinde synes at være naaet videre end til ved Ulydighed mod Kongebreve at foreskrive en bestemt Pengebøde som Straf (Fr. Brandt, Norsk Retshist. II 140).

Selvfølgelig er det nu imidlertid ikke Meningen at sige, at de danske Kongebreve skulde umiddelbart være en Efterligning af Pavebrevene; tværtimod er det vistnok en given Ting, at Efterligningen kun er sket middelbart, at vi her have Efterligningers Efterligninger. Som paa saa mange andre Omraader minder Valdemarernes Kongemagt ogsaa paa dette Punkt paafaldende dels om de engelsk-normanniske Kongers Stilling, dels om Kongemagten hos Frankerne; men Hemmeligheden ved denne Lighed ligger simpelthen i, at det frankiske Monarki har dels direkte, ved Paavirkning paa Angelsaxerne, dels indirekte, ved Indvirkning paa Normannerne, ikke alene bidraget til at give det engelske Kongedømme sin Skikkelse i det 11te og 12te Aarhundrede, men det har ogsaa under Danmarks Forbindelse med England i Krig og Fred i over 200 Aar afgivet Forbilledet for Uddannelsen af den danske Konges Magtmidler. Kongebrevene afgive et godt Middel til at paavise, hvorledes Kongemagten hos Frankerne er det Forbillede, hvortil enhver kraftig dansk Konge senere søgte at naa*). De Argumenter, der hertilands anførtes til Gunst for den udvidede Kongemagt, ere da ogsaa bestandig kun en Gjentagelse af Kapitulariernes Bevisførelse paa samme Punkt.

*) K. Lehmann: Königsfriede der Nordgerm. S. 243 paaviser saaledes f. Ex., at dansk Ret allerede i 11te Aarhundrede kjendte »den strænge Fredløshed« for Overtrædelse af det kgl. Ban.

Selvfølgelig kan dette interessante Thema ikke behandles fuldstændigt her, men et Par Antydninger ere nødvendige.

H. Brunner har i sit Værk om Edsvorneretternes Oprindelse i Forbigaaende Oplysninger om de i den merovingiske og karolingiske Tid benyttede *Indiculi regales* eller *Mandata*, *Jussiones regis*, jfr. *Cap. legg. add. Worm. a. 817 c. 16*:

Qui vero epistolam nostram quocunque modo dispexerit, iussu nostro ad palatium veniat et iuxta voluntatem nostram congruam stultitiæ suæ castigationem accipiat.

Indiculi regales brugtes som en Form, hvorunder Kongen kunde sætte sig i Forbindelse dels med Undersaatterne, dels med sine Embedsmænd. Naar en Undermaat ansaa sig forurettet, ansøgte han om at faa en *Indiculus regalis*, denne overgaves ham og han opererede saa videre med den. Der gjøres hos Brunner opmærksom paa den mærkelige Lighed, der er mellem *Indiculi* og den anglo-normanniske *Brevproces*. Ligesom den, der i engelsk Ret gjør sig skyldig i *contemptus brevium*, ifalder vilkaarlig Straf af Kongen, saaledes er i den frankiske Tid *dispectus litterarum* et af de faa Tilfælde, hvor Straffen staar in *arbitrio regis*, den, der overbevises herom, er, som man senere i Frankrig og Normandiet pleiede at sige, en *mercy le roi*. Som det vil ses, er dette aldeles i Overensstemmelse med, hvad Fr. 1241 bestemmer om vore Kongebreve, der er en lige saa stor Lighed mellem Virkningen af Foragt for frankiske og danske Kongebreve som mellem frankiske og engelske. — *Indiculi regales* brugtes nu i mangfoldige forskjellige Retninger baade i Henseende til Retspleien og i Administrationen, men der kan navnlig nævnes 3 Hovedarter. Den første Art er *Indiculus commonitorius*. *Clamator* besværer sig hos Kongen over, at der er sket ham Uret: at en Besiddelse er ham frataget, at han er bleven overfaldet, saaret, plyndret o. s.

v., og at han forgjæves har søgt sin Ret hos sin Modstander, hvorfor han nu anmoder om, at hans Modpart maa blive indstævnet for Kongens Ret. Istcdetfor den ellers ved Folkeretterne brugelige Mannitio bliver Indklagede altsaa stævnet ved kgl. Indiculus commonitorius. Efterat denne har gjengivet Klagen, fortsætter den f. Ex. saaledes med en hypothetisk Befaling:

Propterea præsentcs litteras ad vos direximus per quas omnino jubemus, ut si taliter ei factum est qualiter nobis ipse suggestit, faciatis ei reddere omnem rem proprietatis suæ, quicquid ei injuste abstulistis, et secundum legem de omnibus ad integrum revestire faciatis qualiter gratiam Dei vel nostram vultis habere.

Lyster Vedkommende, er Sagen i Orden og det kommer ikke til Forhandling ved Kongens Ret; men for det Tilfælde, at han har Indvendinger, paalægges det ham:

Sin vero aliquid habueritis, quod contra illum opponere debeatis, non aliter fiat, nisi vos ipsi per indiculum nominatim commoniti die mensis illius ad nostram præsentiam veneatís eidem homini hac de causa integrum et legale dare responsum.

Kom han ikke til den bestemte Tid, var han, ganske som her ved Ulydighed mod litteræ admonitoria, i Kongens Vold, han mistede gratia regis.

2) Indiculus de justitia faciendâ foreslaar Brunner at kalde det Tilfælde, at der, uden at stævnes til Kongens Ret, rettedes — ikke en hypothetisk Restitutionsbefaling til den Skyldige, men en Districtionsbefaling til Embedsmanden:

. . . propterea omnino tibi rogamus, ut si veritas est, integra justitia sine ulla moratione ei facias exinde.

Aldeles af samme Art er det (300 Aar yngre) engelske Breve de recto (Glanvilla XII. 3); men af samme Beskaffenhed og aldeles lignende er

ogsaa det danske Kongebrev, om hvis Tilstedeværelse vi i Forbigaaende belæres ved Thord Degns Art. 82 i den latinske Text: Hvis *Advocatus*, efterat Bonden fire Gange har paamindet ham, ikke skaffer ham Ret: *exinde possit ipsum cogere per literas regis ad faciendam sibi justitiam et ad satisfactionem sibi pro contumacia*. Endog Ordene »*facere justitiam*« ere ens i den gamle frankiske og i den danske Formular.

3) *Indiculus inquisitionis*, hvorved det paa- lagdes at forhøre et Antal udvalgte Mænd om de faktiske Forhold i en Sag. Saa mærkværdig nøie ere den danske Kongemagts Breve aabenbart støbte efter de i Udlandet kjendte Former, at vi her ogsaa have havt et Brev, der benævnedes *Litera inquisitionis*. Thord Degns latinske Text § 63 befaler, at naar Nævninger have svoret i en Sag, men der ikke er opnaaet Enighed mellem dem, saa skal vel i Almindelighed de Flestes Mening gjælde, men den, med hvem de Færreste have svoret, »*tenetur literas inquisitorias recipere et non alter, et semper ille recipiat literas inquisitorias, qui se sentit indebite prægruari et non aliter.*«

Om Slægtskabet mellem de danske Kongebreve og de frankiske *Indiculi* kan der ikke tvivles, Spørgsmaalet er kun, gennem hvilke Mellemed denne Forbindelse er opstaaet, og Svaret herpaa kan ikke være tvivlsomt. Den danske Kongemagt har gaaet i Lære i England og den mærkværdige Lighed, der f. Ex. findes i England paa Valdemar den Stores Samtidige, Kong Henrik II's Tid mellem engelske Love og Institutioner og gammel-frankiske, forlængst i deres Hjemstavn uddøde Retsbestemmelser og Institutioner (W. Stubbs, *Const. Hist. of Engl.* I 204, 494), svarer ganske til den Analogi, der ogsaa i Danmark kan paapeges mellem danske Forhold paa Valdemarernes Tid og gamle frankiske Institu-

tioner^{*)}. Det maa være forbeholdt senere Undersøgelser mulig nærmere at oplyse Gangen i den her nævnte Udvikling, dels i England, dels i Danmark. —

Det er indlysende, at den Konge, som frit og ubunden kan udstede Kongebreve med den Virkning, at de, der ikke ville lyde Brevene, eventuelt komme i hans Magt, saa at han kan gjøre ved dem og deres Gods, hvad han vil, i Virkeligheden til en vis Grad er Enevoldsherre og i Besiddelse af selvstændig lovgivende, udøvende og dømmende Magt. Et Bevis paa, at de danske Konger i Slutningen af det 12te og i Begyndelsen af det 13de Aarhundrede have gjort Fordring paa at indtage denne Stilling, have vi funden i danske kongelige Forordninger og Privilegiers Trusler mod Overtræderne, hvori vi finde Udtalelser, der netop paa Grund af deres Ubestemthed karakteriserer dem som hidrørende fra »*misericordia regis*«, se de i »Valdemars Lov« S. 152 anførte Steder. Imidlertid har en Forfatter, der i sin Undersøgelse om »Kongefreden« ogsaa streifer dette Punkt, K. Lehmann (Königsfriede S. 128) været af en anden Mening. Han antager, at den Omstændighed, at vi »savne en konkret haandgribelig Folge af Overtrædelsen af Kongebudene«, og at vi »paa Grund af Kongebudenes delvis rent privatretlige Indhold umulig kunne antage, at Overtræderne kunde dømmes efter Grundsætninger for Høj- eller Landsforræderi«, at dette maa nøde os til i Kongebudenes Trusler kun at se »leere Drohungen, welche einen rechtlichen Inhalt

^{*)} Som et mærkeligt Bevis paa, hvordan Mindet om gamle Institutioner kan blive ved at bevares under ganske forandrede Forhold, kan henvises til en Erklæring fra Sjællands Landsting af 1468 (Rosenvinge, Gl. Domme I 5), hvor det siges . . . »det er os ei tilbørligt nogen Dom at sige om vor naadige Herres Bud og Brev, hvad hans Naade derudi gjøre og lade vil, det sætte vi til Gud og hans Naade«. Som man ser, er her atter *Misericordia regis* sat i Forbindelse med Brevbrud under Kristiern I, — to hundrede Aar efter Forbudet herimod i Forordningen af 1282. —

nicht bergen«. Forf. mener ogsaa, at dette bestyrkes ved, at en poena ecclesiastica optræder ved Siden af eller istedetfor den kgl. Straf.

Den ellers saa skarpsynede Forfatter har her vistnok set fuldstændig feil; alene det, at man efter hans Theori nødes til at behandle alle Kongebuds Trusler som tomt Ordgyderi, maa vække en stærk Tvivl om Rigtigheden af Theorien; men hertil kommer nu yderligere det afgjørende Faktum, at den Umulighed, Forf. mener er tilstede for at opfatte Overtræderne af Kongebud som Majestætsforbrydere, saa langt fra findes, at det tværtimod kan bevises, at Overtræderne ere betragtede paa denne Maade; thi dette fremgaar af selve Kongebudene (»Vald. Lov« S. 148). Forf. citerer jo selv to Kongebud (af 1152, D. A. M. S. 12, og af 1164, anf. St. S. 16), hvor Overtræderne siges at være regie majestatis reus. I »Vald. Lov« er der endvidere henvist til et Kongebrev af 1187 (D. A. M. S. 59), hvor Overtræderen kaldes Majestætsforbryder, og endelig til Valdemar II's Stadfæstelsesbrev paa Vidskøl Klosters Privilegier (Pontoppidan: Annales I 385), hvor det hedder om Overtræderne ... non solum in horrible anathema se incidisse, verum etiam districtam regie animadversionis ultionem*) contra se provocasse, ut velut blasphemum ecclesie persecutorem et læsæ majestatis reum publica condemnat præsumptio. Der kan herefter ikke være Tvivl om, at paa Valdemarernes Tid regnedes Overtrædelse af Kongebud for en Majestætsforbrydelse, selv om dette ikke altid sagdes, men man kun truede med den ubestemte Straf, som var en Følge af Majestætsfornærmelse i ringere Grad (se »Vald. Lov« S. 150).

Den Omstændighed, at geistlig Straf undertiden

*) Naar der i Kongebrevene idelig i al Almindelighed trues med den kgl. »ultio«, rober ogsaa dette det nære Slægtskab med Pavebrevene; thi i disse trues paa samme Maade med ultio canonica, se f. Ex. c. 37 Caus. XII qv. 2.

nævnedes som den eneste Følge af Overtrædelsen af Kongebud eller dog ved Siden af Kongestrafpen, kan ikke tjene til Argument for, at den sidstnævnte Straf ikke eksisterede; thi for det første angaar en Mængde af de os bevarede Privilegier geistlige Stiftelser, og det er dernæst overhovedet et Princip i den kanoniske Ret, at ligesom det verdslige Sværd skal hjælpe det geistlige, saaledes er det ogsaa omvendt en Pligt for det aandelige Sværd at hjælpe det verdslige; de, som Kongen forviser fra Riget, skulle excommuniceres^{*)}. Dette Princip se vi anvendt i dansk Ret fra gammel Tid, jfr. Saxos Vederlagsregler § 25, hvorefter de, der vare dømte til Livsstraf, som substitueredes med Udjagelse af Riget, tillige excommuniceredes af Bisperne. Hertil kommer, at de os bevarede Kongebreve, som sagt, for en stor Del angaa geistlige Stiftelser, hvor det laa nær at true med geistlig Straf mod Overtræderne; den verdslige Straf var saa selvfølgelig, at den ikke behøvede udtrykkelig at omtales eller i alt Fald kun udtaltes i ganske almindelige Udtryk. —

Det er Hovedbetydningen af Fr. 1282, at den gennem sin Regel i § 3 om Kongebrevene i meget høi Grad

*) Dette kan siges at være et internationalt Princip. Efterat Pave Eugenius III (1145--53) havde indskjærpet denne Forbindelse mellem verdslige og geistlige Straffemidler, lovede Philip af Schwaben, at han vilde rette sig herefter, og Frederik II bestemte i 1220 (Pertz, Mon. Legg II 236: »quia gladius materialis constitutus est in subsidium gladii spiritualis« ut »excommunicationem, si excommunicati in ea ultra sex septimanas perstitisse . . . constiterit, imperialis proscriptio subsequitur . . . hvilket stadfæstedes af Konrad IV Aar 1240, og af Rudolf I i 1281, se Ssp. I 1 . . . dat it de keiser mit wertlikem rechte dvinge deme pavese gehorsam to wesene. So sal ok de geistlike gewalt helpen deme wertlikem rechte, of it is bedarf. For Frankrigs Vedkommende Stab. St. Ludovici I 123; for Englands Bracton, S. 426: per corpus suum justicie donec sacrosanctæ ecclesie tam de contemptu quam de injuria ei illata fuerit satisfactum, se herom i det Hele E. Friedberg: De finium inter eccl. et civil. regund. judicio, Lips 1861. S. 160.

indskrænker Kongens hidtil temmelig ubegrændsede Magt. Istedetfor en ubegrændset Beføielse til at udstede Kongebreve mod Borgerne, sættes en meget begrændset Ret til at udstede Kongebreve som Led i en ordinær Retsforfølgning. Det er i Virkeligheden en konstitutionel Indskrænkning af første Rang i Kongens Magt, et Forsøg paa at forhindre ham i at udstede andre Ordre i Henseende til Administrationen end dem, der nødvendig horte med til Rigets almindelige, sædvansmæssige Styrelse, til hvis Hævdelse han i og for sig ikke behøvede Kongebrevenes høitidelige Form, fordi de rettedes til hans Embedsmænd, hvem han paa anden Maade kunde tvinge til Lydighed. Kongen mistede følgelig sin Ret til at udstede Befalinger, der vare bindende for Landets Borgere i Almindelighed, han sættes fuldstændig under de gjældende Loves Herredømme, kontrolleret og bunden af Danehoffet, med andre Ord: Danmark skulde blive, hvad vi nu vilde kalde et konstitutionelt Monarki. Hvad der har hidført denne Indskrænkning i Kongebrevenes Omraade og dermed i Kongens Magt, behøve vi ikke at være i Tvivl om. Medens man rolig har kunnet betro en Konge som Valdemar Seier Kongebrevene, fordi han kun kunde antages at ville bruge dem til at skaffe hver Mand Ret, forholdt det sig anderledes med hans Sønner. Det er i Valdemars Lov S. 138 oplyst, hvorledes f. Ex. Kong Kristoffer I under sin Strid med Jakob Erlandsen tvinger Geistligheden til Lydighed ved Kongebrevene og vi kunne være forvissede om, at dette Vaaben i hin urolige Tid idelig er brugt af Kongerne mod verdslige og geistlige Stormænd. Det er derfor en Selvfølge, at Fordringerne paa Reforme fra Stormændenes Side allerførst maatte rettes mod Kongebrevene, saaledes at disse kun bevaredes paa det Omraade, hvor de vare nødvendige, og dernæst her kun under tilbørlig Kontrol og Indskrænkning.

Overveie vi nu, at saaledes alle 3 Regler i den vordingborgske Fr. 1282 ere rettede mod Kongen og tilsigte at indskrænke hans Magt: dels ved at sikre, at han hvert Aar kontrolleres af Danehoffet (§ 1), dels ved at der haves Garanti imod, at Nogen uden Grund fængsles (§ 2), eller at Kongen overhovedet udsteder Befalinger i Strid med Lovene, eller uden Lovhjemmel (§ 3), og betænke vi fremdeles, at disse Regler ere til Gavn for alle Borgere, men dog selvfølgelig især for den Stand, der spillede Hovedrollen paa Danehofferne, de geistlige og de verdslige Stormænd, — saa vil det ses, at Fr. 1282 nøie stemmer med den Situation, som ifølge Huitfeldts Beretning var indtraadt i dette Aar, da »meste Delen af Adelen satte sig op mod Kongen og gjorde dem Bønder og menige Almue anhängig«; de Løfter, som Kongen, ligeledes ifølge samme Beretning, skal have givet »deres Raad«, og hvorved »Tumulten paa den Tid blev stillet«, det er netop dem, der findes i Fr. 19. Marts 1282, saaledes som dette fremgaar ikke blot af Forordningens Indhold, men mærkelig nok ligeledes af dens Form. Det hedder jo baade i § 2 og § 3, at Kongen har »iat« Riget de dør omtalte Regler, se ogsaa Fr. 29. Juli s. A., hvor Kongen nu siger *ordinauimus*, men »sicut in concilio apud Worthingburgh promissimus.« Fr. 19. Marts 1282 er Resultatet af en Samvirken mellem Stormænd og Bønder og den hidfører derfor ogsaa Ændringer i den hidtil gjældende Ret, som er til Fordel for begge Parter, hvilket især tydeligt ses af Reglen i Fr.s § 2, men det er Adelen, der har sat Opstanden i Scene, og den er paa denne Tid den herskende Stand, det er derfor ogsaa rimeligt, at den høster den største Fordel af Seiren over Kongen.

Huitfeldt forsikkrer os tillige om, at af disse »Article (o: Fr. 29. Juli 1282) er at se, hvad Adelen og Almuens Besværinger da have været, som bleve remedierede«, men vore Historikere have hidtil i Grunden aldeles ikke kunnet se, hvad Meningen var med

denne Henvisning, fordi de manglede Forudsætningerne for at forstaa Fr. 29. Juli 1282 og følgelig ogsaa Fr. af 19. Marts s. A. Man har for det meste nøiedes med rent almindelige Henvisninger til, at Kongen maatte love at føre en bedre og retfærdigere Regjering efter Rigets gamle Vedtægter og Love og maatte tillige indrømme adskillige nye Punkter, der skulde sikre Undersaatterne mod Misbrug af den kongelige Magt (Allen). Kun Dahlmann har forundret sig over, at vi alene se saadanne Tilsagn, som allerede for længe siden vare grundede i gammel Ret, og han kan ikke i de skriftlige Forsikringer, som Kongen nu gav, udfinde Grunden til de foregaaende voldsomme Rystelser (Geschichte von Dänemark I 420). I denne Bemærkning har Dahlmann udtalt en stor Sandhed, han alene har af alle dem, der behandlede denne Tids Historie, havt Mod til at sige, at han ikke forstaaer Frihedsbrevet, og ikke kan af dets Indhold, saaledes som man hidtil har læst det, udfinde, hvad der i saa høi Grad kan have oprørt Adel og Menigmand. Særlig hvad Adelen angaar har Frihedsbrevet hidtil været ganske gaadefuldt. Det maa crindres, at Fremstillingen hos Huitfeldt og end mere i Chron. Dan. 1241—1410 gaar ud paa, at Krigen med Kongen egentlig skyldes Adelen, og at denne sluttede Forbund med Bønderne, kom nok nærmest af, at den først herigjennem kunde fuldstændig faa Bugt med Kongen. Men uagtet saaledes Adelen staar i Spidsen for Kampen, saa har Dahlmann Ret i, at man i Fr. af 19. Marts og 29. Juli 1282 forgjæves leder efter, hvad det var, Adelen kjæmpede for; thi saaledes som Haandfæstningen hidtil er bleven forstaaet, findes der i denne ikke en eneste Artikel, der særlig tildeler Adelen nogen Fordel (med Undtagelse maaske af § 13), hvorimod der udtrykkelig sørges for Bønder, for Kjøbmænd og for Kirken. Derfor maa man allerede paa Forhaand faa en Anelse om, at den Forstaaelse af Hf., som hidtil er gjort gjældende, maa være

feilagtig, thi det er ganske utroligt, at Adelen skulde have ført en Kamp med Kongen gennem flere Aar for at skaffe Geistlighed, Bønder og Kjøbmænd Begunstigelser, uden selv at opnaa Noget, den Slags Selvopoffrelse kjendtes ikke i det 13. Aarhundrede.

Allerede ved hvad ovenfor er sagt om den Lov, der gik forud for og forberedte Hf. 1282, Fr. 19. Marts s. A., vil det være bleven klart, at Adelen ikke har glempt at tage Hensyn til sin egen Fordel og det vil tillige indses, hvilken indgribende Betydning, der ligger i Bestemmelserne om Kongens Breve; alene denne ene Bestemmelse motiverer tilstrækkelig Kampen mellem Konge og Adel, saa vist som en Konge ikke let uden Kamp giver Slip paa sit bedste, ja sit eneste Vaaben. Hvad der er anført om denne vordingborgske Forordning, maa imidlertid, da denne Lov kun danner et Forarbejde for Haandfæstningen af 29. Juli 1282, alene betragtes som indledende Bemærkninger til den udførlige Omtale, der nu skal skjænkes de Dele af denne vigtige Lov, som svare til Reglerne i Fr. 19. Marts 1282.

Kap. 2. Haandfæstningen af 29. Juli 1282 §§ 1—4.

§ 21. Lovens Titel, Indledning og §§ 1—3 om Danhof, Fængsling og Straf.

Hvad først angaar, den Titel, der er givet dette Lovbud, da kaldes det paa Dansk »hand fæstæ« af Kong Erik selv i den jydsk Fr. 1284 § 13, hvor der tales om »wart hand fæstæ, thær wi gauæ i Nyburgh undær the bæstæ mænz insighlæ, thær i rikit waræ«; paa Latin finde vi i Arn. Magn. Hskr. Nr. 11 8vo (Udgangen af det 14de Aarh.) Loven benævnt Privilegium Danorum. Hand fæstæ er det nedertydske Ord hant-veste, der forekommer i den versificerede Fortale til Sachsen-spiegel, Vers 241—42:

des tubeles hantveste blibe
 ir scrift. daz er se habe gewis
 de wile se unverteleget is

Ordet betyder paa Tydsk en skriftlig Forpligtelse (Homeyer Ssp. I 334) og det har aabenbart paa Dansk samme Betydning, thi Fr. 29. Juli 1282 er, som det udtrykkelig siges til Slutningen, »ut hec omnia rata sint et firma« forsynet med Kongens Segl, ligesom jo ogsaa Kongen i Fr. 1284 i sin Omtale af Fr. 1282 accentuerer, at den indeholder en skriftlig Forpligtelse fra hans Side. Man vil heller næppe finde noget ældre dansk Lovbud, der som dette er holdt i Form af Løfter fra Kongens Side. Ganske korrekt benævnes derfor Loven paa Latin »Privilegium« og lige saa berettiget er det at føie »Danorum« til, thi det er ikke som de almindelige Privilegier Løfter fra Kongens Side til Fordel for enkelte Stænder, enkelte Byer eller enkelte Korporationer, men det er Løfter til Fordel for alle Danske. Loven er her kaldt Haandfæstning, fordi vi have Kongens Ord for, at Loven med Rette kan kaldes saaledes, og der tages derfor her ikke Hensyn til den Indvending, at man kun burde kalde de Dokumenter, som en tilkommende Konge maatte udstede som Betingelse for at blive valgt, for Haandfæstninger. Rigtigt kan det derimod være at fremhæve, at der i Udtrykket Haandfæstning maaske nok ligger, at det skal udtrykke en betydeligere Indskrænkning i Kongens Magt ved Løfter og Indrømmelser til hans Undersaatter.

Lovens Indhold falder i to Hoveddele, nemlig §§ 1—4 og 5—18. Da nemlig § 5 begynder med Løfte om at holde Kong Valdemars Lov og at afskaffe alle Misbrug imod denne Lov, men især »de nedennævnte«, saa antydes det, at der nu begyndes paa en Indskjærpelse af den gamle nedarvede Ret, medens det samtidig antydes, at derimod de foregaaende Artikler indeholde nye Regler, der enten ændre Bestemmelserne i Kong Valdemars Lov eller mulig ere ganske

nye Lovregler. Et flygtigt Blik paa Lovens forste Del er tillige nok til at vise, at disse §§ indeholde omtrent det samme Stof som den vordingborgske Fr., hvilket jo og saa lader formode, at vi her have nye Regler; thi i den foreløbige Vaabenstilstand, der vedtoges mellem Konge og Folk i Vordingborg, dér har man jo høist rimeligt kun stipuleret om de Ændringer i den gjældende Ret, eller i den bestaaende faktiske Tilstand, som man absolut ønskede fra Folkets Side, medens man har henvist Redaktionen af de Lofter, Kongen skulde afgive paa Overholdelsen af den tidligere Retstilstand, til den endelige Fredsslutning senere paa Aaret. Det kan endelig maaske formodes, at vi i §§ 1—4 af Hf. 1282 kunne vente at finde Retsregler, der særlig ere til Fordel for Adelen, for det forste fordi der dog et Steds i Fr. maa være saadanne Regler, der ikke ere til at opdage i §§ 5—18, men dernæst ogsaa, fordi vi alt ved Fr. 19. Marts 1282 saae, at de dér omhandlede Regler stode i nær Forbindelse med Vederlagsretten. Imidlertid vil en nærmere Undersøgelse af Lovens første 4 Paragrafer vise, om disse Formodninger ere begrundede eller ikke.

Haandfæstningens Indledning og § 1 lyder i Oversættelse saaledes: »Erik af Guds Naade de Danskes og Slavers Konge hilser alle, der se dette Skrift, med Gud (eller: sender alle, der bo i Danmark, sin Hilsen evindeligt med Gud). Til evindeligt Ihukommelse ville vi gjøre vitterligt for Nærværende og Tilkommende, at i det Herrens Aar 1282 paa den hellige Olafs Dag i Nyborg have vi med Rigets Stormænds (meliores) Raad fastsat, i Overensstemmelse med hvad vi i Raadsforsamlingen i Vordingborg efter deres Raad lovede, at der een Gang om Aaret i Midfaste skal holdes Parlamentum, som kaldes Hof.»

Den Yttring, at Kongen forordner (ordinavimus) i Overensstemmelse med hvad han forhen i Vordingborg lovede (promisimus), refererer sig alene til, hvad vi kalde Hf.s iste Afsnit, §§ 1—4; thi § 5 begynder med

Ordinavimus in super* og i Vordingborg havde Kongen overhovedet kun givet saadanne Løfter, som dem, der indeholdes i §§ 1—4, men ikke Noget, der kunde svare til §§ 5—18.

Hfs. § 1 er iøvrigt enslydende med § 1 i Fr.*19. Marts 1282 og der kan derfor henvises til de om denne fremsatte Bemærkninger. Bestemmelsen er indsat af Stormændene, geistlige og verdslige, der enten alene modte paa Danchof eller dog der spillede den aldeles afgjørende Rolle. —

§ 2: Ingen maa fængsles, med mindre han enten frivillig er gaaet til Bekjendelse for Retten eller lovlig er overbevist om en Forbrydelse eller greben paa fersk Gjerning i en saadan Misgjerning, for hvilken han efter Fædrelandets Love skal miste Liv eller Lemmer; men naar han lovlig forvindes, skal han have saadan Frist til at fly ud af Riget, som staar i Lovbogen.

Sammenlignet med Fr. 19. Marts 1282 er her der Forandring, at der er tilfoiet som et Tilfælde, hvor Fængsling kan finde Sted, at Vedkommende frivillig er gaaet til Bekjendelse for Retten, at der ikke her staar, at han skal være forvunden for Riget, at der istedetfor bestemte Exempler paa Forbrydelser for hvilke Sigtede kan fængsles, naar han er greben i Gjerningen, sættes en almindelig Regel, der omfatter en bestemt Art af Forbrydelser, og endelig at der er sket en Tilføielse om, at Enhver, der overbevises om en Forbrydelse, skal ubetinget have samme Frist til at fly ud af Riget som den, der kjendtes i Lovbogen.

De nævnte Tilføielser og Ændringer ere af megen Betydning, idet de nærmere udforme og fuldende den i Vordingborg givne Regel, men man maa ikke tro, at det er Meningen at gjøre nogen Forandring i den tidligere Lov. Den Omstændighed, at det her ikke siges, at Sigtede skal være forvunden for Riget, maa ikke forlede Nogen til at slutte, at vi her ikke have at gjøre med en Rigslov, eller at der ikke her skulde være givet

Regler for Procedure og Dom ved Rigsretten. Indirekte have vi nemlig et afgjørende Bevis paa, at her, som i den vordingborgske Fr., tales der udelukkende om Rigsproces og Rigsdomme.

• Det maa nemlig vel mærkes, at der fastsættes, at Enhver, der forvindes, skal have samme Frist til at flygte ud af Riget, som den Frist, der gives i Lovbogen (c: i Jydske Lov), altsaa til i Tilfælde af Domme ved det jydske Landsting at flygte ud af denne Provinds. Som det vil ses, gjengive vi i Hfs Ord *inducias . . . que in libris legalibus continentur* -- libri legales ved Lovbogen og forstaa dette om den jydske Lovbog. Man kunde nu anføre, at denne Oversættelse var grammatikalsk urigtig, der burde oversættes *Lovbøgerne*, saaledes at der sigtedes til sjællandske, skaanske og jydske Lovbøger; men for det første volder denne Regel Vanskelighed af den Grund, at Fristerne til at flygte som bekjendt ere forskjellige i de forskjellige Provindser (Sk. L. XIV 5 daghs rum ok natæ, And. Sun. XIV 1 *convictus autem gaudebit uno die tantum induciis libertatis post quem licite, si repertus fuerit, suspendetur*, V. sj. L. III. 13., Er. sj. L. II 18 (Dag og Nat), J. L. II 22 (Dag og Maaned), og det er jo dog ikke godt muligt andet, end at der maa fastsættes een bestemt Frist for Retten til Flugt efter Afsigelsen af en Rigs Rets Dom. Men dernæst ses Hf. 1282 i § 14 at bruge Udtrykket *in libris legalibus* om Jydske Lov. Dette bevises paa følgende Maade: Paa Danehoffet i Marts Maaned 1282 i Vordingborg udstedte Kong Erik Dagen efter at han havde givet den ovenfor omtalte Fr. af 19. Marts, altsaa den 20. Marts, den Forordning om Vrag, der findes trykt i G. A. V. S. 16, hvorved han gjorde leges *in libro legali (de naufragio) a rege Wolde-marø . . . edito gjældende apud omnes in regno nostro naufragium patientes*, c: han gjorde J. L.'s Regler om Vrag til en Rigslov. Naar nu Kong Erik d. 29. Juli samme Aar udtaler, at han med Hensyn til Skibbrudne

vil iagttage, quod in libris legalibus continetur, saa maa dette have samme Betydning som hans Lov af 20. Marts s. A., der paa denne Maade optoges i Hf.; men naar saa er, have vi et Exempel paa, at »libri legales« kan betyde en bestemt Lovbog (J. L.) paa samme Maade som det, vi nu kalde en enkelt Lov, i hin Tid snart kaldtes lex, snart leges, idet man ved Flertalsformen tænkte paa, at hver Lov jo i Reglen indeholdt, hvad vi nu vilde kalde Paragrafer, men hvad Romerretten kaldte leges, ligesom J. L. indeholdt flere »Bøger«. Da vi her nødvendigvis maa have en bestemt Regel om Fristen til Flugt ud af Riget, og da vi følgelig maa have angivet en bestemt Lovbog, hvis Frist kan tages, er det berettiget her at tage J. L., der vitterligt er bleven betegnet paa den Maade, som her angives. Kofod Ancher er da ogsaa enig i dette Resultat. Der sigtes efter hans Mening uden Tvivl til J. L. II 22 (Skr. I 513). Fristen for dem, der dømtes ved en Rigens Rets Dom til at flygte ud af Riget, er altsaa Dag og Måned, den samme Frist, som gjaldt til at flygte ud af Landet (Jylland) for dem, der vare dømte paa Jyllands Lands-thing.

Forholdet mellem Landene og Riget overhovedet maa omhandles andetsteds, men til Forstaaelse af denne Artikel, henvises til »Valdemars Lov« S. 172—73, hvor der er paavist Forskjellen mellem en Dom efter Provindslovene ved Landstinget, der kun medfører Fredløshed i vedkommende Land [Sk. L. XIII 3 þa fly han land, J. L. II 22 tha fly han land, III 66 rymæ landet; hvorledes Provindslovene skarpt skjel-nede mellem Land og Rige ses f. Ex. af Er. sj. L. II 51 (utæn landz ok innæn rykis)] og en Dom, fældet paa Rigstinget (Kongens Curia, senere Danehof), der be-virkede Fredløshed i Riget 3: Landflygtighed*).

*) For Sverigs Vedkommende findes aldeles lignende Bemærkninger i K. v. Amiras Skrift Altschwedisches Obligationenrecht S. 143.

Ligesom vi saaledes saae, at den heromhandlede Bestemmelse i Hf. ikke er undergaaet nogen Forandring derved, at man har udeladt den udtrykkelige Angivelse af, at den angaar Rigsprocedure og Rigsretsdomme, saaledes er det ogsaa klart, at det kun er Forbedringer i den vordingborgske Fr.s Hastværksarbeide, naar der her tilføies som et Tilfælde, hvor Fængsling kan ske, at Sigtede frivillig tilstaar sin Brøde for Retten (J. L. II 108). Fremdeles er dette ogsaa Tilfældet, naar Hf. istedetfor at opregne Exempler paa Forbrydelser, for hvilke man kan fængsles, naar man er greben paa forsk Gjerning, sætter den almindelige Regel, at der menes saadanne Forbrydelser, for hvilke Straffen efter Fædrelandets Lov er Straf paa Liv eller Lemmer. Spørgsmaalet er imidlertid, om den her skete Tilføielse, at de Domte skulle have J. L.'s Frist til at flygte ud af Riget, er en ny Bestemmelse eller kun Indskjærpelse af en allerede tidligere gjældende Regel. Svaret maa blive, at det, forsaavidt angaar den under Rigsjurisdiktionen særlig hørende Del af Folket, Hofmændene, Vederlagsmændene, indfører en meget vigtig Ændring i den hidtil gjældende Ret. Vi have ovenfor set, at da Prins Magnus Eriksen havde indladt sig i en S sammensværgelse mod Kong Valdemar I og af Frygt for Straf var flygtet til Saxen, vilde han ikke vende tilbage for her at underkaste sig Dom, medmindre *quemcunque causa exitum sortiretur, impunitatis fides daretur*. Stalleren, der førte Forhandlingerne med ham i Saxen, tilbød Sikkerhed

For tysk Rets Vedkommende henvises til Gørlitzer Landrecht § 39.2 b: *Swen in des kuniges achte kumit, der ist obir al daz riche vir echtit; swen abir die vorstin in die achte bringit odir andire richtare, die vorvestunge die ne heldit man niergin dan in deme (gerichte) der er inne vorvestit is* (Homeyer: *Sahsensp.* II 2 S. 200). Hermed stemmer ganske *Sächs. Landr.* III 24. Parallelen mellem Kaiser und Reich og Konge og Rige hertilands ligger selvfølgelig altfor nær til, at den ikke allerede tidligere skulde være bleven bemærket, se Rosenvinge, *Gl. Domme* I S. XXIV og Note 23.

herfor, men bemærkede, at efter Fædrelandets Lov gaves der dem, der vare dømte paa Livet, Frist til at flygte bort (*inducias dilabendi*) og det holdtes for Uretstrax paa Stedet at exekvere Straffen (*iisdemque e vestigio supplicium irrogari, nefas haberi*). Magnus tog ikke Hensyn hertil, men forlangte Erkebisp Absalons Kaution, som ogsaa blev givet. Saxos Udgiver, P. E. Müller, har (S. 905 Note 2) undret sig over, at Magnus kunde være uvidende om hin Regel, som han mener er hjemlet ved gammel Sædvane, og som skal fremgaa baade af Saxos og Sv. Aagesens Redaktion af Vederlagsloven; han veed ingen anden Forklaring paa Magnus's Indsigelse end at henvise til, hvorledes det gik Buris, som, da han var i en lignende Situation, ikke fik Lov til at flygte bort, men strax kastedes i Fængsel. Sagen forholder sig imidlertid paa en ganske anden Maade. Kong Valdemar gjorde kun mod Buris, hvad han ifølge Loven havde Ret til, og Magnus havde fuld Foie til at stille sig, som han gjorde. Ovenfor er nemlig paavist, at det er en Feiltagelse at tro, at de, der dømtes til Livsstraf efter Vederlagsloven, havde en bestemt Ret til at flygte ud af Riget og derved undgaa Straffen. Det er vel rigtig, at Kongen i Almindelighed tillod den Dømte at flygte bort, men Saxo siger paa to Steder, §§ 19 og 21, at Kongen vilde hellere (maluit) straffe sine Mænd med Landflygtighed end paa Livet, han vilde hellere straffe Lovovertrædelser med Vanære end med Blodsudgydelse, fordi han ansaa hin Straf for haardere. Det er heraf tydeligt, at naar Dommen angaaende Faktum er afsagt af Huskarlestævnet, saa er den Skyldige i Kongens Væld, Kongen kan straffe den Dømte *pro sue libito voluntatis*, om han vil med Livsstraf; men selvfølgelig ogsaa med en ringere Straf, med Fængsel — som Kong Valdemar gjorde overfor Buris — eller med Landflygtighed, hvilken Straf Kong Knud efter Saxos Beretning stadig benyttede, ikke fordi han var nødt til at bruge denne, men fordi han ansaae den for

haardere end Livsstraf. Der findes ikke i det, som er levnet os af Sv. Aagesen, eller i Absalons Redaktion nogen Bestemmelse, der hjemler Ret for den Skyldige til saaledes at flygte bort og derved undgaa sin Straf*), saa lidt som nogen saadan Regel findes i Valdemars Lov eller i de senere Vederlagslove. Tværtimod have vi et Bevis for, at en saadan Regel ikke fandtes, i den Straf, der exekveredes over Peder Finsen og Ivar Tage- sen i Aaret 1263, de bleve grebne og hængte, uden at der gaves dem Frist til at flygte bort.

Saaledes have vi da godtgjort, at denne Lovregel i sin Helhed indfører nye, for Stormændene, der hørte under Vederlaget, betydningsfulde Retsregler. De kunde ikke mere som efter Fr. 1263 fængles alene paa Grund af en Mistanke og selv om de bleve dømt til Livsstraf, havde de en lovbestemt Ret til at flygte ud af Riget, hvortil der skulde gives dem Frist af Dag og Maaned. Det er let at se, hvorledes disse Regler vare egnede til at begunstige S sammensværgelser og Opror mod Kongen og til at svække hans Autoritet overfor Vederlags- mændene. —

§ 3. »Ingen, der forvindes for nogen Sag, skal straffes med Pengebod eller paa anden Maade høiere end der staar i Lovene (Lovbøgerne), ei heller skal Nogen straffes med mindre han lovlig er forvunden.«

Denne Regel, der er ny og ikke findes i den vordingborgske Fr, er skudt ind imellem hvad der i denne er § 2 og § 3.

For Fortolkningen af denne Bestemmelse er det først af Betydning at faa afgjort, om den Straf, der alene maa idømmes, er en saadan, som staar i Lovene (in legibus), eller den, som staar i Lovbøgerne (in libris legalibus). Af de i Geheimearkivets Udgave af Hf. be-

*) Wilda: Strafrecht der Germanen S. 285 bemærker ganske rigtigt, at naar der ikke gives den Fredløse Tid til at flygte, gaar Fredløsheden i Virkelighed over til Dødsstraf.

nyttede Hskr. har det, hvorefter Loven er trykt, in legalibus, et andet in libris legalibus, et 3die in legibus og endelig har den ældste Afskrift, den, der findes i Ribe Oldemoder (ed. Nielsen S. 25) in legibus. Formodningen om, at der her oprindeligt har staaet in legibus, bestyrkes yderligere derved, at Kong Olufs Hf. 1376 § 16, der gjentager den her nævnte Bestemmelse, har in legibus, ligesom endelig ogsaa den gamle danske Oversættelse har »i logh«.

Hvis der i Loven havde staaet »in libris legalibus«, saa var det en afgjort Sag, at Løvbestemmelsen havde den Betydning, at den i hele Riget og for alle dets Indbyggere forbød at idømme strængere Straffe end dem, der hjemledes ved hvert Lands Lovbog (eller ved J. L.). Men herved vilde de særegne strængere Straffebestemmelser, der indeholdtes i Vederlagslovgivningen, have været ophævede og Vederlagsmændene vilde i Fremtiden alene have hørt under de almindelige borgerlige Love. Da der nu imidlertid rimeligvis har staaet »in legibus«, er Sagen tvivlsom. En endelig Afgjørelse af det her rejste Spørgsmaal kan ikke opnaaes forinden de Begivenheder, der fulgte efter Aaret 1282, især Processerne mod Kongemorderne, ere undersøgte nærmere. Som det iøvrigt let vil ses, har denne Undersøgelse ikke meget stor Betydning, thi i det, som er Kjærnen i Vederlaget: Forholdet mellem Kongen og Mændene og Kongens Straffemyndighed overfor dem, dér er der i ethvert Fald ved Reglen i Hf. 1282 § 2 gjort saadan Ændring, at der ingen væsentlig Forskjel er mellem Vederlagsmænds og almindelige Borgeres Forseelser mod Kongen.

Selv om man nu maatte komme til det Resultat, at nærværende Lovbestemmelse ikke har anden Betydning end at forbyde Kongen at idømme strængere Straf end den, der kjendes i Lovene, derunder ogsaa Vederlagsloven, og et Forbud mod at ikjende Straf uden lovlig Dom, har Reglen aabenbart i sin Tid havt en meget

stor Betydning, idet Kongens arbitrære Straffemyndighed, især overfor dem, der ved Ulydighed mod hans Breve kom i hans Vold, aabenbart har naaet et stort Omfang og, uagtet den var hjemlet ved den hidtil gjældende Rigslovgivning, har givet Anledning til Misbrug. Vi kunne i den særlige Fremhævelse af, at Pengebod ikke maa være større end den, Loven selv foreskriver, uden Tvivl se en Antydning af, at den danske Konge har benyttet sig af den ubestemte Strafferet til at afpresse de Sigtede, og da især sine Mænd, Penge paa samme Maade som f. Ex. den engelske Konge Henrik I, der i sit Forsikkringsbrev af 1101 § 8 maatte love:

Si quis baronum sive hominum meorum forisfecerit, non dabit vadium in misericordia pecuniæ suæ . . . sed secundum modum forisfacti . . . emendabit (Stubbs, Sel. Chart. S. 101).

Det er denne arbitrære Straffemyndighed, der nu forbydes, samtidig med at den næste Paragraf i Hf. borttager Hovedgrundlaget for denne Straffemyndighed, Kongens Ret til ved sine Breve at skabe Straffetilfælde. Som et Exempel paa, hvad denne Lovbestemmelse er rettet imod, kan f. Ex. henvises til de Kongebreve med tilhørende Straffe, der findes i S. R. D. V. 588, 602, 603, se »Vald. Lov« S. 138 fig. Endvidere kan man i Tiden efter 1282 henvise f. Ex. til Fr. 13. Marts 1304, hvor Kongen i § 12 forbyder Alle og Enhver at handle mod Lovens Bestemmelser . . . sicut non solum penjs suprascriptis, vt premittitur, subjacere voluerit, sed et ultionem sentire maiestatis regie grauiorem. Dette, at fastsætte en vis Straf for en Forbrydelse, men dog at forbeholde sig i det konkrete Tilfælde at sætte yderligere Straf til, saadan som det maatte behage Kongen, det er dette, der forbydes ved Hf. 1282.

Naar det i Slutningen af den her nævnte Regel forbydes at dømme Nogen til Straf, med mindre han lovlig er forvunden, da er denne specielle Regel end mere tydelig rettet mod den tidligere gjældende Rigslovgivning,

ifølge hvilken Ulydighed mod Brevene uden videre sættes lig med en lovlig Dom, saaledes at Kongen kunde lade sin vilkaarlige Straffemagt have frit Løb.

Det er overhovedet indlysende, at §§ 2 og 3 i Hf. 1282 nærmest tilsigte at forhindre, at for Fremtiden Kongebreve kunde anvendes i administrative Øiemed, medens derimod § 4 dernæst regulerer Brugen af Kongebreve til Fordel for en Privatmand, det vil sige Kongebreve som Led i en Retsforfølgning.

§ 22. Haandfæstningens § 4, om Kongens Breve som Led i en Retsforfølgning, sammenlignet med tidligere Regler.

Medens vi foran have paavist den indgribende Forandring, der ved Fr. 19. Marts 1282 og ved de første 4 §§ af Hf. 29. Juli 1282 foregik med Kongebrevene, saaledes som vi kjende dem fra Fr. 1241, forsaavidt angaar deres Brug i Landets Administration og som et Retsmiddel til at skaffe Kongens Befalinger Lydighed, skal det nu derimod udvikles, hvilken Rolle Kongens Breve spillede i Retsfuldbyrdelsens Tjeneste, hvorvidt og i hvilket Omfang de brugtes til at skaffe en Privatmand sin Ret. Der maa her skjelnes mellem I. Exekution efter Landslovene og Fr. 1241 § 3, II. Exekution med Kongebreve efter Fr. 1241 — og endelig III. Exekution med Kongebreve efter Fr. 1282.

I. Exekution efter Landslovene og Fr. 1241 § 3.

Vi se i Fr. 1241, at denne først har en Regel i § 3 om den, der, efter at have mistet sit Mandhælg, er overhørig, og dernæst i § 13 en Bestemmelse, som fastsætter Følgerne af Overhørigheid imod 3 Kongebreve. Som foran fremhævet, er Kongebrevenes Opgave for Hf. 1282 ingenlunde indskrænket til at skaffe Private Fyldestgjørelse, men blandt andet brugtes de ganske vist hertil, og det er da altsaa indlysende, at Valdemars

Lov har to ved Siden af hinanden og tilsyneladende uafhængig af hinanden staaende Exekutionsregler. Hvorledes kan dette forholde sig?

Her have vi et Punkt, hvor den skarpe Adskillelse, der fra Begyndelsen af gjordes mellem Riget og Landene og mellem Rigets Ret og Landenes Ret, kommer til syne, idet nemlig § 3 alene omhandler Provindsexekution, medens § 13 udelukkende angaar Exekution med Rigens Ret. De to Forfølgningsmaader staa derhos som om de i og for sig ikke havde det fjærneste med hinanden at gjøre, der er ingensomhelst Regel om, at man skal begynde med at bruge Forfølgningen efter § 3 og først naar denne ikke hjælper kan bruge § 13, det maa tværtimod efter Fr. 1241 antages, at den Kreditor, der ikke kunde komme til sin Ret, meget vel istedetfor at henvende sig med sin Klage til de almindelig Thing kunde strax henvende sig til Kongen om Udstedelse af Breve. Det kan ganske vist herimod anfores, at ogsaa Forfølgningen efter § 3 for saa vidt er en Rigens Rets Forfølgning som den iværksættes af Ombudsmanden, der jo var en kgl. Embedsmand; men Ombudsmandens exekutive Funktioner have midt i det 13. Aarhundrede utvivlsomt deres Hjemmel i Landslovenes Bestemmelser og den i § 3 nævnte Forfølgning, der hjemles ved Indtrædelsen af det rent landretlige Institut: Mandhælgsfortabelse, er altsaa med Føie stempet som en alene til Provindsretterne hørende Forfølgningsmaade. Det kunde dog spørges, hvad da en ren Provindslovregel har at gjøre i en Rigslov som Fr. 1241; men til dette Spørgsmaal er Svaret, at de Regler, der indsattes i Rigslovene, som alt fremhævet i »Valdemars Lov«, væsentlig ere af to Slags, nemlig dels saadanne, der udelukkende angaa Riget og dets Institutioner, dels Bestemmelser, der i og for sig høre hjemme i Provindslovbøgerne, men som indsættes i Rigslovene for at skabe en i alle Provindser gjældende Retsregel, medens der maaske tidligere enten ikke har været en saadan

Retsregel i alle Provindser eller mulig Uoverensstemmelse mellem de provindsielle Regler.

Her, hvor den Retsforfølgning, som ikke foregaar gennem Kongebrevene, kun indirekte interesserer os, kan der naturligvis ikke være Tale om at gaa dybere ind paa den ved Provindslovbøgerne hjemlede Retsfuldbyrdelse, men da de to Forfølgninger efter Fr. 1241 §§ 3 og 13, som vi senere skulle se, i 1282 sammensmeltedes til een Forfølgning, bliver det dog nødvendigt at sige nogle Ord om Provindslovbøgernes Retsfuldbyrdelse, for nemlig derved at oplyse, hvilken Betydning, der kan tillægges Fr. 1241 § 3.

Vore Provindslove ere i den Skikkelse, hvori vi nu kjende dem, forlængst komne ud over det Standpunkt, hvorpaa de en Gang have staaet: at Retsfuldbyrdelse kun kan ske enten gennem Selvstyrelsens Organer, gennem de gamle Thing, ved Fredsfortabelse i Herredet (Mandhælgfortabelse) eller i Landet \circ : i de Retskredse, som Thingene, resp. Herreds- og Landsting, repræsenterede, eller ved Nam \circ : ved den Forurettedes egen Handlinger. Forlængst have Lovene indset, hvor utilstrækkelige disse Midler vare til at skaffe Retten fuldbyrdet, og hvor nødvendigt det var at ty til Statsmagtens Befuldmægtigede rundt om i Landet, til Ombudsmændene, for at faa gjenstridige Debitorer til at opfylde deres Forpligtelser. Lovene anerkjende Kongen og hans Embedsmænd som lige saa vel berettigede og i Stand til at tvinge Folk til at opfylde deres Pligter som »Landsretten«, se f. Ex. Er. sj. Lov II 2 . . . oc thæræ ma han hværkin kunung nothæ til oc ængin landz ræt . . . hvert Øieblik møder man i Lovene Udtrykket »at tvinge med Kongens Ret«, Sk. L. V. 1 nöthæ mæth kunungs ræt, Er. sj. L. III 49, thvingæ han til mæth konings ræt, V. sj. L. III 8 . . . oc liggær them thæræ kunungs ræt vith, jfr. Er. sj. L. III 53, J. L. II 52 osv., og det hedder, at Ombudsmanden kan »annir thrængi til at gømæ ræt«, Er. sj. L. III 56, jfr. And. Sun. § 45

per exactorem vel jus regium. Det er saaledes som sagt en given Ting, at Provindslovene alle ere enige om, at Kongens Ombudsmand har en tvingende Myndighed ved Siden af og som et Supplement til Selvstyrelsens gamle Retsmidler: Fredsberøvelse i Retskredsene og Nam. Spørges der nu videre, hvori da denne Ombudsmændenes tvingende Myndighed bestod, og hvordan den gjorde sig gjældende, give Lovene ogsaa Svar herpaa. Tvangsmyndigheden bestod i, at Thingene idømte den Skyldige Bøder til Kongen, som Ombudsmanden dernæst aftvang den Skyldige, idet det tillige var fastsat, at naar Bøder samtidig tillagdes den Private og Kongen, skulde Ombudsmanden, forinden han selv tog Noget, skaffe den Private Ret, det vil sige hans Bøder.

Den Bøde, der anvendtes som staaende Tvangsmiddel, og som kaldes ganske specielt Kongens Ret: eller paa Latin jus regium er 3 Marks Bøden (Er. sj. L. III 49: Konings ræt thæt ær thre mark). Det forudsættes i Reglen, at Thingets Hjælp først er søgt, inden Kongens Ret anvendes, men den kan dog ogsaa anvendes uden Thingets Mellemkomst. En Paavisning af samtlige Provindsloves Anerkjendelse af dette Tvangsmiddel vil være nødvendigt.

Hvad jydsk Ret angaar giver J. L. II 52 følgende Regel om den, der nægter at være Nævning:

Æn søker vmbæsmān hans (Nævning) thre mark laghlic, forthi han wild æi wæræ næfning, oc of han taker them af hanum, tha ær han æi tho thær meth løs. num e swa ofthæ sum han kræues til laghlic at wæræ nefning. of han gangær æi i. tha gialde e thre mark til thes han worther swa fatuk at han hauær æi thre mark wit at hætte.

Af dette meget vigtige Lovbud fremgaar det, at Tremarksbod er et Tvangsmiddel, der kan anvendes for at fremtvinge en Pligt til at foretage en Handling; men hvad der er vigtigere, og hvad man hidtil mærkelig nok har overset, er, at Tvangsmidlet bestaar i, at Ombuds-

mændene »taker« de 3 Mk. fra den, der ikke vil møde som Nævning. I de Undersøgelser, der hidtil have været anstillede om Ombudsmændenes tvingende Myndighed, har man antaget, at medens sjællandsk Ret hjemlede Ombudsmanden Ret til at foretage Exekution, saa skulde J. L. derimod ikke kjende en saadan Ret. Denne i og for sig lidet sandsynlige Antagelse omstødes vistnok ved det ovennævnte Lovbud, der klart hjemler Ombudsmanden Ret til at gjøre Exekution for Tremarksbøden. Men Lovbudet indeholder desforuden den Tilføielse, at Vedkommende ikke frier sig for sin Forpligtelse ved at erlægge Bøden, hvorimod Ombudsmanden hver Gang, en Mand lovlig kræves til at være Nævning, kan vedblive at tage 3 Mk. fra ham, indtil han herved bliver saa fattig, at han ikke eier 3 Mk., og følgelig ikke kan bruges til at være Nævning, se J. L. II 51 (der kræves »Tremarksmænd«, jfr. Vald. Atterdags Hf. 1360 Art. 21.). Tvangsmidlet bestaar følgelig i kontinuerende Tremarksbøder, som exekveres af Ombudsmanden, og man har altsaa allerede i det 13. Aarhundrede anvendt det samme Middel til at fremtvinge en Handling, som det, man den Dag i Dag tyer til (Fr. 6. April 1842). Idet endnu tilføies, at J. L. bruger om Ombudsmandens Tvangsfremgangsmaade mod den Ulydige Udtrykket laghsøkæ (legaliter convincere) J. L. II 54, gaa vi over til at paaavise Forholdene i de andre Provindslove.

Skaanske Lov V. 1., der indeholder en Oversættelse af Knud VI's Fr. for Skaane af 28. Decbr. 1200, bestemmer, at »hin ær man haur dræpæth æi (maa) nøthæ han (sin Frænde) til at bætæ mæth sæ, æi mæth nam oc æi andra lund, vtan frændær sculu han til nøthæ mæth kunungs ræt.« Den latinske Fr., der er Kilden til denne Lovbestemmelse, har paa det tilsvarende Sted . . . sed homicida nichil iuris habeat, vt vel per nam (med nyere Haand: vim) vel alio quocunque modo ipsum ad hoc compellat, sed a cognatis ad hoc compellatur nostro ipsis, si defecerint, auxilio suffragante. Man har

sagt*), at saavel dette som And. Sunesens Udtryk i § 45: *per exactorem vel jus regium*, indeholde meget utydelige Vendinger, men det formenes dog, at den Statshjælp, der her forudsættes virksom for at inddrive et Tilgodehavende ikke kan antages at ske paa anden Maade end ved Nam, naar Sagen er dreven saa vidt. Der gives imidlertid et simpelt Middel til at bringe fuld Overensstemmelse mellem alle 3 Lovsteder, eller rettere alle 3 Gjengivelser af samme Tanke, det nemlig, at holde sig til de i Loven brugte Ord, særlig til Sk. L.'s danske Texts Ord *nøthæ mæth kunungs ræt*. »Kongens Ret«, er nemlig, naar Udtrykket benyttes paa denne Maade i Omtalen af retslige Tvangsmidler, identisk med 3 Mk.s Bøden, se de ovenfor citerede Lovsteder af Er. og V. sj. L., se ogsaa V. sj. L. II 47: »Vil han ei rebe . . . svaræ kunungs ræt thær foræ. I saa Henseende mærkes i Sk. L. et andet Sted, hvor Talen er om at fremtvinge en Forpligtelse til at foretage en Handling, nemlig Edsaflæggelse fra Odelsbønders Side; ville de ei sværge, hedder det, þa liggi þem uipær þre mark at kunungs ræte, Sk. L. IV. 3., medens det tilsvarende Sted i V. sj. L. II 48 har: tha bötæ kunung hvar theræ thre marc; ligeledes i Sk. L. IV. 8: hvis Oldinge ikke ville sværge, tha liggi thæm withær thre marc at kunungs ræt. Naar vi nu i Sk. L. V. 1. forstaa kunungs ræt i Overensstemmelse med den Sprogbrug, der er gjældende ikke alene i Sk. L., men i alle Provindslove, som lig med Tremarksbøden, saa forsvinder al den Utydelighed, man har funden i den nævnte Artikel, og dens Regel gaar simpelthen ud paa, at Manddraberen ikke, hverken ved Nam eller paa nogen anden Maade (gjennem Selvstyrelsens Retsmidler) maa tvinge sine Frænder til at give Bidrag til Mandebøden, men at han derimod skal bruge »Kongens Ret«, det er Tremarksbøderne. Denne Forklaring stemmer ikke alene

*) V. A. Secher: Om Vitterlighed S. 182.

med Sk. L.'s andre Bestemmelser, men ogsaa med Udtrykkene i den kgl. Fr. af 28. Decbr. 1200 »nostrum auxilium» og med And. Sunesens nærmere Forklaring per exactorem vel jus regium, thi »Kongens Ret», jus regium, var Tremarksbøden og denne inddreves ved Ombudsmanden.

Ligesaa tydeligt som det saaledes fremgaar af Sk. L., at Tremarksbøden er et Tvangsmiddel, der kan bruges til at fremtvinge en Handling, hvad enten denne nu bestaar i dare eller facere, ligesaa klart er dette endelig i sjællandsk Ret, hvad vi allerede foran have antydnet. De ovennævnte Lovbud: V. sj. L. II 48, III 3. 8, Fr. sj. L. II 51. 52 III 49, gjøre allerede Forholdet utvivlsomt, men der kan kun yderligere henvises til Fr. sj. L. III, 53: Ombudsmanden skal hjælpe Enker, Børn og andre Hjælpeløse til Rette, men »tho ey konungs ræt vith giætæ, før æn han hauær theræ mæ full driuith, det vil sige, han maa ikke begynde at exkverer 3 Mk.'s Bøder, før Sagen ved Thinget mod de Hjælpeløses Skyldner er endt, uden at han har villet rette for sig.

Resultatet af den foranstaaende Undersøgelse bliver saaledes, at Kongens Ret, Tremarksbøderne, i samtlige Provindslove anvendtes til at fremtvinge en Handling, og at det ligeledes, er godtgjort, at i den skaanske og sjællandske Ret regnedes Pligten til at yde en Betaling for en Handling, der fremtvinges ved 3 Mk.s Bøde, aldeles ligesom en Forpligtelse til at sværge, møde som Nævning eller desl. Hvad jydsk Ret angaar, da kan det, som anført, paavises, at den kjender samme Tvangsmiddel til at fremtvinge en Handling, og uagtet der ikke kan paapeges en direkte Hjemmel for, at jydsk Ret anerkjender, at Forpligtelse til at yde Betaling er en Handling, der fremtvinges ved 3 Mk.s Bod, betænke vi os dog ikke paa at slaa fast, at J. L. i Virkeligheden i denne Henseende har samme Regel som de andre Provindslove; thi dette fremgaar af J. L. III 5: Naar

et Skib er forfærdiget, skulle alle Skippere trække Skibet ud og op, naar de komme hjem:

Den, der ikke møder hertil, erlægger den Bøde, som er vedtaget herfor, og som Skibsbesætningen har indvilget i. End saa længe kan en Mand tilbageholde disse Bøder, at Styresmanden kan dele dem ud med 3 Mark. Det skal Styresmand . . . vide, at de Bøder faar ikke han, men de skulle ligge til alle Skipperes Bedste; end deler Styresmand Bøderne ud med 3 Mk., da skulle Skipperne have Bøderne (witæ) og Styresmanden 3 Mk.

Styresmandens Ret til her at fremtvinge Bøderne (witæ) ved at dælæ them vt mæth thre mark er et saa fuldstændigt Sidestykke til Ombudsmandens Ret til paa samme Maade at dele privat Gjæld ud med 3 Mk. i de andre Provindslove, at vi sikkert kunne antage, at Ombudsmanden ogsaa i jydsk Ret har kunnet fremtvinge Betaling paa samme Maade som han bevislig kunde fremtvinge andre Handlinger, nemlig ved Tremarksbøden.

At vore Provindslove saaledes under ingen Omstændighed kjende nogen Exekution ved Statsmagtens Hjælp for almindelig private Gjældsforpligtelser, end ikke om disse ere konstaterede ved Dom, men at Exekution ved Embedsmænd kun kan ske for de offentlige Bøder, som Debitor ifaldt ved Forhalingen med at erlægge sin private Skyld, — dette er ikke Noget, der alene finder Sted i Danmark. I Sverrig*) kjendes f. Ex. i Østgøtaland (v. Amira S. 109 fig.) ligeledes Exekution ved Embedsmand kun i Bødesager og kun — afset fra iorþadélur — i saadanne Bødesager, som egnede sig til at komme paa Kongens Thing, nemlig de, der stode i Forbindelse med en offentlig Bøde. Ligeledes forholdt det sig i Svealandene (v. Amira S. 116 fig.). Exekution

*) Se den udførlige Fremstilling i K. v. Amiras Værk: Nordgerm. Obligationenrecht, I Altschwedisches Obligationenrecht, 1882.

kan kun finde Sted for visse bestemte Gjældssager, nemlig atter offentlige Bødesager. Skal almindelig Penge-skyld kunne inddrives ved Exekution, maa Sagsøgte først ved Forhaling gjøre sig skyldig til offentlig Bødesraf. Hvad Norge angaar, da kjendes der en Exekution (atfør), som foretoges af Domhaveren ledsaget af Thinget og den kgl. Ombudsmand, men den Sidstnævnte behøvede i og for sig ikke at være med til Exekutionen og under denne mødte han aldeles ikke som Stats-embedsmand, men kun som Repræsentant for sin Herre Kongens fiskale Interesser og for at indfordre de denne tillagte Bøder*).

Der kjendes følgelig som Hovedregel hverken i Sverig eller i Norge Exekution ved Statsmagtens Hjælp for privat Gjæld, men kun en Exekution for de Kongen tilfaldende Bøder, dog saaledes at i Sverrig i visse Tilfælde Exekution af offentlige Bøder skete paa den Maade, at den til Grund for de offentlige Bøder liggende Privatskyld inddreves ved Embedsmanden samtidig med de Kongen tilfaldende Bøder, medens i Norge den Private Exekution for sit Tilgodehavende og Kongens Embedsmands for Bøderne egentlig staa temmelig uafhængig af hinanden.

Det vil ikke kunne nægtes, at der mellem Forholdene i de svenske og de danske Provindslove er en stor Lighed i Henseende til Exekutionsreglerne, men der er dog, hvis det, vi ovenfor have antaget om de danske Exekutionsregler, — at Exekution ved Ombudsmanden kun kan ske for Bøder til Kongen og samtidig for Bøder til den Private —, er rigtig, en betydningsfuld Forskjel, idet de svenske Provindslove, samtidig med at de indrømme Kongens Ombudsmand Ret til Exekution for Kongens Bøder, undertiden paalægge ham at inddrive selve den private Gjæld, Hovedfor-

*) v. Amira: Das altnorwegische Vollstreckungsverfahren 1874. S. 257. Fr. Brandt: Norsk Retshistorie II 387.

dringen, ikke blot de den Private mulig for Forhaling tilfaldende Bøder. ---

De ovenfor fremstillede Retsforhold forudsættes i Fr. 1241 § 3, der i Oversættelse lyder saaledes:

Den der mister sit Mandhælg, skal først betale den Skadelidte og til Ombudsmanden 3 Mk. Bliwer han overhørig, bøder han i hver Femt 3 Mk. --- Eller i Recension II (G. A. V. S. 14):

Den, der mister sit Mandhælg, skal betale sin Modpart efter Brødens Størrelse og 3 Mk.^{*)} og Ombudsmanden 3 Mk., men bliver han overhørig, skal han stedse i hver Femt bøde 3 Mk. baade til Modparten og Ombudsmanden, indtil han har betalt (Modparten) og bødet (til Ombudsmanden), hvad foran er sagt.

Reglen gaar altsaa ud paa, at naar Nogen har mistet sit Mandhælg, skal han betale, foruden Hovedfordringen (pro qualitate culpæ), dobbelt 3 Mk.s Bøde til Ombudsmand og Sagsøger, og hvis han bliver overhørig og ikke erlægger dette, skal han stedse i hver Femt bøde dobbelt 3 Mk.s Bøde, indtil han har betalt alt, hvad han er skyldig baade til Ombudsmanden og til den Private.

Spørgsmaalet bliver nu videre: hvornaar og under hvilke Betingelser mistedes Mandhælg, eller rettere: kunde Mañdhælgfortabelse indtræde i rent civile Sager? Hvis nemlig dette er Tilfældet, se vi i Fr. 1241 § 3 en Stadfæstelse paa og videre Udvikling af det System, vi have funden i Provindslovene: private Forpligtelser fremtvinges ved at der for Forhaling med at opfylde dem paalægges Debitor Bøder til Kongen, som saa, sammen med tilsvarende Bøder til den Private, inddrives af Ombudsmanden.

*) Vi ere vistnok berettigede til at rette IX marcis- til III marcis-. Usikkerheden mellem de to Tal var ikke ualmindelig i Hskr., se Thorsens Udg. af Sk. L. S. 28 Note 18.

Der er nu ingen Tvivl om, at Mandhælgfortabelse var et af de gamle Retsmidler, der anvendtes ogsaa imod Debitorer, som vel kunde, men ikke vilde betale, se Er. sj. L. II 56, hvoraf fremgaar, at naar en Mand er saa fattig, at han ikke kan betale, da maa hans Mandhælg ikke tages; men der kan tvivles om, hvorvidt Mandhælgstab anvendtes til Inddrivelse af andet end Bøder.

I J. L. er Betingelsen for Mandhælgstab, at Vedkommende vil ei til rættæ stande, II. 18., eller at han vil æi bõtæ, III. 27. Da »stande til Rette: altid forudsætter underforstaaet: enten med Lov eller med Bøder, er det klart, at jydsk Ret ligesom sjællandsk Ret forudsætter som Betingelse for Mandhælgstab, at Vedkommendes Modvillighed til enten at præstere Lov eller Bøde er konstateret, se V. sj. L. II. 18.: møtær ey (paa 3die Thing) botfæstneng ær tho næfnd, tha a thæræ at dømæs hans manhælghe, se III. 13. Denne Debtors Modvillighed konstateredes som bekjendt ved gjentagne Forelæggelser og i civile Sager maatte det følgelig først ved gjentagne Forelæggelser godtgjøres, at Debitor ikke vilde betale sin Skyld, og naar dette var sket, ifaldt Debitor en Bøde til Kongen for den skete Forhaling. Dernæst skete der gjentagne Forelæggelser for at konstatere, at Debitor heller ikke vilde betale Bøden, og naar dette var godtgjort, var følgelig Betingelserne for at tage Indstævntes Mandhælg: den konstaterede Uvillighed til at betale en Bøde, tilstede. I Er. sj. L. II 52 ses den hele Proces meget tydeligt. Reglen om civile Sager begynder i Artiklen i Thorsens Udg. S. 60 L. 5 f. o., hvor der tales om at stævne Thing for »annær mal«, det er efter Sammenhængen civile Sager og mindre Bødesager, og den gaar ud paa, at der forelægges 1ste Thing og hvis Indstævnte udebliver, bøder han 2 Øre til Sagsøgeren; dernæst forelægges 2det og 3die Thing under en lignende Bøde og endelig 4de Thing. Møder Sagsøgte heller ikke da, »gaar der Dom

over ham og Kongen sin Ret: 3: Indstævnte dømmes til at betale Sagsøgerens Fordring og en Bøde af 3 Mk. og til Kongen 3 Mk., fordi Sagsøgte nemlig er fældet ved Udeblivelse fra 3 Thing. Rettede den Dømte nu ikke for sig inden 5te Thing, det vil sige betalte Hovedfordringen og en Bøde af 3 Mk. til Kongen og Bonden, kunde der gjøres Exekution for Bøderne (tha takæ kunungs umbutz man mæth then dom ær dømdær var, bondenum fyrst ræt oc sic sithæn); men hvis Ombudsmanden ikke vilde eller kunde gjøre dette (den Skyldige eiede f. Ex. kun fast Eiendom), da kunde Sagsøgeren, naar Aar og Dag var hengaect, stævne Indstævnte til Thinge, hvor saa hans Mandhælg afdomtes ham, saaledes at han nu, hvis han vilde rette for sig, maatte for Mandhælg udrede, foruden hvad han tidligere skyldte (derunder de forste 3 Mk. til Kongen), 3 Mk. til Bonden og til Kongen.

Det skal ikke her undersøges nærmere, om lignende Regler have været gjældende i andre Provindslove*), men kun bemærkes, at Fr. 1241 § 3 for det første sanktionerer denne Ordning: at den, der mister sit Mandhælg, stedse er pligtig til, foruden hvad han forud skyldte, at betale 3 Mk. til Kongen og 3 Mk. til Bonden. Men dernæst fastslaar Fr. 1241 en ny Regel. Se vi nemlig

*) At J. L. har havt lignende Regler er vistnok klart, se III. 28, der indeholder samme Bestemmelse om, hvad der skal bødes for det tabte Mandhælgs Gjenerhvervelse, som Er. sj. L. II. 52. Derimod kunde det synes, at Sk. L. manglede Regler om Mandhælg og kun havde nogle temmelig ufuldstændige Regler om Madbaner (se herom Stemann, Rets hist. S. 259); men da Fr. 1241 i § 3 forudsætter Mandhælgsinstitutionen gjældende i alle Provindser, har den ogsaa været gjældende i Skaane. Mandhælgsfortabelse fastsættes da ogsaa i Orbodemaal c. 14 og 32, hvorved bemærkes, at de Lovstykker, der pleier at benævnes Arvebog og Orbodemaal, og som ere identiske med Dele af V. sj. Lov vistnok ere Lovstykker, der samtidig og for 1241 ere satte i Kraft i Skaane og i Sjælland. Beviset herfor maa føres paa et andet Sted.

atter paa Er. sj. L. II 52 og undersøge, hvad der skete, naar Indstævntes Mandhælg var taget, uden at dette dog bragte ham til at betale, da finde vi følgende fastsat:

End sker det, at Sagsøgte kommer paa næste Thing, efterat hans Mandhælg er taget, og fæster Bøder, eller at det lyses, at Sagsøgeren ikke kan faa Bøderne, da tage Bonden sig selv tilrette, er ei Gods til, da gaar det paa Kroppen løs, om ikke Gods er til. Vil Sagsøgeren ogsaa tage Sagsøgtes Mandhælg paa Landstthinget, som ovenfor er sagt, da gjøre han dette.

Grunden til, at Sagsøgeren ikke kan faa Bøderne (at han maa ey botær fa), er forklaret tidligere i Artiklen, hvor der nævnes følgende Grunde 1) at Sagsøgte ikke eier Løsøre (fæ), 2) at Sagsøgte boer under den Mand, som Ombudsmanden ikke vil handle imod, 3. Ombudsmanden handler saa urigtigt, at han tager imod en Godtgjørelse (for sine Bøder). Naar Sagsøgeren af en af disse Grunde ikke kunde faa Bøderne, saa vidste altsaa Eriks sj. Lov ingen anden Udvei end at prisgive den modvillige Debitor for Kreditors Selvtægt, men her er det, at Fr. 1241 fastsætter en ny Regel, idet den ikke noies med at fastsætte en enkelt Bøde for Mandhælgstabet af 2×3 Mk., men bestemmer, at saadanne Bøder vedblivende paaløbe i hver Femt, indtil Debitor betaler. Saadanne kontinuerende 3 Mk.s Bøder kunde nu ganske vist kun lidet hjælpe, hvor Indstævnte Intet eiede eller i alt Fald ikke uden Jord, som Ombudsmanden ikke kunde røre, og fremdeles heller ikke, hvor Ombudsmanden overhovedet ikke turde røre ved Debitor, fordi han var under en mægtig Mands Beskyttelse, — i disse Tilfælde var der ingen anden Udvei end at ty til Kongen og hans Breve, men hvor derimod de den Private tillagte Bøder ikke bleve ind-drevne, fordi Ombudsmanden havde taget imod en Godtgjørelse for sine Bøder, dér var det aabenbart et praktisk

Middel ikke at nøies med een Bøde, men at lade disse vedblive at paaløbe; thi jo flere Bøder Ombudsmanden fik, desto mindre Udsigt var der selvfølgelig til, at Debitor underhaanden kunde arrangere sig med Ombudsmanden og derved forhindre Exekution. Det maa mærkes, at saadanne Overenskomster mellem Debitorer og Ombudsmænd aabenbart have været et meget almindeligt Misbrug (se Vald. Lov S. 231). I umiddelbar Sammenhæng med Fr. 1241 § 3 findes i § 4 Forbud imod, at Ombudsmanden tager imod Godtgjørelse (for ham tilkjendte Bøder) før Sagsøgeren har faaet sine Bøder, og paa mangfoldige Steder i Lovene indskjærpes det, at Ombudsmanden ikke maa slaa sig til Ro med at faa Fyldestgjørelse for de ham tillagte Bøder, men skal hjælpe den Private til sin Ret. Det vil selvfølgelig indses, at Fr. 1241 § 3 i Forbindelse med § 4 indeholder et i praktisk Henseende meget vigtigt Supplement til Provindslovenes Regler om Inddrivelsen af Gjæld. Der skabtes en Garanti for, at naar Debitor overhovedet eiede Gods, som Ombudsmanden kunde røre, saa vilde denne ikke stoppe med Bødeexekutioner, før Debitor betalte, hvad han skyldte Kreditor, forudsat at Ombudsmanden overhovedet turde røre ved Debitor. Der var nu med andre Ord gjort, hvad der kunde gjøres, for at gjøre den Retsfuldbyrdelse, der beroede paa Landsloven, saa effektiv som mulig, naar man ikke vilde gaa til at give Ombudsmanden Ret til uden videre direkte at fyldestgjøre Kreditor ved at fratage Debitor Gods til hans Fyldestgjørelse, og hertil var der jo endnu en lang Vej.

Det er interessant at se, hvor langt ned i Tiden, man blev ved at fastholde, at en ved Dom konstateret Pligt til at betale Penge maatte fremtvinges som en anden Handling ved Dagsmulkter, se f. Ex. Frederik I's Brev: »Om dom fulttattgøre« af 4. Decbr. 1526 (Kong Fr. I's danske Registranter, udg. af Kr. Erslev og Mollerup S. 124 . . . »hvilkesomhelst, som paa vort Retter-

thing nu sidst udi Nørre-Jylland sat var, bleve tildømte at give, udlægge og fornøie sin Vederpart Penge, Gods, Arv eller anden Gjæld, da skulle de det udlægge og fornøie deres Vederpart inden 6 Uger efter at dette Brev bliver forkyndt paa Landsting. Hvilken, der ikke udlægger, han skal over Hovedsummen være falden til Bonden for 40 Mk. og til Kongen for 40 Mk. og siden 40 Mk. til Bonden og 40 Mk. til Kongen for hver sinde 6 Ugedag de sidde overhørige. Denne Regel blev gjort til en almindelig, for alle Steder og Tider gjældende Lov ved Fr. I's Ordinans af 1530 (Fr. I's Registr. S. 264. (Danske Mag. IV 284), samt endvidere ved Kristian III's Kjbhvn. Reces 1537 Art. 10: Sker det og, at Nogen foragter vore Domme og ikke vil dem fuldgjøre inden 6 Ugers Dag næstefter at samme Domme ere afsagte, da skal han bøde 40 Mk. mod os og 40 Mk. mod Bonden og siden for hver 6 Uger 40 Mk. til os og andre 40 Mk. til Bonden til saa længe han fuldgjør samme vor Dom og Sententz. Endnu i Aarene omkring 1683 opfattedes Domme, der gik ud paa Betaling af rede Penge i Henhold til Forskrivninger ikke som Namsdomme, men som tilsigtende et *facere*, hvis Udførelse eventuelt maatte fremtvinges indirekte, navnlig ved Fængsel, S. Vedel: Høiesterets Historie S. 107 og 105, jvf. Nellemann: Læren om Exekution og Auktion 2. Udg. S. 230.

II. Exekution med Kongebreve efter Fr. 1241.

Selv med de Forbedringer i Landslovenes Retsfuldbyrdelse, som indførtes ved Fr. 1241 § 3, vil det let skjønnes, at denne Retsfuldbyrdelse aabenbart i mange Tilfælde ikke var effektiv. Af Er. sj. L. II 52 vide vi, at Landsloven ikke vidste Raad mod de Tilfælde, at Debitor ikke eiede Løsøre, men nok Jord, og heller ikke imod det Tilfælde, at Debitor var en mægtig Mand eller boede under saa mægtig en Mand, at Ombudsmanden ikke turde røre ved ham. Der var følgelig Anledning

nok til at søge tilveiebragt en kraftigere Retsfuldbyrdelse end den Landslovene, selv ved Hjælp af Rigsregjeringens lokale Befuldmægtigede, kunde skabe; man tog i den Anledning sin Tilflugt til den højeste jordiske Magt, til Rigets Repræsentant, til Kongen.

Hvornaar man i Danmark først er begyndt at benytte sig af Kongens Magt til Retsfuldbyrdelse lader sig ikke sige, man kan nemlig paa ingen Maade deraf, at vi første Gang i de os bevarede Love møde Systemet med Kongebreve i Fr. 1241, slutte, at Kongebreve ikke tidligere ere kjendte. Endnu mindre kan det slutes af Landslovenes Tavshed, at Kongebrevene ikke kjendtes, da Retsbøgerne nedskreves; thi det var ikke Landslovenes Sag at træffe Bestemmelser om Rigsinstitutioner. Ligesom det er karakteristisk for de danske Provindslove, at de ere affattede med en Korthed og en Præcision i Udtrykket, der vidner om, at det ikke alene er Skaanske Lov og Jydske Lov, der have nydt godt af, at lærde Jurister have ydet deres Veiledning ved Affattelsen af Lovene, saaledes er det ligeledes karakteristisk for disse Lovbøger, at de i Reglen strængt holde sig til vedkommende Lands Ret og dets Institutioner og kun i Forbigaaende nævne Kongen eller Rigsinstitutionerne. Det er derfor meget muligt, at Kongens Breve fra gammel Tid ere traadte i Retsfuldbyrdelsens Tjeneste, og skal der gjættes paa deres Oprindelse, kan man nærmest tænke paa den Tid, da Danmark var forenet med England under Knud den Store.

Hvorledes dette nu end forholder sig, have vi i alt Fald Reglen i Fr. 1241 § 13:

Hvis Nogen sidder tre Paamindelsbreve (literæ ammonitoria), givne af Kongen, overhørig, skal Kongen holde den, hvem der er nægtet Ret, skadesløs og give ham 3 Mk. for hvert Brev til hans Skadegjæld. Kongen skal lade den Ulydiges Hovedlod konfiskere og maa straffe ham saaledes som det behager ham.

Det Mønster, hvorefter dette Institut gennem for-

skjellige Mellemed har udviklet sig, er i Virkeligheden, som foran bemærket, Pavebrevene, hvorved erindres, at Kongebrevene ikke blot ere bestemte til at skaffe en forurettet Privatmand sin Ret, men i det Hele taget sigte til at fremme Kongens Villie og give ham Midler til at gennemføre Landets Administration. Derimod er Forbilledet for Kongebrevene selvfølgelig ikke Provindslovenes Forelæggelser med tilhørende Straf for Ulydighed mod disse Opfordringer til at møde for en Ret. Rigets Styrelse tog ikke sine Forbilleder fra Provindslove, men ligesom den kongelige Magt overhovedet er udviklet med Støtte fra Kirkens Side, saaledes toges dennes Styrelse i det Hele til Mønster for Rigsstyrelsen overalt og særlig ogsaa her i Danmark. Som alt foran bemærket siges dette udtrykkelig i Fortalen foran J. L. med de Ord: forthi at so sum then hælgeær kirki styirkis meth pauæ oc bisscop. sua scal huart land styrkes meth kunungh æth hans rectter oc weries. Finder man derfor paa dette Punkt Lighed mellem Rigens Ret og Landslovene, saa er det ganske sikkert Rigens Ret, der har været Exempel for Landslovene, og ikke omvendt.

En Sammenligning mellem den Maade, hvorpaa Landslovene virke ved Forelæggelser, og Kongebrevenes Virkemaade, viser iøvrigt snart, at trods nogen ydre Lighed, der dog kun bestaar i en Udsættelse med den endelige Straf, indtil der er rettet visse Opfordringer til den Skyldige, er der en indgribende Forskjel mellem de to Systemer.

Ved Forelæggelse af Lavdage efter Provindslovene er det karakteristisk, at for hver Oversiddelse af en saadan Frist, Sagsøgte gjør sig skyldig i, paalægges der ham som Straf en Bøde for den Forhaling, hvori han gjør sig skyldig; men ved Kongebrevene findes ingen saadan Straf for Oversiddelsen af de to første Kongebreve. Hverken Kongen eller Bonden faa Noget, hvis den, mod hvem Kongebreve er udfærdiget, betaler inden 3die Brev udstedes. Først i Tilfælde af Ulydighed mod

Brev Nr. 3, faar Sagsøgeren 3 Mk. for hvert Brev, men disse Boder ere ikke en Straf for den skete Forhaling, men en recompensatio dampni (til hans scathæ giald), en Erstatning for den Umage og Bekostning, Klageren har havt med at skaffe Kongebrevene, medens derimod endog første Forelæggelse efter Provindslovene medførte en Forhalingsbøde. Kongebrevene ere i saa Henseende ganske overensstemmende med de geistlige monitiones canonicæ, ifølge hvilke Vedkommende under ingen Omstændigheder straffedes, naar han efterkom de foreløbige Paamindelser, men kun, naar han viste definitiv Ulydighed. Det er ogsaa rimeligt og naturligt, at Kongebrevene efter Fr. 1241, der skulde bruges i mange Tilfælde, hvor det jo ingenlunde var godtgjort, at der overhovedet paahvilede Indstævnte nogensomhelst Forpligtelse til at lyde, maatte give Indklagede tilbørlig Frist til eventuelt at oplyse, hvorledes Sagen forholdt sig. Anderledes var det derimod, som vi senere skulle se, med Kongebrevene efter Hf. 1282; thi da de ved denne Lov indskrænkedes til at kunne bruges, naar Indstævntes Ulydighed var konstateret for Herreds- og Landsting, kunde man strax paalægge Straf for Overhørighed med dobbelt Bøde til Bonde og Konge, saaledes som dette ogsaa skete.

Dernæst er der en indgribende Forskjel mellem Kongebrevene efter Fr. 1241 og Forelæggelse efter Provindslovene deri, at medens Forelæggelserne tilsigte at tvinge Sigtede til at opfylde det, som Klagerne har Krav paa, saa er dette jo ogsaa nok Meningen med Kongebrevene, men Tvangen mod Sigtede bestaar kun i Advarsler, og hvis han ikke agter disse, tvinges han ikke til at betale Klageren, men Kongen skal tværtimod betale hele Klagerens Fordring, imod at den Skyldige og hans Løsøre kommer i Kongens Vold.

At det saaledes paalægges Kongen at betale den Privates Fordring, imod at han derefter kan konfiskere alt Debtors Løsøre, forekommer os nu at være en høist

forunderlig Ordning^{*)}); men vi maa heri se et Udslag af den Sky for at tillade, at Gjenstande med Magt fratages en Debitor for at tjene til en Kreditors Fyldestgjørelse, der karakteriserer vor Middelalders Lovgivning. For at undgaa, at Kreditors private Fordring paa Gjældens Hovedstol direkte inddrives med Magt hos Debitor, skyder man Kongen ind som den, der gennem sine Breve kræver Debitor, thi herved opnaar man, at naar den Skyldige ikke adlyder Paakravene, kan han be-
 dragtes som en Majestatsforbryder, som den, der har krænkert Kongen. En saadan Forbrydelse medførte nemlig, naar den ikke hørte til de groveste, Ret for Kongen til at konfiskere alt Forbryderens Løsøre (samt legemlig Straf) og naar man altsaa paalagde Kongen at betale Kreditor af det inddragne Gods, var man ad en Omvei naaet til Exekution, uden dog direkte at tilstede denne for en privat Fordring^{**)}.

Grunden til, at den Sigtedes Gods og Person kommer i Kongens Vold, er nærmere beset, at han sættes i en Fredløshedstilstand, og man kunde sige, at dette Middel, som vi her se anvendt i Rigslovens Retsfuldbyrdelse, kun var en Gjentakelse af Provindslovenes gamle Retsmiddel, der jo ogsaa var en Fredløshed, nemlig ved Herredstthingene Mandhælgsfortabelse, Fredløshed i Herredet, og ved Landstthingene Fredløshed i Landene. Men om det end er ganske rigtigt, at der

*) Samme Princip findes iøvrigt i Norge paa et enkelt Sted i Gulathingens loven, nemlig c. 3 in fine: en ef han vill eigi (betale Boder). þa skal þat reida armadr konongs æða lendrmaðr. hvær i sinni systu. oc taca holfo meira heima. Det paalægges saaledes Kongens Embedsmand at betale de Boder, der paahvile en Privatmand, med Ret til »hjemme« at tage det dobbelte fra ham.

***) Den Omstændighed, at endog Rigslovene ikke tillægge Kongen nogen Ret til at lade foretage en egentlig Exekution for i Aaret 1282, taler stærkt imod, at Provindslovene skulde for denne Tid have tilladt Ombudsmanden at foretage Exekution direkte for en privat Gjæld, og for at Ombudsmandens Exekution virkelig, som vi have antaget, var indskrænket til Boder.

her ligger en Fredløshedstilstand til Grund for Sigtedes Behandling, saa maa det dog vel mærkes, at lige saa lidt som man kan sige, at den foregaaende Fremgangsmaade, der fører til Fredløshed, er ens i Provindslovene og i Rigslovene, lige saa lidt kan man sige, at den Fredløshed; som Rigslovene hjemle, er af samme Art som Provindslovenes. Det er i Kong Valdemars Lov bemærket, at Fredsberøvelse i Rigslovene har en anden, mere omfattende Karakter end i Provindslovene; thi medens den sidste højst kan drive en Mand bort fra vedkommende »Land«, saa bevirker Tabet af »Rigsfreden«, at Sigtede taber Retten til at være indenfor hele Rigets Grændser, fordi han nemlig har krænket Rigets Herre. Desforuden er der en anden Forskjel mellem de to Slags Loves Fredsberøvelse, idet nemlig Landslovene som bekjendt hjemle den Fredløse en bestemt Frist til at flygte ud af Landet, medens Rigslovene, endnu da Fr. 1241 udkom, ikke kjende til dette, men strax lade Sigtede komme i Kongens Vold, saaledes at denne kan gjøre med ham, hvad han vil.

Straffen mod den Sigtede bestaar i Rigslovene ikke blot i en Konfiskation af Godset, der gives Kongen desforuden en ligefrem Ret til at paaføre den Sigtede legemlig Straf efter sit Behag, og denne Beføielse for Kongen maa ikke betragtes som udsprungen af en hensigtsløs, tyrannisk Fremgangsmaade fra hans Side, thi Sagen er, at det ikke var nok at give Kongen en Beføielse til at konfiskere Sigtedes Hovedlod i al Almindelighed, man manglede jo vedblivende et Tvangsmiddel mod dem, der nok eiede Jord, men ikke — eller ikke nok — Løsøre. Det maa nu sikkert antages, at Meningen med at give Kongen Ret til vilkaarligt at straffe den Sigtede, væsentlig var eventuelt at kunne formaa denne til godvillig at udlevere sin Jord »pro pace sua«, se Diplomer af 21. Mai 1085 og af 1117, D. A. M. S. 1 og 2. Det er atter den bekjendte Sky for at tillade

Exekution i Jord, der bevirker, at man anvender en Omvei for at fremskaffe et Resultat, som man ikke tør opnaa direkte.

III. Exekution med Kongebreve efter Forordningerne af 19. Marts og 29. Juli 1282.

A. Reglerne i Fr. 19. Marts 1282 § 3:

Om Kongens Brev.

Kongen har lovet (ifølge et Hskr.: Riget), at hans Brev ikke skal gives over nogen Mand, før han er lovlig »kærth« paa Herredsthing og paa Landsthing og han dér ikke vil stande til Rette, hverken med Lov eller med Bøder.«

Fremgangsmaaden med Kongebrevene er dernæst saaledes:

1) Kongen giver et Brev og byder Vedkommende rette for sig inden 15 Dage; kommer han ikke før efter denne Tid, skal han gjøre Ret mod den, der kærer over ham, og bøde Bonden, der tog Brevet, 1 Mk. og Kongen 3 Mk.

2) Retter Sigtede ikke for sig, giver Kongen et andet Brev med Frist af 10 Dage under en Bøde af 2 Mk. til Bonden og 3 Mk. til Kongen.

3) Retter han vedblivende ikke for sig, gives 3die Brev med Frist af 5 Dage under en Bøde af 3 Mk. til Bonden og 3 Mk. til Kongen.

4) Hjælper heller ikke dette, giver Kongen 4de Brev og »kalder ham for sig«, og byder ham rette for sig. Sigtede skal bøde 40 Mk. til Kongen (saa gode som 26 Mk. 16 Ørtug, dette er Ret i Skaane).

5) Kommer han ikke for Kongen, da udmelder Kongen af sin Gaard skjellige Mænd til at skaffe Bonden Ret og lade udvurdere 6 Mk. af hans Løsøre for de (tre) Breve, som Sagsøgeren har taget, og til Kongen 40 Mk. (26 Mk. 16 Ørtug) og 1 Mk. (til Kongen) for 3 Breve og mere skal man ei tage af Bonden for den Sag. Tager Nogen Breve over en Mand, der ikke er sagsøgt

og ikke lovlig kærret til Thinge, da bøde han 3 Mk. til Bonden og 3 Mk. til Kongen, fordi han sagde Usandhed for Kongen.

Den første Hovedændring i Systemet med Kongebreve, saaledes som dette var efter Fr. 1241, der ved den nye Lov er sket, er selvfølgelig, at Kongen har maattet love ikke at give noget Brev mod Nogen, før han er lovlig søgt paa Herredstthing og Landstthing, og det er godtgjort, at han dér ikke vil stande til Rette, hverken med Lov eller med Boder. Tidligere paahvilede der nemlig ikke Kongen nogen Forpligtelse til kun at give Breve over den, der forhen var sagsøgt ved Underinstansen. Om han vilde, kunde Kongen give Breve mod Enhver, som efter hans Skjøn nægtede en Anden sin Ret; uanset om denne Retsnægtelse var konstateret ved en Forhandling for et af de almindelige Thing eller ei. Selvfølgelig er denne nye Regel en meget betydelig Indskrænkning i Kongens Ret, om den end ikke har den Betydning, som den Regel, der ogsaa ligger i de benyttede Ord, nemlig som vi saae ovenfor --, at Kongebrevs Brug i Rigets Administration overhovedet ophæves.

Istedetfor at Fr. 1241 viste os to Retsforfølgninger, der egentlig aldeles ikke stod i nogen Forbindelse med hinanden, nemlig Provindslovsforfølgningen, styrket med Reglen i Fr. 1241 § 3, og Rigslovsforfølgningen i Fr. 1241 § 13, se vi nu i Fr. 1282 begge Retsforfølgninger forenede, saaledes at Provindslovsforfølgning er en nødvendig Forudsætning for Forfølgning med Kongebreve efter Rigens Ret. Men som en Følge af denne Forbindelse mellem de to Forfølgninger, er der nu ogsaa tilveiebragt den Harmoni mellem dem, som vi saae, at der tidligere manglede; de Punkter, hvor Kongebrevens Forfølgning tidligere afveg fra Landslovenes Forfølgning, ere nu rettede. Der er nu kommet Bøder for Oversiddelse af hvert Kongebrev, ligesom dette findes i

Provindslovene for Oversiddelse af hver Forelæggelse, og man kan ikke nu ved at rette for sig inden 3die Kongebrev slippe uden Bøde, der er nu ikke længere Tale om Konfiskation af alt den Sigtedes Løsøre, men Forfølgningen ender med en Bøde og Ret til Exekution, der er heller ikke Spørgsmaal om legemlig Straf, og endelig findes der nu 4 Breve istedetfor tidligere 3, som det maa antages for ogsaa paa dette Punkt at bringe Lighed tilveie med Provindslovene, hvor det, som det synes ifølge en nyere Retsudvikling, jo er ganske almindeligt, at der forelægges 4de Thing*). Betingelsen for at faa Kongebreve er endelig nu den samme som for det, der dannede Slutstenen paa Provindsforfølgningen, nemlig at Vedkommende ei vil stande til Rette hverken med Lov eller med Bøder, se J. L. III 28, Er. sj. L. II 52.

Det ovenfor omtalte, hvorledes Forbilledet for Kongebrevene, forsaavidt angaar deres Brug i administrative Øiemed, aabenbart har været Kirkens Bansmyndighed, men i Virkeligheden har samme Forbillede været tilstede for Kongebrevene som Led i en Retsfølgning. ja hvad mere er, vi kunne paavise, at den Ændring, som Kongebrevene undergik fra Fr. 1241 til Fr. 19. Marts 1282, den har et fuldstændigt Sidestykke i en Ændring og Indskrænkning, som den kirkelige Bansmyndighed undergik her i Danmark omtrent 100 Aar inden Fr. 1282 udkom.

Den sjællandske og skaanske Kirkeret, der siges at

* Stemann, Retshist. S. 249, Rosenvinge, Retshist. S. 385, Secher: Om Vitterlighed S. 117. At der ingen reel Forskjel skulde være mellem at forelægge 3 Thing og 4 Thing, som Secher mener, er ikke rigtigt. F. Ex. ifølge Sk. L. IV 20 er der kun 3 Thing og Boderne udgjøre paa 3die Thing 26 Øre, men i V. sj. L. III 10 er der 4 Thing og Boderne udgjøre paa 3die Thing kun 2 Øre. At 3 Forelæggelser er det oprindelige, kan maaske sluttes af, at dette er Reglen i Vederlagsloven, se dansk Text § 3, uagtet Slutning fra en speciel Lov som denne selvfølgelig er usikker.

være givne »fordi Retten før var for haard mellem Bisp og Bønder«, have overensstemmende Regler om den Mand, der ikke møder ifølge Indstævning, nemlig saaledes: 1ste Stævning, Bøde af 6 Øre; 2den Stævning, Bøde af 6 Øre; 3die Stævning, Bøde af 3 Mk. Udebliver Indstævnte ogsaa trods 4de Stævning, der foretages af »præst i skruth« ifølge den sjællandske Kirkeret, men ifølge den skaanske i Kirken i Præsts og Sognemænds Overværelse —, saa er han falden baade for soch (eller: stæfni) oc sva for houæth sak, og Præsten skal »sættæ han i forboth« eller »honum thieniste forbivtha oc samfund manna«. Derimod indskjærpes det, at Præsten ikke maa strax sætte Vedkommende i Ban, men i Reglen først, naar han forgjæves har været i Forbud i Aar og Dag. Men er denne Frist udløben, da sættes Sigtede i Ban, og vil han løse sig af dette, kan det i det første Aar ske ved at han betaler alt, hvad han skylder, og 3 Mk. for Ban, i andet Aar gives 6 Mk. for Ban, i 3die Aar 9 Mk., i 4de Aar 40 Mk. — oc æeki meræ — eller: oc aldrey mera.

Som let vil ses, have vi her en Forfølgning, der nøiagtig ligner Retsforfølgning efter Provindslovene og Fr. 19. Marts 1282. Det første Stadium af den geistlige Retsforfølgning svarer aldeles til Provindslovenes Forelæggelser til 3 Thing med Bøde for hver Udeblivelse, ligesom Bøderne for de 2 første Udeblivelser ere lige store og den 3die Bøde 3 Mk. At Indstævnte efter Udeblivelse fra 4de Stævning sættes i Forbud*) svarer paa det nøieste til, at han i Provindslovene paa samme Stadium berøves sit Mandhælg, thi denne Fredløshed i ringere Grad er ganske svarende til den mindre Grad af Excommunication; som denne er den en Udelukkelse fra Omgang med Samfundsmedlemmerne, saaledes

*) K. v. Amira: Altschwed. Oblgrecht. S. 151.: forbuth udelukker fra Nadver og Gudstjeneste ligesom Acht fra Samkvem med Samfundsmedlemmer.

som Sk. L. udtrykker det ved at kalde Mandhælgstabelse for Madban*). Det andet Stadium i den geistlige Retsforfølgning begynder, naar Forbud ikke hjælper, ligesom andet Stadium i den verdslige, naar Mandhælgberøvelse (-† de kontinuerende 3 Mk.s Bøder) ikke fører til noget Resultat. Begge Forfølgninger gaa her ud paa at lade den Bøde, med hvilken man kan løse sig ud af Forfølgningen, stige jo længere Tid man bliver i denne uden at rette for sig, hvorimod Fristerne variere, og endelig ende begge Forfølgninger med at fordre 40 Mk.s Bøder. Som vi have set, indskjærpe Kirkeretterne, at der aldrig maa tages mere end 40 Mk. og Fr. 19. Marts 1282 siger ligeledes: oc mer scal man æi af bondanum takæ fore thæn sac.

Denne Fremhævelse af, at der ikke maa tages mere end det, der nu fastsættes, tyder paa, at tidligere har en strængere Regel været gjældende. Vi vide med Sikkerhed, at dette har været Tilfældet forsaavidt angaar Fr. 19. Marts 1282, idet denne afløste den langt strængere Regel i Fr. 1241, hvorefter Forfølgningen endte med, at Sigtede blev aldeles retløs, og med Kirkeretterne forholder det sig aabenbart paa samme Maade. De bleve givne, fordi Retten før var for haard mellem

*) Om Madban, matban, se Sk. L. VII. 9 og And. Sun. VII. 6. Rosenvinge bemærker i sin Udg. af And. Sun.'s Parafraze S. 89, at Ordet vel maa udlæses af mat (socius), men dette er urigtigt. Ordet betyder simpelthen Mad, Spise, idet Forbud mod Omgang med den Dømte ganske naturligt knyttedes til en af de Handlinger, der hyppigst foretages sammen med andre Mennesker: Deltagelse i de fælles Maaltider; Forbilledet i dansk Ret er uden Tvivl, som sagt, den geistlige Rets Forbud, dog mulig gjennem et Mellemed, nemlig Vederlagsretten, se Sv. A. c. 5 og Saxo § 5, der fremhæve, at med Udelukkelse fra Maaltiderne straffedes Overhørighed (contumacia). Ordet Madban synes beslægtet med det tyske *meteban* (Walter: *Rechtsgesch.* 1ste Udg. § 680). Ordet betyder en Proscription, der idømtes af en Ret, og som var mindre kraftig end *>Echt und Rechtlosigkeit*, se Hultaus Gloss. s. v. *meteban*.

Bisp og Bonde, med andre Ord, hvad dette Punkt angaar, for at afløse den kanoniske Rets almindelige Regler om Retsforfølgning; men den kanoniske Rets Regler om Excommunication, der skete ved 3 Breve, indeholdende monitiones canonicæ med en Frist af ialt 30 Dage, vare, som paa vist i Valdemars Lovs lige saa nøie svarende til Retsforfølgningen efter Fr. 1241 § 13 som Forbud svarede til Mandhælgfortabelse. Den verdslige Forfølgning gjorde Vedkommende retløs og jog ham ud af Riget, den geistlige Forfølgning gjorde ham paa samme Maade retløs i aandelig Henseende og udstødte ham fuldstændig af det aandelige Samfund. Men naar dette forholder sig saaledes, saa er Overgangen fra Fr. 1241 til Fr. 19. Marts 1282, forsaavidt angaar Reglerne om Retsforfølgning, ganske af samme Art. Hin Overgang skete, fordi Retten før var for haard mellem Bisp og Bonde, fordi Bispen kunde afpresse den Bantsatte vilkaarlige Beløb; denne Overgang skete, fordi Retten tilforn var for haard mellem Konge og Bonde, fordi Kongen forhen kunde tvinge den fuldstændig Retløse til at betale, hvad det skulde være, for atter at opnaa Fred. Begge Ændringer havde samme Maal: at fastsætte sølelige, men bestemte Bøder for Ulydigheden.

Saaledes se vi Kirkemagt og Kongemagt, de to nye Faktorer, som oprindeligt vare fremmede for de germaniske Samfund, begge fremtræde her i Landet med hele den Magt, hvormed disse Institutioner optraadte i Udlandet, og vi se dem begge senere bøiede og indskrænkede af Hensyn til Undersaatternes og Menighedsmedlemmers Tarv, idet den af disse Magter, som har tjent til Forbillede for den anden, først indskrænkedes imod Slutningen af det 12te Aarhundrede, medens Kongemagten 100 Aar senere undergaar en ganske lignende Indskrænkning. Men naar vi saaledes have fremhævet, at Kongens Magtmidler ere uddannede efter

kirkeligt Mønster, saa bør det ikke glemmes, at vi kjende den Lov og den Institution, hvori Kongens Magt uddannes paa denne Maade, at vi have en verdslig Lov, langt ældre end Fr. 1241, nemlig Vederlagsloven, hvori hin Udvikling af Kongens Magt ganske tydelig ses.

Det er ovenfor bemærket, at Mandhælgberovelse og Madban, der svare til excommunicatio minor, har sin Oprindelse eller i alt Fald sit Sidestykke i Vederlagsloven, se Sv. Aagesen c. 5 og Saxo § 5; saa nøie passer Vederlagslovens System paa dette Punkt med det i de senere Landslove gjældende, at ligesom det i den førstnævnte Lov bestemmes, at den, der for mindre Forseelser er udelukket fra Spisning med Kammeraterne, maa finde sig i, at der kastes Ben paa ham, saaledes se vi f. Ex. i Er. sj. L. II 51 foreskrevet, at man vel maa slaa og saare den Mandhægløse, men ikke dræbe eller lemlæste ham. I de større Forseelser, hvor Straffen eventuelt kunde stige til Udstødelse af Vederlaget, der fastsætter Vederlagslovens danske Text § 3, at der skal foregaa 3 Indstævninger, og det hedder saa: »Kommer han ikke til Stævnet, da fælder han sig selv og skal rømme Landet og Kongen tager alt, det han eier.« Det er saaledes klart, at Ulydighed mod 3 Stævninger i Vederlagsretten straffedes med samme Straf som Ulydighed imod 3 Kongebreve efter Fr. 1241, nemlig Konfiskation af hele Formuen og Landflygtighed, eventuelt, hvis han ikke slipper bort fra Landet, — hvortil han ingen Frist har —, da selvfølgelig med anden vilkaarlig Straf; den, der ingen Ret havde til at være i Riget, var jo overhovedet i »Kongens Vold«, naar denne fik fat i ham.

Ligesom al Rigslovgivning staar i intim Forbindelse med den første Rigsinstitution, med Vederlaget, saaledes er dette aabenbart ogsaa Tilfældet med Rigsexekutionen, der har sit Udspring fra Exekutionen i Vederlagsretten.

Som vi nu skulle se, kan dette ogsaa endnu spores i Fr. 1282.

Efterat nemlig Forordningen har nævnt alle de 4 Breve og sagt, at den Sigtede ved 4de Brev kaldes for Kongen, uden at dette dog har faaet Indstævnte til at rette for sig, skrider Forordningen til at fastsætte, hvorledes Kongen skal »skaffe den Forurettede Ret«, som det hedder i Fr. 1241. Dette skal ikke mere ske ved at prisgive alt den Sigtedes Løsøre og hans Person for Kongen, men derimod derved, at Kongen »af sin Gaard« udmelder skjellige Mænd til af den Skyldiges Løsøre at udvurdere Fyldestgjørelse for samtlige paa-løbne Bøder og Hovedgjælden.

»Mænd af Kongens Gaard« ere Vederlagsmænd og vi se saaledes her Forbindelsen mellem Vederlaget og Rigsexekutionen. Det er som bekjendt et karakteristisk Mærke paa Rigsexekutionen, der bevares helt ned i Tiderne, at Exekutionen aldrig skete ved Kongens Foged, men derimod ved »Ridemænd«, som, i alt Fald i Begyndelsen, altid hørte til Kongens Gaard.

Yderligere ses Forbindelsen mellem Fr. 1282 og Vederlagsretten i den sidste Bestemmelse i Fr.s § 3:

Tager Nogen Brev over en Mand, som ikke er sagsøgt og ikke lovlig kærret til Thinge, da bøde han 3 Mk. til Bonden og 3 Mk. til Kongen, fordi han sagde Usandhed for Kongen.

I Fr. 1241 findes nemlig i § 13 in fine, i samme § altsaa, hvor Kongebrevene omhandles, følgende Regel:

quicunque litigancium succumbit in causa, satisfaciat preualenti in tribus marchis et regi tantum, dum tamen sit decurio.

Den af procesførende Parter, der taber Sagen, skal betale den Vindende 3 Mk. og Kongen ligesaa meget, naar han er Hofmand (Recension I tilføier udtrykkelig: For Bønder skal dette ikke gjælde).

Det er vistnok indlysende, at Straffen i Fr. 1241 § 13 af 2×3 Mk. for enhver Hofmand, der taber sin Sag

ved Kongens Ret — efter hele Sammenhængen menes der en Proces ved denne Ret —, analogt er gjort gjældende for den, der urigtigt erhverver Kongebreve, fordi en saadan nemlig »siger Usandhed for Kongen« ligesom den, der paastaar, at have en Fordring, men taber Sagen ved Kongens Ret. Straffen er nu dog ikke indskrænket til Hofmænd (Vederlagsmænd), thi da Enhver kan faa Kongens Breve, ifalder ogsaa Enhver, der med Urette skaffer sig disse, hin Straf. Det er et af de mange Exempler paa, at Rigsretsregler ere begyndte som Vederlagsregler, som kun gjældende mellem »Hofmænd«, for derfra i Tidens Løb at blive udvidet til ogsaa at gjælde for »Bønder«. (Se iøvrigt senere »Rigens Ret« udg. af Rosenvinge, Danske Mag. III. 1. S. 177 flg., §§ 2 og 7, der have dobbelt 3 Mk.s Bøde for at »lyve paa Thing« eller »føre Løgn paa Thing«).

Det er foran sagt, at Reglerne i den vordingborgske Fr. 1282 bære Spor af at være affattede i Hast, som en foreløbig Fredsslutning mellem Kongen og Oprørerne, og dette Hastværk har ogsaa sat sit Mærke i den her omtalte § 3, thi det vil let indses, at det ikke gik an at ophæve Kongens tidligere Beføielse til eventuelt at iværksætte legemlig Straf imod den Overhørige, uden samtidig at give Kongen en Ret til, hvis Løsøret ikke slog til, da at dekretere Udlæg i den Overhøriges faste Eiendom; vi have jo set, at Kongen efter Fr. 1241 faktisk ved at bruge sin Straffemyndighed, eller blot ved at true med denne, i Reglen kunde naa den Overhøriges faste Ejendom; men efter Reglen i Fr. 19. Marts 1282 vilde al Mulighed for at faa fat i den Overhøriges Jord være udelukket og et saadant Tilbageskridt i Retsforfølgningen havde det utvivlsomt ikke været Meningen at gjøre. Vi ville derfor ogsaa finde denne Feil rettet i Fr. 29. Juli 1282.

B. Reglerne i Hf. 29. Juli 1282 § 4.

Ingen maa i nogensomhelst Sag tage Kongens Breve over Nogen før hans Sag er forhandlet og overveiet til Thinge (eller: til sine Thing); men naar Nogen har siddet et saaledes erhvervet 1ste Kongebrev overhørig, skal han bøde til Sagsøgeren 1 Mk. og til Kongen 3 Mk. udover det, hvortil han er dømt ved de foregaaende Thing, for det andet og det tredie Kongebrev samme Bøde, men for det fjerde 3 Mk. til Sagsøgeren og 40 Mk. til Kongen. Har en saadan Mand ikke Løsøre, men alene Jord, saa skal Kongens Embedsmand paamine ham, at han senest inden 1 Maaned sælger af sin Jord saa meget, som han skylder Konge og Bonde. Gjør han ikke dette, skal Kongens Embedsmand udvurdere Kongens og Bondens Ret af hans Jord og ikke mere, men slaar den ikke til til Betaling af dette, skal Konge og Bonde dele Jorden imellem sig, og hvis Nogen, imod hvad her er sagt, har erhvervet mindre lovlige Breve, skal han bøde 3 Mk. til Bonden og samme Bøde til Kongen

Da der imellem den vordingborgske og den nyborgske Forordning af 1282 kun ligger et Mellemrum af 4 Maaneder, kunne vi ikke vente at finde store Ændringer i det, som fastsættes i den vordingborgske Fr. i Henseende til Kongens Breve, der er væsentlig kun Tale om at rette de Feil, man i den førstnævnte Fr. havde begaaet.

Søm nedenstaaende Sammenstilling viser:

Fr. 19. Marts 1282:

1.	Brev,	1 Mk.	til Bonden,	3 Mk.	til Kongen,
2.	—	2	—	—	3 — —
3.	—	3	—	—	3 — —
4.	—			40	— —

Fr. 29. Juli 1282:

1.	Brev,	1	Mk.	til	Bonden,	3	Mk.	til	Kongen.
2.	—	1	—	—	—	3	—	—	—
3.	—	1	—	—	—	3	—	—	—
4.	—	3	—	—	—	40	—	—	—

er der i de to Lovbud Forskjel mellem de Bonden tillagte Bøder, idet Fr. 19. Marts lader Bøderne stige med 1 Mk., indtil 3die Brev naaes, og aldeles ikke tillægger Bonden nogen Bøde for 4de Brev, medens Fr. 29. Juli tillægger Bonden 1 Mk. for de 3 første Breve og for 4de 3 Mk. Nogen reel Forskjel er der imidlertid ikke, naar alle 4 Breve udstedes, thi saa bliver Konge- og Bondebøder, naar de sammenregnes, i hvert af de 2 Lovbud 55 Mk.; men tænke vi os, at Sigtede retter for sig f. Ex. efter 2det Brev, vil han efter Fr. 19. Marts foruden hvad han ellers skylder, komme til at betale for Kongebrevene til Bonden 3 Mk. og til Kongen 1 Mk., ialt 9 Mk., men efter Fr. 29. Juli til Bonden 2 Mk. og til Kongen 6 Mk., ialt 8 Mk. Grunden til denne Rettelse kan ikke oplyses. Mulig er det en Feiltagelse af den vordingborgske Fr., at den ved at indføre den nye Regel om det 4de Kongebrev og om Bøde til Kongen af 40 Mk. har overset, at den ogsaa burde tillægge Bonden en Bøde for Overhørighed mod det 4de Kongebrev.

Dernæst er der en Forskjel mellem i to Lovbud deri, at medens det første bestemmer, at Kongebreve ikke kan faaes før der er kærret paa Herredsting og paa Landsting, saa siger Fr. 29. Juli kun, at Sagen skal være forhandlet til Thinget eller til sine Thinget. Man kunde paastaa, at der mellem disse Ord ikke var nogen virkelig Forskjel; men naar det betænkes, at den senere Praxis i Henseende til Udstedelsen af Kongebrevene holdt paa, at saadanne Breve kunde erholdes ikke alene, naar Dom forhen var afsagt eller Fördeling sket til Herreds- og Landsting, men ogsaa, naar Dom iforveien var erhvervet paa Kongens Retterthing 3: Kon-

gens og Rigens Raads Thing (se Rosenvinge: Rigens Ret og Dele, Kjbhvn. 1847, S. 37 og 47, Kristian IV's Rigens Dele af 1621 §§ 1 og 8) —, saa er det dog muligt; at vi allerede her have en Antydning af, at det ikke blot var Forfølgning paa Hjemthingene (Kr. IV Rigens Dele § 8), der kunde gaa forud for Forfølgning med Kongebreve, men ogsaa Forfølgning ved Kongens Thing.

Hovedforskjellen mellem de to Lovbud ligger dog i, at Fr. 29. Juli retter den Feil, der findes i Fr. 19. Marts derved, at denne ikke anviser nogen Vei til at kunne holde sig til den Sigtedes faste Eiendom. Veien til Exekution i fast Eiendom er dog forlænget derved, at Kongens Embedsmand maa, før Exekution kan finde Sted, paaminde Sigtede om at sælge sin Jord inden Forløbet af 1 Maaned. Dette minder om den senere Tids »Paamindelser« (Rosenvinge anf. St. S. 37) hvor Fristen dog var 6 Uger, medens den her er 1 Maaned, den samme Frist som kanonisk Ret foreskriver (spatium mensis »Valdemars Lov« S. 169) for sine monitiones og den samme Frist, der gjaldt efter Fr. 1241 (15 Dage + 10 Dage + 5 Dage) som alle 3 Breves Opfyldelsesfrist, se »Valdemars Lov« anf. St. og S. R. D. V 588). Forløb Fristen, uden at Sigtede godvillig solgte af sin Jord saa meget, som var nødvendigt til Dækning af den Privates og Kongens Krav, skulde Kongens Embedsmand udvurdere Fyldestgjørelse af Jorden. Det er noget paa-faldende her alene at se Kongens Embedsmand omtalt, medens ellers »Mænd af Kongens Gaard« eller »Ride-mænd« spille Hovedrollen i Rigsretsexekutionen.

Man kunde endelig paastaa, at der dog endnu var en væsentlig Forskjel mellem Fr. 19. Marts 1282 og Hf. 29. Juli s. A., idet nemlig Forordningen siger, at Kongen har lovet (Riget), at hans Brev ikke skal gives over Nogen, før han er lovlig kæret til Herredsting og Landsting, medens Haandfæstningen derimod anfører, at ingen Mand maa i nogen Sag faa Kongebreve mod

Nogen, før hans Sag er forhandlet til Thinge. Som let vil ses, er der en betydelig Forskjel mellem at love, at Kongebreve overhovedet aldrig skal udstedes mod Nogen, hverken af Kongen efter eget Initiativ eller paa en Privatmands Begjæring, før Vedkommende lovlig er tiltalt ved de ordinære Thing, — og saa at give Løfte om, at ingen Privatmand maa i nogen Sag faa Kongebreve, før han har tiltalt sin Modpart til Thinge, thi efter den første Redaktion udelukker Kongen sig ubetinget fra at udstede Kongebreve mod Nogen efter sit eget Initiativ og selv i det Tilfælde, at hans Brev begjæres af en Privatmand, maa de ikke gives, før Sagen har været for Provindstthingene. I den anden Redaktion er Kongen kun gaaet ind paa at underkaste sig Begrænsning for sin Ret til at give Kongebreve paa Ansøgning fra Private; men hans Ret til efter eget Initiativ, uden Ansøgning fra Private, at udstede Breve mod Undersaatterne staar derimod urørt.

Imidlertid vilde det være urigtigt at tro, at denne forandrede Redaktion af de ellers temmelig overensstemmende Regler om Kongebreve i de to Fr. 1282 i Virkeligheden betyder, at der gives afvigende Regler om Kongens Ret til at udstede Breve. Sagen er nemlig, at, som vi have set, Fr. 29. Juli 1282 har foran sin Regel om Kongebrevene indsat en Paragraf, der ikke findes i den vordingborgske Fr., og hvori det hedder, at ingen maa straffes, medmindre han lovlig er forvunden, og ved denne Bestemmelse, er, som vi ovenfor have fremhævet, Kongens Ret til efter eget Initiativ at rette Breve mod Undersaatterne bortfalden, hans Breve kunne ingensinde med Virkning anvendes i administrative Øiemed, men kun hvor en Mand ved de almindelige Thing er bleven forvunden. Da der nu saaledes allerede i Fr. 29. Juli 1282 § 3 er nedlagt Forbud mod de selvstændige Kongebreve, er det rimeligt, at § 4 kun omhandler Grændserne for de Breve, der udstedes af Kongen efter Privatmands Begjæring.

§ 23. *Om Jords Fortabelse for Majestætsforbrydelse.*

Vi have set, at de 4 første Paragraffer af Hf. 1282 staa i nær Forbindelse med Vederlagsretten og Vederlaget. Disse første §§ i Hf. ere indsatte nærmest til Fordel for Adelen, medens de følgende Artikler have Hensyn til Bønder, Kjøbmænd og Geistlige. Af denne Grund have vi her, hvor det har været vor Opgave at paavise Udviklingen, der fører fra Vederlagsret til Rigsret, behandlet de 4 første §§ af Haandfæstningen; men da der imellem dennes senere Bestemmelser endnu findes en enkelt, hvori Forbindelsen mellem Vederlagsret og Rigsret paa en mærkelig Maade viser sig, bør denne Lovbestemmelse ogsaa omtales her.

Hf. 1282 § 13 lyder i Oversættelse saaledes:

»Ingen skal miste sin Jord, medmindre han bliver overbevist om Majestætsforbrydelse med Ed af worthæl, undtagen i det ovennævnte Tilfælde.»

Det mærkelige ved denne Regel er selvfølgelig, at vi nu i en Rigslov finde omtalt som almindelig gjældende et Institut, worthæl, som vi hidtil kun have fundet omtalt i Vederlagslovgivningen, nemlig i den ovenfor udførlig omtalte Fr. 1276.

Vi have dér paavist, at Worthælds-Nævnet er det første Rignævni, vi møde, det første Nævni, der sammensættes af Mænd fra hele Riget. At et saadant Nævni begynder i Vederlaget, er aldeles rimeligt, thi Vederlaget var jo den første Institution, der samlede Mænd fra hele Riget til en Enhed. At endvidere dette Rignævni snart maatte fra Vederlaget brede sig ud til at faa almindelig Anvendelse, er ogsaa meget rimeligt, thi da man havde en Rigsjurisdiktion, en Domstol, som er kompetent til at dømme efter Rigens Ret og over Folk fra hele Riget, maatte man selvfølgelig ogsaa til Sagens Afgjørelse have et Nævni af Mænd fra hele Riget paa samme Maade som man havde Sognenævni, Herredsnævni og Lands-

nævn (Stemann, Retshist. S. 179) for de mindre Retskredse i Landet.

Som sædvanlig bibeholdt man ved Overførelsen af Vederlagets Nævn til Rigens Ret den gamle Vederlagsbenævnelse paa Nævnet og vedblev at kalde det Worthælsnævn, uagtet dette Nævn jo kun passede i Vederlaget med dettes Inddeling i »Worthæld«; men da disse Worthæld, som vi ovenfor saae, vistnok faldt sammen med Rigets Hovedinddeling i »Lande«, er det meget forklarligt, at det gamle Navn uforandret bibeholdtes.

Hvad iøvrigt angaar den reelle Betydning af denne Bestemmelse, da se vi den paa en Maade slutte sig til Hf. § 4, idet den fremhæver, at kun i disse to Tilfælde er en Forbrydelse af Jord mulig. Efter al Rimelighed har det fra gammel Tid været Regel, at Jord kun kunde forbrydes ved en Forseelse mod Kongen (Riget), og Grunden til, at det ovennævnte Tilfælde ogsaa indeholder Forbrydelse af Jord, er sikkert, at den Ulydighed mod Kongens Breve, der forudsættes i § 4 som en Betingelse for Jordens Forbrydelse, er anset for at være og behandlet lig med en Majestætsforbrydelse, om end af mindre Grad (Valdemars Lovs S. 150 og ovenfor S. 163). Hvis dette er rigtigt, have vi i Henseende til Jords Forbrydelse ved Kongens Ret en interessant Analogi med Provindslovenes Procesmaade, thi ligesom en Mand efter denne kunde blive udsat for retslige Tvangsmidler, ikke alene fordi en Dom overgik ham, men ogsaa, fordi han paa Grund af Udeblivelse fældedes eller fordeltes, saaledes se vi her i Hf. § 4 fastsat Jords Forbrydelse som en Følge af en Fordeling, medens Hf. § 13 forudsætter en Realitetsdom.

§ 24. *Tilbageblik.*

Vi have i det foregaaende berørt tre forskellige Retssystemer, der samtidig, hver paa sit Omraade, have været gjældende her i Landet, nemlig Vederlagsret,

Rigsret og Provindsret, og vi have oplyst, hvorledes disse Retssystemer gjensidig indvirkede paa hinanden.

Vi have set Vederlagsrettens Oprindelse og Fremvæxt og fulgt dens Skjæbne gennem over to hundrede Aar; det er paavist, at denne Lov udviklede sig fra en Lov for Kongens Huskarle til at blive en Lov for Rigets Milites, fra en Hoflov i egentlig Forstand til en Adelslov, en Lov for Rigets verdslige privilegerede Stand. Foruden at denne Lov har haft en fremragende Betydning for hele Forholdet imellem Konge og Adel og derigjennem for Rigets Styrelse og Skjæbne, har den haft Indvirkning baade paa Rigets almindelige Lovgivning og paa Provindslovgivningen. Vederlagslovens Indvirkning paa Rigslovgivningen er, her og i »Valdemars Lov«, paavist paa en Mængde Punkter: Kongens Hofret, der oprindeligt kun havde Jurisdiktion i Vederlags-sager, fik senere Jurisdiktion i Rigsretssager i Almindelighed, samtidig med at Kongens Hof (*curia regis*) blev til Danehof (*curia Danorum*). Kongens Breve, der ere af saa fremragende Betydning i Rigens Ret, ere oprindeligt udviklede paa Basis af Vederlagsret efter fremmed Mønster, Rigsexekutionen bærer i sin første Oprindelse tydelige Mærker af nøie Forbindelse med Vederlaget, det første Rigsnævn er et Vederlagsnævn o. s. v. I Overensstemmelse med denne nøie Forbindelse mellem de to Retssystemer se vi da ogsaa de selvsamme Love indeholde en saadan Blanding af Vederlagslov og Rigslov, at det af og til er særdeles vanskeligt nu at afgjøre, om en Lovbestemmelse tilhører det ene eller det andet Retssystem eller mulig begge, en Vanskelighed, som vitterlig ogsaa har været tilstede paa den Tid, Lovene bleve givne, se f. Ex. Fr. 1241 § 13 in fine, der udtrykkelig fremhæver, at den indeholder Vederlagsret.

Men Vederlagsloven indvirkede ikke blot paa Rigslovgivningen, den havde ogsaa, skjøndt mere indirekte og

svagere, Indvirkning paa Provindslovgivningen. Dens Opgave har her været den at indføre fremmede Retssætninger og Ideer og derved bidrage til, at Provindslovgivningen opgav den Stivhed og Ubevægelighed, der her som overalt karakteriserer den, og, omend modstræbende, fulgte med de Strømninger, som gjøre sig gjældende i Udlandet. Det er f. Ex. paavist, at Vederlagsloven gav det første Signal til Opgivelsen af Jernbyrd som Bevismiddel og dermed Signalet til den Omvæltning i Provindslovens Proces, der nøder denne til at skabe eller til videre at udvikle en Mellemtung mellem Vidner og Mededsmænd, nemlig Nævnet, der er et tosidet Bevismiddel, som Vidnerne, men bestaar af flere Medlemmer af Retskredsen og saaledes dog ogsaa, som Mededsmændene, kunde repræsentere den i Menigheden herskende Opinion om Sagen. Vederlagslovene have ogsaa Fortjeneste af den videre Udvikling af Nævningeinstitutionen, men iøvrigt er Vederlagslovens Indvirkning paa Provindslovene i det Hele taget foregaaet mere indirekte, nemlig derved at den paavirkede Rigslovgivningen, der saa atter havde Indflydelse paa Provindslovene.

Paa den anden Side kan det paavises, at Vederlagsretten er bleven paavirket af Landslovene f. Ex. i Retning af at sætte Bødestraf istedetfor Livsstraf eller Udstødelse af Vederlaget. I Fr. 1241 § 9 se vi efter et af de os bevarede Haandskrifter *consuetudo patriæ* blive paaberaabt som Norm i en Vederlagsregel og Hf. 1282 arbejder videre paa at indføre Provindsret i Vederlaget (og Rigens Ret) f. Ex. ved Reglen i § 2, der indfører Landslovenes Regel om Ret til Flugt for den, der var dømt paa Livet.

Forholdet mellem Rigslov og Provindslov er af afgjørende Betydning for Udviklingen af Danmarks Lovgivning overhovedet, idet der mellem de to Restsystemer opstaar den samme interessante og befrugtende Vexelvirkning, som man i Udlandet gjenfinder mellem

lignende Retssystemer i de forskjellige Lande, og som man har sammenlignet med Forholdet mellem jus civile og jus honorarium. Denne Vexelvirkning have vi særlig søgt at oplyse paa et enkelt vigtigt Punkt, nemlig i Henseende til Reglerne om Retsfuldbyrdelsen, hvor vi paa den ene Side have fremstillet Landslovene med deres fra Selvstyrelsesprincippet hentede Midler til Retsfuldbyrdelse og paa den anden Side Rigslovgivningen med dens fra Statsprincippet udgaaede executive Organer. Det er godtgjort, hvorledes Provindslove og Rigslove oprindeligt stode ganske uafhængige og fremmede for hinanden hver med sine Midler til Retsfuldbyrdelse, saaledes at det ingenlunde var en Betingelse for at opnaa Hjælp ved Rigens Ret, at en saadan først var forsøgt gennem Landslovene, hvorhos de to Fremgangsmaader vare meget forskjellige. Det er fremdeles oplyst, at de to Retsfuldbyrdelsesmaader bragtes i Forbindelse ved Fr. 1282, saaledes at Forfølgning ved Landslovene sattes som en Betingelse og en Forløber for at kunne opnaa Rigsretsforfølgning, og hvordan som en Følge heraf Rigsretsforfølgningen modificeredes og omdannedes efter Landslovsforfølgningen. —

Men foruden denne Vexelvirkning mellem Retssystemerne har den foregaaende Fremstilling endvidere i Udviklingen af Vederlagslov og Rigslov vist os de forskjellige Faser af den lange Kamp mellem Konger og Stormænd, der kun i korte Tidsrum standsede i Tiden mellem Knud den Store og Erik Glipping, og hvori Danmarks indre Historie, saa vidt vi nu ere i Stand til at følge den, bestaar i hin Tid.

Aarsagen til denne lange Kamp kan i Korthed siges at være den, at Stormændene havde opnaaet Friheder og Begunstigelser af alle Slags for at tjene under en særegen stræng Lov, Vederlagsloven, men da de havde opnaaet Begunstigelserne, gik deres Bestræbelser ud paa saa vidt muligt at unddrage sig fra Opfyldelsen af de Pligter, de havde paataget sig til Gjengjæld for de dem tilstaaede

Privilegier. Uagtet de havde afgivet Løfte om at tjene Kongen som hans Krigsmænd og uagtet militær Disciplin i dette Forhold var uundgaaelig nødvendig, gik alle Adelens Bestræbelser ud paa at afskaffe den særlige Myndighed, Kongen skulde have over dem fremfor over almindelige Borgere; det skulde være dem selv, som bestemte hvad og hvormeget de vilde give som Vederlag for de dem tilstaaede Privilegier. Heraf forklares den Svækkelse i Vederlagsreglerne, der begyndte allerede under Harald Hein og som stadig og jævnt fortsattes indtil der indtraadte en Reaktion under Valdemarerne. Da saa Kongemagtens Indhavere efter 1241 lagde sig ud med Geistligheden, der hidtil ofte havde støttet Kongemagten, tog formodentlig Adelen Fordringsfuldhed atter til, i alt Fald tog sikkert dens Ulydighed og Trods til. Forgjæves stræbte Kongemagten at hævde Vederlagsloven og dens gamle, strænge Disciplin ved Frdd. af 1263 og 1276, forgjæves søgte Kongerne nu, idet de paa deres Side gik for vidt, at sfare frem som Keisere ved at indpode Romerret i den døende Vederlagslov, Kongemagtens Skjæbne var afgjort. Adelen, der altid, naar den vilde, kunde ophidse Bønderne mod Kongen, sluttede Forbund med dem, overvandt Kong Erik Glipping og dikterede Freden i Forordningerne af 1282.

Haandfæstningen af 1282 er ved den nu foretagne Undersøgelse af alle foregaaende Rigslove vistnok kommen til at staa i et nyt og rigtigere Lys end tidligere. Da nærværende Skrift imidlertid kun behandler Haandfæstningens første Del, vil det være rigtig at opsætte den endelige Dom over Loven og dens Indhold indtil denne fuldstændig er gennemgaaet; der er her kun Anledning til at fremhæve, at i alt Fald denne Del af Loven ikke giver nogen Anledning til at kalde Haandfæstningen »et mindeværdigt Frihedsbrev for hele det danske Folk«, eller at nævne det som et Bevis paa »den Ufriheds Aand, der gaar gennem vor Historieskrivning«, at denne »atter og atter kalder denne og de følgende

Haandfæstninger for ubillige Overgreb overfor Kongerne^{*)}. En saadan Betragtning kunde kun have Gyl-dighed, naar man gik ud fra, at Haandfæstningens Bestemmelser skulde hævde den gamle nedarvede Ret (Provindslovgivning eller Rigslovgivning) overfor Kongens Overgreb, og naar Haandfæstningens Bestemmelser i første Afsnit alene vare til Fordel for Rigets almindelige Borgere, men det er godtgjort, at ingen af disse Be-tingelser er tilstede.

Ingen af de 4 første §§ i Hf. gaar ud paa at hævde den bestaaende Ret mod Kongens Angreb. Af Bestem-melserne, der, som vi have set, alle angaa Rigens Ret og aldeles ikke Provindslovene, gjør § 1 det nu til en Pligt for Kongen aarlig at indkalde Danehof, medens dette tidligere beroede paa hans Godtbefindende; § 2 indeholder en Ændring i Fr. 1263 § 3 og en Ændring i den tidligere gjældende Rigslovgivning, forsaavidt som den i Rigsretssager, der gaa ud paa Livsstraf, indfører Provindslovens Bestemmelse om Ret for Indstævnte til at flygte bort; § 3 afskaffer den Ret, som Kongen i Henhold til den tidligere gjældende Rigslov, Fr. 1241 § 13, havde til at udstede Kongebreve i Rigets Administra-tion og til eventuelt at straffe de herimod Ulydige med vilkaarlig Straf; § 4 endelig indeholder ligeledes en Æn-dring i den tidligere gjældende Rigslovgivning, nemlig i de i Fr. 1241 § 13 indeholdte Regler om Kongebreve i exekutive Øiemed.

Herved er der altsaa gjort en Ende paa Troen paa, at Haandfæstningens første og ubetinget vigtigste Del skulde indeholde Forbud mod Vilkaarligheder og Lov-overtrædelser, hvori Kongerne skulde have gjort sig skyldige. Alle Bestemmelser indeholde tvært-imod kun Ændringer i den tidligere be-staaende Rigslovgivning.

*) A. D. Jørgensen i Nord. Tidskr. utg. af Letterstedtska För-eningen f. 1883 S. 178.

Maaske man nok vil indrømme dette, men det kunde da videre siges, at selv om Haandfæstningens første Del kun indfører Ændringer i den hidtil gjældende Rigslovgivning, saa er den dog et mindeværdigt Frihedsbrev for det danske Folk, thi samtlige Bestemmelser indeholde ganske utvivlsomt betydelige Fremskridt i Retning af at beskytte Borgerne mod Vilkaarlighed fra Statsmagtens Side. Vil man maaske forsvare en Lovgivning, der indrømmer Kongen Ret til paa den blotte Mistanke at sætte Folk i Fængsel paa ubestemt Tid, eller en Lovgivning, der tillader Kongen uden Dom at diktere de strængeste Straffe mod dem, der ikke adlød hans Befalinger? Var det maaske ikke i sin Orden, at den hidtil gjældende Rigslovgivning blev bragt til samme Standpunkt, hvorpaa Provindslovene fra gammel Tid stode: at Ingen kunde fængsles eller dømmes uden under Iagttagelse af lovlige, for Individets Frihed betryggende Former, og hvad andet var det, der skete i 1282?

Denne Betragtning skulde synes uimodsigelig og dog er den paa ingen Maade korrekt, den afgiver et slaaende Bevis paa, hvor umulig det er ved Bedømmelsen af Middelalderens Forfatningsforhold og Love at anvende en moderne Maalestok for Begreberne Folkets Ret og Folkets Frihed.

Sagen er jo nemlig, at disse Bestemmelser i Hf. 1282, som foran paavist, utvivlsomt ikke ere indsatte af Hensyn til Landets Borgere i Almindelighed, men af Hensyn til Adelen, og om end disse Regler faktisk ogsaa kom Borgerne i Almindelighed til Gode, vare de dog især til Fordel for Medlemmerne af Vederlaget, idet de for disses Vedkommende indeholde indgribende Ændringer i den hidtil gjældende Ret, hvorefter Kongen overfor Vederlagsmændene havde haft de Rettigheder, der nu ved Haandfæstningens 4 første §§ fratoges ham. Men paa disse Ændringer i den bestaaende Ret havde Vederlagsmændene sikkert intet billigt Krav. Saa

strænge nemlig de den Gang afskaffede Regler vilde have været, hvis de gjaldt overfor almindelige Borgere, der ikke særlig havde forpligtet sig til imod Løn at staa til Kongens Tjeneste og lyde hans Bud, saa naturlige og rimelige maa de i hin Tid siges at være overfor de Mænd, der havde opnaaet Friheder og Privilegier ved at de i Henhold til Vederlagslovene havde lovet Kongen at »være rede til alt hans Bud« og at vise ham ubetinget Troskab og Lydighed, hvori- mod Kongen til Gjengjæld havde lovet dem »malæ«, hvad enten dette nu var Løn, Len, Skattelettelse eller andre Privilegier.

Det, som altsaa gjør, at Haandfæstningens første Del kun med store Forbehold kan prises som et gavnligt Frihedsbrev, er, at det i altfor høi Grad stiller Kongens lønnede Tjenestemænd paa lige Fod med hans Undersaatter i Almindelighed, idet der savnes en Tilføjelse om, at disse Bestemmelser alene gjaldt for Rustici, men ikke for »Decuriones«. Hvis Kongens Tjenestemænd paa denne Maade vilde stilles paa lige Fod med uafhængige Statsborgere, saa maatte de samtidig have opgivet deres Privilegier, saa maatte der være tilveiebragt Lighed overfor Statsbyrderne, men herom høre vi Intet, tværtimod se vi i den følgende Tid den Bevægelse for at indskrænke Kongens Ret overfor Tjenestemændene, som alt kan spores før Hf. 1282, fortsat; vi høre om Regler, der foreskrive Kongen, hvornaar han maa begynde Krig og hvormegen Krigstjeneste, der kan fordres af Adelen, altsaa en Indskrænkning i Henseende til Kongens Ret til at kræve den Præstation (Krigstjeneste), som Hærmændene havde lovet til Gjengjæld for de dem givne Fordele; det er saa langt fra, at vi høre, at Adelen har indskrænket sine Rettigheder, at vi tværtimod se Privilegierne voxte, indtil det endte med, at Kongens lønnede Tjenere tiltog sig saa godt som al Magt i Landet, saa at det langt snarere var Kongen, der tjente dem, end omvendt.

Som det var at vente, gaar altsaa den Lovudvikling, der fører fra Vederlagslov gennem blandede Rigs- og Vederlagslove til rene Rigslove, jævnsides med en Standsudvikling, der gjør Kongens Huskarle til Hofmænd og Hærmænd, og som tilsidst forvandler Kongens Mænd til Rigets Mænd, det vil i Virkeligheden sige til deres egne Mænd, eftersom de efterhaanden selv faktisk bleve eneraadige i Rigets Styrelse.

Tillæg.

I.

Kong Knud den Stores Vederlagsret, affattet af Erkebisp Absalon og Kong Knud Valdemarsson. *)

Dette er Vederlagsloven, som Kong Knud, Valdemars Søn, og Erkebiskop Absalon lode opskrive, saaledes som den var i gamle Knuds Dage. Gamle Knud var Konge i Danmark og England og Norge og Samland og havde samlet en stor Hird omkring sig fra alle Lande, som han var Konge over, og han kunde ikke have havt dem enige og i Fred med hinanden, dersom ikke Loven havde været stræng mod den, som begik Misgjerning mod Nogen. Derfor gjorde han i England, og med ham Øpe Snielle af Sjælland og Eskil Øppesøn, Vederlagsloven stærk og stræng, paa det at Ingen skulde vove at forbryde sig mod Nogen, og fastsatte han for det første:

§ 1. At Kongen og andre mægtige¹ Mænd, der have Hird, skulle være deres Mænd hulde og blide og rettelig give dem deres Vederlag². Mændene skulle vise Troskab og Tjeneste mod deres Herre og være rede til alt hans Bud.

*) Kolderup Rosenvinges Udgave af Lovens gammeldanske Text (Gl. Danske Love V. S. 2) og hans Gjengivelse af Loven paa moderne Dansk er lagt til Grund for nærværende Gjengivelse af Loven paa Nutidsdansk, dog saaledes at der her er foretaget enkelte Rettelser, ligesom der er tilføiet Paragraftegn. De vigtigste Afvigelser fra Rosenvinges Fortolkning af Loven angives nedenfor i Noterne.

§ 2. Hænder det sig, at Nogen bliver en farlig og skjændig Forræder og øver Judasværk med ondt Raad mod sin Herre, da har han forgjort sig selv og alt det, han eier.

§ 3. Dersom Kongen vil udstøde nogen Mand af Vederlaget, da skal han først med to Vederlagsmænd lade ham stævne i Kongsgaarden i hans Sveit og Fjering² til Huskarlestævne og lade nævne for ham Sted og Dag. Kommer han ikke til Stævnet, da skal man drage hjem til hans Bolig og stævne anden Gang og sige ham Sted og Dag. Forsømmer han at møde, da skal han tredie Gang lade ham stævne hjemme i hans Hus og sige ham, naar og hvor han skal møde. Kommer han da ei til Stævnet, da være han fældet, og han skal rømme Landet og Kongen tager alt det, han eier. Kommer han til Stævnet og kan Kongen med to Vederlagsmænds Vidnesbyrd og Ed paa Helligdommen gjøre den Sag sand, at han lagde Raad op imod hans Liv eller Land, da har han tabt Retten til at være i Vederlaget og forgjort sig selv. Tør Vederlagsmændene ikke vidne det og ikke sværge paa Helligdommene, da skal han enten fældes eller værges med Gudsdom, det er med Jernbyrd, efter den Lov, som gamle Knud gav.

§ 4. Vil Nogen forlade sin Herres Tjeneste, da skal han 8de Dagen (efter) Juleaften⁴ lade sin Tjeneste op-sige ved to Vederlagsmænd, da maa han siden tjene anden Herre.

§ 5. Forser Nogen sig i Vederlaget med at hugge⁵ eller saare, da skal han jages af Kongens Gaard med Niddings Navn og rømme alle de Lande, som Knud var Konge over. Og hver den Vederlagsmand, som siden finder ham, skal angribe ham, dersom han har et Skjold mere end hin, ellers skal han hedde Nidding, skjøndt han hverken har hugget eller saaret Nogen.

§ 6. Dersom Nogen førte Klage over, at Vederlagsmænd havde gjort ham Uret, da skulde den Sag forfølges ved Huskarlestævne. Kunde han bevise sin Sigtelse (sande det) med to Vederlagsmænds Vidnesbyrd og deres Ed paa

Helligdommen, da skulde han (den Sigtede) sidde een Mand længere nede end han sad forhen. Og alle Trætter, som kom dem (Vederlagsmændene) imellem, skulle ei andetsteds afgjøres end ved Huskarlestævne.

§ 7. Dersom Sagen er om Jord eller Boran, da skal den, som efter Huskarles Dom er nærmest til Lov, føre Bevis med sex Mands Ed, udtagne ved Lodtrækning i hans Fjerding. Alle mindre Sager skulle afgjøres ved to Vederlagsmænds Ed, som sidde den Bevispligtige nærmest.

Vederlaget blev trolig vedtaget ⁶ mellem Herrer og deres Mænd og stod ukrænket i otte Kongers Tid, som vare: gamle Knud, Harde-Knud, Magnus den Gode, Svend Astridsøn, Harald Hein, Hellig Knud i Odense, Olaf, hans Broder, og Erik den Eiegode, og blev ikke brudt ⁷ før end i den gode Konges Dage, det var Niels; da red Kristiern Svendsøn til og hug Thure Doka, det var det første Brud paa Vederlaget; da tyktes det baade Kong Niels og Kristierns Frænder haardt at jage ham af Kongens Gaard med Niddings Navn, fordi tvende af hans Brødre vare Biskopper, nemlig Erkebisp Asker og Svend, Biskop af Viborg, og hans to andre Brødre, Eskil og Aage, og deres Fader, Svend Trundesøn, vare Høvdinge i Danmark; de vilde derfor hellere lade Sagen afgjøre ved Bøder. Da spurgte de dem for hos Bo Hethinssøn af Vendsyssel, som havde været gamle Knuds Mand, og hos andre af de ældste Mænd i Danmark, om Nogen kunde mindes, at der før var gjort Brud paa Vederlaget og derfor givet Bøder, men man kunde ikke finde Domme ⁸, der gik ud herpaa. Da sagde Bo Hethinssøn: siden der ikke findes Domme i denne Retning før vore Dage, da lader os gjøre en Vedtægt, der skal gjælde efter vore Dage, og det skal være, at den, som gjør Brud paa Vederlaget med Hug eller Saar, han skal bøde til Kongen 40 Mk., til de andre Vederlagsmænd 40 Mk. og til den Mishandlede 40 Mk. og give ham to Mk. Guld til Gørsum.

Siden hug Aage Thwer til Esge Ebbesøn, Bryde i Varde, hjemme hos Withe Staller i Byrgh under Kong

Niels's Arm. Da vilde Kongen og Kongens Mænd alle gribe Aage, men Withe Staller vilde ikke tilstede, at han blev greben, men stod frem og tilbød og fæstede Bøder ifølge den samme Vedtægt, efter hvilken Kristiern havde bødet. Og de Bøder bleve givne hos Bo Kæthilssøn i Lime og siden ere mange Bøder blevne givne efter samme Vedtægt, efter hvilken Kristiern bødede.

1) Hithworthe (hethworthe, hætwarthe) men gengiver Rosenvinge ved hæderlige Mænd, men ifølge Sk. L. V. 28, jfr. And. Sun. V. 21, maa Adjektivet gengives ved dives et præpotens, saaledes at Vedkommende kan være dette aut propter generis claritatem aut officii dignitatem; man gjør derfor bedre i at gengive hithworthe ved «mægtig».

2) Som bekjendt er det urigtigt, at Rosenvinge her har: kjende i deres Sager, jfr. J. E. Larsen: De danske Kongers Deltagelse i Retspleien, Hist. Tidsskr. I. 338.

3) Ordene i Originalen følges her nærmere end hos Rosenvinge. Meningen er vel, at den første Stævning skal ske i Kongens Gaard i den Del af Landet, hvor den Afdeling af Vederlaget, som den Skyldige hører til, har hjemme. Som ovenfor udviklet, deltes Vederlaget uden Tvivl i »Fjerdinger« efter Rigets Hovedinddeling i Lande.

4) »Attende dagh aftan jula« gengives hos Rosenvinge med: otte Dage før Julcaften; men dette kan ikke være rigtigt, det betyder tværtimod ottende Dagen efter Juleaften 3: Nytaarsdag. Herved kommer der jo ogsaa Overensstemmelse mellem Absalons Text paa dette Punkt og Saxos Vederlagstext § 29. Sv. Aagesens Fremstilling i c. 7 gaar dog ud paa, at Opsigelse skulde ske Dagen før 1. Januar.

5) Ligesom hos Rosenvinge er »Hog« ikke oversat ved Drab. Forklaringen herpaa findes ovenfor.

6) Da Vederlaget vistnok maatte fornyes mellem Herre og Mand hver Gang Herren døde og en ny Herre blev indsat, idet saa Troskabseden aflagdes til den nye Herre, er det vistnok Meningen med Ordet »takit« her, at Vederlaget blev vedtaget under de skiftende Konger.

7) »Brødis ey« Rosenvinge har her »krænket«, men da § 5 har en Straffebestemmelse mod den, der »brydir laghit meth hog ellir meth saar«, bør man holde fast ved Udtrykket at bryde, thi herved indskrænkes mulig Talen om, at Vederlaget i denne lange Tid ikke blev »brudt«, til kun at angaa Hug og Saar mellem Vederlagsmænd indbyrdes, medens Vederlagsretten vel paa anden Maade kan være bleven krænket f. Ex. ved Forræderi mod Kongen eller ved Krænkelse fra Kongens Side mod Vederlagsmændene.

8) »Doma« maa gjengives ved Dom, ikke som hos Rosenvinge ved »Tilfælde«. Det er muligt, at Meningen egentlig er den, at de gamle Vederlagsmænd, der adspurgtes, maaske nok have fundet Tilfælde, hvor Brud paa Vederlaget vare afgjorte underhaanden med Bøder, men intet Tilfælde, hvor denne Afgjørelse var godkjendt ved en Dom (Lov), hvorefter den Skyldige altsaa kunde fordre som en Ret, at den Fornærmede skulde tage imod Bøder. Paa Grund af den Maade, hvorpaa Ordet »minne« bruges paa de fire Steder, det forekommer i Loven, blive Fortolkningen her vanskelig.

II.

Svend Aagesens Beretning om Knud den Stores Vederlagsret efter den i Kolderup Rosenvinges Saml. af gl. danske Love V. S. 8 trykte latinske Text.

Fortale.

Oldtiden, der har efterladt os saa meget, som er nærmere Efterforskning værd, har ogsaa bestræbt sig for at sørge for Krigersamfundets (societas militaris) Gavn, at ikke den overmodige militære Ungdom¹, betaget af en ubunden Frihed, skulde ustraffet gjensidig kunne krænke hverandre. Derfor have de mættige danske Konger saa langt Erindringen gaar tilbage i den Hensigt at tæmme de Ildesindedes Selvraadighed, udstedt og vedtaget den Lov, som i deres Tungemaal kaldes Witherlogh, men som vi paa Latin, skjøndt mindre passende, kunne kalde legem castrensem sive

militarem vel legem curiæ (Krigslov, Hærlov eller Hoflov). Tidens Længde vilde have ladet den ganske gaa af Brug, efterdi der nu kun er Faa, der bringe de forgangne Aarhundreders Begivenheder, selv de berømteste, i Erindring og i Skrift, — hvis ikke Danmarks Riges berømmelige og store Erkebisp Absalon havde i Tide med sædvanlig Omhyggelighed og efter nøie og omfattende Overveielser med sin Fostersøn Kong Knud, Kong Valdemar I's, Danmarks Konges Søn, samlet Loven i et lille Skrift som i en offentlig Fortegnelse. Thi det, som man antager har tabt sin Kraft paa Grund af Ælde, det gjenoprettes ved Hjælp af Skrift. Da jeg altsaa har funden Retsbestemmelser (constitutiones) af denne Art², skrevne i vort Sprog og i største Korthed, har jeg stræbt at overføre dem i det latinske Sprog, sikkerlig ikke af Tillid til min Videnskabelighed eller mit Talent, ei heller for med fordringsfuld Anmasselse at ville nedsætte dem, som ere begavede med større Lærdom, men snarer for at jeg ved udførligere Fortælling kunde give dem, som have Sproget mere i deres Magt, Leilighed til at behandle dette Thema i smukkere Stil.³

Kap. 1. Om Knud den Store, Krigslovenes eller Hoflovens Grundlægger.

Da Kong Knud, Søn af Svend Tveskjæg, Danmarks Konge, havde erhvervet sit fædrene Rige og Lande, udvidede han med uovervindelig Styrke sit Herredømmes Grændser fra det yderste Thule til Grækernes Rige. Idet han i sin udstrakte Magtfylde næsten lignede Alexander den Store, bragte han England, Norge, Venden, Finland og alle omliggende Egne i sin Magt og underkastede dem under sit fædrene Rige. Herved skete det, at Krigsmænd allevegnefra strømmede til hans Gaard, og paa Grund af Rygtet om hans Dyd og Seire kappedes de om at stille sig til en saa stor Fyrstes Raadighed. I hans Kongeborg mødtes altsaa en talrig Skare af Krigere, men de vare ingenlunde alle lige dydige.

Kap. 2. Om Udvalget.

Derfor henvendte Kong Knud sin Opmærksomhed paa, at Krigernes Skare (militum cohors), som tidligere havde været uordnet, nu kunde ordnes og samles efter deres Fortjeneste og prøvede Dyd. Først bød han at optage dem i sit Følge (familiaritas, eg. Husstand), som han havde erfaret udmærkede sig ved en berømmelig Slægt eller stor Formue, baade fordi de, der havde en berømt Herkomst, vilde stræbe efter at naa Dydens Høide, og fordi de, der vare opdragne i en velhavende Slægt, ikke vilde lide Mangel i Henseende til Krigsudrustningen ⁴. Derfor bød han en Herold at bekjendtgjøre, at alene de kunde vente Kongens Naade og nyde godt af det Privilegium at tilhøre hans snævrere Husstand, som til Kongens Ære og til Pryd for Krigerskaren kunde glimre med forgyldte Øxer og Sværd med forgyldte Fæster ⁵. Thi det gav Fyrsten Ære, om han overalt ledsagedes af en Krigerskare, der glimrede ved udmærkede Vaaben. Da denne Befaling var offentliggjort, saa skilte de, som ikke havde tilstrækkelig Formue, sig fra Hærskaren og bestemte sig til at tjene Andre. Ufortøvet gjenlød nu i alle Byer Larmen fra Smedenes Værksteder, thi alle Guldsmykker indsmeltedes nu af Guldsmedene, for at det, som Krigernes Hovmod før havde samlet til forfængeligt Brug, kunde ved Guldsmedenes udmærkede Kunst pryde Øxer og Sværdfæster. Herved hændte det, at efterdi Menneskets Sind er hengiven til Ærgjerrighed, saa stræbte enhver af Krigerne uden at spare paa Udgifterne at overgaa sine Kammerater ved glimrende og fortrinligt forarbejdede Vaaben, og det er klart, at kun de, som vare fødte og opdragne i Rigdom, kunde skaffe saa kostbar Vaabenprydelse. Men da paa Kongens Bud en talrig Skare, straalende i de nye Vaabens Glands, strømmede sammen i Knuds Gaard, bød han, at hele Mængden skulde optælles, og Antallet var 3000 udvalgte Krigere. Denne Skare kaldte han i sit Sprog Thinglith.

Kap. 3.

Da Kong Knud saaledes havde føiet Folk af saa forskellige Sæder og Skikke sammen til een Husstand (familia), var det nødvendigt, at en saa stor Konges Hær, skjøndt samlet af forskellige Folkeslag, nemlig fra alle de Riger, som lød under hans Herredømme, og hvis Sæder adskilte sig i broget Mangfoldighed, førtes til at lydè en ensartet Krigsdisciplins Bud. Thi intet sømmer sig bedre for ærlige Vederlagsmænd, end at de uden al Uenighed og indbyrdes Strid tjene samme Herre ifølge samme Løste, saaledes at hverken Uenighed, Avind eller Misundelse hersker imellem dem, men at de, forenede ved fælles Villie som Lemmer med eet Hoved og som tro Kammerater, ikke nære Mistanke til hverandre indbyrdes, men i Enighed adlyde een Konges Bud. Iøvrigt benyttede Kong Knud, for bedre at faa Bugt med Krigernes løse Sæder, sig snarere af Strængthed mod de tøilesløse og overmodige unge Krigsmænd, end af alt for megen Gunst og for stor Overbærenhed. Thi han vilde ikke let have kunnet føre en saa talrig Skare, der i Sprog, Sæder og Karakter var saa forskjellig og uensartet, til indbyrdes Enighed, medmindre Straffens Størrelse havde dæmpet Tilbøieligheden til Overtrædelser og Revselsens Alvor havde holdt Forbryderens Overmod i Tømme.

Kap. 4. Om Lovens Givelse og Stedet, hvor dette skete.

Da nu Kong Knud, medens hele Hæren var samlet i England, udhvilede sig efter Krigens Anstrængelser i stille Ro, kaldte han til sig de vise Mænd, som han vidste fremfor andre udmærkede sig ved Klogskab, nemlig Opo fra Sjælland med Tilnavn den Vise og Eskil hans Søn, hvem han pleiede helst at indvie i sine Raadslagningers Hemmeligheder paa Grund af deres Forfarenhed i mange Ting, dem udnævnte han til sine Sekretærer og med dem havde han og holdt han alvorlig Overveielse om, hvorledes han med Disciplinens Tugt kunde ave det ungdommelige Overmod og for Fremtiden befæste Fred og Enighed mellen Krigerne.

Efter deres Tilskyndelse og Raad gav han Hærlovene, for at Frygten for disse skulde afholde Enhver fra paa nogen-somhelst Maade at krænke en Anden i Fremtiden. Og efterdi den menneskelige Karakter er tilbøielig til Forbrydelser, var det nødvendigt, at der fastsattes bestemte Lægemidler mod hvert enkelt Tilfælde af Lovbrud; derfor bød han med stor Forsigtighed at skjælné mellem de mindre og de større Lovovertrædelser, og vi skulle nu handle om de mindre og siden om de større. Idet nemlig Oldtidens Bestræbelser gik ud paa at fjærne al Strid af Kongens Gaard, lagde den især Vind paa, at end ikke den mindste Aarsag til Strid skulde kunne opstaa mellem Kammeraterne, men at deres Sind, som besjæledes af samme Iver efter at bekjæmpe Fjenderne, kunde forenes ligesom ved et Kjærlighedens Broderbaand.

Kap. 5. Om Lovene angaaende de mindre Retsbrud.

De gamle Hofnænd (curiales) som nu ogsaa kaldes Hærmænd (qui et nunc militari nomine censentur) havde den Sædvane, at de, uden at bruge Væbnere og Tjenere ⁶, indbyrdes hjalp og understøttede hinanden. Derfor bestemtes det, at hvis Nogen bragte sin Kammerats Hest ⁷ til Vanding tillige med sin egen, skulde han ride paa den ene Hest frem og paa den anden tilbage. Men hvis Nogen af Gjerrighed, naar han red paa en Andens Hest til Vanding, ogsaa benyttede denne paa Tilbageveien, skulde han, naar han tre Gange overbevistes om denne Brøde med to Kammeraters Vidnesbyrd, sidde en Plads længer nede ved Bordet. Det var nemlig Skik, at Pladserne anvistes Hærmændene efter deres Fortjenester, efter deres Tjenestetid eller Byrd, saa at de, som vare mest fortjente eller ældst i Tjenesten, fik de bedste Pladser, hvoraf fulgte, at Ingen uden særlig Skam og Lyde kunde flyttes fra sin vante Plads. Lige Straf skulde den undergaa, som ved Fodringen tre Gange gav sin egen Hest Kjærne, men sin Kammerats Straa, naar han herom, ligesom ovenfor, var overbevist ved to Mænds Vidnesbyrd. Ligeledes, hvis Nogen ved at vande

Hæstene red op mod Strømmen og derved plumrede Vandet, saa at de andre Heste kun kunde faa urent Vand at drikke; bevistes det med samme Vidnesbyrd, at han 3 Gange havde gjort det, var han hjemfalden til samme Dom. Lige Brøde straffedes nemlig med samme Straf. Endvidere: Dersom Nogen haardnakket havde været ulydig 3 Gange og ikke vilde komme til Fornuft, bestemtes det, at han skulde sidde paa den allernederste Plads, og det fastsattes, at Enhver af Bordfællerne efter Behag kunde kaste Ben paa ham uden derfor at beskyldes for Frækhed og Overmod, fremdeles maatte Ingen deltage i Spise og Drikke med ham, hvorfor han kun maatte bruge sit eget Fad og Bæger. Men dersom Kongen i den Grad vilde vise Mildhed mod en saadan Ulydig, at han ved at gjøre ham til sin Sidemand satte ham paa den første Plads, mente man, at det maatte tillades Fyrsten at vise denne Naade, dog paa den Betingelse, at Vedkommende udskiltes af alt Forbund med sine Kammerater og fra al sin tidligere Ret og Forpligtelse.

Kap. 6. Om gjensidig Gunstbevisning og Betaling af Sold.

Men da Loven skulde gives om mange Anliggender, vilde Kong Knud gjøre dens Oprindelse saa værdig som muligt, thi han vilde med mildt og søieligt Sind underkaste sig Hærmændenes (milites) Dom paa samme Maade, som han selv paabød dem Lydighed mod sig. Det bestemtes derfor, at Kongen eller enhver Fyrste, som vilde holde et Hærsølge og nyde saadan Ære, skulde vise sine Mænd samme Troskab, som han fordrede af dem, at han skulde vise dem Mildhed og ikke nægte dem Venlighed og Naade. Med Hensyn til Lønningen bestemtes det, at Kongen eller Fyrsten skulde give sine Hærmænd Løn, naar Skik og Brug eller Nødvendighed hjemlede det, uden Tøven eller Modsigelse, medens Hærmændene, naar de saaledes havde faaet deres Løn, skulde paa alle Maader vise Villighed og Troskab mod deres Herrer og være rede til at lyde deres Bud

og ikke overhøre deres Befaling. Thi den fordrer for-gjæves, som ikke betaler, hvad han skylder.

Kap. 7. Om Opsigelse af Tjenesten.

Oldtiden forsømte ikke at bestemme den Maade, paa hvilken en Mand kunde overføres til en Andens Tjeneste (hominium), uden at hans tidligere Herre krænkedes og Hærmændenes Ære formindskedes. Det fastsattes, at paa Dagen før Kristi Omskjærelsesfest, hvormed et nyt Aar begynder, skulde den Hærmand⁸, som ønskede at faa en ny Herre, sende to Kammerater til Herren, af hvis Tjeneste han ønskede at fare, som skulde opsigte denne Tjenesten. Og saaledes kunde Enhver uden Anstød mod sin Herre frit gaa over i en Andens Tjeneste.

Kap. 8. Om Skjældsord og Forhaanelser.

Da Trætte og Skjældsord pleie at være Oprindelsen til Uorden, fastsattes ogsaa Midler herimod, forat ikke den broderlige Enighed, forstyrret ved Uenighed, Had og Misundelse, skulde brydes ved gjensidige Forhaanelser mellem Kammeraterne. Oldtiden drog Omsorg for, at sligt skulde mødes med vel overlagt Straf, for at Trætter og Skjældsord kunde ved Lovens Autoritet standses i deres Begyndelse før de havde suget Næring af en lang Udsættelse. Med Jern maa det Saar læges, som Forbinding ikke har kunnet hele. Dersom altsaa Nogen gav sin Kammerat Skjældsord eller Forhaanelser eller tilføjede ham nogen Ærefornærmelse, saa skulde der forhandles om denne Sag i Kongens Overværelse, naar alle Kammerater vare samlede i den Forsamling, som kaldes Huskarlestævne. Kunde Sagsøgeren med to Kammeraters Vidnesbyrd i Witherloghmanne⁹ bevise, at en Kammerat havde ærefornærmet ham, paa den Maade at Vidnerne vilde bevidne deres Udsagn med Ed paa Helligdommen, bestemtes det, at den Skyldige skulde sidde een Plads længere nede ved Bordet. Ved en almindelig Lov er det fastsat, at al Strid, der opstaar mellem Veder-

lagsmændene, aldrig skal forhandles eller afgjøres uden i den omhandlede Forsamling.

Kap. 9. Om Processer i Almindelighed.

Det er ligeledes ved almindelig Lov bestemt, at al Uenighed, som opstaar mellem Vederlagsmændene om Hus-tofter, Agre i Bymarken eller udenfor denne ¹⁰ eller om Bemægtigelse af Bygninger, hvilket i vort Sprog kaldes Boran, skulde forhandles i den nævnte Forsamling. Den, hvem Kammeraternes Dom tilkjendte Retten til Bevis ¹¹, han skulde med 6 Mænd, udtagne ved Lodtrækning i hans Afdeling, det er Fjerding, bevise sin stadige Besiddelse af Eiendommen og ved dette Bevis beskyttes mod Modpartens Krav. Mindre Stridigheder kunde afgjøres ved to Vederlagsmænds Vidnesbyrd, nemlig ifølge den gamle Lov, med de to Mænd, som sad ovenfor og nedenfor ham ved Bordet. De Nyere (moderni) have i flere Retninger mildnet Loven og for at bringe Sagerne til Ende have de ogsaa bestemt, at i det, som nærværende Artikel omhandler, kan man værgе sig med to hvilket som helst Vederlagsmænd.

Kap. 10. Om den første Krænkelse af Loven.

Kort Tid efter Lovens Givelse forsøgte Esterstræberen af Menneskets Blod, Lykkens Ødelægger, Retfærdigheds og Billigheds bittreste Hader og Forsølger, de første Menneskers snedige Forfører, Satan, idet han angreb den, der beklædte den højeste Plads, at forføre Kongen til Lovovertrædelse, for at han, naar først Hovedet var forgiftet, kunde fordærve de øvrige Lemmer med sin Gift. Thi Lovens Grundlægger, Kong Knud, dræbte, medens han i Fredstid dvælede i England, ophidset til heftig Vrede, med draget Sværd, en af sine Hærmænd, hvorfor den hele Hær i stor Harmе strax greb til Vaaben, idet Afdelingerne strømmede sammen alle vegne fra. Men da de erfarede, at dette var sket ved Kongens Haand, afholdt de en Forsamling for at raadslaa om, hvad de skulde gjøre. Delte mellem to Meningen, vare de uvisse om Dommen, om de paa Grund af

den nye og uhørte Forbrydelse skulde straffe Kongen paa Livet eller tilgive ham. Thi dersom Kongen dømtes, vilde de selv som manglende deres Husbond (hovedløse) være landflygtige fra dette Rige. Men hvis de paa den anden Side tilgav Kongen, gaves der ved dette Exempel paa en ustraffet Forbrydelse Andre Anledning til at begaa Lovovertrædelser. Endelig bifaldt hele Hæren denne Dom, at der skulde midt i Forsamlingen lægges en Pude, hvorpaa Kongen skulde knæle ned og dér afvente Dommen, hvad enten nu denne faldt ud til Tilgivelse eller Straf. Da dette var sket, reiste de Kongen op og gave ham Tilgivelse for Misgjerningen, idet de enstemmig raabte, at for Fremtiden skulle de, der gjorde sig skyldige i saadan Brøde, uden Undtagelse ikke kunne udsone en saa stor Forbrydelse ved nogen Bøde, men enten skulde de straffes paa Livet, eller, hvis man vilde vise Mildhed, være fordrevne fra Fædrelandet, landflygtige og udstødte af Krigersamfundet med Nidlingsnavn.

Kap. 11. Om Saar og Slag og Bøden derfor.

Men efterat Kongen paa denne Maade med Rundhaandethed ¹² havde sonet sin Misgjerning, stod hin Lov om ubetinget Straf for Drab urokket i 8 Kongers Tid ¹³, nemlig gamle Knud, Lovens Giver, Kong Knuds Søn, som kaldtes den Haarde eller Strænge, skjøndt han ikke fulgte Faderen i Regjeringen, men en Tid lang var ligesom Faderens Medhjælper i Regjeringen, Magnus den Gode, Svend Estridsen, Harald Hein, Knud, som blev Martyr i Odense, Olaf hans Broder, Erik den Gode, og brødes ikke før under den gode Konges Styrelse, det er under Kong Niels. Thi da saarede (vulneravit) Kristiern Svendsen Thuko Dokæ med draget Sværd og krænkede som første Lovbryder efter Kong Knuds Bødebetalning Hærloven. Da dette var sket, var Kong Niels i Forlegenhed med, hvad Dom han skulde fælde; thi han ansaa det for skadeligt for sit Riges Velfærd og haardt imod alle den Skyldiges Slægtninge, der vare de mægtigste Mænd i Riget, om

den Skyldige skulde med Niddingsnavn jages af Kongens Gaard, især da to af hans Brødre paa hin Tid vare blandt de berømmeligste Bisper, nemlig Asger, Lunds første Erkebisp, og Svend, Bisp i Viborg, og to andre Brødre, Eskil og Aage og deres Fader Svend Trugotsøn, i sin Tid regnedes mellem de første Mænd i Riget. Thi disse, som holdt mere paa Æren end paa Pengene, erklærede at de hellere vilde erlægge en nok saa stor Bøde for Forbrydelsen end lide Skade paa deres Rygte. De anstillede altsaa flittig Undersøgelse og raadspurgte Bo Hæthenssøn Vendelbo, baade fordi han var i en høi Alder og fordi han havde været en udmærket Hærmand hos gamle Knud, som havde givet disse Love, og de tog saa ogsaa andre Gamle med paa Raad, som pleiede at bevare forbigangne Ting i Erindringen. De tilspurgtes, om Nogen kunde erindre, at en lignende Forbrydelse var begaaet og dog afsonet med en Bøde, men da de trods nøie Overveielse ikke kunde huske noget saadant Tilfælde, tog Bo Vendelbo saaledes til Orde: Da vore Forfædre hidtil kun have sat en mindre bestemt Straf for en saadan Forbrydelse, synes det bedst, at vi for vore Efterkommere fastsætte en bestemt Straf. Lad os derfor for Fremtiden fastsætte en Straf, hvis Strængthed kan holde Tilbøieligheden til Lovbrud i Ave. Med hele Forsamlingens (Hoffets, curia) Samtykke og med Kong Niels's Indvilligelse offentliggjordes derfor en ny Lov (eg. Dommen om en ny Lov), nemlig at hvo der i Fremtiden med dumdrigt Overmod bryder den forannævnte Lov, det er Witherlogh, ved at tilføie sin Kammerat Saar, skulde som Bøde betale til Kongen 40 Mk. og dernæst til den, som krænkedes, 40 Mk., samt for at hædre ham yderligere 2 Mk. Guld, som i vort Sprog kaldes Gørsum, og endelig for det tredie til alle Vaabenfæller, som ere sammenknyttede ved denne Lovs Baand, 40 Mk. for at opnaa Forlig. Men senere hen i Tiden, saa, da Menneskets Sind stedse hælder til det Onde, hug Aage Tvær til Eskil, Søn af Ebbe i Varde, Bryde i Brug, i Guido (Vithe) Stallers Hus og saarede ham under Kong Niels's Arm. Herved ophidsedes

Kongen til Vrede og bød med alle Kammeraternes Samtykke, at nævnte Aage skulde gribes, men Guido modsatte sig dette og modsagde Kongen, og Aage opnaede ogsaa at slippe med at erlægge den samme Bøde som Kristiern, hvad ovenfor er nævnt, havde betalt, hvilket skete i Lynum hos Bo Ketilssøn. Siden efter, da Forbrydelseerne tiltog, da blev Bøden for den omtalte Forbrydelse ifølge det første hertil givne Exempel den ene Gang efter den anden paa-lagt og hjemlet ved lang Tids Brug.

Kap. 12. Om Hug og Slag.

Dersom Nogen i Vrede slog sin Kammerat med knyttet Næve eller et hvilket som helst Vaaben, saa tillod den gamle Lovs Strængthed, naar Faktum bevistes ved blot to Kammeraters Bevidnelse, ingen Udsoning; men dette have de Nyeres Lemfældighed (*modernorum lenitas*), begyndt at mildne ved en ny Lov. Thi hvis Faktum var bevist enten ved tydelige Mærker eller ved Vidnesbyrd, saa at den Angagede ikke ved noget Paaskud kunde undskylde sig, bestemtes det, at den Skyldige skulde falde den, hvis Ære han havde krænket, tilfode, for at den største Beskæmmelse kunde sones med den mest ydmygende Straf. Men kunde Sagsøgeren ikke overbevise Sagvolderen med Vidner, fastsættes det ved almindelig Lov, at Indstævnte ¹⁴ kunde med 6 Kammerater (*sc. deres Ed*) befri sig for Beskyldningen.

Kap. 13. Om forskellige Tilfælde af Saartilføielse.

Ligesom den gamle Slanges Forførelseskunster ere af forskellig Art, saaledes er der ogsaa forskellige Lovovertrædelser (*Angreb*), thi det kommer an paa, om En saarer en Anden enten med Vidende og Villie eller af Uagtsomhed, eller om den, der handler med Forsæt, saarer en Kammerat eller en Fremmed, og ligeledes om den, der handler af Uagtsomhed, træffer sin Kammerat eller en Fremmed. Dersom Nogen med Forsæt saarer sin Kammerat, skal han bøde efter den foran nævnte Regel; men hvis han af Uagtsomhed og idet han vilde ramme en Fremmed,

har saaret sin Kammerat, saa skal han, naar han tiltales herfor, bevise sin Uagtsomhed og at han gjorde det mod sin Villie med 3 Vederlagsmænds Vidnesbyrd. Mislykkes Beviset for ham, maa han bøde til den Fornærmede efter den foran nævnte Regel. Men dersom En med Forsæt saarer sin Kammerat, men er uvidende om, at han hører til Vederlaget, fastsættes det, at slig Uvidenhed ikke skulde tjene til Undskyldning for den Anklagede; thi der droges ved de samme Love Omsorg for, at Ingen kunde være i Uvidenhed om, hvem der hørte til Hærens Blomst; thi en skjødesløs Uvidenhed bør ikke kunne fordunkle den Adkomst til Berømmelse, som de Mænd have, der føre et berømmeligt Liv ¹⁵, og ere af stor Æt. — Ved almindelig Lov bestemmes det, at alle Sager, som skulde afgjøres ved Lov (Ed), skulde, naar de hørte til de store, afgjøres ved Ed af 6 Vederlagsmænd, eller med Ed af 3 eller 2 saadanne, naar Sagerne hørte til de mellemste eller mindste, saaledes som vi ovenfor have forklaret.

Kap. 14. Om Forræderi og Majestætsforbrydelse.

Efterat vi nu have opregnet de Love, ved hvilke i Oldtiden de mindre Forbrydelser afgjordes, staar der tilbage, at vi skulle handle om de større Misgjerninger. Hin snedige Fjende, Djævelen, pønser daglig kun paa, hvordan han med sine Anslag skal besnære os, og lader os efterhaanden gradvis stige fra en Forbrydelse til en anden for endelig, naar vi have naaet Forbrydelsens Top, at styrte os i Fordærvelse; thi naar han med djævelsk Snedighed har øvet sine Drabanter i mindre Ting, saa fører han dem siden til større Ødelæggelse. Saaledes ophidser han dem, som han først har oplært til at begaa Drab paa Kammerater, yderligere og ansporer dem, saa at de ikke skræmmes fra ved Forræderi at lægge Raad op om deres Herres og Konges Liv. Hvis Nogen havde gjort sig skyldig i denne skammelige Forbrydelse, saa at han havde forræderisk lagt Raad op mod sin Herre, bestemtes det, at han ikke alene skulde dømmes paa Livet, men ogsaa til Tab af al sin Formue.

Der fastsættes følgende Procesmaade, dersom Kongen (vilde anklage) Nogen for Førræderi eller Majestætsforbrydelse

indtil Vinden saaledes havde fyldt Seilet, at det var forsvunden fra deres Blik, eller, hvis der ikke var Vind og han altsaa maatte ro, indtil Ingen kunde se Aarerne, skulde de vente paa Strandbredden. Men naar han var kommen længere ud paa Havet og var forsvunden for deres Øine, skulde de med 3 Gange gjentaget Krigsskrig ¹⁰ sige sig løs fra den tidligere Forbindelse med ham. Men var den, der begik hin Forbrydelse, i sit Fædreland, skulde hele Krigersamfundet ledsage ham til en tæt Skov og vente ved Skovens Bryn, indtil han var kommen saalangt ind og havde naaet de mørke og øde Steder, at han ikke kunde høre deres Raab. eller Skrig, saa raabte de alle med een Røst 3 Gange, for at han ikke ad nogen Vej skulde vende tilbage til dem. Naar dette var sket, fulgtes den Lov, at hvis en af Vederlaget siden mødte ham og havde en Led-sager eller et Angrebsvaaben mere end ham og ikke angreb ham, skulde han faa samme Skjændsel og vanærende Benævnelse.

Saaledes har jeg anført Hærlovene, saa vidt jeg ved flittig Forhørelse hos de Gamle har kunnet udforske dem, skjøndt det ikke er sket i synderlig pyntelig Form. Det staar nu tilbage, at vore Efterkommere skulle afhjælpe Manglen paa sirligt Foredrag og udføre denne Afhandling i bedre Stil.

1) Heraf maa man ikke lade sig forlede til at tro, at Vederlaget kun omfattede unge Mænd. Sv. Aagesen følger klassiske Mønstre ved fortrinsvis at kalde Rytterhæren for

den militære Ungdom, men her som i Rom omfattede denne Hær ogsaa ældre Mænd, navnlig ogsaa her »Senatorerne« (Madvig, den rom. Statsforf. I. 134).

2) Med Ancher (Skr. I 35) maa man vistnok være enig i, at *constitutiones ejusmodi* ikke, eller i alt Fald ikke udelukkende, angaar den af Absalon og Knud VI bestyrkede korte Optegnelse af Knud den Stores Vederlagsret, men at man her maa oversætte: Forordninger eller Bestemmelser af denne Art, saaledes at Sv. Aagesen har kjendt andre danske Kilder til Vederlagsretten end Absalons Redaktion. Naar Hensyn tages til, at Sv. Aagesen i selve Skriftet om Vederlaget ofte nævner *generales constitutiones*, se Kap. 8, 9, 11, 12, 13, er Meningen formentlig i Fortalen at fremhæve, at Forf. har havt to forskjellige Arter af Kilder at bygge sit Skrift paa, nemlig først Knud den Stores gamle Lov, optegnet i Korthed af Absalon og Knud VI, og desforuden *constitutiones*, vedrørende Vederlaget, nemlig de til Knuds oprindelige Lov senere søjede Retsbestemmelser, f. Ex. Kong Niels's *constitutio* om Bøder for Saar (Sv. Aag. c. 11); af disse to Kilder er hans Værk sammensat, se nærmere »Valdemars Lov« S. 257. Kinch (Aarb. S. 255) mener, at Sv. Aagesen i Fortalen siger, at han vil oversætte »dennes« (Absalons) danske Text paa Latin; men dette er ganske uforeneligt med Ordet *ejusmodi* og kommer derhos i Strid med Indholdet af Skriftet, der ingenlunde ene indeholder en Oversættelse af Absalons Skrift, men derhos desforuden en Gjengivelse af mange senere Forandringer i Loven.

3) Disse Hentydninger til lærdere Mænd, som kunne behandle Themaet i smukkere Stil, have aabenbart en bestemt Adresse. De maa sammenholdes med Forf.s Slutningsbemærkninger, hvor han atter slaar paa, at at *posterii nostri* nok ville afhjælpe hans Mangel paa et sirligt Foredrag ved at udføre denne Afhandling i bedre Stil. Der kan ikke være Tvivl om, at Forf. herved sigter til Saxo (Kinch S. 258 tvivler herom), naar henses til, hvorledes Forf. udtrykker sig andetsteds. Først siger han i Fortalen til sin Danmarkshistorie, S. R. D. I 43: *Satius etenim autumabam, posteris nostris, qui et vivacis ingenii armabuntur acumine, et doctrinæ floridæ copia foecundabuntur*; i Kap. 2 (anf. St. S. 48) omtaler han dernæst sin flittige Esterfølger, *diligens successor*, og endelig nævnes i Kap 5: *contubernalis meus Saxo, som, elegantiori stilo omnium gesta prolixius exponere decreverit*. Det er heraf

vistnok klart, at de idelige Hentydninger hos Sv. Aagesen til en stor Sprogkunstner, der kommer efter ham, og som han veed vil behandle de samme Themaer, som han, men selvfølgelig i elegantere Stil, alle sigte til Saxo og det er saaledes vistnok givet, at ligesom Sv. Aagesen var færdig med sin Danmarkshistorie (i alt Fald indtil Kap. 5 inkl.) før Saxo, saaledes har han ogsaa været forud for ham i Affattelsen af Vederlagsloven. For saa vidt kan man være enig med Kinch og ligeledes kan det erkjendes, at der paa enkelte Steder findes mellem Sv. Aagesen og Saxo en vis Lighed i de benyttede Ord, som vistnok ligeledes taler for, at Saxo har kjendt Sv. Aagesens Skrift; men derimod har Kinch taget Feil i to væsentlige Punkter, idet han nemlig for det første af Sv. Aagesens ovenfor omtalte Slutningsreplik i Vederlagsloven har troet at kunne udlede, at Sv. Aagesen har været Ridder (S. 256), og dernæst paastaar han, at Saxo paa et Sted skal have misforstaaet Sv. Aagesen og leveret en tankeløs og misvisende Gjengivelse af hans Værk.

Allerede i »Valdemars Lov« (S. 257. Noten) er det i Forbigaaende bemærket, at de Ord hos Sv. Aagesen: Superest, ut posterii nostri phaleratae dictionis defectum suppleant et tractatum hunc elegantiori stilo consumment -- ikke kunne oversættes, som Kinch vil, som gaende ud paa, »at Efterkommere skulle afhjælpe vor ridderlige Skrivemaades Mangler« osv., men selvfølgelig maa gjengives saaledes: Det staar nu tilbage, at vore Efterkommere skulle afhjælpe Manglen paa pynteligt Foredrag og udføre denne Afhandling i bedre Stil. Det er jo nemlig en Feiltagelse af Kinch at tro, at »phalerata dictio« neppe kan betyde andet end en Ridders Skrivemaade. Ethvert latinsk Lexicon viser jo nemlig, at phaleratus, foruden »smykket med Brystplade« (pansret), i hvilken Betydning det nærmest anvendes om Heste, tillige bruges om pyntelig Tale, dicta phalerata. Større Lexica oplyse, hvorledes dette Tillægsord hos Forfatterne stadig bruges netop om pyntelig, sirlig, »opsminket« Tale, saa det er mærkeligt, at Kinch kunde paastaa, at Ordet kun kunde hentyde til en Ridder. Hvorledes Ordet bruges af ældre Forfattere fremgaar f. Ex. af det bekjendte Værk af Damholder: Praxis rerum civilium Antw. 1617, Fortalen: Qui rhetorice scribit sibi placet, aliorumque aures phaleratis verbis demulcet. Det eneste Bevis, Kinch anfører, er et svensk Diplom fra Aar 1302, hvori forekommer om Adelen de Ord: qui nobis cum dex-

trariis serviunt phaleratis; men naar phaleratus kan have to Betydninger: een, hvori det i Reglen bruges som Tillægsord til Hovedordet Hest, for nemlig at betegne, hvad hertillands kaldtes »gerust Heste«, og en anden, hvori det bruges som Tillægsord til dictio, dicta eller verba, saa er det dog underligt, naar Talen er om dictio, at ville benytte sig af den til equus passende Betydning af phaleratus. Det kunde synes overflødig at spille saa mange Ord paa denne Sag, der jo skulde synes meget klar, men af Dansk biografisk Lexicon I 11 ses det, at Kinch har fastholdt sin Oversættelse som rigtig, ja endog var bleven sikkrere i sin Sag end i 1875. Den Gang formentes det, at phaleratus »neppe« kunde betyde andet end det, han angav, nu paa stodes det, at Ordet »ikke kan betyde andet« osv. Heraf udledes saa, at Sv. Aagesen har været Ridder og ikke Geistlig, men det Hele beror paa en Misforstaaelse.

Den anden Feiltagelse, Kinch har ladet sig forlede til, bestaar i, at han (S. 258 Note 1) paastaar, at Saxo urigtigt har gjengivet Reglen hos Sv. Aagesen i c. 12. Herom henvises til hvad der ved c. 12 nedenfor skal blive bemærket.

4) Ifølge Kinchs Rettelse (S. 260 Note 1) læses istedetfor »imbellis« in bellis.

5) Om Betydningen af gold fæted sweord i England se Phillips, Ang. Rechtsgsch. II. 25. Schmid, Ges. d. Ang. 398. 666. Kinch har ganske rigtigt (S. 272) fremhævet Betydningen af, at fra første Begyndelse af kun rige og høibaarne Mænd optoges i Vederlaget.

6) Absque armigeris et famulis. Man pleier at antage, at Adskillelsen mellem Riddere og Væbnere først tilhører Slutningen af det 13. Aarh. (Kinch S. 314), men det synes klart, at Sv. Aagesen her forudsætter denne Adskillelse gennemført i Slutningen af det 12. Aarh., netop i Mod-sætning til Knud den Stores Tid.

7) Kinch bemærker rigtigt (S. 277 flg.), at Vederlaget væsentlig var et Rytterkorps.

8) Kinch (S. 260 Note 1) retter »expertis militis« til ex parte militis.

9) Angaaende »Wetherloghmanne« maa henvises til Steenstrups Bemærkninger i Danelag S. 128.

10) Med Hensyn til Betydningen af controversia de fundis, prædiis vel agris har jeg gjengivet fundus ved Hustoft og prædium ved Ager i Bymarken, thi paa denne Maade bruges disse Ord i And. Sunesens Parafrase over

Sk. L. (se Rosenvinges Udg. S. 25 Note 9). Naar der her foruden fundus og prædium, tillige nævnes Strid »de agris«, maa Meningen vel være Strid om al anden fast Eiendom end den, der enten var Hustofte eller udgjorde en Del af Bymarken. Medlemmerne af Vederlaget stode vel ofte udenfor Byfællesskabet og eiede større samlede Eiendomme.

11) »Jus venditionis« rettes ifølge Kinchs Bemærkning (S. 260 Note 1) til jus vendicationis, saaledes at der menes, at Vederlagets Dom bestemte, hvem der var »nærmere til Lov« som Absalons Text udtrykker sig, eller hvem der skulde »uaræ uipær logh« eller »uipær uærn«, som det hedder i Sk. L. IV. 11 og 15.

12) Magnificencia kunde nok gjengives ved Sjælsstorhed, Høihjertethed eller desl., saaledes at der sigtedes til Kongens ydmyge Underkastelse under Curiens Dom, men da det senere i dette Kap. hedder, at Kristiern Svendsen som den Første post Kanuti regis satisfactionem (jfr. senere . . . emendatur satisfactione) krænkede Vederlaget, er det indlysende, at magnificentia sigter til Kong Knuds store Bødebetalning og maa gjengives ved Gavmildhed eller Rundhaandethed. Men saa viser det sig da her, at vi paa dette Punkt ikke mere have Sv. Aagesens Text fuldstændig, thi om Kongens Rundhaandethed kunde der jo som sagt kun tales, naar der i det foregaaende Kap. var berettet om, hvorledes Kongen idømte sig selv en meget stor Bøde. Herom findes der imidlertid i den nu bevarede Text ikke et Ord; Sagen afgjøres ved, at Kongen knælende afventer Dommen, og denne, der fældes af Vederlaget, gaar ud paa Tilgivelse; men oprindelig har maaske altsaa Sv. Aagesens Text indeholdt en Beretning som Saxos om Kongens Bødebetalning, om at han havde vist sig som en reus liberalis (S. 534), der rimeligvis har staaet efter Beretningen om, at Vederlagsmændene reiste Kongen op. Nedenfor i c. 14 mangler paa samme Maade et større Stykke af Texten.

13) Som Kinch bemærker, er der i Kilderne nogen Uklarhed, om hvorvidt det var første Gang, at Drab var bleven begaaet mellem 2 Vederlagsmænd indbyrdes, eller første Gang, at et saadant ikke var bleven straffet efter Lovens Strængthed.

14) Sin autem actor reum testibus convincere non valuerit, generali constitutione decretum est, ut is, qui calum-

niatur, cum sex commilitonibus suam aboleat infamiam. Det er denne Bestemmelse, som Kinch (S. 258 Note 1), som ovenfor bemærket, paastaar, at Saxo har misforstaaet og gjengivet paa en urigtig Maade; men dette forholder sig ingenlunde saa. Sagen er derimod, at Kinch ikke har opfattet Udtrykket: *is, qui calumniatur*, paa rette Maade. Det gaar nemlig ikke an at blive staaende ved den Betydning *calumnia* og *calumnior* have i klassisk Latin, hvorefter jo maaske den anførte Sætning, skjøndt det synes meget tvungent, lod sig gjengive ved »den, der beskyldes for falsk Anklage«, thi det maa erindres, at i Middelalderens Latin bruges *calumnia* og *calumnior* om enhver Klage eller retsligt Krav, uden at dette behøver at være en falsk Klage (Du Cange s. v. *Calumnia*, W. Stubbs, *Sel. Charters* 536: *Calumnia, a claim, not necessarily a false one*). Stephanus bemærker i *Notæ ubteriores* til hans Udg. af Saxo S. 110, at *Calumnia* i Retssproget har Betydningen af Klage i al Almindelighed, det er »*vindicatio, seu juris in re aliqua postulatio*«, og at Ordet brugtes i denne Retning hertilands i Middelalderen, lader sig godtgjøre ved en Række af Diplomer, hvor Ordet stedse benyttes om enhver Klage uden alt Hensyn til, om denne er falsk eller ei. Som Exempel henvises til *Reg. Dan.* Nr. 220 (D. A. M. 14), 265 (a. St. 18) 272 (a. St. 36), 294 (a. St. 44), 789 (a. St. 128). Rosenvinge har iøvrigt allerede forlængst gjort opmærksom paa denne Betydning af *calumnia* i vor Middelalderens Latin, se hans Udg. af And. Sunesens Parafraze over Sk. L. S. 86 Note 9.

Men naar dette forholder sig saaledes, saa er »*is, qui calumniatur*« ganske simpelt den, der anklages eller indklages, den Anklagede, den Indstævnte, og naturligvis maa altsaa Stedet hos Sv. Aagesen oversættes som her er sket. Det stemmer da, som rimeligt er, aldeles med det tilsvarende Sted hos Saxo (S. 532): *Quod si reus ab actore testimonio superari nequiret, sex secum commilitonibus in jusjurandum accitis, culpæ, quæ objiciebatur, alienum se fuisse monstrabat. Om falsk Anklage bruges ikke calumnior, men accusare sine causa eller mentire, se »Valdemars Lov« S. 269.*

15) Ifølge Kinchs Bemærkning (S. 260 Note 1) er »*honeste vivere*« rettet til *honeste vite*.

16) *Clangor classicus* maa vel gjengives ved Krigsskrig og Meningen med at opløfte dette er vel herved

at betegne, at Vederlagsmændene erklære Krig mod den, der nu er udelukket af deres Samfund, hvor de end mødte ham.

III.

Saxos Beretning om Knud den Stores Vederlagsret (P. E. Müllers Udg. af Saxo's Danmarkshistorie. Kjøbhvn. 1839. S. 523 flg.)

(S. 523 . . . Idet Knud drog rundt i de 3 nævnte Riger, fordelte han sit Følge (Clientela), omfattende et Antal af 6000, til 60 vel udrustede Skibe, af hvilket ethvert rummede 100 Krigere. Om Sommeren laa Følget ude paa Vagt for at beskytte Riget, men om Vinteren underholdtes det fordelt i fælles Kvarterer. Sold betaltes maanedvis. ¹ . . .)

(S. 525.) Nu strømmede der hyppigt Krigere sammen, som mere ved deres Opførsel end den Udgift, de forvoldte, vare Knud til Byrde. Thi mange af dem udmærkede sig mere ved Tapperhed end ved gode Sæder, jo mere de havde glimret i Krigen, desmindre syntes de om Fredens Sæder, saa at de, som ude havde været de berømmeligste, hjemme syntes foragtelige; man fandt neppe nok Hæderlighed og Tapperhed forenede hos samme Person. Derfor gjorde Mange Skade ved at øve Vold og Strid endog i Kongens Gaard, og da Kongen bemærkede, at de i Henseende til Nationalitet, Sprog og Karakter vare høist forskellige (thi de bevægedes af forskellige og modstridende Lidenskaber, nogle af Overmod, andre af Misundelse, andre igjen af Vrede), saa udgav han, for at tvinge dem til Rolighed, en udmærket Lov om Krigslugten, indeholdende de nøiagtigste Bestemmelser, sigtende til at hæmme den fra saa store Forskjelligheder hidrørende Uenighed og vise Hærmændene Veien til gode Sæder. Kongen overveiede denne Sag meget nøje og efter Ope Sjællandsfars Raad, som over-

gik alle Andre i Klogskab og Indflydelse, undertrykte han det indbyrdes Had i Vederlaget, for at ikke Freden udenfor dette skulde forstyrres ved denne indre Strid, dels derved, at Loven indeholdt strænge Bestemmelser mod den oprørske Aand i Vederlaget, dels ved at han knyttede dette sammen ligesom ved et Broderskabs Baand. Han fik Tapperhed hos de kjækkeste Hærmænd til at forenes med de bedste Sæder og rensede sit Vederlag for de Tøilesløse og Trættekjære, som man fjærner Bundfaldet. For altsaa at holde slette Mennesker fjærnede fra sit Hof bestemte han:

§ 1. Naar man satte sig til Bords, skulde Hærmændene tage Plads i den Orden, hvori de havde taget Tjeneste, saa at den, som først havde taget Tjeneste, fik den bedste Plads. Kongen holdt det for rigtigt, at Tjenesteaalderen ogsaa skulde komme i Betragtning ved Bordsætningen, for at ikke Graderne i de Enkeltes Fortjenester skulde synes udviskede, naar de i Flæng satte sig til Bords.

§ 2. For den, som paa Grund af en Forsinkelse indfandt sig for sent og efter Maaltidets Begyndelse, burde der gjøres Plads mellem de ved Bordet Siddende. Men dersom de havde sat sig saa tæt sammen, at den, der kom bagefter, paa Grund af Mængden ikke kunde faa noget Sæde, skulde den, der sad paa hans Plads, reise sig og indtage det næste Sæde, og saaledes skulde de gjensidig reise sig og vige for hinanden, indtil der, naar hele Selskabet var flyttet ned, blev tilbørlig Plads for Vedkommende; den, der havde havt den sidste Plads, maatte saa forlade Bordet.

§ 3. Dersom Nogen af Overmod bemægtigede sig en Andens Plads, klagede den Forurettede over denne Uret til de Nærmestsiddende, og idet han førte dem som Vidner ved Huskarlestævnet, anlagde han Sag mod den Skyldige og bevirkede, at den, der havde siddet Befalingen om at reise sig fra en Andens Plads overhørig, med Skam og Vanære mistede sin Tjeneste. ²

§ 4. Kongen havde Ret til tre Gange at eftergive den for saadan Forbrydelse forskyldte Straf, dog ikke paa anden Maade end at den, der foragtelig havde nægtet en Kammerat hans Plads, blev flyttet een Plads ned for hver Gang saadant skete. Saaledes fœiedes Mildhed til Stræng-
hed og Loven holdt en Middelvei mellem begge Dele, forat ikke Anledningen til Anger skulde udelukkes, og dog heller ikke den Skyldige slippe for Straf.

§ 5. Men hvis Nogen 4de Gang begik samme Forbrydelse, blev han flyttet fra Bordet og maatte sidde for sig selv, saaledes at ingen af Kammeraterne drak eller spiste med ham af Bæger eller Fad. Thi man mente ikke at burde tilgive mere end 3 Gange, efterdi den, der saa ofte havde forset sig, vel fortjente sin Straf. Saaledes fandt man for godt at straffe Overhørighed (contumacia) med Vanære, thi Kongen var harmfuld over, at der vistes Vederlaget Haan, og han mente, at den, der ikke vilde agte sin Ligemand, neppe heller vilde lyde sin Overmand.

§ 6. Samme Straf brugtes overhovedet imod mindre Forseelser, f. Ex. hvis Nogen udskjældte en Anden eller foragtelig kastede Drikkevarer over ham.

§ 7. Kongen pleiede mere at bruge sin Krigsmagt til Søs end til Lands og derfor maatte de Hærmænd, som ingen Heste havde, saa ofte der var Brug for Rytteri, skiftevis holde Vagt forat passe Hestene³. Den, som, naar Hestene redes til Vands, benyttede sin Kammerats Hest paa den Maade, at han hele Tiden red denne, og ikke skiftevis paa sin egen og den Andens, ifaldt den ovennævnte Straf, thi Kongen holdt saa strængt paa Disciplinen, at han straffede endog smaa Forseelser.

§ 8. Den, der 3 Gange, naar Foder uddeltes i Stalden⁴, gav sin egen Hest Axene og sin Kammerats Hest Straaet, maatte efter den ovenangivne Regel enten finde sig i haanlig Behandling eller med Skam forlade Tjenesten.

§ 9. Samme Straf sattes for i en Flod at plumre Vandet for sin Kammerat, saa at hans Hest kun fik urent

Vand. — Med saadan Omhu tænktes der endogsaa paa Samfundets mindre Anliggender.

§ 10. Den, der, medens han var paa Vagt, lod sig i den Grad overvælde af Søvn, at man kunde fratage ham hans Klæder eller Vaaben, ifaldt en lignende Straf, thi Kongen troede ikke, at den, der sov paa sin Post, vilde vise sig brugelig i hans Tjeneste.

§ 11. Men mod større Forbrydelser fastsatte han en skarpere Proces, thi hvis Nogen med Haand, Sværd eller Stok havde saaret en Kammerat eller med Vold vristet Noget af hans Hænder eller revet Haaret af Hovedet paa ham eller endelig havde begaaet Majestætsforbrydelse, — og dette tilstrækkelig bevistes med Vidner, skulde han som skyldig til Livsstraf udstødes af Vederlaget og berøves sin Tjenestestilling i Hæren.

§ 12. Den, som var alvorlig krænket af en Anden, bad først Kongen, at han, siddende paa sin Throne, vilde lade holde Ret⁵. Dernæst stævnedes han 3 Gange den Anklagede til at møde i Huskarlestævnet. Hver Stævning skete i det mindste ved to Vederlagsmænd. Eiede den, der sigtedes for offentlig Sag, Hus eller Jord, pleiede man at stævne ham een Gang i hans Hjem og to Gange i Kongens Gaard, hvor han havde sin Plads ved Bordet, hvad enten han var tilstede der eller ei; men eiede han ikke fast Eiendom, blev han stævnet 3 Gange — stedse med Tilbud om Vidnesbyrd mod ham fra de Stævnendes Side — paa det Sted, hvor han sad til Bords i Kongens Gaard.

§ 13. Naar Retten var sat, svoer de, der havde foretaget Indstævningen, at de uden Svig havde stævnet den Sigtede, og at de ikke ved Sagens Anlæg havde ladet sig lede af Tilbøielighed eller Had; og de fungerede paa en Gang som Anklagere og Vidner.

§ 14. Derefter skulde Vidnesbyrd om selve Forbrydelsens Udførelse afgives af tvende Mænd, der havde faaet Befaling til forud at aflægge Ed paa, at de hverken af Kjærlighed til Sagsøgeren eller af Had til den Anklagede

vilde sige andet end det, de havde erfaret med Øinene eller med Ørene, thi i Sager angaaende Majestætsforbrydelse tog man villigere Hensyn til, hvad Vidnerne havde hørt, — de andre Vidnesbyrd beroede paa Øienvidner.

§ 15. Desforuden tillod man ikke, at Sagsøgerens Beviser gjendrevs ved Forsvarets Retsmidler, efterdi Vidnebeviset hverken kunde omstødes ved Andres Forsvar for den Skyldige ved Retten eller ved hans eget Forsvar. En saadan Vægt tillagde man Vidnernes Autoritet, man ansaae det for Vanvid, der grændsede til Helligbrøde, at svække Tilliden til, hvad de havde bekræftet. Saaledes var den Anklagede stillet overfor Vidnesbyrdets knusende Kraft, — ethvert Modbevis fra hans Side var udelukket. Men heller ikke tillodes det den, der var indstævnet med Sagsøgerens Klagevidner, paa sin Side at fremsøre Mededsmænd.

§ 16. Dommeren fulgte strængt, hvad Vidnerne havde udsagt, og dømte den Indstævnte som aabenbart skyldig og som den, der ikke havde kunnet anføre Noget for sig, til Tab af Ære, Formue, Fædreland og endelig af sin Plads i Vederlaget, medens derimod Anklagerne (hans Modstandere) slap med Ære og uden Straf fra Anklagen.

§ 17. Dom afsagdes lige saa fuldt mod Fraværende som mod Nærværende. Ingen kunde være saa langt borte, at ikke Anklage med Vidner kunde ske og Dom fældes, og naar saaledes Vidner var førte og Sagen paakjendt, kunde det ikke tilstedes Indstævnte bagefter at føre noget Forsvar.

§ 18. Naar den retslige Undersøgelse var endt, spurgte Kongen, om den og den Dom vandt de Øvriges Bifald. Han selv sad egentlig kun som en Tilhører og be-myndigede Vederlaget til at afsige Dommen, fordi han holdt det for upassende at dømme de Mænd, han havde vist Gunst. Naar Sager mod dem, hvis udmærkede Tjeneste han havde benyttet, og som han derfor nu ikke vilde fælde en stræng Dom over, henskødes til ham, viste han disse Sager fra sig og ind for Curiens Dom og vilde

hellere tie til et Bevis paa sin Lemfældighed, end ved en Dom bevise sin Strængthed.

§ 19. Naar dernæst Vederlagsmændenes Vota vare indhentede og hele Thinget enstemmig havde bifaldet Dommen, adspurgtes den Dømte, om han vilde flygte bort til Lands eller til Vands. Kongen vilde hellere straffe sine Mænd med Landflygtighed end paa Livet og gav Tilladelse til at flygte bort for at slippe for at exekvere hin Straf.

§ 20. Hvis den Dømte vilde drage bort til Søs, fulgte alle hans Kammerater ham til Havet, hvor de gave ham Skib, Aarer, Proviant og en Øse, og ventede saa længe paa Strandbredden, indtil Aarerne, hvis disse benyttedes, eller Raaen, hvis Seil brugtes, var ude af Syne. Saa gjentog de alle den foran nævnte Dom, udsagde den skarpeste Fordømmelse over den Bortflygtede og dømte ham til den haardeste Straf, og dersom han af Storm blev dreven tilbage til Landet, holdtes han for en Fjende, der skulde straffes for Krænkelse af Samfundet, og hans Liv, som var forbrudt, efterstræbtes ihærdig af Vederlagsmændene. Saaledes var Forbryderens Flugt lige saa farlig som vanærende.

§ 21. Men hvis den, der var udstødt af Hæren, hellere vilde flygte bort til Lands, skulde Hærmændene paa samme Maade give ham Ledsagelse til Skoven og efter hans Bortgang vente saa længe, til de vidste ham langt borte. Derpaa skulde hele Hæren med stort Bulder tre Gange raabe høit og gjøre megen Støi, for at ikke den Skyldige af nogen Vildfarelse skulde vende tilbage til dem. Saa først, naar den haarde og uafvendelige Strængthed var udvist og Loven i alle Maader høitidelig var sket Fyldest, skred man — forat man ikke skulde synes at straffe uden Dom — til at afsige endelig Dom over den Skyldige, ifølge hvilken den, som havde skilt sig fra Hærmændenes berømmelige Samfund, maatte som landflygtig og vanæret føre et omslakkende Liv. Saaledes kom de, som vare skyldige i Brud paa Krigstugten, ifølge den ved Dommen udtalte Vanære i den elendigste Stilling. Kongen vilde hellere

straffe Lovovertrædelser med Vanære end med Blodsudgydelse, fordi han ansaae hin Straf for haardere.

§ 22. Mødte siden en Vederlagsmand en saadan Fredløs og havde han een Ledsager eller eet Vaaben mere end den Fredløse, saa paadrog Vederlagsmanden sig samme Vanære som hin, hvis han ikke angreb ham.

Saaledes bleve de, som overtraadte Curiens Lov, udstødte af Hærmændenes Samfund og paa denne Maade hindrede man i fordums Tid Brud paa Disciplinen ved Dommens Autoritet.

§ 23. Kunde Indstævnte ikke overbevises af Sagsøgeren med Vidner (testimonio), tog han 6 Vederlagsmænd med sig, som med Ed bekræftede, at han ikke havde begaaet den Forbrydelse, som han sigtedes for.

§ 24. Dersom Nogen af Vederlaget havde af Uagtksomhed fornærmet en Mand, som han ikke vidste hørte til Vederlaget, maatte han for at bevise sin Vildfarelse skaffe det før omtalte Antal Mededsmænd mellem Kammeraterne.

§ 25. Iøvrigt veg Lykken saa meget sikkrere fra de paa ovennævnte Maade høitidelig dømte og Ulykken ramte dem saameget sikkrere, fordi Bisperne i de 3 Riger satte dem, som vare skyldige i saadanne Lovbrud, i Ban. Saaledes støttede Mandstugten sig paa to Ting, nemlig dels paa Kongens Autoritet og dels paa Kirkens, saa at Menneskenes Dom bekræftedes af Guds Dom.

§ 26. Ved denne Strænghed gjorde Kongen en Ende paa Stridighederne og Fjendskabet, kvalte Oprørsaanden og skabte vel disciplinerede Krigere. Men sidenester blev denne Strænghed, enten paa Grund af Fyrsternes Sløvhed eller deres Lemfældighed, forandret, saa at man nu straffede med Pengebøder, dog undtages herfra alene Stokkeslag, fordi dette er en Behandling, der kun passer overfor Hunde, saa stor Vanære mente vore Forfædre, der var forbunden med Slag.

§ 27. Men det hændte, at Kongen selv var den Første, som overtraadte sin egen Lov og i Ubesindighed

krænkede Lovens Autoritet, der hidtil havde staaet urokket, ved at dræbe en af sine egne Krigere. Da han saaledes aabenbart havde krænket den af ham selv givne Lov, sammenkaldte han i stor Anger Huskarlestævnet, steg ned fra sin Throne, og idet han i Alles Paasyn ydmygt knælede ned paa Jorden, bød han Forsamlingen efter dens Skjøn at idømme Straffen for Forbrydelsen, hvorhos han lovede, at han godvillig vilde lide den Straf, de idømte ham. Han kunde vel have unddraget sig Krigsrettens Kjendelse ifølge sin kongelige Magt, men han foretrak at underkaste sig Rettens Kjendelse, og at give et Bevis paa Ydmyghed fremfor paa Stolthed. Grædende forlode Vederlagsmændene Forsamlingen, og da de raadsloge, syntes det dem baade upassende og skadeligt, om de efter Lovens Strængighed skulde dømme Kongen, idet de vel vidste, at uden ham vare de et Legeme uden Sjæl og et Bytte for dem, de hidtil havde behersket. Hele Samfundet vilde jo paa denne Maade hjemfalde til Straf -og ved denne Enes Afstraffelse vilde Alle blive landflygtige. Hans Fald var deres Ødelæggelse, hans Fordømmelse var en Fare for dem Alle. I denne Forlegenhed, og da de vare i Tvivl om Dommen, fordi de baade frygtede for en for mild og for en for streng Kjendelse, besluttede de at skyde Sagen ind til Kongens egen Afgjørelse, thi man maatte have mere Tillid til Kongens Befaling end til nogle Privatmænds Dom og desuden mente de, at Brøden maatte kunne afsones, da den mere var sket i Overilse end med den Hensigt at skade. Derfor gjorde de da Kongen til Dommer og tildelte ham Magt til at kunne undgaa den Straf, han ventede paa; den Domsagt, som han saa smukt havde givet dem over sig selv, den gave de ham tilbage, forat de ikke ved en overilet Kjendelse i denne meget vanskelige Sag skulde enten bestemme Straffen for deres Kammerats Drab for mildt eller idømme Kongen en for haard Straf. Saaledes bevarede Kongen, takket være de vanskelige Tider, sin Stilling, som var bragt i Fare ved Forbrydelsen. De mente, at han havde bødet haardt nok for Brøden derved, at en saa

mægtig Mand havde saa dybt ydmyget sig. De gik i Ærefrygt ind for ham og bragte ham fra den Anklagedes usikre Stilling til Dommerens sikke ved atter at sætte ham paa Thronen. Kongen fastsatte, at Brøden skulde sones med Penge, og medens andet Drab ellers bødedes med 40 Mk. Penge, ikjendte han sig selv en Bøde paa 360 Mk. og til denne Sum søiede han 9 Mk. Guld som en Gave, hvorhos han paabød som Lov, at de, der for Fremtiden gjorde sig skyldige i samme Forbrydelse, skulde straffes med samme Slags Bøde. Men af hele Pengesummen tilkjendte han Kongen den første Part, Vederlaget den anden og den Dræbtes Slægt den tredie, og da han selv baade var Konge og Gjærningsmand, gav han sin Lod til Kirkens Tjenere og de Fattige for ved en from Gave at forsone Gud, alles fælles Herre. Han viste sig baade som en billig Dommer og som en gavmild Lovovertræder ved at sone sin Brøde paa fyldestgjørende Maade.

§ 28. Iøvrigt blev Vederlagsloven i Kong Knuds Levetid ikke overtraadt, thi Vederlagsmændenes Sind vendtes bort fra Trætter, da man vidste, hvordan det vilde gaa de Trættekjære. Thi i at straffe tog han hverken Hensyn til dem, der vare forbundne med ham ved Blodets eller Tjenestens Baand, men fulgte Lovens Strængthed. Nu derimod er den gamle Forbindelse mellem Hærmændene slappet og opløst, nu begaaes der større Forbrydelser mellem Vederlagsmændene indbyrdes end imellem Fremmede, nu da al Anklage mod Forbrydere er ophørt, da den, der skulde være Dommer over Misgjærningsmanden, optræder som hans Beskytter, og da der ikke findes Nogen, der strængelig kan tugte Hærens slette Vaner. Vor Tids Fyrster have ikke skammet sig ved at afskaffe Disciplinen i Vederlaget, der var hjemlet ved saa lang Tids Brug, thi hvor Oprørets Bølger skyller ind over Landets indre Fred, dér omstødes al gammel Sæd og Skik. Man skal mod de overmodige og tøilesløse Krigere snarere bruge Strængthed end altfor stor Mildhed og Overbærenhed. Paa denne Maade ser man, at

Knud oprigtigt og kraftigt har bestræbt sig for at hævde Disciplinen i Vederlaget.

§ 29. Fremdeles kunde hverken Kongen opsige Hærmændene eller disse Kongen Tjenesten undtagen paa den 1ste Januar. —

Samme Skik optoges fra Kongens Gaard af Folk af ringere Stand og en Efterligning af ovennævnte Lov gjaldt længe for andre Tjenestemænd.

At oversætte Saxo er en overordentlig vanskelig Opgave, især hvor det gjælder om nøje at følge Ordene og at være vis paa sikkert at træffe Forfatterens Mening, saaledes som det jo her, hvor Lovregler gjengives, er aldeles nødvendigt. Med Rette siger allerede Anders Vedel, »at Saxo's Latine er meget tung oc dyb, oc at der vil megen tid oc besindelse til, naar hand skal læsis, om mand vil ellers ret forstaa hans mening«. Sandheden af disse Ord vil ikke blive bestridt af Nogen, der har syslet med Saxo's Text; hans Latin bliver undertiden for »dyb«, fordi han bruger en saadan Mængde prægtige Ord og Vendinger at Meningen er nærved at skjules; men til andre Tider tilsløres Forstaaelsen af den ganske modsatte Aarsag, fordi Saxo presser Texten sammen i den Grad, at den ikke lader sig forstaa paa rette Maade uden Fortolkningsbidrag, hentede andetsteds fra. Exempler paa begge Tilfælde findes i det ovenfor oversatte Stykke. Indledningen til Loven og dennes §§ 4, 5, 12 in fine, 22, 25 og 27 viser Steder, hvor Ordpragten undertiden gjør Meningen dunkel; men paa den anden Side vise §§ 11—16 os, hvordan Forfatteren kan sammenpresse indviklede Procesregler i saa kortfattede Sætninger, at disse vel fuldstændig have kunnet klare Sagen for Saxo's Samtidige, men volde os nutildags megen Vanskelighed. I »Valdemars Lov« §. 235 fl. er allerede en Del af ovenstaaende Stykke hos Saxo oversat og fortolket, men her er der nu gjort et Forsøg paa at give en fuldstændig og forhaabentlig nøiagtig Oversættelse af alt, hvad Saxo har om Vederlaget. Den eneste Oversættelse af de hidtil foreliggende, der nogenlunde følger Saxo's Ord,

Schousbølles, er en enkelt Gang benyttet, naar han, hvad af og til hænder, har fundet et heldigt Udtryk eller et godt dansk Ord, men iøvrigt vil det ses, at der er stræbt efter at følge Saxos Ord endnu nærmere, end man hidtil har gjort, for derved om muligt at ramme hans Mening nøjagtigere.

I Texten er der for at lette Sammenligningen med Sv. Aagesens og Absalons Gjengivelser af Vederlagsloven anbragt § Tegn. Det bliver selvfølgelig vilkaarligt, hvor meget man i denne Henseende vil udstykke Texten; af praktiske Hensyn er Inddelingen her temmelig minutios.

1) Fremstillingen hos Saxo udmærker sig her ikke ved nogen god Orden. Den her anførte lille Bemærkning om Kongens Clientela er paa en underlig Maade sat ind mellem en Beretning om nye Bisper i Danmark og Historien om Ulf Jarls Drab og staar ved den sidstnævnte Fortælling adskilt fra Saxos øvrige Beretning om Vederlaget. Naar heril kommer: for det første, at Tallet 6000 ikke stemmer med Sv. Aagesens Angivelse, der sætter Vederlagets Størrelse til 3000, og endvidere, at den her nævnte faste Fordeling af Krikerne paa 60 Skibe, hvoraf hvert rummede 100 Krigere, ikke passer paa Vederlaget, der, om det end af og til brugtes til Søs, dog aabenbart hovedsagelig var et Rytterkorps, der gjorde Tjeneste til Lands (Steenstrup, Danelag S. 137, Kinch S. 277.). — naar alt dette overveies, er det berettiget at tvivle om, hvorvidt virkelig denne Notis angaar det udvalgte Krigersamfund, Vederlaget, eller om den ikke snarere angaar Kongens Hær inden det Udvalg af denne skete, hvoraf Vederlaget dannedes. Den Omstændighed, at nærværende lille Bemærkning af Saxo er sat for sig selv og før hans Fortælling om Vederlaget, taler herfor, og Ordet »clientela«, som her benyttes, bruges ganske vist ofte om Vederlaget, men kan godt bruges om ethvert Krigersfølge, altsaa ogsaa om det større, mindre vel ordnede Følge, som Knud havde, inden Udvalget skete. Der kan henvises til Sv. Aagesens Skrift om Vederlaget c. 2, som handler »De electione«: om det Udvalg, som gjordes af Kong Knuds store Følge, for af de Høibaarreste og Rigeste af Følget at danne Vederlaget.

2) Stipendium kan kun oversættes ved Tjeneste eller Løn, men ingen af Delene passer med hvad der senere siges i § 5, thi dér betegnes Følgen af 4de Gang begaaet Ulydighed eller af en saadan Ulydighed, som Kongen ikke vil benaade, at være Flytning fra Bordet, saa at Ingen spiste og drak med Vedkommende, men ikke at han mistede sin Løn eller sin Tjeneste. Forklaringen findes dog, naar man betragter § 8, hvor Straffen »efter den ovennævnte Regel« er, enten at Vedkommende maa finde sig i haanlig Behandling i Vederlaget, eller at han med Skam maa forlade sin Tjeneste.

3) Steenstrup (Danelag S. 137) bemærker, at Saxo Uttring her, om at Kong Knud oftere gjorde Krigstog til Søs end til Lands, staar mærkelig uforstaaelig midt i Reglerne for en Landhær, og at den synes fremkommen for at forklare den Regel, at Huskarlene skiftevis passede hinandens Heste, idet Saxo tror, at dette skete, fordi en Del af dem var borte paa Søtog (se iøvrigt Kinch S. 277). Hvis Oversættelsen her er rigtig — og derom kan vel ingen Tvivl være, den stemmer ogsaa med Schousbølls S. 308 — og altsaa »militis equis omnibus vacui« gjengives ved: de Hærmænd, som ingen Heste havde, maa man komme til det Resultat, at Stedet hos Saxo, saaledes som det nu staar, er uden Mening. Thi medens de, som skulde passe Andres Heste, paa det ene Sted betegnes som dem, der selv ingen Heste havde, saa tales der i umiddelbar Forbindelse hermed om, at disse hestepassende Krigere begik den Forseelse hele Tiden at ride paa en Andens Hest istedetfor skiftevis paa den Andens og paa deres egen Hest, hvorved det altsaa forudsættes, at enhver Vederlagsmand har sin Hest. Muligvis er det Saxos Mening at sige, at da Kongen ofte brugte Vederlaget til Søs, hvor Heste ikke medtoges, maatte den Del af Vederlaget, som blev tilbage, passe ikke alene sine egne, men ogsaa de Fraværendes Heste. I saa Fald er der Mening i Stedet hos Saxo; men, som det vil ses, kan Texten, som den nu foreligger, ikke medføre denne Oversættelse. Sagen Torholder sig derfor vistnok saaledes, at hele Stedet er forvansket og derfor i Virkeligheden uforstaaeligt, hvilket jo Steenstrup ogsaa antager.

4) Der staar jo egentlig her: Den, som, naar 3 Neg lagdes i Stalden, af det fælles Foder gav sin egen Hest Axene og sin Kammerats Straaet osv., men af Hensyn til hvad der er sagt i »den ovenangivne Regel«, nemlig §§ 4

og 5, maa Oversættelsen blive som i Texten angivet, saa at der tales om en 3 Gange gjentaget Forbrydelse, og saaledes er ogsaa denne Bestemmelse formuleret hos Sv. Aagesen i c. 5. Naar det her siges, at den Skyldige enten skulde finde sig i haanlig Behandling eller med Skam forlade Tjenesten, stemmer denne Regel med Sv. Aagesens Redaktion af Vederlagsretten c. 5 in fine, der ligeledes fastsætter: enten foragtelig Behandling i Vederlaget, eller Opløsning af Tjenesteforholdet (nemlig naar Kongen be-naadede Lovovertræderen).

5) Med Hensyn til Oversættelsen af §§ 12—17 henvises til Undersøgelsen i »Valdemars Lov« S. 235 flg. Enkelte mindre Rettelser ere her foretagne.

IV.

De i Kong Valdemar II's Lov af 1241 indeholdte Vederlagsregler*).

§ 9. Hvis en Hofmand (Decurio) dræber en anden Hofmand uden Aarsag, skal han bøde 3 Mandebøder og 3 Gange 40 Mk., saaledes at den første Del tilfalder den Dræbtes Arvinger, den anden Kongen, den tredje hele Hoffet (Communitas Curie). Men hvis Fod, Haand eller andet Lem afhugges, skal han bøde efter Skadens Størrelse ¹ og desforuden 3 Gang 40 Mk., som foran er sagt ².

§ 10. Overbevises Nogen om Majestætsforbrydelse, skal han miste sin Hovedlod saavel i Løsøre som i Jord og halshugges ³.

§ 11. Hvis nogen Hofmand falskeligt anklager en anden Hofmand for Kongen og han overbevises herom, skal han holde den uden Grund Anklagede skadesløs og desforuden bøde 3 Gange 40 Mk., der fordeles med $\frac{1}{3}$ til den Anklagede, Kongen og hele Hoffet. Men hvis han har

*) Lovens latinske Text findes under Navn af Constitutio Abeli regis trykt i Geheimearkivets Aarsberetning V. S. 9.

nægtet (at Anklagen var falsk) overfor Kongens Søgemaal, da værge han sig med 12 Slægtninges Ed af Hoffet. Enhver Biskop skal med 4 gode Mænd af sit Diøces disponere over de hele Hoffet tilfaldende 40 Mk. til fælles Bedste eller til Almisser. Overfor den private Klager maa den Anklagede værge sig (mod Beskyldningen for falsk Klagemaal) med 6 Slægtninges Ed.

§ 13. Hvis nogen sidder tre Paamindelsesbreve (literæ ammonitoria), givne af Kongen, overhørig, skal Kongen holde den, hvem der er nægtet Ret, skadesløs og give ham 3 Mk. for hvert Brev til hans Skadegjæld. Kongen skal lade den Ulydiges Hovedlod konfiskere og maa straffe ham saaledes som det behager ham. Den af procesførende Parter, der taber Sagen, skal betale den Vindende 3 Mk. og Kongen lige saa meget, naar han er Hofmand.

1) I den i Arn. Magn. Hskr. Nr. 12 i 8vo indeholdte Afskrift af Loven tilføies her, dels at Bøden ikke blot skal fastsættes efter Skadens Størrelse, men tillige efter consuetudo patrie ∴ efter Provindslovenes Regler, dels at Bøden skal være tredobbelt (se iøvrigt »Valdemars Lov« S. 261 Noten).

2) I Arn. Magn. Hskr. Nr. 12 tilføies her: Og hvis han har nægtet det og den Skadelidte kan føre Bevis med 6 Vidner af Witherlogh (per sex testes de witherlogh), skal han bøde som foran er sagt eller udstødes af Witherlogh. Modbevis med Meded er ugyldigt, men hvis Sagsøgerens Bevis brister, maa Sagsøgte rense sig med 6 Mededsmænd af Witherlogh.

3) S. 137 ovenfor findes Bemærkninger om, hvorvidt nærværende Paragraf og § 13 nedenfor indeholde Regler, der ene gjælde for Hofmænd, eller almindelige Regler.

V.

Den i Geheimearkivets Aarsberetning V. S. 15 trykte Forordning om Majestætsforbrydelse, der i nærværende Fremstilling henføres til Aaret 1263.

§ 1. Anklages Nogen af Kongen for Majestætsforbrydelse, skulle to af de mest ansete Mænd, der bo i det Sysse, hvor Anklagede har Bopæl, udnævne 15 Mænd af Vederlaget, som enten skulle forsvare eller fælde Anklagede for Sigtelsen imod ham ved deres Ed og ikke ved deres Taushed.

§ 2. Og hvis Nogen saaledes forvindes for Sigtelse for Landsforræderi eller for Drab paa Kongen eller Anslag imod hans Liv med Raad eller Daad, skal han miste Livet.

§ 3. Og hvis han flyer eller Straffen fuldbyrdes, skal alt hans Gods tilfalde Statskassen, men hvis Nogen alene er dømt eller tagen til Fange paa den blotte Mistanke (om at han har begaaet Forbrydelsen), falder al hans Eiendom til hans Arvinger, medmindre han har sluttet Forbund med Landets aabenbare Fjender eller ulovlig fører Vaaben mod Riget.

§ 4. Den Anklagede kan dog af de 15 Tilmævnte forkaste 3; men hvis de 12 Tilbageblevne ere uenige, saa at 6 af dem ville frifinde den Anklagede og 6 dømme ham, da skal der tilmævnes 3 andre gode Mænd, og den Mening, som er udtalt af den Del af de først Udnævnte, til hvilken to af de senest Tilmævnte slutter sig, erholder da Domskraft; og en saadan Dømts Gods skal falde til Riget og Kronen, ikke til Kongens private Gods.

§ 5. Desforuden skulle Bisperne, Hertugen, Dronningen, Kongens Børn og Beslægtede regnes for Kongens Lemmer, saa at den, der anklages for Mord eller Forræderi mod Nogen af de nævnte Personer, skal rense sig paa samme Maade, og, naar han overbevises, straffes paa samme Maade (som ovenfor er nævnt).

§ 6. Den, der anklages Syd for Aaen, skal rense sig dér, og den, der anklages Nord for Aaen, dér; men Fyen

skal regnes for 2 Sysler, Sjælland for 3 og hvert af Smaalandene for 1 Syssel, og den, der boer i Smaalandene, skal rense sig i det Bispedømme, hvor Kongen har stævnet ham.

§ 7. Men dersom Nogen i Afsindighed har hængt sig eller paa anden Maade begaaet Selvmord, medens han er paa Vagt, skulle hans Arvinger have Arven efter ham.

§ 8. Men hvis Nogen, der er fængslet paa Grund af et Troskabsbrud¹, har kvalt sig eller paa anden Maade dræbt sig selv, falder hans Hovedlod til Statskassen.

1) Nequitia betyder jo overhovedet enhver slet Opførsel, men især ogsaa Troløshed, og da her vistnok i det Hele er Tale om Overholdelse af Vederlagsmænds Troskabspligt, gjengives Ordet vist rettest ved Troskabsbrud.

VI.

Kong Erik Glippings Forordning om Majestætsforbrydelse m. m. af 9. Oktober (eller 8. April) 1276, aftrykt i Geheimearkivets Aarsberetning V. S. 15:

I det Herrens Aar 1276 paa den hellige Dionysii Dag er denne Lov (disse Love) vedtagen i Nyborg af den berømmelige danske Konges Raad og øvrige Stormænd med hele Rigets Samtykke:

§ 1. Anklages Nogen for, at han lægger Baghold for eller deltager i Anslag imod sin Herres Liv, skal han, naar han benægter Faktum, rense sig med 12 tilnævnte Mænd, men der tages 3 til af hvert Worthæl, og hvis han fældes, skal hans Hovedlod og Person være i Kongens Magt; men lykkes det ham at rense sig for Beskyldningen, skal han være fri.

§ 2. Har Nogen arbeidet for eller vidst, at der sluttet Overenskomst om Ægteskab mellem Nogle af Fyrsternes Slægt, og det er aabenbart, at der af en saadan Forbindelse kan flyde alvorligt Tab eller Fare, saa skal han, naar han har lagt Dølgemaal paa dette for sin Herre og han anklages herfor, rense sig med 12 Mænd, udnævnte af Kongen i hans (Sigtedes) Worthæl, og hvis han fældes, skal han bøde 100 Mk. Sølv til Herren; men kan han rense sig, være han fri.

§ 3. Hvis Nogen uden sin Herres Vidende har indgaaet Forbindelse med en anden Herre og de indbyrdes have forpligtet sig, saa skal han, naar han anklages herfor og vil nægte Faktum, rense sig med 12 Mænd, udnævnte af Kongen i hans Worthæl. Fældes han, skal hans Hovedlod være i Kongens Vold; men renses han, være han fri.

§ 4. Dersom Nogen med Raad og Daad har arbeidet for eller paa nogen Maade hjulpen til, at det, der kunde være til hans Herres Gode, Fordel, Nytte eller Ære, forhindres, og han i denne Anledning anklages, skal han, naar han nægter Sigtelsen, rense sig med 12 Mænd, udnævnte af Kongen i hans Worthæl, og hvis han fældes, skal han betale og godtgjøre Herren det Tab, han herved kan have havt; men renser han sig, være han fri.

Men det ovenfor Sagte: at Kongen som Sagsøger skulde udnævne de foran nævnte Nævninger, vandt ikke Bifald hos Nogen i Riget, undtagen hos de Faa, som overværede hin Forsamling; men man holdt paa, at den Sigtede skulde udnævne dem.

§ 5. Gaar Nogen ind i en Andens Gaard med væbnet Haand og raadet Raad og dræber Husbonden i hans egen Gaard, falder hans Hovedlod til Kongen og han selv skal ligeledes være i Kongens Vold. Det samme gjælder, naar Nogen begaar Manddrab i Kirke eller paa Thinge paa fornævnte Maade.